

SZEGED

10—11. SZÁM — 1990.

A VÁROS FOLYÓÍRATA

SZEGED

A VÁROS FOLYÓIRATA

10—11. szám — 1990

1. A szerkesztő jegyzete – Tandi Lajos
2. SZABADTÉRI JÁTEKOK '90
3. Magyar évad – Nikolényi István
4. Hunyadi László
5. „Meghalt a cselszövő, eltűnt a rút viszály” – Domonkos László
6. A mosoly országa
7. Operett nem volt, hanem lesz! – Márok Tamás
8. A szűzai menyegző
9. „Az igazság szilánkjai győznek” – Varga Iván
10. Magyar rapszódia
11. „A tiszta népművészet színpadi diadala”
12. István, a király
13. „A szeretet gyakorlása vezet a legfőbb boldogsághoz”
14. A Játékok más programjai
15. Német, angol, francia rezümé
16. SZEGED A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT
17. Szeged – Móra Ferenc kiadatlan cikke
18. Mindennap egy kifli ára = tudatos városrendezés – Bátyai Jenő
19. „Méltó koszorú elmúlt nagy magyaroknak” – Tóth Attila
20. Egy újrafelfedezett kultúrpolitikus – Marosvári Attila
21. „Tisza-parti Göttinga” – Szabó Tibor – Zallár Andor
22. Az egyetem hármass feladata – Szent Györgyi Albert
23. Kritikák tükrében – Lengyel András összeállítása
24. Egybeötlve kultúra és élet – Kovács Ágnes
25. Egy habilitáció története – Lichtenstein József
26. A pszichoanalízis szegedi recepciójához – Kazai Magda
27. Újabb tíz kötet – Apró Ferenc
28. Arcok a szegedi sajtó történetéből: Puskás Jenő – Lengyel András
29. Az éter-óceán meghódítása – Bakonyi Géza
30. A város képe – fényképeken – Tóth István
31. NAPRÓL NAPRA
32. A város ünnepe – Király Zoltán
33. Díszpolgárok: Buday György, Straub F. Brunó, Varga Mátyás
34. Párt-toplista – Kovács László – Löffler Tibor
35. Szeged törvényhatósági jogú város önkormányzatának hivatali szervezete – Szilágyi György
36. A Főépítési Kollégium memoranduma
37. 1/2 világkiállítás – Szemerey Márta
38. Világkiállítás '95 – Koczor György
39. Tanítva gyönyörködtetni – Csizmazia György
40. A világkiállítás fesztiválvárosa – Varga József
41. A tehén és a numizmatika – Trogmayer Ottó
42. A borító 1. oldalon a város új zászlajának premierje (Enyedi Zoltán fotója, ő készítette még a borító 4 képeit, valamint a 3., 19. és 20. oldalakon lévő fényképeket.)
43. A borító 3. oldalon: Szembesülő képeslapok – Apró Ferenc rovata
44. A borító 4. oldalon: a Szeged galériája – Tóth Valéria szegedi szobrai és Katona Judit verse.
45. A fényképek döntő részét Sipos István készítette.
46. A 47. oldalon Liebmán Béla, az 1, 4, 7, 16, 56. és 76. oldalakon Nagy László felvételei.
47. A lapzártá időpontja: 1990. június 5.

Szerkeszti: Tandi Lajos

A szerkesztésben közreműködött: Lengyel András

Felelős kiadó: Müller Józsefné tanácselnök-helyettes

Szerkesztőség: 6720 Szeged, Széchenyi tér 10. Telefon: 62/23-111(136)

90-3104 – Szegedi Nyomda

Felelős vezető: Surányi Tibor igazgató

Egy kísérleti vállalkozást tart kezében az Olvasó. A *Szeged* összevont számát, mely immár egy kisebbfajta kötet. Három nagy blokkban foglaltuk össze „üzenetünket”. Egyrészt igyekszünk szolgálni a város legrégebbi és legnagyobb kulturális vállalkozását, a Szegedi Szabadtéri Játékokat; másrészt közlünk egy összeállítást Szeged két háború közötti évtizedeinek szellemi életéről azzal a nem titkolt szándékkal, hogy napjaink erjedő helyi politizálásához forrásokat tárjunk fel, inspirációkat adjunk; végül aktuális kérdésekkel is foglalkozunk, mégpedig örömteliekkel is: újra díszpolgárai vannak a városnak (szomorú szívvel tesszük hozzá, hogy néhány héttel a díjátadó ünnepi tanácsulást követően London mellett elhunyt *Buday György* grafikusművész, akinek nevével eddig is, s mostani számunk oldalain is többször találkozhatnak), s nem kerülhető ki a város és a világhiállítás problematikája sem — mostani írásainkat témafelvetésnek és vitaindítóknak szánjuk.

Két esztendő szinte minden hónapjában leírhattuk volna — s meg is fogalmaztuk néhányszor —, hogy jelentős napjait, hónapjait éli a város. Azért emelhetők ez ki ilyen módon, mert Szeged a rendszerváltás időszakában úttörő lépéseivel, botránnyaival és kezdeményezéseivel, az új idők új széleivel hajózó politikusaival kulcsszerepet vállalt. Ám a városalakók életében legfontosabb döntések még előttünk állnak. Sajnos, az nemcsak rajtunk múlik, hanem azon, milyen önkormányzati törvényt születik — össze is csaptak erről a sajtó hasábjain a különféle nézetek, a kiemelt, regionális nagyvárosok szerepének garanciái azonban a tervezetből mégiscsak hiányoznak. Azt viszont nem háríthatjuk át senkire, milyen új önkormányzati testületet választunk. Pártharcok színterévé válik-e a település, vagy okos kompromisszumok és egyértelmű programok segítik az útdíktés és hiteles testület

megszületését. Önjelöltek és mesterségesen szított indulatok, fantomképek és retusőrök igencsak megszapordtak a polgármesteri szék körül. Úgy gondolom, nemcsak én vagyok kíváncsi arra, miként indul el a kocsí, ha egyik lábunkkal a gázt, másikkal a féket nyomjuk. Mert napjaink politikai és társadalmi helyzetének ez a legaggasztóbb jelensége. Egy „húzd-még-ereszd-még” társasjáték kényszerű résztvevői vagyunk — s mentül inkább húzódnak a generális, s nemcsak az árakat emelő döntések, annál mélyebbek az indulatok, annál kérgesebb a lélek, annál fásultabb és reményvesztettebb az, akinek szavazatára, nevére, aláírására számít a politika — a nép.

Egy híjján hatvan éve, hogy először játszottak szabad téren színházat a városban. Ha valamiről ismerősen cseng Szeged neve a világban, akkor azt első sorban ennek köszönheti. Még akkor is, ha nemzetközi hírneve jócskán megcsappant az utóbbi években. Összefügg ez sanyarú sorsával — mely egyszerre példázza a kultúra és művészet hazai mostohagyerek-sorsát és a helyi gazdálko-

dás ellehetetlenülését. Esélyt adhat a művészeti vállalkozásnak a közlő világhiállítás — mely talán idecsábíthat külföldi szakembereket, tőkeeros vállalkozókat, majd új koncepciójú menedzsereket, nemzetközileg ismert hírességeket — és természetesen nyugati nézőket. Akiknek azonban nem csupán egyetlen este színházi élményét kell kínálnunk... Az idén azonban *magyar évad*, ám egy új magyarságeszmény és magyarságtudat jegyében.

Iskolai tanulmányainkban, helytörténetírásunkban és a hazai történelemkutatásban Szeged két háború közötti három évtizedének eseményei meglehetősen eltorzított képet mutattak. Nem mintha a kutatók, helytörténészek nem lettek volna tisztában bizonyos tényekkel. Csak hát jól tudjuk, fontosabb volt az ideológiai támaszték erősítése, a helyi hagyományokban is a baloldali-ság túlhangsúlyozása, a munkásmozgalom fölnagyítása, bizonyos eredmények elhallgatása, események megbélyegzése. Természetes, hogy egyszerre voltak jelen Szegeden is az ellenforradalmi erők és a progresszív baloldali mozgalmak,

az egyházi törekvések, a vallási ellentétek, a helyi hatalmi harcok, a nagypolgári városépítő akarat és a peremterületi nyomor. Nem szeretnénk átesni a ló másik oldalára, s kifraggni egy mai hatalmi ízlésnek megfelelő szellemi emlékművet. Olyan dolgozatokat gyűjtöttünk csokorba, melyek fölviláncolhatnak egy-egy lehetőséget, példát a mai kibontakozásra. Bizonyítékokat szeretnénk előhívni: *Szeged elsősorban szellemi központ, jövője is csak ebben a konstellációban képzelhető el*. S ennek a szellemi erőnek, tudományos, oktatási kulturális, művészeti centrumnak gyökerei és forrásai a két háború közötti Szegeden megtalálhatók.

Még mindig nincs rajta az ámen a Bécs—Budapest világhiállítás megrendezésének okirátán. A szembenézés mégsem kerülhető ki: *ha lesz világhiállítás, kap-e szerepet ebben Szeged*, vállalkoz-e feladatokat elsősorban a saját építésére, lakosainak gyarapítására?! Ellenzők és támogatók véleményeit várjuk, mert az idő sürget, s mi nem vagyunk valami serény végrehajtói elképzeléseinknek. Íme, minden minden-nel összefügg: helyhatósági választások, önkormányzati költségvetés, önálló gazdálkodás, működő külföldi és helyi toke-mozgósítás, a tudományos és művészeti műhelyek megújítása, méltó készülődés a világhiállításra, honfoglalásunk 1100. évfordulójára és az ezredfordulóra... Valamennyi esemény, dátum olyan szembeállításra készítet majd valamennyiünket, amelynek során nem fordíthatjuk el tekintetünket, nem mutogathatunk másokra, nem hivatkozhatunk a körülményekre. Valóra kell váltani a régi mondást, s valóban hinnünk kell abban, hogy *lehetünk a magunk sorsának és szerencséjének kovácsai*. Kemence, tűz, fűjtató, üllő, kalapács és vas is akad hozzá. A kezeket és fejeket kell működésbe hozni...

Kisbaj

MAGYAR ÉVAD

Ha pedig az idő és a lelkiismeret idáig tolt maga előtt minket, próbáljuk megkeresni a fő jellemzőit annak az egységnek, amelyre nemzetünknek és nekünk egyaránt szükségünk van. Többször mondtam, és leírtam, hogy ezt az egységet három eszményi jel alatt kell keresnünk: a keresztény erkölcs, a nemzeti gondolat és a szociális igazság, ez a három. Mind olyan fogalmak, melyek eredeti lényegükben diadalmaskodva, minden emberi közösséget eszményivé tehetnek." Az idézet Tamási Árontól való. Az erdélyi magyarságnak vetette papírra még valamikor 1940-ben Kolozsvárott. S amiért itt és most belelapozom, magyarázatra sem szorul tán: időközön-határon átüzenete ide is szól, nekünk. Külfazából a belhazába.

Színházi és általában művészeti ügyekben ódzkodnék a mindenkori aktualizálásoktól. Mégsem kerülhetem meg: úgy hozta a sors, hogy az idei nyárszezonunk a szokásosnál zengőbb hárangot ver e fent idézett eszményi jeleknek: keresztény erkölcsnek, nemzeti gondolatnak, szociális igazságnak. Magyarságnak. Összmagyarságnak. Belőlünk is az erdélyi magyarságnak.

„Ki mondja meg, hová meneküljünk az álmainkból?” — kérdi Éanna A szűzai menyegzőnek, Sütő András borzongatóan szép, katedrálisan fölemelő tragédiájának zárópillanataiban. Mertük volna hinni, napjaink valóságába?

Tudni, persze, hogy nem tudhattuk (zsigereinkben érezhattuk talán?) jó pár esztendeje, midőn nemzeti színházirodalmunkból amolyan restanciaképpen asztalunkon sorakozó szövegkönyvek, kották szelektálásakor a Szegedi Szabadtéri Játékok középtávú műsortervét dolgoztuk ki, s 1990-re, a Hunyadiakra emlékező Mátyás-évre, törzsökös-karakteres magyar évadot készültünk fölrakni — tehát ekkor még aligha gondolhattuk, hogy magyarságvallásunknak éppen 1990-re minő politikuma, akusztikája támad. Hogy a „meghalt a cselszövő, nem dül már rút viszály, országunk élni fog” dacos férfikórusnak, hogy a perzsákat

legyőzhető, de meg nem törhető macedón diktátor történelmi paraboláján függeszkedő mindenkori, kivált közép-kelet-európai diktatúrák panoptikumtermészetének, vagy a keresztény erkölcsben európai államiságunkat véresen megnyerő István királyunknak — odafentről a színpadról, le a roppant nézőtérre — minő hatalmas mondandója, üzenete lőn ez a nyár.

Nemzeti színháztermésünkéből, abból a fájdalmasan parányi klasszikus alapkincsből, amit dráma- és zeneirodalmunk regisztrál, mindiglen konzekvensen, elhivatottsággal merítkezett a szegedi fesztivál. A 30-as években nem múlt el szezon Az ember tragédiája nélkül, de Madách remeke vissza-visszatért a Játékok második periódusában is. Körötte alkalmoszerűen a Mózzessel, Katona Bánk bánjával, Vörösmartyval (Cillei és a Hunyadiak), Illyés Dózsájával, Kós Károly Budai Nagy Antalával — a háború előtti ciklusból pedig a Bizánccal, a Fekete Máriával; hogy a nagy nyitányt ne is említsük, Voinovich Géza Magyar Passióját. És az operatermésből Erkelt, a Hunyadi mellett mindúgy közkedvelt Bánkot. De színre hozta ez a legnagyobb közép-európai játéktér a Brankovicsot, picit araszolva a műfajdeszkan Kodály Háryját, a Csínom Palkót, Kacsóh János vitézét, Rákócziát. Alighogy körbeturnézta a világot, megint itt ropta Rábai Miklós Állami Népi Együttese, s tavalytól főiratkozott repertoárunkra Lehár Ferencsel a klasszikus magyar operett is, A mosoly országa. Hagyományt és kincskereső szándékot ötvöz hát az idei program, mely egy híján 60 esztendő főnnállása óta a negyvenedik fesztiválnyár műsora. Virágkoszorújának féltett közepén a hányatott sorsú erdélyi magyarság remekírójának, a magyarságáért megkergetett, inzultált Sütő Andrásnak dráma-bemutatójával, A szűzai menyegzővel.

S ha már itt tartunk, hadd ajánljam szíves figyelmükbe a Dóm tér társhegyszínén, az újszegedi szabadtérin föllépő Sepsiszentgyörgyi Színház Tamási Áron Tagozatának vendégjátékát (mi mással, mint a

névadónak színjátékával: Boldog nyárfalevél), vagy a kolozsvári dzsesszegyüttest, kik a szegedi Molnár Dixieland-dal adnak koncertet itt. Amott, a tanácsháza neobarokk udvarán pedig szintén magyar énekesek, hazánk legkiválóbb operaművészei tartanak gálaestet: Pitti Katalin, Misura Zsuzsa, Iván Ildikó, Temesi Mária, Németh József és mások, hogy színpadarcuk mellé civilben, hangversenyközelről is láttassák magukat a közönséggel.

Nyilvánvaló hát, nem holmi valutaínség fakasztotta szükségéből erény, ellenkezőleg: tudatos-büszkén elvállalt hagyományösszegző nemzeti koncepciónk a negyvenedik szegedi fesztiválnyar magyar évadajánlata.

Július 20-tól augusztus 20-ig, mint rendesen, a Hunyaditól az István, a királyig. Erkel Ferenc, Lehár Ferenc, Sütő András, Tamási Áron, Szörényi Levente, Bródy János a szerzői repertoár. *Magyar táj, magyar ecsettel*. S amikor megint fölhangzik Vaszy Viktor hívogató zenéje, a Szeged híres város fanfárszignál, a mögötte támadó csöndben lélekben is ünneplőbe öltözötten hallgassuk majd a Himnuszt, Kölcsey – Erkel fohászat vérzivataros évszázadainkból.

A „*hozz rá víg esztendő*” oly jól esik elhinni végre, hisz „*Megbűnhődte már e nép a múltat s jövőndőt*”.

NIKOLÉNYI ISTVÁN

Erkel Ferenc

Hunyadi László

opera két részben

Szövegét írta: *Egressy Béni*
Átdolgozta: *Nádasdy Kálmán*
Díszlet: *Csikós Attila*
Jelmez: *Rátkai Erzsébet*
Karigazgató: *Gyüdi Sándor*
Rendezte: *Nagy Viktor*
Vezényel: *Pál Tamás*

Közreműködik a Szeged Táncegyüttes Ménési Gabriella betanításában

V. László magyar király
Cillei Ulrik
Szilágyi Erzsébet
Hunyadi László
Hunyadi Mátyás
Gara nádor
Gara Mária
Rozgonyi

Daróczi Tamás
Gyimesi Kálmán
Misura Zsuzsa
Molnár András
Vámossy Éva
Németh József
Iván Ildikó
Szakály Péter

Július 20., (péntek), július 21., (szombat)

„Meghalt a cselszövő, eltűnt a rút viszály...”

A történet bizony elég régen, idestova fél évszázada kezdődik: 1936–1937 telén az akkori szabadtéri játékok szervezőbizottsága előtt oly javaslat is fekszik, amely **Erkel Ferenc** gyönyörű operáját kívánja a Dóm térre. Vita van bőven, tiltakozó legalább annyi, mint támogató – a korabeli szegedi lapok a javaslattevők „érthetetlen csökönysége” füstölögnek. Nem is eredmény nélkül, hiszen tavasszal már a következő híradás jelenik meg az újságokban: „*április 2-án a szervezőbizottság úgy döntött, hogy a Hunyadi László költséges előadásától eltekint.*” A terv imígyen dugába dőlt, jöllehet, olyan nevek is támogatták a Fogadalmi templom előtti színpad Hunyadiját, mint **Nádasdy Kálmán**. Ráadásul a produkció drágasága – egyébként két előadást tartottak volna – legalábbis vitathatónak számított, főleg a kor divatos darbjainak repertoárbeli biztonságát tekintve... Annyi mindenestre kiderült: szöba jöhet, következképpen igen-igen alkalmas a szegedi szabadtéri játékokra Erkel nemzeti operája – de bizony fölöttébb sok (és zúrzavaros!) víznél kellett lefolynia a Tiszán, míg a Dóm téren felcsendülhetett: „*Meghalt a cselszövő, eltűnt a rút viszály...*”

Ma már, sajnos, egyre kevesebb azoknak a száma, akik annak idején átéltek: milyen ünnepi, az egész ország kulturális közvéleményét megrázó nagy esemény is volt a felújított szabadtéri Szegeden. Amikor 1959 nyarán hatezer ember előtt, évtizedek után újra operamelódiaiak töltöttek be a teret, Erkel Ferenc e művének tapsolt a zsúfolt nézőtér. **Mikó András** rendezte a Szegedi Szabadtéri Játékok 1945 utáni történetének első operaelőadását, **Simándy József** alakította a címszerepet. **Fodor János** volt Gara nádor, **Takács Paula** Szilágyi Erzsébet, **Orosz Júlia** játszottá Gara Máriát. **Varga Mátyás** tervezte a díszleteket, **Márk Tivadar** a jelmezeket, s Szeged

karnagy-doyenje, **Vaszy Viktor** vezényelt. S az eredmény – frenetikus siker. E kifejezés persze utólagos óvatossággal lenne alkalmazható, ha nem kellene hangsúlyoznunk: sajnos, az utóbbi években elszoktunk (leszoktattunk?) attól, hogy felsőfokú minősítéseket komolyan vegyünk, sőt uram bocsá, hogy még lelkesedés diktálta, teljes valóságartalmukban se kételkedjünk...

A rendezői törekvés egyértelműen a hatalmas színpad lehetőségeire épített: kihasználni, amennyire csak lehet. A környezetből bontotta ki ez az elképzelés a mű egész hangvételét olyan Hunyadi újítván így a publikumnak, amely csak itt adható így elő. Nagyhatású, igen látványos, ám minden fölösleges „görgőtűzőzötől” mentes előadás volt ez, a korabeli sajtó szerint: „*A mű eredeti szépsége, monumentalitása igazán ezen a színpadon bontakozhatott ki először... Ez az előadás nem egyszerűen színházi élményt jelentett, hanem annál lényegesen többet: valami ünnepélyesen felemelő érzést.*”

Már a következő évben, 1960-ban ismét másorra tűzték Erkel Hunyadiját a szabadtérin. Részben az előző évi nagy siker, részben a szerző születésének 150. évfordulója alkalmából, változatlan felfogásban és szereposztásban. A játékok második évére korszerűsítették a világítást, ekkor használták először az úgynevezett vetítőlámpás díszletmegoldást. És még egy újdonság: a férfistátiszta ekkor toborozott első alkalommal – kiskatonákból. Hiszen „*ez olyan feladat, amely katonai jellegű fegyelmet és mozdulatokat kíván, ezért olyan kollektíva kell, amely tulajdonképpen csak ruhát cserél, felveszi a korabeli jelmezt*” – írta akkoriban a Délmagyarország.

A sorozat egy év múlva sem szakadt meg: ekkor is a repertoárban szerepel a Hunyadi. A kezdet nem a legjobb: július 22-én, a

premier napján ömlik az eső, minden szabadtéri produkció korlátlan ura, az időjárás nem kegyes a Dóm térre sereglett ezrekhez. Csak többszöri kísérlet után, napok múlva lehet megtartani az előadást. Amely – talán ezért vagy ennek ellenére, ahogy tetszik – éppoly nagy siker, mint az előző két évben. **Ilosfalvi Róbert** lett Hunyadi László, **Ágai Karolá** Gara Mária – a koreográfus pedig ekkor először **Barkóczy Sándor** Szegeden, hogy azután ettől kezdve legyen a szabadtéri „háztáncmestere.”

Két szegedi nyár múlik el ezután Hunyadi nélkül. Talán a kihagyás, talán a megváltozott szereposztás tette, ma már ki tudhatja, de tény: az 1964-es előadás nem érte el az előzőek színvonalát. Pedig a korábbi produkciókhoz képest csak apróbb csiszolások történtek az 1959-ben debütált produkción, s noha az immáron hagyományos nyitódaraból ezúttal is színpompás, dekoratív előadás jött létre, érintetlenül hagyván a korábbi színpadi alapelveket – ért a változtatás szükséglete és igénye. **Udvardy Tibor** Hunyadiját egyébként a kritika zeneileg nagyszerű élménynek aposztrofálta, a Szilágyi Erzsébetet alakító **Déry Gabriella**ról, mint bravúros teljesítményt nyújtó szereplőről emlékeztek meg. A szegedi **Littay Gyulának** (Gara nádort formálta meg) pedig a budapesti művészekhez méltó nagy kifejezőerejét méltatták. Mégis, mindezek ellenére, nyilvánvalóvá vált: fél évtized múlt már el a felújítás óta – az idő a Hunyadi-előadásokat is meg kell, hogy érintse.

Újabb két év, majd egy jelentős esztendő: 1967. A Szegedi Szabadtéri Játékok történetében éppoly fordulópont, mint az Erkel-opera szegedi krónikájában. Befejeződött a Dóm téri színpad rekonstrukciója, ezzel megteremtődött a lehetősége korszerűbb színház létrehozásának és általában: minden változatosabb formai megoldásnak. Új rendezés-

ben, új dramaturgiai koncepcióval, új szereposztásban került tehát a közönség elé Hunyadi László zenés tragédiája. Erkel operáját ugyan ezúttal is **Mikó András** rendezte (és természetesen Vaszy Viktor vezényli), de míg az addigi négy előadás lényegében egyazon bemutató, az 1959-es előadás pilléreire nyugodott, az 1967-es elképzelés nem a totalitásra épül. Céltudatosan más a tömeg mozgásának szerkezete és rendje, s jöllehet, az így születő látvány éppoly szép, színesen dekoratív és monumentális, mint a korábbiak, tagadja a Szegedi Szabadtéri Játékok hasonló produkcióit befogadó nézői „naiv” alapállást. Azt az eredendő hatásmechanizmust, ami gyermeki csodálkozásunk maradványaira hagyatkozik, a felnőttkorunkban is bennünk rejlő, már-már érzéki „leborúlásra” minden előtt, ami szemet gyönyörködtetően hatalmas, szépségében a nézőt törpévé kicsinyítő és mozgalmasságával a szó szoros értelmében afféle ki-sebbségi komplexusos zavarba ejtő. A kritika jogos kérdése volt: vajon alkalmazkodik-e az új színpadi struktúra a színpadra vitt konkrét anyaghoz – magához a műhöz? S a válasznak bizony tagadónak kellett lennie. Hiszen a Hunyadival a szó legjobb értelmében „naiv” dráma kerül a néző elé, zeneileg is olyan élmény, ami ellentmond egy absztrakt színpadi konstrukció egészének, amely ezúttal a korábban megszokott naturális elemeket helyettesíti. Így hát a megért változtatásigény csak felemás eredménnyel járt: igaz, a tizenhat évvel előzötti „reform-Hunyadi” összes többi eleme a fenti ellentmondás föloldására törekedett – egyöntetűen jól. **Szőnyi Ferenc** Hunyadijának, **Szabó Miklós** V. Lászlójának elmélyültségét méltatták, a Szilágyi Erzsébetet éneklő **Déry Gabriella** kulturált előadásmódját – s egy akkoriban feltűnt fiatal énekest, figyelemre méltó tehetségnek nevezvén **Cillei** szerepében, **Gyimesi Kálmánt**,

azaz: a szegedi opera mai oszlopos tagját...

Ezután hosszabb szünet következik a Dóm téri Hunyadi-előadások történetében: csak fél évtized múltán, 1972-ben kerül ismét színre Erkel műve, *Szinetár Miklós* rendezésében és igen meggyőző produkcióban. Sajátos súlyponteltolódások története a mű dramaturgiai fölfogásában: lévén a Hunyadi cselekményének gyújtópontja a harc, amelyben többnyire a címszereplő helyett cselekszenek, s a csapások elleni „páncélinget” — ahogyan a kritikus írta — Szilágyi Erzsébet viseli. S ez volt a pont, ahol újabb szakított regisztrálhattak a hagyománnyal a nézők: a lírai alkatú Ágai Karola énekelte Szilágyi Erzsébet drámai szopránját, míg „drámaibb” hangú énekesnő, *Horváth Eszter* kapta a lírai főleadatot: Gara Máriát megleveníteni. A legnagyobb szenzáció persze a címszereplő Simándy József volt: „*remek, különös-izgalmas fényű*” tenorjáról aligha csak a szakmai vélemények beszéltek ekkor is elragadtatással.

Az 1978-as volt a soron következő év, amikor a Hunyadi Lászlót a szabadtéri játékok műsorára tűzték. Hetedszer repertoárba kerülő, már alkalom nyílt átfogó jellegű visszapiantásra is: megállapították, hogy jó ideig az opera szabadtéri létrehozói birokra kelték a dóm figurális, mintegy szint kijelölő, már-már kultikus jelenlétével, majd fölváltották ezt, s a természetes környezetet nem le-, hanem kitakarni igyekeztek. Az előadások freskó-

szerűségét a „hagyományos szegedi Hunyadi-rendező” Mikó András ezúttal is a mozgó látványelemek sokaságával biztosította (ekkor a kórustömeg még soha nem masírozott a téren, mint abban az évben), ám a dekorativitást csak addig alkalmazta, míg a zene „verbunkossága” ezt megkívánta. Amikor csak tehetett, ez a rendezés meg-megjártatta a szereplőket, teret nyitva az intímabb hangulatú jeleneteknek. Ami pedig a produkció egészének visszhangját illeti: „*fokozatosan levetkezte kezdeti tempótlanságát*”, írta a kritika, Simándyról újfent megállapítva, hogy hanganyaga még mindig igéző, s az előadás legszebb pillanatai közé tartozott kettőse a Gara Máriát alakító Kalmár Magdával, aki feledtetni tudta a nagy előd, Orosz Júlia reá vetült árnyékát. A premier nagy felfedezése pedig Kelen Péter volt, akinek királyalakítása Szabó Miklósa emlékeztetett, akinek talán egyik leghálásabb szerepét kínálta annak idején a szegedi V. László.

Újabb öt év. 1983-ban — majd a következő évadban — ismét a szegedi deszkákra került a Hunyadi. A rendező Mikó András, a karmester Pál Tamás, a díszleteket Varga Mátyás, a jelmezeket Márk Tivadar tervezte. A főszerepekben Kelen Péter, Mészáros Zsuzsát, Gregor Józsefet, Kalmár Magdát, Gyimesi Kálmánt, Vámosy Évát láthatta közönség. Akkor adott interjút a Hunyadi-ról, Szegedről, a vállalkozásról Mikó András. Ebből idézek.

résben a helyi adottságok (például akusztikai körülmények), részben anyagi okok és a műsorváltás lehetőségeit korlátok közé szorító helyszín miatt nem teljesülhetett. Ám kialakult egy másfajta, véleményem szerint ennél sokkal egészségesebb profil: a magyar kulturális tradíció és a világrepertoár értékeit széles tömegeknek tolmácsoló, méreteiben és tömeghatásaiban páratlan nyári ünnepi játékok rendszere...

... Várom a találkozást a hiteles nézőteret betöltő közönséggel, de úgy, hogy tudom: igen nagy része még nem látott operát, s azt hiszem, ezeket az embereket szembesíteni a művészet kiemelkedő alkotásaival talán a legnagyobb értéke ennek a sokat szűkölt-támadott, ám mégis élő intézménynek. A feladat ennek tükrében fogalmazható meg: ezt a törekvést kell folytatnunk, s ezt kell folytatniuk utódainknak is. A korábbi Hunyadi-produkciók monumentalitása, dekorativitása alapjaiban most is megmarad, de tény: változnak a körülmények. Tehát igyekezni fogunk frissnek ható megoldásokkal is a közönség elé lépni, de mindenképpen hangsúlyozva a mű által sugallt alapjellegét: a romantikus magyar történelmi tradíció továbbélésének biztosítását...

... Legelőször közvetlenül a háború után voltam itt, mégpedig elég nevezetes alkalommal: *Ulanova* kíséretében. A város akkoriban elhanyagolt, periferián levő helység képét mutatta. Amikor elkezdtük a szabadtéri, valamivel kedvezőbbek voltak a benyomásaim, s ahogy utána évente volt módom a nyarak egy részét Szegeden tölteni, szemmel látható volt, hogyan vetkezi le korábbi kopottas külsejét, hogyan kap új arcot a város. Kicsit mindig mi is büszkéek voltunk a változásokra, mert úgy éreztük, ezekben nekünk is valamicske részünk van. Mostanában? Az az érzésem, már távolról sem annyira központi kérdés a Tisza-parton a szabadtéri. A város egyféle „tülkönszolidált” állapotba került, s arra azért talán szükség lenne, hogy a fesztivál idején kissé ünnepibb arcot öltözzön, hiszen változatlanul sok idegent fogad ilyenkor. Az ideérkezőknek az utcákon jobban észre kellene venniük, hogy nemcsak a szabadtéri színpad, de az egész város ünnepelőruhát öltött tiszteletükre. Régebben az volt az érzésem, hogy a közönség idelátogatva egész nap folyamatosan jól érezte magát. Most, azt hiszem, az utolsó pillanatban érkeznek a térre az autóbuszok, be mindenki az előadásra, utána meg sietve távoznak, hiszen késő este van. Megmondom őszintén, kis nosztalgiaival gondolok vissza az árkaók alatti büfékre is, amelyek bár zajt és nagyfokú kolbászszagot árasztottak, de egyben igazi népi népélet-hangulatot is... Persze, ne váljék kocsmává a nézőtéri közvetlen környéke, de több erőfeszítéssel hátha lehetne valami közbülső megoldást találni...

... Óhatatlan, hogy ne gondolják vissza 1959-re, amikor a Hunyadi-ról van szó. Arra a megrendítő élményre, amiről számunkra (és a közönségnek is) az az előadás jelentett. Az újjáéledő szegedi szabadtéri nyitólőadás s mindez, ami e tény mögött volt... Goethe mondja a színházról, hogy ez olyan ünnep, ami semmihez sem hasonlítható. S az ember akkor elégedett a munkájával, ha úgy érzi, a létrehozott előadás betöltötte a hivatását. Nagyon kedvező történelmi pillanatban került sor az újrakezdésre: az 1956-os megrázkódtatás kábulatából eszmélő magyar kultúra éhesen várt életjeladása volt ez, s jelzett egy utat is, amit azóta kultúránk mérőföldes lépésekkel be is járt — az addig háttérbe szorított kulturális értékek rehabilitációját és a hagyományok építő folytatását. Erkel is ide tartozott. A Horthy-rendszer igen haladó tendenciájú, progresszív művészek által létrehozott szabadtérijének reális értékelése annak bizonyítéka volt, hogy igenis szükséges a felújítás...

... Hogy negyedszázad után is él a szegedi szabadtéri, azt bizonyítja, hogy a benne rejlő helyzeti energiák alkalmasak arra, hogy az érdeklődést ebben tartassák. Mind minden jelentős művészeti intézmény, természetesen a szabadtéri sem kerülhette el a válságokat, a megújulás nehézségeivel küszködik, s nem utolsósorban azzal, hogy elvesztette kivételezett helyzetét: az ország sok városában nagyon izgalmas, helyi előnyökkel rendelkező kezdeményezések indultak, s így bizony vetélytársai akadtak annak a Szegednek, amely indulásakor az egész ország nyári ünnepi játéka, magyar Salzburg kívánt lenni. Ez a koncepció

...Az idők szavát kicsit mindig később halljuk meg, de lényeg az eredmény. Semmiféle stílus vagy irányzat nem zárhatja ki, hogy tömegekhez szóljon, és így hasson. A kérdés az, mennyire alkalmas erre minden körülmény, és hogyan lehet mindezt megoldani. A szegedi szabadtéri méretei behatárolják annak lehetőségét, hogy mit lehet és mit szabad csinálni. Nem mindegy... A legutóbbi Hunyadi-rendezésemben például igyekeztem más hangot megütni. Utólag egyáltalán nem voltam elégedett, több dolgot nem éreztem helyénvalónak. Miért? Minden előadás legintegránsabb része maga a mű. A produkció iránya már ennek megválasztásánál eldőlt. A Porgy és Bess világsiker volt, Szegeden mégsem lett nagy siker, a Hány viszont, ami általában nem szármított sikerdarabnak, szinte minden felújításnál garantáltan az volt. Ez is bizonyítja: nem föltétlenül és ugyanúgy az való erre a térre, ami egyébként sikeresnek mondható. Tudomásul kell venni, hogy ez a színpad igenis ilyen. Erre kell építeni a jövőben. Meggyőződésem, hogy a romantikától ez a tér nem tud elszakadni, hiszen legbelső lényegéből következik...

Azóta hét év telt el...

Az idei szezonban ismét új, s minden bizonnyal izgalmas fejezet következik a Hunyadi szegedi történetében.

Lehár Ferenc

A mosoly országa

romantikus operett két felvonásban

Szövegét írta: *Ludwig Herzer, Fritz Löhner*
Fordította: *Harsányi Zsolt*
A szabadtéri játékokra átdolgozta: *Böhm György*
Díszlet: *Varga Mátyás*
Jelmeztervező: *Jánoskúti Márta*
Koreográfus: *Imre Zoltán*
Karigazgató: *Gyüdi Sándor*
Rendezte: *Ruszt József*
Vezényel: *Cser Miklós*

Szu-Csong herceg
Liza grófnő
Hatfaludy Ferenc huszárfőhadnagy
Mi, Szu-Csong testvére
Csang, Szu-Csong nagybátyja
Főeunuch
Linchtenfels gróf, tábornok, Liza apja
Tábornok
Fini
Vali
Fu-Li, követségi titkár

Ilosfalvy Róbert
Pitti Katalin
Póka Balázs
Zempléni Mária
Gyimesi Kálmán
Király Levente
Kátay Endre
Szakály Péter
Lang Györgyi
Falusi Mariann
Herczeg Zsolt

Szólót táncol: *Metzger Márta, Sárközi Gyula, Éliás Zsuzsa, Pápai György*

Július 26., (csütörtök), 27., (péntek), 28., (szombat)

Operett nem volt, hanem lesz!

Az operett történelmi kategória, ugyanúgy az emberi fejlődés egy bizonyos fokán jött létre, mint az osztályharc, vagy a munkásosztály, a kapitalizmus sűrűsége. Nem véletlen említtem a tőkés társadalmat: a műfaj kialakulása kapcsolódik hozzá. Valamikor a múlt század elején gondoltak először arra unatkozó zeneszerzők, hogy *unatkozó polgároknak valami, az operánál könnyedebb szórakoztató-iparágakat találjanak ki*. Az operett első virágkora a XIX. század közepének két európai nagyvárosához, Párizshoz és Bécshez kapcsolódik, valamint két nagy komponistához: *Offenbachhoz és Johann Strauss*hoz. A bohém Offenbach nyilván túl *offenzívnek* találta *Bachot*, *Bee-thowent*, *Verdit* meg a többi magasztos szerzőt, s ezért akart valami léhábbat, frivolab-bat. Ő kodifikálta a műfaj törvényeit is. E dramaturgiai szabályok nélkül az operettet (mely „*kis operát*” jelent), aligha lehetne elkülöníteni az operától. Mindig jó vége van, mondhatnánk, de hát a vígoperák állan-dóan hepienddel zárulnak. No de a közepe szomorú, fűzhetjük tovább — melyik valami-revaló sztorinak nem az? Az operettben beszélnek is, — na és akkor a Varázsfuvola, meg a Fidelio operett volna? Netán a Car-men ösváltozata, mely a bemutatón megbu-kott; (új felfedezést is tehetnénk: lám a párizsi ősbemutatón azért fűtyült a közön-ség, mert azt hitte, operettet lát, s feldühítet-te, hogy Bizet fűtyült a hagyományra, mely szerint a szerelmespárnak az életben és nem a halálban kell egymásának lennie). Ahe-lyett, hogy effajta egyszerűsítésekkel próbálnánk bármit is megúszni, vegyük sorra, mi minden foglaltatik egy jólnevelt operett-ben.

Mindenekelőtt az operettnek állandó sze-replői vannak: *foglalkoztat legalább két sze-relmespárt, a primadonnát és a bonvivánt, valamint a szubrettet és a táncoskomókust*. Közülük a bonviván és a primadonna a szépek és elegánsak, énekszólamuk igényes, néha operai jellegű. A másik pár karaktere-sebb, kevésbé lírai, leginkább ők hozzák a darabba a táncot és humort. A párok a darab során olykor összekeverednek, de

szigorú törvény, hogy a fináléra a primadon-nát csak a bonviván, a szubrettet csak a komikus nyerheti el. Ezek a sémák olyan erősek, hogy néha más szereplőkre is kiter-jednek. A Csárdáskirálynőben például a „rendesen” túl szerepel még egy idős prima-donna (a hercegné) és egy öreg táncoskomi-kus (Miska főpincér). Az első felvonásban ismerkedünk meg a szereplőkkel. Ezért en-nek fő számai a primadonna és a bonviván belépői, amelyek közül legalább az egyik nagyszabású ária, kórossal, táncokkal. Itt ismerkednek meg a szereplők is egymással, s itt szeretnek egymásba. Az első felvonás a primadonna és a bonviván nagy szerelmi kettősével zárul.

A második felvonásban, mely mindig új helyszínen játszódik, a szerelmesek boldog-ságának útjába valami súlyos akadály kerül. Ez lehet egy végzetesnek bizonyuló tévedés, eltérő társadalmi helyzet stb. Ez az emléke-zés felvonása, és a színkép. Általában szere-pel benne a szubrett és a bonviván kettőse, valamint több táncos jelenet. Ez a szakítás felvonása, végén az egyik főszereplő több-nyire viharos körülmények között távozik a színról, úgy tűnik: „együtt soha többet!”

Az utolsó felvonás a szerelmesek kibékü-lésének és a „boldogan élnek, míg meg nem halnak” felvonása. A kibékülés mindig külső segítséggel, igen gyakran más szere-plők fondorlatának eredményeképpen jön el. Ennek a felvonásnak legfontosabb száma a nagy finálé, melyben az összes szereplő részt vesz, és boldogságáról énekel.

Ez is operett, az is operett?

A „jó vég” olyan erős szabálya az operett-nek, hogy a jelentős szerzők közül csak egyvalaki mert eltérni tőle, s ő is csak egyet-len művében. *Lehár Ferenc A mosoly or-szága* című operettjéről van szó, s hogy ez az első, és mindmáig egyetlen operett, mely a Szegedi Szabadtéri Játékok programján sze-repelt.

Az operett kifejezetten alkalmas nyári és szabadtéri előadásra, nagy hagyomány van például a Margitszigeten. A Dóm téren

azonban mind ez ideig nem tudott lábrakap-ni. Játsoztak itt sok mindent, ami *szinte* operett volt. Ment a János vitéz, a János, a vitéz, a Csöm Palkó, ment a Rákóczi. Ment a legkülönbözőbb zenés-énekes darab, opera, rockopera, daljáték, musical, zenés játék, csak épp az operettet kerülte kénosan az igazgatóság. Erre persze mondhatnánk, hogy a templomi környezethez nem illik a műfaj, csak hát a másik két helyen, az újszegedi színpadon és a tanácsházudvaron sem próbálkoztak soha effélével.

Mivel filológiai kutatásokat nem végez-tem, az igazgatóság régi levelezését, mely-ben a legkülönbözőbb operettek bemutatá-sát tervezgeti, amely tervek aztán ilyen-olyan okoknál fogva kútba estek, szóval semmilyen idevágó dokumentumokat nem kutattam, még csak véletlenül sem került a kezembe, ezért hát nem tudok másra gon-dolni, mint a *hagyományra*. Mégpedig a hagyománynak arra a legkevésbé indokol-ható, a ráció eszközeivel nem érthető formá-jára, amely azt mondja: „Így lesz, mert így volt!”

Nem mintha károsnak és üldözendőnek tartanám az efféle hagyományt! Ma azonban úgy tűnik, legfőbb tradíció a gazdasági meg-fontolás, s az operett pénzes műfaj. Költeni kell rá, zenekar kell, kórus, meg „chorus line”, azaz tánckar, pompás díszletek, drága ruhák. Ráadásul mindez egy fabatkát sem ér sztárok nélkül, akik nem épp alacsony gázsijukról nevezeteseek. Az operett azonban hál-lás szobanövény (azaz ez esetben inkább kerti virág), mely az ápolást, öntözést szép szirmokkal hálálja meg. Ha estére egy nép-szerű operett van kiírva jó gárdával, a jegyel-adás úgyszólván formalitás. Az operettre költeni kell, de a bevétel szinte garantált.

Opera, operett, Lehár

Egy találó mondás szerint a zenés színpad-nak három műfaja van: az opera, az operett és — Lehár. A magyar származású Bécsben élt komponista (Franz Lehár) hasonlóan nagy hírv honfitársaival alkotott együtt: Kál-

mán Imrével (Emmerich Kálmán), Huszka Jenővel, zenéje legjobb darabjaiban mégis közelebb áll a századelő legnagyobb operai alkotójához, Puccinéhez. Áradó érzelmek és dallamok, a kolorit kivételes gazdagsága, a finom érzék a női lélek iránt az egzotikus témák iránti vonzódás — hogy csak a legfeljebb közösségeket említsük. No meg azt, hogy a két zeneszerző jó barátságban állott egymással, Puccini igen nagyra becsülte operaszerző-kollégájának műveit. Nem a komoly komponista ösztönös vonzódásáról van szó a könnyűműfaj iránt, nem Brahms-effektusról, aki Strauss Kék-duna-keringőjének partitúrájára azt kanyarította: „Sajnos, nem én írtam!” A két szerző közötti lelki-művészeti atyafiságról inkább.

Az operettnek mindig is volt két jól elkülöníthető fajtája. Leháról épp az imént bizonygattam, milyen közel állt az operához, Offenbach, Strauss vagy a mi Kacsóh Pongrácunk műveit felváltva tűzik műsorra az opera- és operettszínházak. Van azonban egy másfajta operett is, s ez manapság kezd új életre kelni. A magyar szerzők közül leginkább Zerkovitz Béla és Eisemann Mihály sorolható abba a fajta operettbe, mely távolabb áll az operai igényektől, s melyeket nem utolsósorban talán az az igény szült, hogy kisebb városokban nincs külön zenés színház, de igény a zenés darabokra azért van. Ezek az operettek nem haladják meg egy egyébként prózát játszó színház lehetőségeit, szerepeiket jobb hangú Júliák, kimenő három nővérek, ráérő Übü királyok is el tudják énekelni. Vidéki színházaink sohasem engedhették meg maguknak azt a luxust, hogy kizárólag Shakespeare-t, Csehovot, meg mai magyarokat játszanak, azonban Pesten is akad teátrum, mely szisztematikusan elővesz egy-két zenés darabot. A Vígszínházra gondolok, mely az utóbbi években a Csókos asszonnyal aratott babérokat, ebben az évadban meg a *Fekete Pétert* hozta.

Az új primadonna

Ebben az operettben lép föl a csámpás primadonna. Az új primadonnát nehéz felismerni, egyetlen támpont, hogy a primadonna szerepében lép föl. Az új primadonna énekhangja reszelős, megjelenésében nincsen semmi fejedelmi, néha kifejezetten csámpás, de mindenképpen szürke. Ha hajdanvolt előadások szereposztásait nézegetjük, világos, hogy a figura szeretetreméltóságát, esendő kedvességét hangsúlyozták. A színigazgatók is minden bizonnyal a mű-

vek vége felől osztották rájuk a szerepet, amikor is a rút kiskacsa büszke hattyúvá változik. Azok a művésznők valójában hattyúk voltak, s a feladat abban állt, hogy a darab jelentős részében kiskacsává degradálják őket. Eszenyi Enikő, a csámpás primadonna máshogy közelít ezekhez a szerepekhez: ha tetszik, előlről.

Ez a fajta operett nem fog egyhamar gyökeret verni a Dóm téren. Méreteivel és egyéb sajátosságaival kötődik a zárt, de legalábbis meghitt térhez, itt minden bizonnyal elveszne. A Dóm tér legfőbb sajátossága ugyanis a hatalmas méret. Itt azokat a műveket lehet sikerrel előadni, melyek ennek a különleges kíváncsolomnak *minden irányban* megfelelnek. Nem elég ugyanis, ha egy darab alkalmat ad arra, hogy a színpadon népes szereplőgárdát sorakoztassunk föl; nem elég ha széles. Figyelembe kell venni a mélységet is, azt, hogy a legközelebbi néző mondjuk nyolc, de a legtávolabbi száznyolc méterre ül. Ilyen arányok mellett másfajta játékmód is kell, de a legfontosabb, hogy a játszandó mű elég intenzív és attraktív legyen, ne vesszen el minden hatás a hátsóbb szektorokban.

Ezeknek a kíváncsolomnak leginkább az opera és a rockopera felel meg, de az elmúlt év tapasztalatai alapján úgy tűnik, néhány igényesebb operett is hatásos lehet, különösen megfelelő hangokkal. Noha a testmikrofonok csodákra képesek. Az énekes állhat bárhová és bármerre, a hangja mindig egyformán szól a hangfalakból. A keverés előnye és nagy csábítása azonban, hogy nem létezik kis hang. Bármily vézna és törékeny is az a hangocska, mely a művész száját elhagyja, a technikus csak teker kettőt a megfelelő gombokon, s máris telt lesz, csengő, bezengi a várost. A lehetőség egyelőre lehetőség maradt: A mosoly országában Ilosfalvy Róbertnek, vagy Pitti Katalinnak nincs szüksége ilyesfajta technikai bűvészműtatványokra. Maguktól van hangjuk.

Rossz vég

A mosoly országa a maga rossz végével műfaj történeti kuriózum. A kínai herceg nem lehet a bécsi lány párja, ősi hagyományok, uralkodói kötelezettségei nem engednek neki, hogy szíve szerint válasszon. Azt kell azonban mondanunk, hogy a befejezés nem szomorú, sokkal inkább logikus, hogyan nemondjam realista. Két világ kerül itt össze. S noha Liza bármennyire is élvezi a kínai császári udvar európai lány számára egzotikus szokásait, s bármennyire is szereti

Szu-Csongot, józan ésszel ennek a szerelemnek nincsen jövője, nem lehet létformává alakítani. Milyen hazug és cukros megoldás volna a boldog vég! Liza nem maradhat a palotában sőt egyáltalán Kínában, hiszen az ország szokásai szerint nem lehet Szu-Csong felesége. Teljességgel abszurd volna a másik lehetőség is, hogy ugyanis a herceg mond le rangjáról, s Európába megy szerelmesével. Ezzel egyrészt megszűnne annak lenni, amiért Liza belépszerűtelt: egzotikus uralkodónak. Másrészt, ha kicsit is komolyan vesszük az ázsiai hagyományokat, teljességgel képtelenség, hogy egy herceg, akit egész életében arra neveltek, hogy egy napon majd hazája trónjára lép, egy érzelem miatt kitérnie egy feladat elől. Ezt esetleg léha, könnyelmű hercegek tennék meg, kikbe soha nem jutna eszébe beleszeretni egy valódi bécsi lánynak.

Aztán fontos ez a befejezés a művészi hatáskeltés szempontjából is. Az operett-történet hemzseg vidám ujjongó fináléktól, maga Lehár is több tucatot írt belőlük. Ebben a „műfajban” kevés újat lehetett kitalálni. Mennyire szokatlan és újszerű feladat viszont a komponistának egy ilyen melankolikus szomorú zárójelenetet megkomponálni. (Mert azt ugye mondanom sem kell, hogy egy operett csak zenével fejeződhet be!) S milyen újszerű sikerre számíthat az egymásra borulásoktól már émelygő közönségtől!

Szu-Csong és Mi, a húga a félhomályban összeborulnak, a herceg megismétli első felvonásbeli dallamát és szövegét; szerelmét idézi, de uralkodói kötelezettségeiről énekel. Nagy komponistához méltó, pompás finálé.

Polgári műfaj

Az operett az idősebbek körében népszerű. Mondják. Az előadásokat azonban nézi, hallgatja apraja nagyja. A Fővárosi Operettszínház az évad végén bemutatót tart, a darabot németül játsszák s külföldre készülődnek vele. Az egyik főszereplő Darvas Iván. (Hogy a Parlament mellett erre mikor volt ideje...?) A Veszprémi Tévéálálkozó programja teli zenés darabbal. Operett is akad közte, nem is akármilyen. Az IBUSZ-nak megérte, hogy a teljes stábot kivigye Velencébe, s ott vegyék föl az Én és a kisöcsém velencei jeleneteit.

Szóval minden úgy áll, hogy operett még lesz. Még az is lehet: ott is lesz, ahol eddig nem volt. A Dóm téren idén a tavalyi előadást ismétlik, de talán jövőre lesz egy új.

Sütő András

A szúzai menyegző

dráma

Díszlet: Csányi Árpád
Zenei rendező: Házy Sándor
Mozgástervező: Valkay Ferenc
Jelmezeket összeállította: Papp János,
Schäffer Judit jelmezeinek felhasználásával
Rendezte: Ruszt József

Kleitosz helytartó
Permenion helytartó
Demetriosz helytartó
Lyzimachosz helytartó
Filipposz orvos
Kalliszthenész jós
Roxané királynő
Bétisz perzsa főúr
Eanna perzsa lány
Besszosz perzsa főúr
Ifjú Besszosz
Szuzia perzsa lány

Bessenyei Ferenc
Kaszás Géza
Avar István
Szokolay Ottó
Király Levente
Kalocsay Miklós
Dobos Katalin
Sinkovits Imre
Kováts Adél
Mentes József
Szervét Tibor
Kolti Helga

Közreműködnek a Szegedi Független Színpad tagjai

A Magyar Hitelbank Művészeti Alapjának támogatásával

Augusztus 3., (péntek), augusztus 4., (szombat)

Az igazság szilánkjai győznek

SÜTŐ ANDRÁS

A DRÁMAÍRÁS FELELŐSSÉGÉRŐL

AZ ÍRÁSRÓL

„...
— Hadd kérdezzem meg, hogy mi indítja írásra?

— Egy író nagyrészt egész életében ugyanazt mondja, variálja, más-más műfajban. Engem már diák koromtól fogva gyötört, foglalkoztatott egyén és közösség, ember és hatalom viszonya. Föltehetőleg már gyermekkoromban tapasztalhattam ennek mindenfajta megnyilatkozását, akár csendőrpofonok formájában, amelyeket a szüleink gyűjtögettek be változatos és kalandos életük folyamán, akár pedig a mozgalmi munkában tapasztalhattam egy olyan konfliktus-lehetőséget, illetve valóságos konfliktust, amely meghatározza mindenkor egy társadalmi mozgalmi munkának a sikerét, de a társadalom életének a kialakulását is. Már most, amit én megírtam, észrevehető, ha kicsit odafigyel az ember, ebből a problémakörből való és ilyen formán újra olvasva Szervét és Kálin konfliktusának a dokumentumait, olyan mondandóhoz találtam cselekményes keretet, amely bennem volt, és amelyet azelőtt más formában elmondtam ugyan, de nem találtam hozzá ilyen tömör, és bár történelemből vett, mégis élő cselekménykeretet.

— Most azt szeretném kérdezni, hogy amikor drámát írsz, éppen úgy természetesen írod-e, mint amikor leülsz egy nővéllát vagy egy regényt megírni? Hogy foglalkoztál-e dramaturgiával például, vagy kit szeretsz a drámaírók közül, aki példaképed lenne. Ezek klasszikusan kitűnő drámák, a magyar irodalom nagy eredménye, hogy vannak. Hogyan születtek?

— A kérdés kissé nehéz mert ha azt mondom, én nem tanultam dramaturgiát, azt mondja mindjárt valaki: na hát, látszik is, ha pedig azt mondom, hogy tanultam, nem mondanám az igazat. Nyilvánvaló, hogy az ember többet olvas, mint amennyit ír, legalábbis én ezt tartom követelménynek. Végig olvastam nyilván a világirodalmat, a drámairodalmat is, tehát akarva akaratlanul valami csak ragad az emberre dramaturgiából is. Én tudatosan ezt az úgynevezett színpadi rafinériát, amelyet Tolsztoj oly nagyon megvetett Shakespeare-ben, mondván, hogy ez szélhámosság, nem tanultam, pedig tanulnom kellett volna, főleg a vígjáték követelné ezt inkább. Én a drámáimat valójában ösztönösen írtam, rábízva magam a hőseim cselekedeteire. Nem kellett spekulálnom, nem írtam meg elsőnek a harmadik felvonást, hogy a frappáns végből induljak el az expozícióhoz, hanem elkezdtem a kiválasztott történetet megírni, annak egyetlen egy belső napja volt, fénye a tulajdonképpen mondanivaló volt; ez határozta meg mondataimat ez a közérzet amelyben írtam a drámát. Az én közérzetem pedig — úgy vélem — kifejezi a mi közösségi közérzetünket is. Ez diktálta nyilván a replikáimat.

— Jó szerző vagy, mondta rólad Harag György, mert nem ragaszkodol konokul minden replikádhoz. Nehéz szívvel teszed-e amikor a rendező főként húzási szándékkal áll elő, vagy még szövegei igényel (Lócsisár-ballada)?

— Nem tartom magam tévedhetetlennek, orákulumnak. A Haraggal való együttműködésben — próbák folyamán —

magam is meggyőződhettem arról, hogy teszem azt, a Káin és Ábel szövege itt-amott túlburjánzik, a színészt meggyöttri, a színpadi helyzet kifulladás (vagy befulladás?). Engednem kellett hát a rendező óhajának. Fájó szívvel persze, abban a reményben, hogy a húzás, tömörítés, objektív kíváncsi az időgazdálkodás dolgában. A színpadon. Nem a könyvekben, amelyek teljes szövegeimet tartalmazzák. Azzal a megfontolással is, hogy ahány rendező, annyi vízió a darab lehetőségeiről. A marosvásárhelyi Színház-művészeti Főiskola előadásában például Kovács Levente a Káin és Ábelnek olyan szövegrészeit is fellazította, amelyekkel Harag nem tudott mit kezdeni. Más felfogás, más lehetőség.

— Honnan tanultad tulajdonképpen a drámaírási technikáját, hiszen köztudomású, hogy színházba is ritkán jársz?

— Valóban... Nekem az a felfogásom, hogy a drámai technika benne rejlik az adott mondandóban. Ha ez olyan, hogy színpadra kíváncsi, akkor ott egy erős gondolat megáll a lábán, megteremti a színpadi szituációkat. Nem foglalkoztam külön a drámaírási technikával, nem tanulmányoztam olyan szempontból a drámairodalmat, hogy esetleg mit tudok itt-ott ellesni színpadi fogásokból. De nyilvánvaló, hogy az egyetemes drámairodalom ismerete ösztönösen is kialakít egyfajta drámai érzéket. Valójában nem tekintem magam színpadi szerzőnek, kevesebbet is írtam ebben a műfajban, csak akkor folyamodom hozzá, ha prózában, esszében nem tudom elmondani, amit szeretnék. Talán onnan az ösztönös vonzalmam a drámaíráshoz, hogy egyebek között novellisztikát írtam, a regény nem műfajom. A novella pedig, ahogy Lukács György is megállapítja, közelebb áll műfajilag a drámához, mint a regényhez.

— A drámaíró bizalmat kér a színháztól — mondottad 1974-es beszélgetésünk alkalmával. Ha ez a bizalom akadozik, a négy dráma talán nem ilyen lendületben születik meg? Vagy talán utóbbiak el is maradnak? Az előadások ténye mennyiben biztatja az írói ambíciót?

— Igen, a drámaíró bizalmat kér a színháztól. Ebben nálunk nincs hiány. Nem elég persze a színházak bizalma. Létezik színházi felügyelőség is, amely legutolsó drámámat, A szúzái menyegzőt több mint egy évig tartotta fiókban, s azután is csak megcsonkítva engedélyezte a kolozsvári előadást. A dráma körüli herce-hurca egy újabb munka energiáját emésztette föl bennem.

— A sok elfoglaltságod között, melyik a napnak az a szaka, amikor írni szoktál?

— Máskor nem tudok, és nem is megy a munka, csak hajnali négy és nyolc, vagy öt és kilenc között. A hajnali sötétben.

— Az időbeni vagy tárgyi anakronizmusok drámai megteremtése (Csillag a máglyán, Káin és Ábel) sok gondot jelent-e számodra?

— A történelmi dráma: nem történetírás. Nem lehet persze a történelem lényegi tartalmának meghamisítása sem. Jómagam a drámáimban olyan „időbeli és tárgyi anakronizmusokat” követtem el, amelyek — érzésem szerint — csak felerősítették,

nyilvánvalóbbá tették egy adott történelmi helyzet és jelenség lényegét. Például a meghódolást a perzsák részéről. A szúzai menyegzőben. Köztudott például, hogy Roxané (Rusanak), a Fény Leánya, akit Nagy Sándor feleségül vett, nem volt Dareios király hitvese, hanem egy baktériai főember leánya. A világhódító úgy bukkant rá, a Sogdi Szirt bevételekor, s menten feleségül vette. Roxané hűségesen követte őt Indiába s fiúgyermeket szült neki. Följegyezték róla, hogy „szívét-lelkét teljesen kitöltötte két dolog: a vallása és a férje”. Nagy Sándor a szúzai nagy menyegző alkalmával (324-ben) Dareios leányát: Statirát vette feleségül. Ezek a történelmi tények. Valamint az is tény, hogy Dareios hadi szerencsétlenségét saját embereinek árulása is tetézte; legbizalmasabb környezetének megadása, csatlakozása a hódítóhoz. Roxané és Stateira személyét egybe vonva ezt a megoldást, a vérségi árulást akartam nyilvánvalóbbá tenni. A történelmi jelenség lényegét tehát.

A SZÚZAI MENYEGZŐRŐL

Kiss Károly: *Magyar Nemzet*, 1979. május 27. (10. o.): „...A „Nagyenyedi fügeág” című kötetekben az egyik úti tünődés, a „Perzsák” távoli tájra, távoli időbe vezet el. Am úgy gondolom, nem csak mi magyarok okulhatunk belőle, de a többi középeurópai nép is. Mi tehát a „Perzsák” tanúsága?

— Hogy a népeknek genetikus szellemük is van, amit legtar-
tósabban a nyelvünk hordoz. De ne beszéljünk az én „Perzsák”
című esszémről anélkül, hogy az olvasó ne tudná: miért kerül
most szóba. Mert különben az ajatollahra gondol — óhatatlanul.

— A „Perzsák” az asszimilációs törekvés, a nyelvi és kulturális
imperializmus Nagy Sándor-i példázata. Mint tudjuk, a hírhedt
szúzai menyegzővel tízezer perzsa lányt kényszerített feleségül
menni görög és macedon katonáihoz. Elrettentő példa, de vigasz-
taló is, mert az elnyomottak genetikus szelleme a hódítás eszeve-
szett vágyánál erősebbnek bizonyult.

— Hogy lehet e ma is okulni belőle? Természetesen. Bárki-
nek és bárhol.

Magyar Hírlap (1980. február 10. 8. o.). Zelei Miklós beszél-
getése Sütő Andrással: „— Perzsák című esszéjére visszagondol-
va, nem túlságosan merész logikai lépés az a következtetés, hogy
az új drámának, a szúzai menyegzőnek a megírása régi terv?

— Valóban az, már amikor az esszét írtam, gondoltam arra,
hogy ebből drámát lehetne írni. De az időközben, előzetesen
megírt drámák minden időmet lefoglalták. Így csak tavaly
nyáron írhattam meg. Kint a Szikaszoban, a Hargita lábánál hat
hét alatt elvégeztem a munkát. A darab helyszíne Perzsia,
illetve mai Irán, ahol én megfordultam, ahol szerencsés lévén,
alkalmam volt megnézni Persepolis romjait és magamba szívni
azt a hangulatot, amely szinte élő történelmi atmoszféraként
vett körül.

— ... a „túlhajtott” nemzeti tudattal szemben, amit egyébként
nem így hívnak, ez csak afféle terminológiai zsákbanfutás, az
egészleges nemzeti tudat.

— ... elbírná viselni a Szúzai menyegző végső konklúzióit.
A művészetben belül és rajta kívül egyaránt megfogalmazható
kívánságát annak, hogy harmóniát teremtsünk a nyelvek, szoká-
sok, vallások között. De épp manapság ez a kívánság nagyon alá
van vetve különböző kollektivitások — közöttük a nemzeti
kollektivitások — túlhajtott érzelmeinek.

— Törvénytér-e, hogy „győzelmeskedjen az igazság”?

— A drámában bizonyos eszmények megvilánásáról lehet
beszélni. Én hiába szeretném azt, hogy a darab főhősének,
Parmeniannak az igazságát kiharcolhassam, amikor ő Nagy
Sándor hatalmi körén belül olyan körülmények közé jut,
amelyekben egyetlen lehetséges kibontakozás a sorsa számára, a
halál. Hiába szeretném, hogy a két fiatal, egy perzsa lány és egy
görög fiú szerelme győzzön, ha a mögöttük álló társadalmi erők
másként döntenek. Az én igazságom inkább az én óhajom. De
történelmet óhajokkal nem lehet sem szemlélni, se megközelí-
teni, sem alakítani. Az igazság szilánkjai győznek. Az abszolú-
túmok hajszolása lehetővé teszi az ember számára, hogy viszonyla-
gos igazságait kiharcolja.

A PARABOLÁKRÓL

— Ha már alkalmam van erről vélekedni, meg akarom
jegyezni, hogy nem szeretem a parabolát. Felelős jelenségnek
tartom, sanda műfajnak, mely egyfelé néz, s másfelé út. Más-
részt komoly drámát a dráma törvényei szerint kell elgondolni:
drámai hősből gondolkodik ilyenkor a szerző. A gondolat majd
megteremtí a saját életét, s megállja a helyét a színpadon.

A NYELVRŐL

— Az ember, ha önmagát tartalmasan akarja kifejezni: nyelvi
tisztaságra van szüksége. Az embernek, ahhoz, hogy emberi
módon létezzék egy adott társadalomban, hogy emberi méltósá-
gát megtarthassa, annak jelét is tudnia adni, ahhoz, hogy saját
kulturáját tudja képviselni más kultúrákban, nyilvánvaló, hogy
olyan nyelvi kifejezőkészségre van szüksége, amely a mi íróink
legjobbainak a nyelve. Ezt kellene nyilván elsajátítani.

A DRÁMÁRÓL

„A drámát nem azért választottam, mert szembekerültem
volna a vígjátékkal, a komédiával, hiszen Janus arcú ez, a
vígjátékban épp úgy benne rejlik a tragédia, mint ahogy a
tragédiában is a vígjáték. Úgy éreztem azonban, hogy az én
mondandóm inkább ezt a műfajt kívánja most már, és nemcsak
olyan értelemben, hogy drámát, amennyire lehet, műfajilag
tisztá drámát írrok, hanem olyan értelemben is, hogy olyan hőst
választok, akinek a körüljárásához már megvan a távlatom. Így
került elő Kálvin, Szervét. Az időben azért távolodtam el, mert
olyan távlatilag már kialakult hősökre bukkantam, akiknek az
űrügyn, és nem pusztán az űrügyn, hanem akikkel együtt
olyasmit mondhatok el a történelem tanulságairól, s a jelenünk-
ről is — hiszen három dimenzióban él az ember, múlt, jelen és
jövőben egyaránt —, ami bennem, mint történelmi körézet
fölgylemlett...

Eszményem mindig az volt, hogy mindenkihez szóló szöveget
adjak a színésznek. Ezenkívül: a drámát — egyáltalában a
színpadi munkát — sosem tudtam afféle kísérleti szerkentyűnek
elképzelni, amelynek csak ketyegése hallik, de céljának, értel-
mének megfejtése teljességgel a nézőre bízatik. Ha nem téve-
dek, az öncélúság kapcsán Rousseau kiáltott fel ilyenformán:
képzéljél el egy óra bemutatását — a számlapja nélkül! Az
egymásba kapcsolódó fogaskerekeket, tengelyeket, rugókat —
a tulajdonképpeni céljuk nélkül. No, ez most a parabolát védi,
mondanak némelyek a bírálóim közül. Ez sem nyugtalanítana
különösebben: csak tisztelettel gondolok arra a publikumra,
amely íróival, költőivel együtt kémleli sorsunk számlapját: hol
tartunk vajon az időben, és mit kellene cselekednünk, hogy
megmaradhassunk? Ebben pedig akadémikusok és erdömunká-
sok — egyek vagyunk. Shaw-nak még az volt az igénye, hogy
színházát a „csócselék” töltsse be, de az cézárokból álljon. Az én
vágyam az volt, hogy színháztermeinket olyan sokaság vegye
birtokába, amelynek nemzetiességi eszmélete a kollektív sorsvise-
lés (és alakítási szándék) jegyében radikalizálódik. Sajátossá-
gunk — tehát önmagunk — méltóságának immár meg-meglob-
banó közösségi tudatával. Ez a folyamat elindult és látható
zavarba ejti mindazokat, akik történelmi közérzetünkre a nem-
zeti nihilizmust ajánlják régóta gyógyírként. Ezt a labdacso-
pedig nem vesszük be: látván láttuk, hogy akik lenyelték,
elvesztették orcájuk természetes színét és olyanokká lettek,
mint a viaszbabuk. Béke poraikra...

Sütő András forrásmegjelölés nélküli nyilatkozattöredékeit,
vallomásait a Kortárs 1976. júniusi (Marosi Ildikó), a Jelenkor
1979. márciusi (Albert Zsuzsa) és a Tiszatáj 1982. júliusi
(Ablonczy László) interjúiból válogatta:

VARGA IVÁN

Magyar rapszódia

a Magyar Állami Népi Együttes mősora

Művészeti vezető: Tímár Sándor
Zenekarvezető, prímás: Berki László
Díszlet: Bakó József
Jelmez: Kascsák Margit
Tánckarvezető: Kakuk Pál
Közreműködik: A Szeged Táncegyüttes

Daróci-Tímár
Tímár
Tímár
Liszt
Tímár
Berki-Tímár

KALOCSAVIDÉKI TÁNCOK
GYERMEKJÁTEKOK
KALOTASZEGI TÁNCOK
II. MAGYAR RAPSZÓDIA
TYUKODI TÁNCOK
SÓVIDÉKI TÁNCOK

* *

Tímár
Székely-Tímár
Tímár
Tímár
Lajtha
Budai-Béres-Varga
Daróci-Tímár
Berki-Tímár

CSONGRÁDI TÁNCOK
VAJDAKAMARÁSI PÁROS
TOLNAI ÜVEGES TÁNC
MÉHKERÉKI TAPSOS TÁNC
SOPRONI KÉPEK
HORTOBÁGYI PÁSZTOR TÁNCOK
ZEMPLÉNI KARIKÁZÓ
SZATMÁRI TÁNCOK

Augusztus 10. (péntek), 11. (szombat)

„A tiszta népművészet színpadi diadala”

Az Együttes 1951-ben alakult a magyar folklór hazai és nemzetközi színpadi bemutatására, s azóta egyike lett a legrangosabb világtársulatoknak. Megalakulása óta feladatának tekinti a hagyományok gyűjtését, ápolását, a magyar néptánc és népzenei kultúra fejlesztését és magas művészi színvonalon történő bemutatását.

Az elmúlt közel 4 évtized alatt az Együttes gazdag repertoárjával, sikereivel itthon és külföldön egyaránt bizonyította a magyar népművészet iránti elkötelezettségét. A legutóbbi évtizedben a társulat művészi arculata — a korábbi három évtizedes múlt időtálló értékei mellett — a 70-es évek néptánc- és népzenei mozgalmainak eredményeit tükrözi.

A négy évtized alatt 4 világrész 42 országában több mint 6 millió néző előtt mutatta be nagy sikerrel programjait. Az európai országokon kívül az utóbbi hat évben három ízben is három hónapos vendégszereplésen vett részt az Egyesült Államokban és Kanadában. E vendégszereplések közönségfogadtatása illetve sajtó- és kritikai visszhangja rendkívül kedvező volt. A New York Times például az évad legkiemelkedőbb táncos eseményei közé sorolta az Együttes vendégszereplését és úgy jellemezte, hogy az Együttes önálló kategóriát jelent a táncművészetben.

A Szegei Szabadtéri Játékokon bemutatandó műsor — Tímár Sándor művészeti vezető irányításával — az utóbbi évek terméséből ad felfrészelt felvonultatva a magyar nyelvterület legjellegzetesebb táncait. A nagyrészt eredeti, színpompás népviseletben előadott produkciókban egyaránt megtalálhatók a nagyszabású látványos táncképek és a lírai jellegű kamara darabok, valamint a

hagyományos népi hagszereken megszólaltatott hiteles népzene és a népi zenekar tolmácsolásában zeneművészetünk klasszikusainak művei is.

„A népművészethez való kötődésünk adottság: egyrésztől hivatalból is mi vagyunk az elsőszámú folklór együttes, másrészt a munkánkban alap a népművészethez való kötődés, nekem is a táncművészeti formanyelvem a népművészetből táplálkozik; gondolataim és érzelmeim is szorosan kötődnek népünk kultúrájához. De ezen túl — és ez nagyon lényeges kérdés — nagyon fontos az, hogy hogyan használjuk ezt a formanyelvet, s hogy mit fejezünk ki vele.

Az ellentmondásokkal terhes világunkban az élet tartogat számunkra sok szépet, de néha az az érzésem, hogy több a gond, a probléma, a megoldandó feladat, az emberre háruló teher, mint kellene. Én a lelkemben megfáradt ember érzelmeit szeretném erősíteni; az igaz s a nemes mellé kívánok állni, a közösség javára kívánok munkálkodni művészetemben. Műveim tartalmát alapvetően ezek a gondolatok táplálják. A gondolataimat hordozó színpadi formáimat úgy választom meg, hogy azok a néző számára feltétlenül érthetőek legyenek. A televízió, a film, a modern képző- és építőművészet az emberek vizuális kultúráját módfelett érzékennyé tette, néha el is fárasztotta. Ezt a kiművelt látáskultúrát kell figyelembe vennem a csorbítatlanul hagyott népművészet nyelvére támaszkodó színpadi megfogalmazásaimban. Az Együttes korábbi műsorhagyományát ebben az értelemben kívánom továbbfejleszteni.” — Tímár Sándor művészeti vezető

A Magyar Állami Népi Együttes külföldi vendégszerepléseinek sajtóvisszhangja

THE CHICAGO TRIBUNE: „A kis Magyarország Állami Népi Együttesének előadása briliáns lecke egy nép művészetéből, olyan hegedűsökkel, melyet minden nyugati szimfonikus zenekar megirigyelhetne, manírok nélküli, sohasem tapasztalt színpadi bravúr, ahol az egyszerűség ulti diadalát. A „Pásztortánc” kelet-európai „rodeo” a „Szatmári táncok” egy gondosan szerkesztett ív kiteljesedése, akrobatikus táncosok, autentikus őszinteség kirobbanó életörömből ágyazva, mely új alapokra helyezi fogalmainkat Magyarországról.”

TORONTO NEWS: „Amilyen kicsi a távoli Magyarország, olyan pompáját mutatta be emelkedett lelke, pazar bőségét a népművészet színpadi variációinak. Bámulatos zenei gazdagság, kosztümparádé, ihletett pillanatok és féktelen indulatok. A tiszta népművészet színpadi diadala.”

MINNESOTA NEWS: „A Minnesotai Egyetem művészeti igazgatója: A Jeffrey Ba-

lett, az Ohio Balett, az American Balett Theater, a Pihobolus táncszínház előadás-sorozatában bizonyos kockázat volt, hogy klasszikus balett-estek mellé népművészeti bemutatókat iktattak a rendezők, de nem térhetek ki az egyetemi ifjúság egyöntetű szavazata elől, hogy a Magyar Állami Népi Együttest hívják meg. Nos, az együttes diadalmas estéje nemcsak a rendezők, de a népművészet és Magyarország győzelme is volt.”

Bryan College Station Eagle (TEXAS): „Profi előadás, ragyogó színekkel, áradó életörömmel, három egymáshoz méltó színvonalú részleg, mely szerkesztésében teljes gazdagságban jelent meg a távoli Magyarország népművészete. A tanulság megdöbbentő, az USA-nak nincs effajta letisztult népművészeti hagyománya, amije van, az heterogén és rendezetlen.”

THE PRESS (ATLANTIC CITY): „Egy magyar együttes beviharzik az üdülőzónába” címmel számol be az USA észak-keleti partvidékének szórakoztatóipari központjában

megtartott hangversenyéről. A beszámoló az előadást erőteljes, színpompás és néha káprázatos bemutatóként jellemzi, és különösen a műsor rendkívüli mozgalmasságát dicséri. Nagy elismeréssel méltatja az együttes zenekarának teljesítményét.”

CHICAGO TRIBUNE: „A magyar együttes tüneményes magasságokba emeli a népművészetet.” „A táncok, dalok és a zenekari repertoár nemcsak egzotikusak és élvezetesekek voltak, hanem technikai szempontból is olyan tökéletes előadást láttunk, amely meghazudtolja a népművészeti előadókról alkotott hagyományos képünket.”

CALIFORNIAI MAGYARSÁG: „A magyar népi együttes nagyszerű fellépése” „A zenekar utolsó akkordjainak elhangzása után a termet zsúfolásig megtöltő amerikai közönség álló ovációban részesítette az együttest. Nekünk, magyaroknak a szívünk szorult el az örömtől. A Magyar Állami Népi Együttes érdeme, hogy úgy igyekezett ezeket a népi hagyományokat művészetté formálni, hogy

se az eredeti hitelesség, se a művészeti érték ne csorbuljon. ...Nos hát a külföldi „megmérettetés” igen jól sikerült, amit az amerikai közönség nagy ovációja és érdeklődése bizonyít. Csak itt Los Angelesben 10 000 nézőjük volt. Az együttes minden egyes tagja művész, a sok remek szám között csak a néző egyéni ízlése tehet különbséget.”

ESTI HÍRLAP: „Tegnap este nagy sikerrel lépett fel a Magyar Állami Népi Együttes Washingtonban, a J. F. Kennedy Kulturális Központ hangversenytermében. A közönség, amelynek soraiban az amerikai kormány és a kongresszus több rangos személyisége is jelen volt, percekig ünnepelte a magyar együttest, amely most először lépett fel az USA fővárosában.”

MAGYAR NEMZET: „Washingtoni tudósítónktól: az Állami Népi Együttes kirobanó sikert aratott.

A richmondi közönség vasárnap este szintúgy állva tapsolt, mint jóformán mindenütt, ahol a Magyar Állami Népi Együttes három hónapos amerikai körútján fellépett.

Áttekintve a turnéjukról frott, rendszerint lelkesedő felsőfokban méltató lapbeszámolókat, beszélve a szervező Columbia Artist cég láthatóan elégedett embereivel, megállapíthatjuk, hogy nagyon kedvező, sőt mély benyomást tett az amerikaiakra reprezentatív népi együttesünk. Természetesen mindenütt kisebb-nagyobb számban voltak a közönség

körében az Egyesült Államokban élő magyarok is, ám az együttes tagjai számára éppen az volt figyelemre méltó, hogy az amerikai közönség is megértetni vélte az előadást, és még a visszafogottabb tánclemek is értő közönségre találtak. Tudnivaló, hogy az USA-ban manapság komoly divat a folklór, nagyon sok népi együttest hívnak meg a világ minden tájáról, s éppen mert a legtöbb helyen bőven van összehasonlítási alap, így a magyar táncosok, zenészek egyértelmű sikere értékeesebb, mintha csupán az újdonságra csodálkozó publikum tapsáról lenne szó. Az amerikai kritikák rendre kiemelik a művészeti vezető Timár Sándor felettébb méltányolt törekvésait az autentikus népi kultúra átfogó bemutatására.

A Magyar Állami Népi Együttes műsora nem került ki más erre jártakéval ellentétben holmi csizmacsattogatásban azt a népi kultúrát mutatták be, amelynek első feltárója és rendszerezője Bartók és Kodály volt. Amerikából is ez számít komoly sikernek, hiszen két nagy zeneszerzőnek neve itt is komoly tiszteletnek örvend.”

BELFAST TELEGRAPH: „Keleti Táncmágia. A belfasti közönség tegnap este nagyszerű magyar népzenei és néptáncprogramban gyönyörködhetett a Nagy Opera Házban. A zene és a tánc hamarosan úrrá lett a közönségen, aki újabb és újabb számokat kért, s a műsor végén négyszeri visszahívással jutalmazta a Magyar Állami Népi Együttes

produkcióját. A tegnap este a zene és a tánc ünnepe volt minden nép számára.”

KENTISH TIMES: „Magyar Varázslat. Hétfőn este a Magyar Állami Népi Együttes spontán érzelmáradata söpört végig a dartfordi Orchard Színházon, ahol a közönség pirosra tapsolta a tenyerét. A társaságot számról számra viharosan visszatapsolták, s úgy tűnt, mintha a közönség nem akarná elengedni őket. Az együttes sikereinek egyik titka, hogy Timár Sándor művészeti vezető megtanította a táncosokat az adott stíluson belüli improvizációra, és ezzel mindig frissen tartja az előadást.

CHICHESTER OBSERVER: „Varázslatos magyarok elkápráztató bemutatója. Egy szín, tánc és zenekeverék robbant be a Chichester Fesztivál Színház színpadára kedden, egy ragyogó előadásban, amelyet első akkordtól kezdve lábdobogás kísért.

A Magyar Állami Népi Együttes telt ház előtt játszott. Káprázatos produkciójuk beolta magát a nézők szívébe, s egyben bepillantást engedett egy szép néphagyományba éppúgy, mint az előadók tiszta szeretetébe és örömébe, amellyel újraalkottak egy kultúrát a színpadon. A tegnap este lenyűgöző és elbűvölő élmény volt, amihez nagyban hozzájárult a táncosok lelkesedése és Timár Sándornak, az együttes művészeti vezetőjének, a darabok koreográfusának a népművészet iránti igényes elkötelezettsége. Ez a kis kóstoló Magyarországból felkeltette a lelkes közönség 'étvágyát a folytatásra.'

GÁLAKONCERT

1990. augusztus 22. (szerda), este 1/2 9

DÓM TÉR

AZ EURÓPAI KÖZÖSSÉG IFJÚSÁGI ZENEKARA

Vezényel:

JAMIES JUDD (Anglia)

Műsor:

Mendelssohn: g-moll zongoraverseny

Mahler: VI. (a-moll) szimfónia

Közreműködik:

BRUNO LEONARDO GELBER (Argentína)

zongora

A zenekart az Európai Közösség, a 12 tagállam kormánya és a Bell Atlantic International támogatja.

István, a király

rockopera két részben

Boldizsár Miklós: *Ezredforduló c. drámájának felhasználásával*

Díszlettervező: *Varga Mátyás*

Jelmeztervező: *Kemenes Fanny*

Koreográfus: *Novák Ferenc*

Látványtervező: *Andor Tamás*

Vezényel: *Maklári László*

Rendező: *Koltay Gábor*

István, a király

Sarolt, István anyja

Gizella, István felesége

Asztrik, főpap

Sebestyén, pap

Vecellin

Hont

**német lovagok
(19-én)**

Pázmány

Koppány, a lázadó

Torda, a táltos

Laborc, a magyar úr

(19-én)

Réka, Koppány lánya

Boglárka

Picur

Enikő

Sur

Solt

Bese

Regösök:

Koppány feleségei

magyar főúrak

Varga Miklós

Császár Angéla

Kováts Kriszta

Victor Máté

Győri Péter

Benkő Péter

Csengeri Attila

Győri Péter

Jakab Csaba

Vikidál Gyula

Deák Bill Gyula

Nagy Feró

Csengeri Attila

Sebestyén Márta

Keresztes Ildikó

Ábrahám Edit

Lastoska Beatrix

Forgách Péter

Incze József

Konrád Antal

Bródy János

Balogh Márton

Augusztus 16., (csütörtök), 17., (péntek), 18., (szombat), 19., (vasárnap), 20., (hétfő)

„A szeretet gyakorlása vezet a legfőbb boldogsághoz”

István király intelmei (1020 körül. Részlet). „A türelmes királyok királykodnak, a türelmetlenek pedig zsarnokoskodnak.”

Részlet Szigethy Gábor tanulmányából (1982). „Égtek a gyertyák, zsolozsmáztak a papok: 900 évvel ezelőtt, 1083-ban István király szentté avatására készült az ország. Kovácsolták a glóriát.

István nagyobbik legendája, amely László király rendeletére 1077 körül íratott, szent életű, bölcs királyt fest, keresztény és emberséges uralkodót, kegyes királyt, akinek kezéhez vér, mocskok nem tapadt, s aki szent életével érdemelt magának helyet a szentek között.

Könyves Kálmán, a tudós király harminc év múlva szigorú törvényekkel igyekezett rendet teremteni elkanászodott országában. Az államalapító, birodalmat szervező Szent István királyt nagy uralkodó elődnek tekintette, s emlékéit, tiszteletét kívánta alattvalóiban ébren tartani. Bizonyítani: uralmának szigorúsága István uralkodásának szigorúságában gyökerezik. Megíratta István király kisebbik legendáját, amelyben a nagy király fegyelmezett államrendjéről mesél tanulságos példabeszédet a legendaíró, törvényeket megtartó kemény, határozott, erőskezű hatalomról.

*

972 előtt

Taksony fejedelem meghal; fia, Géza követi a trónon (uralkodik 997-ig).

972

Április 7. II. Ottó trónörökös, német–római császár feleségül veszi Theophanu görög hercegnőt. Német–bizánci szövetség fenyegeti a magyarokat.

973

Március 23. I. Ottó német–római császár Quedlinburgban üli a húsvéti ünnepeket. Udvarában a környező országok fejedelmein kívül Géza fejedelem képviselőtében tizenkét előkelő magyar is jelen van. E követséggel kezdődik a kereszténység térhódítása Magyarországon, azaz a magyarok beilleszkedése a nyugati társadalmi rendszerbe.

974 előtt

Brunó, Sankt-Gallen-i szerzetes megkereszteli Géza fejedelmet. Vele együtt 500 előkelő magyar is megkeresztelkedik.

995

Augusztus 28. II. (Civakodó) Henrik bajor herceg meghal. Augusztus 28. után (Géza) fejedelem fia, István (Vajk) feleségül veszi II. (Civakodó) Henrik leányát, Gizellát.

997 előtt

Pannonhalmán megkezdődik a – Szent Mártonról elnevezett – első magyarországi bencés monostor építése.

997

Meghal Géza fejedelem. Utóda fia, István. (Fejedelmként 1000-ig uralkodik.) Az Árpád-ház legidősebb tagja, Tar Zerind fia, Koppány somogyi herceg a nomád hagyomány (levírátus) alapján magának követeli Géza fejedelem özvegyét, Saroltot, valamint a fejedelmi hatalmat. István fejedelem a feleségével, Gizellával Magyarországra jött német lovagok – a seregét vezető Vecellin és társai – segítségével Veszprém mellett legyőzi Koppányt.

1000

December 15. előtt. István fejedelem Asztrik (szerzetesi nevén Anasztáz) meserítzi apátot királyi koronáért és egyházszerkezéssel kapcsolatos intézkedéseinek jóváhagyásáért Rómába küldi, II. Szilveszter pápához.

December 25. (vagy 1001. január 1.) István fejedelmet a II. Szilveszter pápa (más vélemény szerint III. Ottó német–római császár) által küldött koronával királlyá koronázzák. (Uralkodik 1038-ig.)

1000 körül

I. István király kijelöli az első püspöki és várispáni székhelyeket. E székhelyek körül alakulnak ki utóbb a királyi vármegyék és a több

vármegyét magukba foglaló egyházmegyék. (Az államalapító király uralkodása alatt mintegy ötven vármegye és tíz egyházmegye létesült.)

1000 után

Január 1. (vagy 1000. december 25.) István fejedelem megkoronázása.

1002

I. István kiadja a pannonthalmi apátság kiváltságlevelét. Domonkos az első esztergomi érsek.

1003

I. István király leveri az Erdélyben uralkodó Gyula fejedelmet. Gyulát és családját fogságba veti.

1008

I. István serege Csanád vezetésével leveri a Maros-vidék urát, Ajtonyt. (Más nézet szerint ez 1028 körül történt.)

1018–1026

I. István megnyitja a Nyugatról Magyarországon keresztül Jeruzsálembe vezető zarándokutakat.

1018–1031

I. István a keleti és nyugati uralkodók által írt királytörkök mintájára elkészíti az Intelmeket (Institutiones morum ad Emericum ducem) fia és várható örököse, Imre herceg számára. Imre herceg bizánci hercegnőt vesz feleségül, akinek I. István Veszprémvölgyben görög apácamonostort alapít.

1026 előtt

A velencei Gellért Magyarországra jön, hogy részt vegyen az egyházépítésben.

1030–1038

I. István kiadja II. törvénykönyvét.

1031

I. István megvakíttatja unokaöccsét, a Nyitrán fogva tartott Vazult. Három fia, András, Béla és Levente Lengyelországba menekül.

I. István ellen a királyi udvarban összeesküvést szőnek. A beteg király életére törő merénylet azonban lelepleződik; az összeesküvést megtörléik.

1038

Augusztus 15. I. István meghal. Római szarkofágból átfaragott koporsóban, az általa alapított székesfehérvári királyi bazilikában temetik el.

*

Részlet Györffy György könyvéből (István király és műve. Gondolat, Bp. 1977). „Géza külpolitikáját a szomszédokkal való béke határozta meg. A nagylegenda szavai szerint trónralépésekor „...valamennyi környező tartománybeli szomszédjával gondosan kezdett tárgyalni a békéről”. A következetes békepolitika melletti lehangonyozásban szerepe lehetett a történelmi tapasztalatnak, főként a kardot rántó szövetséges, Szvjatoszláv kard általi gyászos végének, de a békére döntő módon a politikai szükségyszerűség kényszerítette. Egy időben nem lehet kifelé és befelé hadakozni: a kereszténység terjesztése és a belső ellenzék fegyveres letörése békét követelt a szomszéd országokkal.

Miben nyilvánult meg Géza békepolitikája?

Külső országok ellen nem indított sem támadó háborút, sem támadást megfogszóló hadjáratot. A béke érdekében engedményekre volt hajlamos, s e tekintetben határterületek feladásától sem riadt vissza. A térítő papok beengedésével egyidejűleg megnyitotta a kapukat a külföldi „hospesek”, magyarul „vendégek” előtt. Végül a szomszédokkal kötött békét dinasztikus házasságokkal igyekezett megpecsételni. (...)

Részlet egy történelemtanulmányból (1953) (Általános iskolák levelező oktatása számára). „Géza és főként István véres harcok közepette rakták le a magyar feudális állam alapjait. Az egyik oldalon állott a fejedelem (...) a másik oldalon a maguk hatalmáért harcoló főnökök és az ősi szabadságért küzdő dolgozó nép. Ezt a küzdelmet a fejedelem a keresztény, a főnökök pedig a pogány vallás ideológiai jelszavai

mellett vívták meg... István egymás után verte le az ellene fellázadt törzsfőket... Így fokozatosan az egész országra kiterjesztette hatalmát.

(...) Az állam, az egyház és az osztályrend arra kényszerítette a dolgozókat, hogy a termelés magasabb színvonalára lépjenek. Ha ebből a szempontból nézzük a nagy átalakulást, akkor következményeiben egyenesen forradalmi jellegűnek is mondhatjuk a Géza és István alatt végbement nagy fordulatot...

Részlet Györffy György könyvéből (István király és műve).

„Géza emlékének méltatlan elhalványítását sokan Szent István kultuszának rovására írják. Ez a beállítás csak részben indokolt. A legrégibb István-legenda, mely 1083 előtt készült, meglepő hűséggel rajzolja meg Géza alakját, és egyáltalán nem hallgatta el fáradózását a kereszténység elterjesztése érdekében (...)”

Részlet Papp Gábor cikkéből. (Népszabadság, 1983. április 30.) Mai álláspontunk szerint — új ismereteink java része mindenekelőtt Györffy György bűváradkodásának köszönhető — a magyar államiság megteremtése Géza fejedelemnek és fiának, Szent Istvánnak olyan közös műve, amelyben a kezdeményezés az apáé volt. Géza volt ugyanis az, aki elsőként tett sikeres kísérletet a központi hatalom megszilárdítására, ő szorgalmazta Magyarországon elsőként a kereszténység elterjesztését, így módon Géza fejedelem volt az, aki beillesztette az országot a kialakulásának befejeztéhez közeledő keresztényfeudális európai rendbe. Ez, a napjainkig alig vitatott nézet lényegi ponton áll szemben azzal a korábbi, sok évszázadon át közkeletű történeti felfogással, amely az államalapításban a kizárólagos érdemeket Szent Istvánnak tulajdonította...

Részlet egy történelemtankönyvből (1964) (Általános iskolák VI. osztálya számára). „Géza mindvégig csak látszat-keresztény maradt...”

Részlet Györffy György könyvéből (István király és műve). „Koppány származása régóta vitatott kérdés a magyar történelemtudományban. Abból a tényből, hogy Géza fejedelem halálakor a nagyfejedelemségre pályázott és Géza özvegyét követelte magának, a nomád öröklési rend ismeretében arra kell következtetnünk, hogy Árpád-házi herceg volt...”

Csaknem bizonyos, hogy 972-ben, amikor Géza felvette a keresztiséget, Koppányt is megkeresztelték. Erre látszanak utalni a „Szent Gál” templomok a baranyai Koppányhoz tartozó vízvidéken. Kérdés azonban, hogy a felcseperedő Koppány mennyire vált kereszténnyé, mennyiben hatott rá a latinul szemben álló görög kereszténység, amely Tormás herceg révén a baranya—tolnai részekben is gyökeret vert, és mennyiben maradt pogány. Minthogy uralmi ambícióit a pogány ideológia támogatta, bizonyára e felé fordult, akármilyen hatás is érte gyermekkorában.

A Géza és Koppány közötti ellentét István születésével fogant meg és növekedésével bontakozott ki, amikor — mint annyiszor korai történelmünkben — felmerül az utódlás alternatívája, vajon a régi törvény szerinti szeniorátus vagy a keresztény társadalmakban divó elsőszülöttségi rend érvényesüljön-e. (...)

István felszenderülésekor — a nagylegenda szerint akkor, amikor a puer korból az adolescens korbá lépett át, tehát 14–15 éves korában — Géza, „összehívta Magyarországot főembereit a következő renddel”, azaz a vitézekkel együtt, és „közös tanácskozás” után Istvánt jelölte utódjául, amire esküt is vett tőlük. Ismerve Géza és önkényuralmát, ezalól egy főember, maga Koppány sem térhetett ki. (...)

Géza idejében a „régí törvény” szerinti utód Koppány lett volna, Géza azonban mellőzte őt, bizonyára azzal a megokolással, hogy nem alkalmas utód. Mivel a keleti és nyugati társadalmak a trón betöltésekor egyaránt előfeltételnek szabták az alkalmasságot (idoneitas), más szóval rátermettséget, Géza ennek hangoztatásával joggal élhetett, mert nagyon is kérdéses volt, hogy a pogány szokásokhoz húzó Koppány folytatja-e a pogányság elleni harcot, amit Géza elkezdett, és követi-e azt a politikai vonalat, ami adott időszakban Európa barbárabb felén az egyedül út volt egy ország megőrzésére. (...)

Részlet Kristó Gyula tanulmányából (1983). „Koppány felkelését úgy kell tekintenünk, mint annak megmértesét, van-e elég ereje Istvánnak és táborának ahhoz, hogy folytassa a Géza által kijelölt utat, vagy pedig egész Nyugat-Magyarországnak — legalábbis ideiglenesen — le kell térnie a megkezdett útról. Hatalmi presztízmérközés volt tehát István és Koppány összecsapása, ahol a feudalizmus, a kereszténység, a nyugati orientáció ütközött meg a fejlődést megállítani igyekvő, a pogányságot melengető és a szabad magyarok tömegeit felvonultató törzsi arisztokráciával...”

István király intelmei (1020 körül. Részlet). „Mert ha a királyt istentelenség és kegyetlenség szennyezi, hiába tart igényt a király névre, zsarnoknak kell nevezni.

Ennek okából hát, szerelmeis fiam, szívem édessége, sarja jövő reménysége, kérlek, megparancsolom, hogy mindenütt és mindenekben a szeretetre támaszkodva ne csak atyafiságodhoz és a rokonságod-

hoz, vagy a főemberekhez, avagy a gazdagokhoz, a szomszédhoz és az itt lakóhoz légy kegyes, hanem még a külföldiekhez is, sőt mindenkihez, aki hozzád járul. Mert a szeretet gyakorlása vezet el a legfőbb boldogsághoz.”

Részlet Györffy György könyvéből. (István király és műve) „Géza nem sokkal fiának házassága után, amely méltán tekinthető 972-ben elkezdett beilleszkedési politikája záróakkordjának, 997 őszén meghalt. (...)

Elsőként az utódlásnál mellőzött és Somogyországban körülzárt Zerind fia, Koppány lázadt fel. Mint „jogos utód” nemcsak a nagyfejedelmi trónra és István életére tört, hanem Géza özvegyét, Saroltot is követelte magának feleségül. Ennek az ad különös súlyt, hogy nomád szokás szerint Géza halálakor az új fejedelem felavatásáig az erőskezü Sarolt kezében volt az uralom. (...) Koppány, követelésével összhangban, előbb Veszprém várát vette őstrom alá, mely az Árpád-korban az uralkodó feleségét, adott időben Saroltot illette meg.

István apja halálakor összehívta Esztergomba a főembereket és vitézeket, Koppány támadásának hírére véde pedig seregét mozgósítva maga is odavonult, és értesítette Henrik herceget. (...)

Az esztergomi várban Istvánt egyházi szertartás mellett felvezették a megszentelt fejedelmi karddal. (...) István ünnepélyes felvezetését a kor szokása szerint a püspök, bizonyára Domonkos végezte, a rítusnál azonban jelen volt az egész udvar, sőt a felvonult sereg is. A családtagok és a papságon kívül ott voltak a Géza politikáját támogató jobbágyság vitézei, s az ünneplőket mintegy keretbe foglalta a Hont, Pázmány, Orci és Vecellin sváb lovag vezette nehéz fegyverzetű fejedelmi sereg, a testőrség. (...)

A Vecellin-utódok hagyománya szerint István a Koppány ellen induló testőrség élére Hont és Pázmány főembereket (principes) állította, a sereg parancsnokává pedig Vecellin sváb vendéget (hospes) tette meg, s ő volt az, aki a harcban Koppányt megölte. (...)

Koppány testét felnégyelték és négy vár kapujára tűzték ki. Koppány büntetése a pogányság és a kereszténység választóján lévő magyarsági felemás jogi szemléletet tükrözi. A Biblia a levitástut paráznaságnak minősítette (3 Mózes 20:21), a rokon volgai bolgárok X. századi jogszokása szerint pedig a paráználkodó büntetése a felnégyelés és a felnégyelt részek kifüggesztése volt. (...)

A tragikus esemény hátterében egy családi „háromszög” rejlik, melynek egyik csúcásában Koppány, a másikkban Sarolt, a harmadikkban István helyezkedik el. (...) Az ítélet mögött a háromszög legmarkánsabb egyénisége állhat, a személyében is megtámadott, bosszút lihegő anya, aki gyermekének a trónt mindenáron biztosítani akarja. Az nem tagadható, hogy szabad utat engedett e büntetés módjának a halálra szánt ifjú fejedelem is, s támogatta az intézkedést a vezérek tanácsa, melynek „főbenjáró” érdeke volt az uralom folytonosságának biztosítása, de megértették az „intést” azok is, akiknek egykori vára kapujára tűzték ki a csonkot.

A Székesfehérvár kapujára tűzött testrészt bizonyára Szabolcs vezér dedunokáinak szolt: Csáknak és népének, akikől Géza a várat elkobozta, s akik talán azért nem álltak Koppány mellé, mert magukat nála is jogosultabbnak tartották az uralomra. A veszprémi kapura tűzött csonk Salóknak, Ösbő veszprémi vezér leszármazottjának és Koppány Balaton—Bakony környéki híveinek szólhatott, a győzi alighanem Huba Rába-parti vezér utódának, Szemerének, s végül az erdélyi Fehérvárra küldött testrészből érthetett a rokon Gyulák és a Maros partját járó Ajtony egyaránt. A testrészek kifüggesztése a négy fejedelmi vár kapuján azt igazolja, hogy Koppány legyőzése után István vitézei benn ülnek az apja által birtokba vett várakban, és István ura lett az apjától örökölt egész országnak. Biztosan rendelkezett a Duna fejedelmi partvonalaival, az egész Dunántúllal, a nyitrai és bihari dukátussal, sógorsága révén a középső Tisza-vidékkel, az Erdélybe vezető úttal, és Gyulafehérváron is érezte hatalmát. Ha a pogánysághoz húzó és a német vonallal szemben állók többségben is voltak, a szétszórt ellenzék nem fogta össze egységes ideológia és politikai célkitűzés, de nem beszélhetünk arról sem, hogy Koppány leverésekor az ország bármely részén egy önálló, István nagyfejedelmet el nem ismerő „ország” állt volna fenn. Erre nincs adat, ennek ellentmond a várakba szétküldött „figyelmeztetés”, de az a tény is, hogy Istvánnak hat évig nem kellett fegyverhez nyúlnia.

Koppány leverésével István ország-világ előtt Magyarország egyeduralmódójává vált és elindíthatta több mint négy évtizedes országépítő munkáját.”

István király intelmei (1020 körül. Részlet). „Légy türelmes mindenkhez, nemcsak a hatalmasokhoz, hanem azokhoz, akik nem férnek a hatalomhoz.”

Részletek KOLTAY GÁBOR: István, a király című könyvéből

OPERAGÁLA

Zongorán kísér: Patkó József

Szécsi István, Temesi Mária, Joó Csilla, Molnár András, Daróczi Tamás, Misura Zsuzsa, Iván Ildikó, Németh József, Gregor József, Gyimesi Kálmán, Ilosfalvy Róbert, Pitti Katalin, Begányi Ferenc, Zempléni Mária, Póka Balázs, Jász Klára

Tanácsháza udvara
JÚLIUS 22., VASÁRNAP

ULMI FÚVÓSZENEKAR

Tanácsháza udvara
AUGUSZTUS 1., SZERDA

BOLDOG SUGÁRKOSZORÚ

Írta: Tamási Áron
Díszlet:
Jelmez: Dobre Kótyay Judit
Zene: Csiky Csaba
Rendezte: Tompa Miklós

Gellért
Kláriss, felesége
Fódor, a barátja
Paskál, kántor
Berka, Kláris barátnője
Lenge, katolikus pap
Torzsa, bírő
Mátyás, mindenes
Vikora, asszonyok szószólója
Asszonyok

DARVAS LÁSZLÓ
ROZSNYAI JÚLIA
DEBREZY KÁLMÁN
LÁSZLÓ KÁROLY
VÁRADY MÁRIA
GAZDA ZOLTÁN
KALAMÁR GYÖRGY
KIRÁLY JÓZSEF
BALÁZS ÉVA
MOLNÁR GIZELLA
GAJZÁGÓ ZSUZSA
ILLYÉS EDIT
BARTHA EDIT
ZORKÓCZY ZENÓBIA
SEBESTYÉN MELLINDA
FINTI KATALIN

A SEPSISZENTGYÖRGYI SZÍNHÁZ
TAMÁSI ÁRON TAGOZATÁNAK VENDÉGTÁJÉKA

ÚJSZEGEDI SZÍNPAD
JÚLIUS 29., VASÁRNAP

DIXI PÁRBAJ

Közreműködik: Cserebogár, – 7 Carabusi (Kolozsvár)

ÚJSZEGEDI SZÍNPAD
AUGUSZTUS 5., VASÁRNAP

BEATNIK-PIKNIK

nosztalgiaakabaré

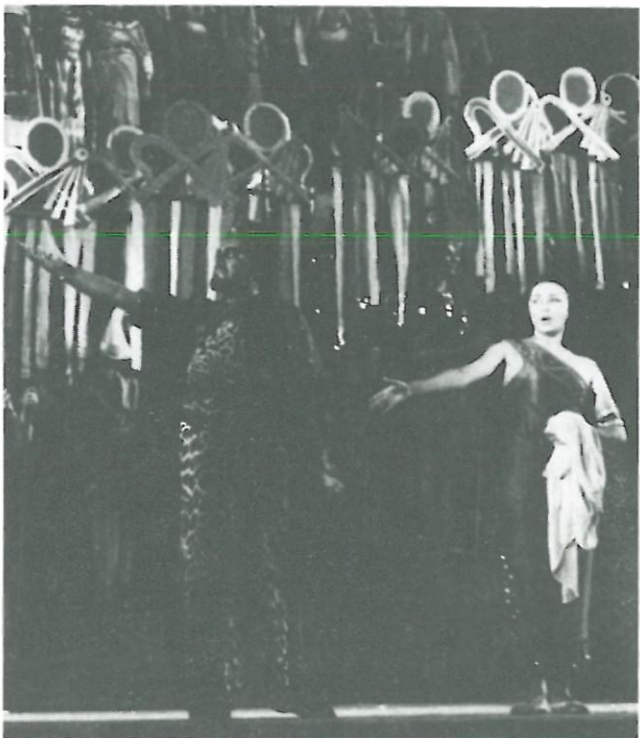
Házigazda: BONCZ GÉZA
Közreműködik: FOGARASSY JÁNOS
LERH FERENC és az egykori

nagy szegedi zenekarok: KRISTÁLY
MÓRA
FORTUNA

ÚJSZEGEDI SZÍNPAD
AUGUSZTUS 12., VASÁRNAP

A SZABADTÉRI JÁTÉKOK ALBUMÁBÓL

Das Program der 40. Saison der Freilichtbühne wird mit der Oper „László Hunyadi“ geoffnet. Das Aneinanderreihen der farbigen Geschichtsszenen in unserer Nationaloper, die wohlbekannte Musik Erkel, die berühmten Opernsänger und Sängerinnen (András Molnár, Tamás Daróczi, Zsuzsa Misura) der repräsentative Nationaltanz, der sog. „Palotasch“ der traditionellen Tanz der Fürsten in den Schlössern) kann auch an diesem Festspiel, an der 10. Aufführung der Hunyadi-Oper mit einem grossen Erfolg rechnen.

Das Trauerspiel vertritt die „Hochzeit von Suza“. Die Problematik: die tragische Lage der Nationalminderheiten, die unser ungarischer Schriftsteller aus Erdély (Transsylvanien-Siebenbürgen, András Sütő aufwirft, hat leider auch heute noch nichts von seiner Aktualität verloren. Die Grossen der damaligen Regies des Nationaltheaters von József Ruszt: Imre Sinkovits, Ferenc Bessenyei, István Avar übernahmen die mit einer jungen Schauspielerguppe inszenierte Aufführung.

„Das Land des Lächelns“ wurde mit Balletteinsätzen versehen auf allseitigen Wunsch auch in das diesjährige Programm aufgenommen. Die Rollenbesetzung bleibt unverändert: Róbert Ilosfalvi, Katalin Pitti, Mária Zemléni, Balázs Póka spielen die Rollen der Geliebten.

„Das Ungarische Rapsodie“ wird vom Ungarischen Staatsensemble nach einer Tournee von 6 Monaten in den USA aufgeführt, das jetzt als Gastkünstlergruppe in unserer Stadt auftritt. Sie stellen sozusagen das ganze Bilderbuch der bunten ungarischen Folklore dar: der Mannertanz von Kalotaszeg, der szenische Tanz Rábaköz, der Flaschentanz der Frauen von Tolna, der Peitschentanz aus der Gegend von Zemplén und die Tänze aus Szatmár (im jetzigen Rumänien) gehören alle zu den Lieblingstücken der Zuschauer auf der ganzen Welt.

„Stefan, der König“ war das denkwürdige Vorstellungstück der Freilichtbühne vom 1984. Diese echte Version der Volksbühne wollten seit diesem Jahr auf der Dombühne viele wiedersehen. Der Stab von Gábor Koltay arbeitet jetzt daran, mit den originellen Sänger-Schauspielern und mit einem Ensemble den damaligen Riesenerfolg wieder neuzubeleben. Auf der Bühne sehen wir Miklós Varga, Gyula Vikidál, Gyula Deák-Bill, Feró Nagy, Márta Sebestyén.

A cause de l'année Mathias, c'est Hunyadi László qui ouvre la 40e saison du théâtre en plein air. Les tableaux historiques pittoresques de notre opéra classique, la musique bien connue d'Erkel, les vedettes hongroises (András Molnár, Tamás Daróczi, Zsuzsa Misura), notre fameuse danse nationale, le «palotás» doivent remporter un grand succès au cours de cette représentation qui connaîtra sa dixième mise en scène dans l'histoire des Festivals.

C'est *Les Noces de Suse* qui représente l'art dramatique. Le problème principal posé dans l'œuvre d'András Sütő, écrivain hongrois de Transsylvanie, reste malheureusement actuel, même de nos jours (il s'agit des conditions tragiques des minorités nationales). Les grands acteurs, qui avaient autrefois interprété les principaux rôles de la mise en scène de József Ruszt au Théâtre National, Imre Sinkovits, Ferenc Bessenyei, István Avar) ont volontiers accepté de jouer les mêmes rôles dans la nouvelle réalisation.

Le Pays du Sourire, — mise en scène spectaculaire, intermèdes grandioses de danse — joué la passée, sera repris à la demande du public. La distribution des rôles ne changera pas: Róbert Ilosfalvi, Katalin Pitti, Mária Zemléni, Balázs Póka incarneront les amoureux.

Rhapsodie Hongroise, c'est le titre de la représentation de l'Ensemble Folklorique National qui vient de faire une tournée de six mois aux États-Unis. Le folklore hongrois très varié sera représenté presque en sa totalité: le «légényes» de Kalotaszeg, le «dús» de Rábaköz, la danse «à la bouteille» de Tolna, le «karikázó» de Zemplén ou les danses de Szatmár sont toujours appréciées par le public.

István, le Roi a été un spectacle inoubliable du Festival de 1984. Le public désire le revoir sur la place du Dóm. L'ensemble de Gábor Koltay se prépare à reprendre cette pièce à grand succès, avec les mêmes acteurs, chantant en direct, et avec un orchestre, Miklós Varga, Gyula Vikidál, Gyula Deák-Bill, Feró Nagy, Márta Sebestyén interpréteront les rôles principaux.

László Hunyadi, staged to commemorate the centenary of our great King Matthias, opens the 40th season of the Summer Festival. As one of our classical national operas, which has already been performed at the festival ten times, it will offer colourful historical tableaux, the familiar Erkel music and our national dance, the „palotás“. All this, along with the performance of Hungarian opera stars (András Molnár, Tamás Daróczi, Zsuzsa Misura) will make the opera a certain success.

The Wedding of Szuzs is the only prose piece of the coming season. It is the work of András Sütő, a Hungarian writer living in Transylvania and the play, the tragic situation of national minorities, is still painfully topical. Actors from the first production of the play, performed in our national Theatre with the direction of József Ruszt (Imre Sinkovits, Ferenc Bessenyei and István Avar), happy to appear again with a renewed cast.

The Land of Smile, although it was in last years' program as well, is restaged, due to popular request, with the same cast: the lovers are played by Robert Ilosfalvi, Katalin Pitti, Maria Zemléni, and Balázs Póka.

Hungarian Rhapsody is the title of the production of the Hungarian Folk Dance Group, which makes a quest appearance in Szeged after a 6-month tour in the United States. They perform the complete repertoire of Hungarian folk dances from Kalotaszeg, Rábaköz, Tolna Zemplén and Szatmár, which are very popular among audiences all over the world.

King Stephen had a memorable performance at the Summer Festival in 194, and audiences have been looking forward to seeing this original folk-theatre version of the play in Dome Square ever since. Gábor Koltay directs the play with the intention of reproducing the original production, with a large orchestra and the same cast: Miklós Varga, Gyula Vikidál, Gyula Deák-Bill, Feró Nagy and Márta Sebestyén.

SZEGED

A KÉT HÁBORÚ KÖZÖTT

Évtizedekig alig esett szó erről az időszakról. Szeged történetében tabunak számított az 1919 és 1944 közötti közel három évtized, vagy csakis féligazságok jelentek meg a valóság teljessége helyett. Bűnös városnak bélyegezték, a „szegedi gondolat”, az „ellenforradalmi fészek” jelzőkkel illették. Kizárólag a munkásmozgalom láttatott erőteljesnek, csakis a baloldali mozgalmak szerepét hangsúlyozták a pártállam történetészei. Pedig minden ideológiától függetlenül Szeged újjáéledésének évtizedei voltak ezek: gyarapodott a város, egyeteme született, élénkült tudományos és kulturális élete, értékes tudósok, művészek teljesítették ki munkásságukat, később nemzetközi hírnévre szert tett fiatalok bontogatták itt szárnyaikat. A következő oldalak összeállítása nem rendszerezett, monografikus feldolgozása az említett időszaknak, csak jelzéseket kíván fölillantani értékeiből. Figyelemfelhívásnak szánjuk, hiszen meggyőződésem, hogy Szeged mai esélyeinek gyökerei a két háború között szellemi élet terepére vezethetők vissza. Ezúttal is köszönöm Lengyel András értő segítségét, szervezőmunkáját és írásait.

T. L.

Móra Ferenc:

SZEGED

Mórának ez a – mindeddig kiadatlan – írása kéziratban maradt fenn a szegedi múzeumban. Sem a Móra-bibliográfiák, sem a szakirodalom nem ismeri, szerzősége azonban nem lehet kétséges, hisz a cikk Móra saját kezű, ún. autográf írásában maradt ránk. A kézirat sajnos keltezetlen, csak a szöveg belső utalásai valószínűsítik, hogy valamikor 1930. október 24. előtt, de mindenképpen 1925 után keletkezett. (A szövegben emlegetett mellékletek nem maradtak meg.) Maga a cikk különösebb kommentárt nem igényel, legföljebb azt célszerű szem előtt tartani olvasása közben, hogy Móra Szeged jellegzetességeit kicsit, „fölfele stílizálja”, inkább a város erényeinek, mint gyöngéinek foglalatát adja.

L. A.

„Ez a város a magyar alföld délibábjá, amely a Tisza és Maros szögén a magyar puszták kővé merevedett álmaiból született meg” – mondta François Coppée Szegedről 1885-ben, mikor az akkori francia szellemi élet vezérkara, élén Ferdinand Lessepszel kirándulást tett Magyarországra és valósággal újra felfedezte azt Nyugat-Európa számára.

A nagy francia költő egy nagyon komoly település-földrajzi igazságot öltöztetett a poézis ruhájába. Szegedet – neve valószínűleg a sziget szóból származott – már a prehisztorikus időkben a magyar síkság centrumává tette az észak-déli irányú Tisza és a kelet-nyugati Maros találkozása, az erdélyi só, arany és fa fő szállítójárállal. A rómaiak castruma után állandó várost az államalkotó magyarság alapított itt s azt a természeti előnyök okos kihasználásával ezer év alatt Magyarországnak nagyság szerint második városává s az ország déli részének kulturális és közgazdasági centrumává tette.

A XI. század óta állandóan szerepét viszi Szeged a magyar történelemben s fejlődése vonalát nem szakította meg az a két katasztrofális csapás sem, amely életerejét kemény próbára tette. Az egyik volt az alföld százötven éves török megszállása, amely az Alföld elpusztult falvainak néptömegeit Szegedre terelte, mint gyűjtőmedencébe és végeredményben szerencsés fajkeveredésre vezetett, továbbá az elgazdátlanodott puszták megszerzésével a város gazdagságának alapját vetette meg. A másik, áldássá változott katasztrófa az 1879-es tiszai árvíz volt, amely az ősi, falusias jellegű várost úgyszólván teljesen eltörölte a föld színéről s alkalmat adott egy teljesen új, modern, európai város építésére, amelyben a lakosság önfeláldozó munkája mellett része volt az egész művelt világ erkölcsi és anyagi támogatásának. (Ennek az emlékére adta a hálás város palotás utcái egy részének a Párizsi, Londoni, Brüsszeli, Római, Berlini körút nevet.) A tíz négyzetkilométer kiterjedésű új várost minden árvízveszély ellen abszolút biztonságot nyújtó töltésgyűrű veszi körül, amelyen túl 764 négyzetkilométeren terülnek el Szeged gazdaság termőföldjei nagyszerűen kiépített, a kisbirtoknak kedvező, szociális ellentéteket nem támasztó tanyarendszerrel, míg a körtöltésen belül egy modern nagyváros éli a maga egyre fejlődő kultúréletét. (Szolgáljon bizonyossággal az, hogy a város kiadásai az 1925-ös költségvetés szerint megközelítik az ötmillió aranykoronát.) Az éléskamra szerepét vivő tanyavilág adja az anyagi alapot a város egyre nagyobb arányú fejlődéséhez, a város pedig örörony gyanánt sugározza ki a kultúra fényét óriási határára, amelynek nagy része száz száz elzoltott futóhomoktól, ma pedig búzamezőin, szőlőiben, erdeiben kincseket terem a nyílt eszű, tanulékony és szorgalmas szegedi paraszt kezén.

Milyen a szegedi ember?

Szegednek, Budapest után az ország legnagyobb városának az 1920-as népszámlálás szerint 120000 lakosa van, s ezeknek 99 százaléka színmagyar, s körülbelül egyharmada kint él a tanyákon. A szegedi parasztot mint etnográfiailag is érdekes stúdiumot olyan nagy magyar belletristák tették világhírűvé, mint Mikszáth Kálmán és Tömörkény István – az előbbi Szegeden élte irodalmi vándoréveit, mint újságíró – s emellett kevés szó esett a városi polgárról, aki a maga európaiailag uniformizált életével nem lehet olyan kuriózus anyaga a szépirodalomnak. Így került aztán Szeged, az aszfaltos, villanyvilágításos, vízvezeték, múzeumos, egyetemes, az urbanitás minden jelét felmutató kultúrváros, a parasztváros hírébe. Pedig az összlakosságnak csak 38 százaléka őstermelő (körülbelül 45 ezer ember), 29 százaléka foglalkozik iparral és kereskedelemmel, míg lateiner pályán 12 százalék. Olyan arány, amely kicsiben tükrösképe a mai Magyarország társadalmi rétegződésének.

Míg a szegedi tanyai magyar sokat megőrzött az ősi karakter konzervativizmusából, a városi polgárnál már csak a higgadt józanság maradt meg belőle, amely azonban erős gyakorlati érzéssel párosul és nem zárkózik el a modern szellem elől. A szegedi társadalom demokrata a szó legeurópaibb értelmében – már a rendi világban is csak úgy fogadta be a civitas-ba a nemes embert, ha a polgárjogokért lemondott nemesi jogairól – de semmilyen irányban sem szélsőséges. Erős nemzeti érzése példaszerű, de gyűlölködést semmilyen irányban nem ismer. Iparosai közt sok a világlátott ember, kereskedői közt sok az iskolázott, tanult ember, a németen kívül meglehetősen elterjedt a francia és újabban az angol nyelv ismerete. (Jellemző, hogy angol nyelvben való tökéletesedés céljából néhány évvel ezelőtt „angol társaság” alakult, s egy Szegeden szerkesztett és kiadott francia nyelvű folyóirat egy időre csak a pénzügyi viszonyok romlása miatt függesztette fel megjelenését.)

Az üzleti életben az óvatossággal korlátozott vállalkozó szellem, lelkiismeretesség és korrektség jellemzik a szegedi embert. Ha inkorrekttség fordul elő, annak is egészen speciális magyar zamata van.

Szirákyt, a híres késmestert, akit „halbicskái”-ról az egész ország ismert, egyszer meglátogatta a Szegeden időző Jókai Mór, a világhíru magyar regényíró. Sziráky éppen városi közgyűlésen volt, a felesége fogadta a híres író s ő kötött vele üzletet, amiről így adott számot hazatérő urának:

– Tudja-e, ki járt nálunk? Jókai Mór tisztelte meg látogatásával a boltunkat.

– Mit vett?

– Nagyfajta halbicskát, de megcsaltam ám vele.

– Hogy-hogy?

– Öt forintért adtam neki a tízforintos halbicskát.

Szeged kulturális élete

Amint az idegen a modern pályaudvart elhagyva belép a városba, nyomban Európa levegőjét érezheti vele a nyílegyenes, széles, fásított főútvonalak, amelyeken villanyosok csilingelnek és autók búgnak s a szépen parkírozott közterek, amelyek közt a Széchenyi tér a város szívében a festői hatású városházával (Lechner Ödön remeke) az ország legnagyobb közttere. Pompás palotákban vannak

[a XI. század ite emlékeire ma-
nyasról van Szeged a magyar törté-
nelemben a kultúra romániai ma-
nifestum meg az a két katonai fel-
adásom, a mely elterjedt kemény
praktika lett. az egyik az az az által
származás és történelmi megvilágítás
a mely az az által elterjedt felvilágos-
ság, a mely Szegedre terjedt mint
gyűjtemények és a melyek között
az egyik a történelmi emlékek,
híres és a legjelentősebbek között
megvilágítás a város gazdasági-
munka és a városi élet, a mely,
híres és a legjelentősebbek között
a városi élet, a mely, a mely az

elhelyezve a közhivatalok, amelyek közül államiak: a Kir. Törvényszék, Kir. Tábla, kerületi főkapitányság, csendőrkörületi parancsnokság, pénzügyi igazgatóság, vasúti üzletvezetőség és származási hivatal; posta- és távíró igazgatóság, vámkerületi parancsnokság, államépítészeti hivatal, erdőigazgatóság, tankerületi főigazgatóság stb. Külön említést érdemel a kereskedelmi és iparkamara s az ügyvédi kamara pompás palotája és Szeged három nagy, modern szállodája.

A Tiszának palotákkal szegélyezett jobb partját a közúti híd (a francia Eiffel gracilis konstrukciója és építése) köti össze a bal parttal, ahol a város villanegyede, Újszeged terül el híres rózsakertjével, amely ünnep délutánoként harminc-negyvenezer embernek üdülő és szórakozóhelye. (A Tiszántúllal való vasúti forgalom lebonyolítására külön híd vezet át a folyón.)

A hitéletet kilenc templom szolgálja Szegeden, tereit pedig tíz bronz- és márványszobor díszíti, s e tekintetben nincs hozzá fogható magyar vidéki város. Öt katolikus, két protestáns, egy görögkeleti és egy zsidótemplom közül műemlék jellege van a Hunyadiak korában épült gótikus franciskánus templomnak. Impozáns zsidótemplomát Baumhorn Lipót építette. Schulek Frigyes tervei szerint épül a most befejezéshez közeledő lombard-román stílusú *Fogadalmi templom* az árvíz emlékére, amely egyik legnagyobb temploma lesz Magyarországnak.

Szeged szobrai a legjobb magyar mesterek alkotásai: *Izsó Miklós* műve az első magyar regényírónak, *Dugonics* Andrásnak a szobra, a szegedi származású piarista papnak; *Kossuth* Lajos szobra *Róna* József, gróf *Széchenyi* Istváné *Stróbl* Alajos, a harmadik nagy államférfié, *Deák* Ferencé *Zala* György műve. A város újjáépítését vezető *Tisza* Lajos szobrát *Fadrusz* János alkotta, *Rákóczi* Ferenc lovasszobrát *Zala* György, a Tisza-szabályozó *Vásárhelyi* Pál mérnökét *Mátray* Lajos. *Ligeti* Miklós műve *Erzsébet* királynőnek a *Stefánia*-parkban álmódzó fehér márványszobra, míg *Dankó* Pistának, a szegedi születésű népdalköltő cigánynak alakját *Margó* Ede faragta rózsaszín márványba.

A magyar vidéki városok közt Szegednek van a legnagyobb befogadóképességű, állandó *színháza*, barokk stílusú, pompás palota, *Fellner* és *Helmer* bécsi építészek alkotása, míg a Szeged rendkívül fejlett zenei életének megfelelő *zenepalota* építését a háború miatt el kellett halasztani.

Szeged kultúrájának legjelentékenyebb két reprezentánsa azonban *tudományegyeteme* és *közművelődési palotája*, amelyben a város nagy könyvtára és múzeuma van elhelyezve.

Egyeteme tulajdonképpen csak 1921 óta van Szegednek, alapítványai azonban, a mindenféle fajtájú *iskolák* már régen megvoltak. Száznál több városi és tanyai elemi iskolájával, polgári iskolájával, két főgimnáziumával és leánygimnáziumával, reálisiskolájával, két kereskedelmi iskolájával, tanító- és tanítóképző intézetével, felsőipari iskolájával, faipari és különböző szakiskoláival Szeged már rég mint iskolaváros szerepelt a köztudatban, s mint ilyen, sugározta a magyar kultúra fényét egész Délmagyarországra. Százéves óhajta és jogos követelése ment teljesedésbe akkor, amikor az állam 1921-ben ide helyezte az ötvenéves otthonából kiűzött kolozsvári *Ferenc József Tudományegyetemet*.

A négyfakultású, 1000–1200 hallgató által látogatott egyetem, amely megkoronázza Szeged iskolaváros jellegét, s a magyar szellemi élet legjobb erőit állítja a szegedi kultúra szolgálatába, klinikáival és különböző szakintézeteivel egyelőre elszórtan nyert elhelyezést állami és városi épületekben, központi egyetemmé a királyi tábla hatalmas palotája alakította át. A rövidesen megkezdődő építkezések azonban valószínűleg Újszegedet teszik egyetemi városrészé.

A *kultúrpalotában* van elhelyezve a Somogyi Károly esztergomi kanonok által alapított, s róla elnevezett *Somogyi-könyvtár* és a régészeti, numizmatikai, természetrajzi, néprajzi és népművészeti osztályból álló *városi múzeum*, mind a kettő közös igazgatás alatt. A város és állam által állandóan fejlesztett, a társadalom által hathatósan támogatott Somogyi-könyvtár 120 000 kötetes könyvanyagával ma a vidék legnagyobb nyilvános közkönyvtára, amelynek nagy olvasótermét évente 30–40 000 olvasó látogatja a társadalom minden osztályából. Az ötosztályú múzeum állandóan nyitva levő táraival, szemléltetően elrendezett, bőséges magyarázatokkal ellátott gyűjteményeivel, minden két hétben tartott népszerűsítő előadásával elismerten mintája a tanító múzeumnak, s ez magyarázza azt, hogy évente 80–100 000 látogatója van. Az idegenek figyelmét leginkább gazdag képtára – a legnevesebb magyar festők műveiből – és nagy néprajzi gyűjteménye köti le, amely az alföldi magyar népelet megbecsülhetetlen értékű illusztrációja.

A kultúrpalotában székel Szegednek irodalmi társasága, a

Dugonics Társaság is, amely a fejlett szegedi sajtóval együtt – négy napilap és két időszakos folyóirat – nagy érdemeket szerzett Szeged szellemi nívójának emelése körül, amelynek nagy része van abban, hogy a háborús katasztrófa által végvárrá tett Szeged világítótornyoként áll a magyar „Herkules oszlopai”-nál, kezdeténél a tőle délre kavargó nemzetiségi nyelvőcéannak.

Szeged közgazdasági élete

A ma agrárváros jellegű Szeged egész a múlt század derekáig egyik legélénkebb kereskedővárosa volt az országnak vízi útjai, a Tisza és a Maros révén. Itt cserélődtek ki Kelet- és Dél-magyarország áruai az ország nyugati és északi felének termékeivel, s a szegedi hajósgazdák hajói Regensburgtól a Fekete-tengerig járták a vizeket. A múlt század dereka óta épült ki az ország vasúti hálózata, ami meggyorsítván a szállítást, a vízi közlekedést háttérbe szorította, viszont megkezdődött a homoki földek kultúrája, Szeged közgazdasági életében az agrikultúra nyomult előtérbe. Néhány évtizedes stagnálás után azonban ismét hatalmasan fellendült az ipar és kereskedelem és a termékeny magyar Alföld közepén fekvő Szeged szerencsés helyzete, vasúti és vízi összeköttetései révén egyik legfontosabb kereskedelmi piaca lett az országnak gabonafélékben, lisztben, gyümölcsben, borbán, élőállatban és állati termékekben, baromfiban stb.

Az alább következő részletes címjegyzék bőséges tájékoztatást nyújt arról, az ipar és kereskedelem melyik ága miképpen van képviselve Szegeden, itt csak világszerte ismert *malomiparára* mutatunk rá, továbbá *len- és kenderiparára*, amelyet az ország két legnagyobb textilgyára reprezentál. Szeged specialitásaiból pedig ki kell emelnünk a világhíróvá vált *paprikát*, amely magyar nemzeti fűszernek az élvezete innen terjedt el egész Európára és a *tarhonyát*, amely apró, gömbölyű, szárított tészta ma már szintén nemzetközi jelentőségű. A nem erős, de édes és aromátikus paprikát ma már 21 modern paprikamalom őrli, amelyek évi produkciója 4–500 vagon; míg az elektromos üzemű tarhonyagyárak évi produkciója 1500 vagon körül van. Méltán csatlakozik hozzájuk a nagy külföldi kivitelre dolgozó szegedi *szalámigyártás*, s egyre nagyobb lendületet vesz a könnyű *homoki borok* kivitele is. Számottevő Szeged *szappangyártása* és speciális gyékényfonó ipara is.

Szeged gazdasági jövője

A Szeged földrajzi helyzetét feltüntető mellékelt térkép szerint a háborút követő országcsonkítás az ország legnagyobb vidéki városát végvárrá tette, amelytől néhány kilométernyire már Jugoszlávia és Románia kezdődik. Bár a délvidék elvághása átmenetileg nyomasztóan hat Szeged közgazdasági életére, ennek minden várakozást meghaladó föllendülése rögtön bekövetkezik, mihamar a határok megnyílnak s az utódállamok és a mai Magyarország viszonyában valamelyes konszolidáció áll be.

Egy pillantás a mellékelt térképvázlatra megmutatja, hogy Szeged, amely az ország fővárosától való 190 kilométeres távolságával a *budapest–bukaresti és az erdély–fiumei vasútvonalak* keresztezésében eddig is magyarországi csomópont volt, a jövőben a Balkán felé, amely most már közvetlen Szeged alatt kezdődik, a legnagyobb jelentőségű *transzito-állomás* lesz, amely predesztinálva van arra, hogy az európai kereskedelem/raktárházakat építsen ide, a jugoszláv, bolgár, román forgalom kapujába.

Szeged az ország új helyzetében egy széles perspektívájú gócpont lett a Balkán két szélső kereskedelmi kapuja, Fiume és a Duna-delta felé, különösen vízi útjai kihasználásával, mely tekintetben Budapestnél is előnyösebb helyzetben van, hiszen egyetlen nagy városa az országnak, amely két hajózható folyam egyesülésénél fekszik, s úgy tiszai hajózásának múltja, mint földrajzi fekvése a *dunai országok hajózási centrumának* jelöli ki. A Dráva-torkolat vízi útján alig esik messzebb Szegedtől, mint Budapesttől (300 kilométer), s a Száva-torkolat csak félannyira van (210 kilométer), viszont a Körös Szeged felett, a Maros Szegednél torkollik. S a Duna–Tisza-csatorna soká nem halasztható kiépítésével Szeged olyan *folyamhajózási hálózat magyar centrumává* válik, amely a *német tengeri kikötőkben* kezdődik és *Szalonikinál* végződik.

Szegednek, mint a legkülönbözőbb balkáni irányok és összeköttetések találkozó pontjának gyűjtőállomásul kell szolgálnia mindazoknak, akik Nyugat- és Észak-Európából a magyar medencén keresztül a Balkánba keresnek összeköttetést: ez Szeged jövő hivatása és ezért lehet teljes joggal elmondani, hogy: Szeged nem volt, hanem lesz.

tem im vele.

- hogy hogy?

- öt mintegy ötven méter a tőz

mintegy hatvan méter.

[szegedi kultúris életré.]

a mint a ilyen a modern pályaudvar

vári ehhezre belő a városban, nyom-

ban Európa legerősebb életré vele

a nyilekben, de, ismét a város-

melék, a melyben vikingek sili-

felnek s a város bányák a város

parkirány kintre, a melyen kint

a bechery-ke a város a város

gost: kintre a város a város

ötön nem che) a város legnagyobb

kintre. Páry is páryban van a város

Mindennap egy kifli ára = tudatos városrendezés

ÉPÜLETEK, ÉPÍTÉSEK A SZÁZAD ELSŐ FELEBEN

Szeged-szeretetemhez nagymértékben hozzájárultak azok a városfelfedező sétáim, amelyeket a hetvenes évek elejétől Bakonyi Tibor barátommal közösen műveltünk, és számtalanszor új és új élménnyel vonultak fel előttünk a város régi épületei. Sétáink alkalmával olyan képzetet nyertünk a város arcáról, amely még ma is munkál bennem, éppen úgy, mint a szerelmes lány arca, bármikor rá visszarévedek. És a képzeterő mindig visszahozza a kedves vonásokat, a csodálónivaló városszerkezetet és az erre ültetett épületeket. A szép és felfedező sétautak összességében több száz kilométert is kitétek.

Az így nyert félig objektív, félig szubjektív városképet ha most elemezni kívánom, nehéz dologba kezdek, mert az épületeket néhány mondatnál jellemezni igen nehéz, hiszen mindegyikről oldalakat lehetne írni: a város háztengeréről. Nem számítva az ipari és szolgáltatóépületeket. Szegeden már akkor tízezret meghaladó házzal számoltunk, ideértve azt a száznál is többet, amelyek az árvíz előtti időkből valók. Így aztán minden sétautunk után megállapíthattuk, hogy Szegeden főleg az új házak adják meg a városkép lényeges vonásait. Más városokban egy-egy régi városrész – rendszerint a belváros – a domináns. Szegeden csak egy-két régi utcáról lehet beszélni, mint a régi Palánk főutcájáról, az Oskola utcáról, a Szentháromság

utcáról és a felsővárosi Maros utcáról. Ezek mindegyike művelt ékességeikkel épült be a városképbe, de a Maros utca iparos házaival és az 1900-ban odatelepült szalámigyárával külön is nagy-nagy élményt jelentett (jelenl.).

Szeged belvárosa valami különös alkotás, amit a régi Palánkból és a felsőváros déli csücskéből gyúrtak eggyé Lechner Lajosék. Ez az együvé kovácsolt városrész Szeged legeredetibb szépsége, és olyan életképeket villantat fel ma is, mint az alvó szerelmes lány arcára kiült emlékek, álom közben.

Az egyes városrészek legyezőszerűen sorakoznak fel a belváros köré, mint a Felsőváros, a Rókus, a Móra- és Alsóváros. Ezekén kívül terülnek el az ún. telepek, amelyek az első világháború után létesültek, amelyek sorában legnagyobb a Somogyi (ma Petőfi-) telep. És Újszeged a maga kis épület-bokraival. Ez a városrész ma is külön áll, nemcsak a Tisza miatt, hanem azért is, mert csak a rekonstrukció idején csatolták közigazgatásilag Szegedhez, s azóta sem nőtt eléggé szervesen hozzá.

Jószírvével ma is igaz a megálapítás: *emeletes házak leginkább a belvárosban találhatók.* Valamikor legtöbbet jelentett a háromemeletes ház. Leginkább a kétemeletesek uralkodtak, majd az egyemeletesek következtek. De a földszintesek vitték el számbelileg a pálmát. Természetesen a külvárosrészekben ma is a földszintes épületek dominálnak, és ezt a tényt erősítik a telepek. Az Alsóvárosban, a Paprikavárosban ma talán dominálnak a földszintes, falusi jellegű házak, sok helyütt még ősi napsugaras motívummal díszítettek a csücsfalak, amelyek az ország más részein is megtalálhatók, ahova a szegedi ács- és kőművesmesterek eljutottak. Ősisége a napimádás kultuszát idézi, rengeteg néphagyománnyal felruházva.

A Felsővárosnak, az iparosvárosnak nincs egységes karak-

tere, erőszakolt épületek ma is láthatók. A mai Tabán több mindent eltüntetett, de mégis. Sajátos módon szegedi építkezési forma valósult meg a Rókus városrészben.

Szegedet ma is rekonstrukciós építkezések, épületek díszítik legsebbe. És azt a tempót, amit akkor műveltek, Szeged azóta sem érte el, csupán egy alkalommal fogható hozzá hasonló, a millennium és 1913 között.

A rekonstrukciós építkezéseket befejezve, némi megtorpanás tapasztalható volt ugyan a városban, de a következő években is jelentős középületeket emeltek. Baumgarten Sándor, a neves iskolaépítő tervei szerint építették 1885-ben a mai Közgazdasági Szakközépiskola épületét, jellegzetes, piros téglaburkolattal. Gerle Lajos tervei szerint készült 1891-ben a volt Üri kaszinó (ma Juhász Gyula Művelődési Otthon), egyemeletesre. Érdekes megoldás az árkádja, amelynek tükörképe a Tisza Szállónál található meg. A MÁV házitervezője, Pfaff Ferenc álmai szerint egy darabot építettek itt fel az amszterdami központi pályaudvarból, a MÁV-igazgatóság számára, holland reneszánsz stílusban.

Az építkezési hullámnak szép példánya a Kultúrpalota. Az egyemeletes, alagoros eklektikus épületet Steinhardt Antal és Lang Adolf tervei szerint építették fel. Rangot és méltóságteljes megjelenést az épületnek délre néző homlokzata középső részén lévő hat korinthoszi oszlopon álló timpanon ad. Az ötvenes években végrehajtott bővítés szerencsés megoldás, és így felejtődik a korábbi kulisszajelleg. A városi Gőzfürdő épület-együttesének ugyancsak Steinhardt és Lang tervei szerint építették, 1896-ban, reneszánsz stílusban. Az épület mai megjelenése 1909-ből való, 117 méteres homlokzatát ekkor alakították ki. Kass János, a modern szegedi vendéglátóipar kiemelkedő ízlésű úttörője tervezte Steinhardt Antallal a Hungária (Kass, most áll felújítás alatt) Szálloda épületét, részben kétemeletes-

re, ívelt tetőzetűre, és ezzel az épülettel a millenium évére készültek el. Eredetileg fém- és faipari szakiskolának tervezte az intézmény igazgatója, *Vigh Albert* a Mars (ma Marx) térre azt az épületet, amelyben ma az élelmiszer-ipari főiskolai kar székel. Ugyancsak az ő tervei alapján építették fel 1896-ra az egyemeletes, eklektikus ízlésű Szegedi Kereskedelmi és Ipar-kamara székházát, *Raichl J. Ferenc*, a szabadkai építész kivitelezésében. (Ma a Bartók Béla Művelődési Központ.) Az I. számú városi Közkórház homlokzata, a nagykörúti árvaház terve szintén Vigh Alberttől való. Ebből a korszakból való a Klauzál Gimnázium (ma Radnóti Miklósról elnevezve) épülete, Baumgarten Sándor tervei szerint, akkor felső leányiskola számára. A millenniumi építkezések szép példánya a MÁV Nevelőotthon épülete, a volt Ügyvédi Kamara székháza (ma a Magyar Rádió szegedi stúdiója székel benne), amelyet a Szegedről Szolnokra elszármazott építészfestő, *Zombory Lajos* tervei szerint emeltek. Ekkor épült az Utászlaktanya, a Honvédkórház, a fertőtlenítőttelep, a volt Huszárlaktanya (ma Kábelgyár), a Dohánygyár (ma Ruhagyár), az újszegedi elemi iskola, a polgári iskola, három óvoda és több külterületi iskola. Több polgári házat (Lábdy, Neubauer, Jámbori Répás és Molnár) érdemes e korszakból megemlítenünk. És ezek sorából kiemelkedik az a városképi jelentőségű épület, amelyet *Lengyel Lőrinc* épített a Klauzál térre a két színháztervező, Feller és Helmer tervei szerint. A palota földszintjén pompás bemutatótermet rendezett be bútorainak, amelyek Béctől Londonig és Lembergtől Bukarestig vitték el a szegedi ipar jó hírnevét. (Erzsébet királyné budai lakosztályát is Lengyel Lőrinc gyártotta bútorokkal rendezték be.)

A millenniumi, de inkább a századfordulós építkezések külső megjelenését tekintve, a díszítőelemek mérsékeltbb megoldásával találkozunk. A tervezők inkább arra törekedtek, hogy a realitás keretein belül kövessék az uralkodó divatot. Ennek köszönhető, hogy az e korból való házak, főleg azok, amelyek a reneszánsz elemek felhasználásával születtek, egyszerűek, nyugodt vonalvezetésűek, és ma is kellemesen illeszkednek a városképbe.

*

A város újáépítését követően több állami és városi mérnöki hivatali hoztak létre. A Városi Mérnöki Hivatalnak 1880 és 1918 között *Tóth Mihály* (Szeged, 1845. szeptember 13. – Szeged,

1925. április 25.) a főmérnöke, aki előzőleg az építészeti hivatalnak volt vezetője. Felsővárosi iparos családból származott. Édesapja Tóth Sándor tákács volt, édesanyja Cseh Ágnes. Felesége Beck Hermína. Két leánya közül az egyik dr. Pálffy Józsefnek, a másik dr. Márton Józsefnek lett a felesége.

Tóth Mihály Szegeden érettségizett, a budai műegyetemen szerzett diplomát, majd Erdélyben dolgozott, a Keleti Vasútépítési Vállalatnál. Ezután Szabadka választotta meg építőmérnökének. Innen 1878-ban költözött vissza Szegedre, és magánmérnöki irodát nyitott, de nem sokkal később kinevezték tb. városi főmérnöké. Részt vett a vészbizottság munkájában, és a Szeged-Algyó felé épülő ideiglenes védőtöltés kivitelezési munkálatainak irányításával bízták meg. Az árvíz idején a város vízmentesítésén dolgozott, majd a nagy felmérési munkákat végezte. Osztálymérnöké 1880-ban választották meg. Számos épületterve mellett elkészítette a körtöltés biztosítására szolgáló betonfalak tervét, és a városi vízvezeték berendezéseinek terveit. Tóth Mihály nagyszerű mérnöki felkészültségét *Lechner Lajos* ismerte fel igazán, és a rekonstrukciós tervekbe hamar bevonta, sőt, több, nehéz alkotáshoz önállóan reá bízott.

Valóságos motorja volt a városfejlesztésnek. Zsigmondyval artési kutat furattott, előbb a Kálvin téren (1887, remélhetőleg a kút kávéja és a figurája végre újjászületik Újszegeden), majd a Marx téren. A kutak közepére lámpaoszlopokat helyeztek, és mindegyik négy kifolyóval rendelkezett, kettő a lájtok megtöltésére.

Jó és szorgalmas munkatársakat talált osztálymérnökei: *Kátai Gyula*, *Magyar Endre*, (nem Ede), *Reich Benő* és *Simák Ferenc* személyében. A mérnöki hivatal ekkor három szakosztállyal: víz- és útépítés, középítés, külterületi működött. Itt dolgozott később *Szilárd A. Ernő*, gépészmérnök, a szegedi szecesszionak (pl. a Beregi-ház) jeles mestere, felsőipari-iskolai mérnök-tanár.

A főmérnököt a középítészeti tanácsban is ott látjuk jeleskedni, amelynek abban az időben elnöke *Kállay Albert*, tagjai: *Pálffy Ferenc*, dr. *Tóth Pál*, *Fodor István*, *Fluck Ferenc*, *Reök Iván*, dr. *Rózsa Izsó*, *Tóth Mihály*, *Steleszer Frigyes* és *Zombory Antal*.

Tóth Mihály nemcsak torony alatti hivatalnok volt a városnak, hanem tervező építész-mérnöke is középületeinknek. Ma is meglévő épületeiből legalább 11-et sorolhatunk fel, amelyek

az ő tervezőasztaláról kerültek le. Időrendben a következők: az Árpád téri belvárosi elemi iskola bővítési terve; a Pacsirta utcai óvoda (1883); a Közvágóhíd épületei (1883); a Huszárlaktanya (1890); a Honvéd gyalogsági fióklaktanya (1894); a Honvéd csapatkórház (1895); a közös hadsereg kórháza (1897); a városi tűzoltó-laktanya és mentőállomás (1898); Utászlaktanya (1899); az alsóvárosi elemi iskola bővítési terve (1902) és a Víz- és Csatornaművek központjának épületei 1904-ből.

A főmérnök Tóth Mihálynak, akinek működéséhez fűződik a város fejlődésének egyik leg szebb korszaka, s aki egy emberöltőnél több időt töltött közszolgálatban, szemét 1917-ben megoperálták, majd rá egy évre megbecsülten nyugállományba vonult. Utódjául a főispán *Berzenczey Domokos* Zenta főmérnökét nevezte ki. A váltás közötti időszakban a főmérnöki teendőket időlegesen *Huberth Lajos* látta el.

Berzenczey Domokos (Lesnyek, 1879. május 12. – Szeged, 1939. január 12.) építész-mérnök kiváló felkészültségű mérnök-ember és bámulatosan jó szervező volt. Diplomáját 1902-ben szerezte meg a budapesti műegyetemen, majd Zenta városi főmérnökévé nevezték ki. Ezután, 1918-tól haláláig Szeged város főmérnöke. Igen aktív közéleti életet élt. Az Alföldi Művészek Egyesületének, a Városi Mérnökök Országos Szövetségének 1928-tól elnöke, az Országos Középítési Tanácsnak 1933-tól tagja volt. A Szegedi Szemlének 1931-től szerkesztője, a Városkultúra című lapnak főmunkatársa. Számos városrendezési tárgyú szakcikket publikált.

Amiért Tóth Mihály annyit küzdött, a mérnöki hivatal szervezeti átalakításáért, az az utód főmérnöknek 1921-ben sikerült, s ettől kezdve a következő osztályok működtek: Városrendezési Osztály, vezetője: *Csonka Endre* (Csonka Ferenc fia) mérnök. Gépészeti Osztály, vezető-

je: *Buócz Károly* gépészmérnök. Építési Osztály, vezetője: *Fenyő Lajos* építész-mérnök. Külterületi Osztály, vezetője: *Simák Ferenc* tb. mérnök. Felülvizsgálati Osztály, vezetője: *Bíró Benő* tb. főmérnök. A húszas években személyi állományában is tovább fejlődött a hivatal, és ide tartozott a városi kertészet, amelynek akkori főkertésze: *Hammel Dezső*, beosztott kertésze: *Süveg Sándor*, Süveg Mihály unokaöccse.

Berzenczey Domokos nagy érdeme, hogy a város elhanyagolt közműveinek felújítására tervekkel dolgozott ki, és ezek megvalósításában nagy segítséget kapott egykori évfolyamtársától, *Szikszy Geróttól*, akinek tervei alapján 1928-ban a szegedi közúti Tisza-hidat átépítették. Az elavult gőzüzemű Worthington-szivattyús vízművet 1930-ban elektromos üzeművé alakították át. Sokat foglalkozott az utak, az utcák és a terek burkolásának kérdéseivel, a közvilágítás és a város vízellátásának ügyével. Az ő ideje alatt indult meg jelentősebben és fejeződött be a gázvilágításról az elektromos világításra történt átállás, és ebben a nagy feladat ellátásában így szövettséget talált *Pongrácz Albert*ben, a szegedi villanytelep igazgató-főmérnökében. A város vezetését további bérházak építésére vette rá, aminek eredményeként nyolc jelentősebb lakóházat emeltek.

Berzenczey Domokos vezetésével indult meg Szegeden a tudatos városfejlesztés, a városrendezési tervek kimunkálása, a modern város követelményeinek megfelelése. Egyik írásában így népszerűsíti az ügyet: „Mindennap egy kifli ára: ennyiből áll az általános városrendezés problémájának megoldása: a ma még rendezetlen területek megvásárlása, egészséges lakások, nagyvárosi csatornázás, modern út- és járdaburkolat, valamint magasnyomású vízvezeték minden lakásba.” (Városfejlesztés. Szegedi Szemle 1929/2.)

*

És ismét visszabújuk a múlt. A város vezetői az árvíz hatása alatt elhatározták, hogy a nagy víz emlékére templomot építenek. A Fogadalmi templom első terveit két szegedi mérnök, *Vitkovszky Lőrinc* és *Molnár Pál* készítette el, még 1883-ban, de ez csak terv maradt. Viszont a fogadalom később is sokat foglalkoztatta a városatyákat, és a templom felépítésének helyéről is számosan, számtalanszor tanakodtak. Voltak, akik a templomot a Hungária Szálloda (volt Kass) helyére gondolták, mások a későbbi MÁV-igazgatóság épületének területét szemelték ki. Olyan javaslat is felmerült, hogy a templomot a Dugonics térre építsék fel. Végül is úgy döntöttek 1908-ban, hogy a régi városmagot meg kell szüntetni, és a Templom (ma Dóm) téren kell új, hatalmas templomot felépíteni – ez az elképzelés maradt a végleges. Az építkezést, egyidejűleg a korábbi bontásával, 1913-ban kezdték meg, majd az első világháború és a következményei miatt csak 1925-ben folytatták az eredeti, *Schulek Frigyes*-féle tervek *Foerk Ernő* általi egyszerűsítésében, olaszországi neoromán stílusban. Schulek eredetileg háromhajós román bazilikát tervezett, a kereszthajó négyzete felett nyolcszögű kupolával. E szerint a terv

szerint három díszkapuval tagolt timpanonos homlokzatot oszlopok arkádok kötétték volna össze a tornyokkal. A templom főhomlokzata az Oskola utcára nézett volna. Schulek a templomot kőburkolattal tervezte, amit Foerk téglával helyettesített. A templom körüli tér rendezését 1928-ban kezdték, majd *Rerrich Béla* nagyszerű tervei szerint egy új, városképi jelentőségű épület-együttest alakítottak ki. (A pályázaton második díjat nyert *Wälder Gyula* barokk tervével; a szegedi *Háry Géza* terve harmadik helyezést ért el. Eszerint klasszicizáló épületek vették volna körbe a teret. A negyedik helyezést *Thomas Antal* érte el, művészi fogásokban leggazdagabb, de egyben a Fogadalmi templomtól és a város építészeti megjelenéseitől egyben legidegenebb.)

Tekintettel arra, hogy a Dóm és tere épületeinek építkezései jócskán elhúzódtak, térjünk vissza egy kis időre a századfordulóra. Nálunk a szecesszió a századfordulón jelentkezett, különböző értékű épületeivel. Hiálkodó, a városképbe nem illő bérházakat (*Lövész Antal* hódmezővásárhelyi nagypolgár építtette) a Berzsényi utcában, az Attila utcában, a Bajcsy-Zsilinszky utcában. Ez idő tájt bontották le a régi Szent György

templomból *Arleth Ferenc* tervei szerint átalakított tornyos iskolát, hogy helyet adjon a jelenleg is meglévő iskolaépületnek. Ekkor került bontásra a *Vedres István* tervezte klasszicizáló rókusai templom, hogy helyére felépítsék *Aigner Sándor* és a szegedi születésű *Rainer Ferenc* tervezte neogótikus templomot, 1910-ben. Szintén 1910-ben szentelték fel az újszegedi Szent Erzsébet templomot, amelyet *Wihart Ferenc* tervezett.

E korszak értékes épülete, a szecesszió remekműve a *Baumhorn Lipót*, Újvidék egykori városi főmérnöke által tervezett újszinagóga. Ugyancsak ő tervezte a hitközség székházát. Ő tervezte vasbetontechnikára, majd építtették fel 1904-re a Csongrád-szegedi takarékpénztár épületét, a Kárász utca 14. szám alatti, a két utcára néző bérházat (Új-Gál-ház), a Dugonics téren lévő trapéz alaprajzú lakóházat (*Müller*-, ill. *Forbáth*-palota). Az új szinagóga ékessége az épület közepéből kiemelkedő hatalmas kupola. Az egész alkotáson a mór, az arab és a mediterrán díszítőelemek sokasága uralkodik. A növényi díszítőelemek kiვálogásában és megtervezésében jó segítséget nyújtott neki *Lőw Immanuel* tudós főrabbi. E korszakból való jelentősebb épületek között említhető meg a Priz-palota, amelyet *Spiegel Frigyes* tervezett, és *Erdélyi Mihály* építtett fel. A Vajda-házat (ma Sajtóház) szintén *Spiegel* tervei szerint, szembetűnően beugró erkélymegoldással *Ligeti Béla* építtette. A mellette lévő *Müller-palota Müller Miksa* alkotása, *Regdon Sándor* kivitelezésében.

A szegedi szecesszió legjobb és legkövetkezetesebb alkotója *Magyar Ede* – *Adok István* neves kivitelező veje –, akinek alkotásai *Lechner Ödön* és *Lajta Béla* műveinek közvetlen közelébe kívánkoznak. Ezt a száguldo építészeti irányzatot *Magyar Ede* képviselte legkövetkezetesebben hazánkban. Már első épületével ízelítőt adott tehetségéből a Tábor u. 5. szám alatti ház (Goldschmidt főorvosé) kapubejáratának növényi ihletésű vonalvezetéséből és a kapualj két oldalán sorakozó lengeteg ruhás királynői alakok kezében lévő virágmotívumokból. Ezt követően tervezte élete nagy művét, a Reök-palotát. Az épület díszjeinek növényi formái, vonalkultusza, a megszokottól eltérő színdinamikája nemcsak Szeged, de az ország legjobb szecessziós épületei közé emelkedik. Sőt, némi elfogódottsággal még a spanyol Gaudi alkotásainak szomszédságába is sorolhatnám. A szecesszió szegedi tervezői és kivitelezői között meg kell említenem *Tóbiás László*, *Pick*

Móric, *Soós Aladár*, *Sebestyén Endre*, *Takács János* és *Kosztya Antal* nevét, akik mindig rokonszenves mértékértással járultak hozzá a korszak épületeinek megalkotásához. Másik méltó *Magyar Ede*-mű az ún. Somogyi-udvar (volt Ungár-Mayer-ház), a Dugonics tér és a Kárász utca sarkán. Szegeden itt alkalmazták először lakóház építésénél a vasbetontechnikát, majd másodikként a Keleti-palotánál (Kígyó u. 1.). Az Ungár-Mayer-palota kupoláján szembetűnőek azok a „Pléhölgyek”, amelyek mintha a Tábor utcai Goldschmidt-ház kapualjából költöztek volna ide. A most is még felújítás alatt lévő református palota tervezését is *Magyar Ede* kezdte, de 1912-ben bekövetkezett öngyilkossága miatt *Ottovay István* fejezte be. Több hatalmas, *Magyar*-tervezte szegedi palota már kommersziú, és nem éri el korábbi műveinek színvonalát. Más épületeit pedig a halálán utókor megfosztotta díszeitől, mint a négy utcára néző *Schäffer* örökösök palotáját. A gedőfi *Forbáth*-villa pedig rendezés miatt veszendőbe ment. A magyaros szecesszió irányzatához tartozott *Raichl J. Ferenc*, szabadkai építész, és ide tervezett épületei a Hunyadi János sugárút 2., Somogyi utca 12., Ságvári utca 4. alatti alkotások, valamint a Gróf-palota és a Szent Mihály utcai, feltűnően szép Faludi-ház. Ebben a stílusban dolgozott *Kótay Pál*, felső ipariskolai mérnök-tanár, akinek legjobb épülete a Deák Ferenc utca 22. szám alatti Beregi-ház, az Attila utca 9. szám alatti található műve, valamint a két, *Lechner* téri magánház. Ezek egyikében lakott *Bekk Pista*, a neves szegedi újságíró.

A szecessziót sem korábban, sem később nem túlságosan kedvelték Szegeden. Mi sem jellemzőbb erre, mint *Hergár Viktor* városi tb. főmérnök véleménye: „Ez a vajdó kor ajándékozta meg Szegedet az olyan elretentő épületekkel, mint amilyen pl.: a Somogyi-udvar (terv *Magyar Ede*, 1911.), vagy a Kölcsey és a Feketesas ucca sarkán lévő úgynevezett Reök-palota” [?] (helyesen Reök-), továbbá a valamilyen mérsékelt Református-palota (szintén *Magyar Ede*től). Bár kétségtelenül van egy pár jobban sikerült szecessziós alkotás is, mint amilyen például a *Horthy Miklós* uccai Wolf-ház (ma Dózsa utca, és *Lechner Ödön* homlokzatterve. A szerk.), vagy amilyen a DMKE-palota volt (ma már *Horthy-kolégium*), amíg a *Hősök* kapujának építése idején kaszárnyastílusban át nem 'modernizálta' úgy, hogy a régi homlokzatából csak a vertikális irányú ablakok

maradtak meg, semmiképpen sem tudván hozzáilleszkedni a szomszédos épület horizontálisan hangszilyozott ablakaihoz. A szemben lévő Piarista-gimnázium szerencsére ezt a modernizálást megúszta Gizella-téri homlokzatának egy kis piszokszínrre való átfestésével, amit azonban azóta a régi színrre visszafestettek.” (Hergárnak ez a véleménye 1938-ból való.)

*

Az első világháború alatt lelassult a város fejlődése. Talán csak egy jelentősebb épülettel számolhatunk ezekből az évek-ből, amely éppen a háború kezdőévére készült el. Ez a Kálvária (ma Úttörő) téren felépült, Orth Ambrus és Somló Emil tervei szerinti gépipari technikum, mérsékelt szecessziós stílusban. Átadását követően katonakórháznak foglalták el, majd 1920-ban a Kolozsvárról idetelepült tudományegyetem klinikáinak adott otthont. Az Alföldi Mezőgazdasági Intézet (ma GKI) újszegedi épületének terveit Bobula János 1914-ben készítette, majd Ligeti Béla a kivitelezéssel a háború miatt csak 1921-ben készült el. Szintén a tízes évekből való az újszegedi Vakok Intézete Hajós Alfréd és Villányi János tervei szerint, Perhács Lajos kivitelezésében.

Berzenczey Domokos tervei alapján ebben az időben nyolc jelentősebb épületet emeltek, s ezek sorából kiemelést érdemel a Szent György téri épület Kővér és Sebestyén tervei szerint, az Oroszlán utcai épülettömeg Ottovay István tervezésében és a Tábor utcai bérház, amelyet később ún. egyetemi tanári háznak is minősítettek. Tevőleges munkásságának köszönhető a ma is meglévő újszegedi strandfürdő és jelentősebb sportpálya. Berzenczey jó szakmai kapcsolatai révén nyerte meg több szegedi terv elkészítésére Hülli Hümér építészprofesszort, akinek munkája alapján újították fel a Zolt Alajos által tervezett Dohánygyár (1891, ma Ruhagyár) több épületét, és építették fel a rókusai iskolát, a tornacsarnokot, továbbá négy óvodát a városban.

Mint említettem, a Fogadalmi templom építését 1925-ben folytatták. A 81 méter hosszú, 51 méter széles építményre 93 méter magas tornyokat emeltek. Orgonáját, amely Európában a milánói követően a második, Geyer József és Antos Kálmán tervezte 9040 síppal, amelyek közül a legkisebb 1,5 centiméter, és a legnagyobb 5 méter nagyságú. Örait Csúry Ferenc szegedi órásmester készítette. Hazánkban ez a legnagyobb mé-

retű toronyórásszámlap. Öt rangjából a legkisebb 0,25, a legnagyobb 8,54 tonnás. Ugyancsak Csúry Ferenc készítette a dóm homlokzatával szembeni, az egyetemi épület tetején lévő zenélő órát, amely ma már egyre ritkábban szólal meg, miközben felvonultatják az egyetem rektorát, dékánjait, diákjait és a pedelust, miközben Vaszy Viktor népdal-átdolgozása hallható. (Erre a szinte egyedülálló műre semmi információ nem utal a téren.)

A régi szegedi belváros, a Palánk egy részét 1926-ban vették csákány alá, és ezzel eltűnt a nagy árvíznek is ellenállt barokkos városrész, a maga szűk, girbe-gurba utcáival. Először a gyermekklinika épületét emelték, majd a Müller Miksa tervezte szecessziós szemkórházból alakították ki a szemészeti klinikát. Most egy ideéptített épület rontja a korábbi hatást. Ezután építették fel a sebészeti klinikát, majd a belgyógyászatit, a bőrgyógyászatit és végül a nőgyógyászatit. A gyermekklinikát lezámítva (ez Ottovay István műve) a klinikaépületeket Korb Flóris és Kappéter Géza tervezte, a célnak megfelelően, a tőlük megszokott minden különösebb ihletettség nélkül, miként a debreceni klinikaépületeket is. A fogászati klinikát a volt Tóth-féle szanatóriumban helyezték el, és ezt a szegedi születésű Szivessy Tibor tervezte. Ugyancsak ő tervezte az Ilona utcai volt hűtőházat, és ekkor adták meg mai formáját a Gyufagyárnak, Román Miklós tervei szerint.

Klebsberg Kunó kultuszminiszter 1927 májusában pályázatot írt ki egy olyan tér, olyan épületegyüttés megkomponálására, mely megfelelő keretet ad a dómmá előlépett templomnak, és az egyetemi épületeknek, valamint intézeteknek, valamint a püspökségi igényeknek is megfelel. A pályázatot Rerrich Béla (1881-1932) nyerte el 1928 májusában, és még abban az évben az építkezéseket is megkezdték. Rerrich a Templom tér beépítésére olyan megoldást talált, amellyel az alkalmazott anyag, annak színhatása megnyugtató keretet ad a templomnak. Az árkádok épületszoport ihletője valószínű, hogy a stockholmi városháza vagy a hágai királyi palota udvarának színes téglarchitektúrája lehetett. A téglahomlokzat, az árkádok oszlopainak merész megoldása mind azt a merevséget igyekezzenek feloldani, amit a templom parancsol a térre. Rerrich úgy gondolta,

hogy a templomot teljesen körbeépíti, de az építkezés 1930-ban abbamaradt. Az azóta felhúzott épületek egy kissé Rerrich szellemében próbálnak a térhez „idomulni”. A tervező kertépítőmérnök volt, és minden bizonnyal ebbéli felkészültséget igyekezett belevinni a tér szép mintázatú kövezetmegoldásába. A közel négyzetes alapú, több mint egy hektárnyi terület a dóm előtti lépcsők szélességében, világos alapon sötét vonalazással a két szélső mezőt pedig sötét alapon világos vonalazással tagolta. Milyen kár, hogy több mint harminc éve ebből semmit sem látunk.

Az is Klebsberg ötlete volt, hogy az árkádok alatt Nemzeti Emlécsarnokot alakítsanak ki a magyar irodalom, a művészetek és a tudomány nagyságainak áldozva, és azóta is gyarapítva. Kétszeresen is panteon ez a létesítmény, mert a szobrokat a legjobb szobrászok készítették, tizenkettőt pl. Stróbl Alajos. Hivatalos felavatásakor, 1930. október 24-én 45 szobor állt itt, ma már közel száz. A 11. századból való, nyolcszögletű csonka Dömötör-torony restaurálását is Rerrich végezte 1931-ben, amikor a kovácsoltvas ajtót, az Élet kapujának szimbolikáját is elhe-

lyezték rajta. Belső freskói Aba-Novák Vilmostól valók.

Rerrich Béla a Dóm térre olyan csodálműre épületegyüttést álmodott, amely igazi építészeti formákat alkalmaz. Öszintén, egyszerűen és mégis emelkedetten alkalmazta a téglát, és bátran megmutatja a vasbetont. Nem cifráz cirádákat, műve élet- és anyagszerű. Nem hosszú és keskeny ablakokat alkalmaz, hanem kitárja a falat, hogy minél több fény és levegő jusson be az épületbe.

Rerrich Béla olyan csodálatraméltóan bánt az építési anyagokkal, hogy a bátran alkalmazott vasmunkák is hangulatosan illeszkednek az épületekbe. A tervezőnek, illetve Budapestről hozott irodavezetőjének, Stampay Jánosnak (1903-1983), Szegeden építésvezetőjének száznál is több vállalkozóval kellett foglalkoznia a kivitelezések során. De itt dolgozott a fiatal építész-mérnök, Virág Pál is, aki később Rerrich szellemében tervezte a Béke-épületet, és 1952-ben adták át. Kevesen tudják, hogy Ohmann Béla megörököltette az itt dolgozott mérnököket, és ez a kerámiadekoráció ott látható a szeminárium bejárata fölött, ami Szent Ágoston (Rerrich Béla) tanítványai, Stampay János,

Virág Pál és mások társaságában látható.

A század tízes éveitől kezdve Szeged hatalmas tanyavilágával is mind többet kezdett foglalkozni. Ennek egyik megnyilvánulási formája a kisvasút és létesítésének első számai még 1912-re nyúlhatnak vissza. A kisvasút tervét közel két évtizedes vajúdás után, 1926-ban *Szesztay László* készítette. Felépítése ötmillió pengőbe került, amit a felvett Speyer-kölcsonból biztosítottak. A keskenyvágányú vasút 69 km-es vonalával, 24 állomással olyan területeket kapcsolt a városhoz, amelyekről azelőtt 40 km-es és kiépítetlen utak miatt a Szegedre való utazás legalább egy egész napot vett igénybe. Az 1927. február 1-jén átadott kisvasút állomása kezdetben a Rudolf (ma Roosevelt) téren volt, majd átkerült a nagylváros mögötti területre, mígnem 1975-ben megszüntették. *Hermann Miksa* műegyetemi tanár, miniszter avatta fel, és első állomásfőnöke *Csöty Lajos* volt.

A környező településeknek a városhoz való csatolásában jelentős szerepet töltött be a városi autóbusz üzem is, amely nyolc vonalon, 115 km-es összes útvonalon szállította az utasokat Szegedre és vissza. A közúthálózat fejlesztése érdekében készült el a Szegedet is érintő transzkontinentális E5-ös út, amelyből a városra eső szakasz kettőmillió pengőbe került. Ekkor épült az Izabella-híd is. A tanyavilág kulturális fejlődésére 71 iskolát, 4 óvodát, 3 kultúrházat és több egyéb intézményt építettek a harmincas években.

A városi gőzfürdő jelentős víz- és szénigényének csökkentése érdekében Berzenczey főmérnök javaslatára kezdtek foglalkozni a hévízhasznosítás gondolatával. A fúrások tudós hidrológus-geológusa *Pávai-Vajna Ferenc* volt, és 1927-ben kezdtek, s még ugyanabban az évben sikert értek el. A 944 méter mély rétegből 52 °C hőmérsékletű vizet

kaptak, percenként 600 liter mennyiségben. Azóta valamelyest a hozam és a hőmérséklet is csökkent, de a szabad kifolyón folyó víz ma is nagy értékű. Az ásványi sókban igen gazdag ásványvíz szaturálását és palackozását *Patzauer Dezső* oldotta meg, és nevezte el a kúttal egy időben született lányáról, Annáról, aki orvosnő Kanadában. Erről a kútról oldották meg hazánkban elsőként a termálfűtést, ugyanis 1955-ig innen fűtötték a vele szemközt Vasútigazgatóság épületét. A forrás főle 1938-ban *Várnay Marianne* (Várnay Dezső nyomdatulajdonos leánya) tervei szerint Bauhaus-zsánerű ivócsarnokot épített, amit sajnos később lebontottak. Ugyancsak ő tervezte a körüti OTI-palotát (SZTK-székház), és építették fel 1937-ben. Sokáig azt hitték, hogy ezt az épületet *Kopetzky Raul* tervei szerint építették. Ő csak a megkülönböztető faji törvények miatt adta nevét a tervekhez.

A várost formáló tervezők, kivitelezők sorában ebből az időből kiemelést érdemel *Ottovay István* (1877-1945), aki diplomájának megszerzése után visszatért szülővárosába, és a mérnöki hivatalban helyezkedett el, majd *Winkler Imrével* közös tervezőirodát nyitott, a mai Gutenberg utcában. Kezdetben a külterületi iskolák építésével, az evangélikus iskola, a városi garázs, a közvágóhíd létesítésével foglalkozott. Jelentősebb alkotása már a Gyufagyár épületeinek kivitelezése, munkáslakásainak tervezése és felépítése, a Gróf-palota, a Honvéd téri református templom, a Magyar Ede tervezte Bajcsy-Zsilinszky utcai bankpalota, a Lenin körüti Gindele-palota, továbbá még számos bér- és családi ház az ő kivitelezésében került megvalósításra. Robosztusságában és épülettömegében is legjobb munkájának tekintem a MÁV számára épített leszámítoló hivatalt (Egyetem u.), amely neo-

román megjelenésével 1921 óta a Kolozsvárról ideköltöztetett tudományegyetem bölcsészettudományi és természettudományi tanszékeinek ad otthont. (Érdeemes megjegyeznünk a klebelsbergi kultúrpalotának ama „húzását”, hogy ezt az épületet a MÁV-tól jelképesen koronaért [pénz] vásárolták meg.) A belvárosi plébániaépületnek (itt helyezték el emléktábláját, 1977-ben) és az Oroszlán utcai bérháznak ugyancsak ő a tervezője és kivitelezője, továbbá a gyermekklinikanak, a Kossuth u. 8. szám alatti bérháznak (U-ház), a Kígyó utcai Keleti-palotának, a Tisza-parti MDKE-házaknak, a volt Ipartestületi székháznak (ma Kisszház), s mindez 1928-ból. Mindannak a szerteágazó és művészi indíttatásnak, amely a dóm épületegyüttesében együtt előtűnik áll, Ottovay precíz, körültekintő kivitelező munkája adott végső formát. Ezeken túlmenően a klinikai épületek kivitelezésében is részt vett. Különösen kedvelte a neoromán stílust, épületeire leginkább ez jellemző.

A Tömörkény István Gimnázium és hozzátalazkozó kollégium épületének tervét *Baumgarten Sándor* készítette, de ugyancsak az ő tervezői asztaláról került le az Április 4. útján lévő, volt polgáriskolai építmény terve is. A Hősök Kapuja építményt 1936-ban építették *Pogány Mór* műépítész tervei szerint, egy kissé sarkos kaszárnyastílusban. *Wälder Gyula* Április 4. úti gyakorlóiskolájának épülete neobarokkban fogant, 1928-ban.

A modern funkcionalista építőművészetnek már a harmincas években találunk kiválóan alkotó mérnökeket Szegeden. Az élen kell megemlítenünk *Molnár Farkast*, aki a Berzsenyi utcai lakóházzal (1933) vált neves emberré. De itt említem meg *Szojka Jenő* Hunyadi utcai házát (1930), és *Stampay János* Zerge (Batthyány) utcai lakóházát, továbbá szintén az általa tervezett Kossuth Lajos sugárúti rendőrfőkapitányság épületét. A *Miskolczy László* tervezte Béke utcai lakóház, valamint a *Kövecz Béla* tervei szerint megvalósított egykori Tanonciskola, amelynek falai között ma a SZOTE Gyógyszerészettudományi karának intézeteit találhatjuk.

*

Szeged a harmincas évek végére viszonylag modern nagyvárossá nőtte ki magát. A város épületrengetegében akkor tíz-

ezer lakóházat tartottak számon, amelyek közül csak 207 származott a nagy árvíz előtti időkből. Az öt nagybőbb város-mag: a Belváros, a Felsőváros, az Alsóváros, a Rókus és a Móráváros mellé (köré) kisebb-nagyobb települések (nagyon szerencsétlen szóhasználat: telepek) jöszörel a harmincas években alakultak ki. Ilyen pl. a Somogytelep (ma Petőfitelepek), amely már a negyvenes évek derekán hat ezer embernek adott otthont.

Az olasz loggiás templomok stílusában tervezte *Fennesz László* az 1933-ban felépített móravárosi templomot, amely egyszerűen kiképzett belső térével a vasbeton anyagszerűségének bátor szépségét és egyszerűségét adja.

Hergár Viktor tb. főmérnök egyik nemes fáradozása volt már ebben az időben, hogy a várost állandó zöld keretbe foglalják, és ebből minél több zöld felület eresszen be a városba, az itt élők környezetébe. Ezért a nagyszerű és korai felismerésért akkor is csak keveset tettek, és ma sem látunk látványos megoldásokat, inkább hagyják a fák kipusztulását.

A város továbbfejlesztésére jó ötletek és szép tervek születtek meg az 1937. évi egyik tc. alapján. A Lecher Lajos alkotta szerkezeti rendszert vették alapul. A szép elképzelésekből azonban nem lett semmi, közbeszólt a második világháború, amely már veszteségeket is okozott Szegednek. Ekkor pusztult el a vasúti híd, robbantották fel a közúti hidat, bombatalálat érte az újszegedi kutatóintézet épületét, 120 lakóház és 655 más épület károsodott.

A szegedi városfejlesztés egyik élesítője és szószólója dr. *Pálffy-Budinszky Endre* (1902-1968), akinek Szeged-szeretete bizonyára onnan is eredeztethető, hogy édesanyja, *Pálffy Margit* a város egykori polgármesterének, *Pálffy Ferencnek* (1824-1907) volt a lánya. Szakmai indíttatása pedig édesapjától, *Budinszky Ernő* (1853-1912), építésmérnöktől származhatott. Szegedre 1926-ban került, de előbb a MÁV osztálymérnökségén dolgozott, majd később állt be a városi mérnöki hivatal segédgálatába. Mérnöktársaival hihetetlen energiával és lelkesedéssel fogtak a város további fejlesztési programjának kidolgozásához, és ehhez jó fórumot találtak a Magyar Mérnök és Építész Egylet szegedi osztályának munkájában, de az Alföldkutató Bi-

zottság is hasznos társnak bizonyult. A jövő feladatait meghatározó konferenciájukon (később könyv formájában is megjelent az elhangzott előadások teljes szövege), a következő témakörökkel foglalkoztak: Városrendezési terv és a városfejlesztési program (dr. Veress Gábor); A régebbi városkép kialakulása (dr. Cs. Sebestyén Károly); Szeged földrajzi viszonyai (dr. Kogutowicz Károly); Szeged demográfiai és statisztikai viszonyai (dr. Sztankó Dezső); Szeged gazdasági viszonyai (dr. Tonelli Sándor); A városrendezés magasépítési kérdései (dr. Bierbauer Virgil); A belváros rendezésének kérdései (Sebestyén Endre); A közúti forgalom rendezési vonatkozásai (Hergár Viktor); A vasúti, vízi és légitranszport kérdései (Koren Emil); A gyárnegyed elhelyezése (Kozma Marcell); Szabad területek és zöldterületek (dr. Pálffy-Budinszky Endre); Csatornázás és vízvezeték (Hergár Viktor); Jogi, pénzügyi és adminisztratív vonatkozások (Berzenczey Domokos) és A városépítési törvény szükségessége (dr. Szerke Lajos.)

A városfejlesztésnek, ennek a nagyszerű programnak valóságos motorja, megszállottja volt Pálffy-Budinszky Endre, akiről a kortárs városépítő és városesztéta Granasztói Pál ezeket írta: „Úttörő és szímvető szerepe mellett még egy fontos vonását emelném ki munkásságának. Elsősorban érdeklődő egyénisége, kultúremler volta miatt, de talán azért is, mert vidéken ugyan, ám a vidék egyik első városában működött, ő nem specializálódott, mint a fővárosban annyian, hanem több évtizedes működése során, a szakterület egészét művelte. Tudása, felkészültsége is mindig megőrizte a már egyre ritkább enciklopédikus jelleget. Lelkesedése mindig az új iránt vezette benne, és tette munkáját gazdaggá, sokrétűvé.”

Berzenczey Domokos halálát (1939) követően, 1940-től a mérnöki hivatal vezetője Buócz Károly lett, és a négy osztályon a következő mérnökök dolgoztak: Dr. Pálffy-Budinszky Endre, Hergár Viktor, Csonka Vince és Szatmáry Sándor. A gépészeti osztályon: Csányi Ferenc, Kocsárdy Béla. Az építészeti osztályon: Kövér Béla és Horváth József. A külterületi osztályt Breinovich Vilmos vezette, és beosztottja volt: Nyári János és Nyári Sándor. Személyi összetételét tekintve, ennyi volt a mérnöki hivatal szakmai összetétele.

A szegedi mérnöki hivatalnak szorgalmas és nyájas lelkű munkása volt Breinovich Vilmos (1891-1961), aki 1918-ban megszerzett mérnöki diplomájával visszajött szülőhelyére, és a város szolgálatába állt. Ő volt Szeged első útbiztos, 1920-tól. A harmincas évektől ő szervezte az ínségmunkákat, s ekkor töltötték fel a mai Petőfitelepet, amit aztán a Szilléri sugárúton keresztül Szegedhez kötöttek. Ő kezdte meg a tanyavilág úthálózatát kiépíttetni, és ezeknek a munkálatoknak is vezetője volt. Az 1940/42. évi belvízkatasztrófának is ő volt legjelesebb védekező mérnöke.

A háború hadainak elvonulása után a főmérnöki funkcióban többek váltották egymást, előbb Fenyő Lajos, majd Sebestyén Endre, a városnak jeles tervezője követte.

Sebestyén (Spitzer) Endre (Szeged, 1888. – Szeged, 1966.), az Oskola utcai pipakészítő mester, Spitzer Dávid 5. gyermekeként született, majd piarista diákévei után, 1911-ben szerezte meg építészmérnöki diplomáját Budapesten. Ezután vállalt munkát a városi mérnöki hivatalban, és közben a szegedi iparskolában épület-szerkezet-tanítást. Önálló tervei közül megvalósult a Belyárosi mozi épülete, az egykori Iparcsarnok (ma Képtár), számos magánház, sportlétesítmény, szabadkai, tápéi és kunágotai magánépületek. Szegeden több, ma is álló épülete városképi jelentőségű. A második világháború befejezését követően számos épületet tervezett, a Faragó utcai 100 lakásos bérházat, a partfürdőt és létesítményeit, majd a Szegedi Tervezőirodát, melynek rövid ideig igazgatója, de a nálánál szerényebb képességű igazgató javára felmentik, és őt áthelyezik beosztott műszaki ügyintézővé, Hódmezővásárhelyre.

A tanácsai átszervezéssel sajnos a városi mérnöki hivatal is megszűnt, helyette a műszaki (vagy más) osztályokon belül végeztek az ilyen vagy hasonló munkát. Itt említettük meg Csányi Ferencet, Beszédes Kornélt, Kóhalmi Józsefet, Kasza Zoltánt, Takács Mátét, Hunyadi Lászlót, (akik közül többeket már főépítésznek neveztek.)

Szeged iparfejlesztésére a fenti időszakban jobbra csak a könnyű- és élelmiszeriparban találunk (jó) példákat. Ezentúl jelentősnek kell minősítenünk a kisipart és kiskereskedelmet, továbbá a fafeldolgozást, valamint a szerényebb gyáripárt. A város-

ban működő gyár vagy gyárszerű vállalatok száma a két világháború között mintegy 60, s ezekben kb. 6000 munkást foglalkoztattak.

Időközben, még a negyvenes években megindult Szeged környékén is a szénhidrogén-kutatás. Cholnoky Jenő és Lóczy Lajos korábbi megállapításait összegezve a magyar állam koncessziót adott a Wintershall AG. német olajtársaságnak, és a MANÁT néven megalakult új gazdasági szervezet több fúrást mélyített a környéken, s vele egyidőben jelentős geofizikai méréseket végeztek. Az itteni földgáz-kőolaj-kincs feltárásában a MANÁT azonban nem jutott túlságosan előre, és a második világháború ismét hosszabb időre felejtette a szénhidrogén kérdést. Csak jóval később, 1965-ben – éppen 25 éve – szökött fel az olaj.

És milyen képet adott a két világháború közötti Szeged a jövőnek? A város akkori mérnökeinek véleménye szerint, emberbarát várost képzeltek el, amolyan zöldkertbe foglalva, zöldfelületekkel gazdagítva, számtalan természeti szépséget szötte volna át a „Szögedi Zseni”-k csodálművelő települését. A városmagban elhelyezkedő kereskedőnegyedet a polgárváros gyűrűzte, s a lakónegyedeket már akkor igyekeztek csinosítani, s ezektől elválasztani a gyárnegyedet. A város úthálózata, közvilágítása már ekkorra jónak volt mondható, de azért léteztek hepe-hupás, sárdagasztó utcák is, miként napjainkban is. Újszeged lakóutcáin ekkorra terjedtek el rendkívüli módon a villaszerű családi házak, amelyek a virágok városrészében kedves kapcsolatot alakítottak ki az ember és a természet között, a csend és az élet kapcsolatában, egyben valami felemelő hangulatot árasztva, hitet adva a jövő számára. A tehetősebb szegedi

polgár így akart közelebb kerülni a már akkor távolodó természethez, amely a maga eredetiségében minden boldogság hordozója.

Szólni kellett volna a két világháború utáni – közötti kereskedelemről, idegenforgalmáról, a kezdődő fesztiválrendezvényekről, a felújított és megújuló ipari vásárokról, a lakosság szociális összetételéről, de mindez egy másik írás tartalma lehet.

A második világháború hadainak elvonulása után a politikai és a műszaki erők igyekeztek minél előbb megindítani a város és környékének gazdasági vérkeringését, aminek elősegítésére különböző szervezeteket is létrehoztak. Egyik ilyen volt a Mérnökök, a Műnökök és a Vagyas Szakszervezete, amely 1944. november 20-án alakult a Szegedi Orvos Egylet elhagyott helyiségeiben, a Dózsa utcában, Berény Árpád elnöklelte alatt, és dr. Benedek László titkár vezetésével.

Minden bajunkkal és bánatunkkal együtt szép ez a város, a Tisza, Szeged főutcája úgy ölelkezik ezzel a településsel és népével, mint a szerelmes férfi imádott hölgyével, annak minden rezdüléséhez, minden életmotivációjához. A nagy rekonstrukcióval, a milleniumi építkezésekkel és a két világháború közötti gazdagodással vált ez a város olyanná, hogy tiszta szívvel írhatta róla Granasztói Pál: „Szegedhez fogható, ily egységes, formás város e korszakból Európában nincsen, s noha a maga, kora nemzetközi módján épült újjá, lényegében mégis sajátos alföldi magyar város maradt... Belvárosa pedig egészben műemlékfélévé válik.” A múlt és a jelen itt valami csodálatos egységbe ötvöződik, és egymásra gyakorolt hatásukból születik meg az új, a nagy, az ezredforduló várhatóan 200-210 ezres európai középváros.

BÁTYAI JENŐ

Méltó koszorú elmúlt nagy magyaroknak

SZOBORPORTRÉK

AZ ÁRKÁDOK ALATT

Az idén, október 25-én lesz 60 éve annak, hogy **Horthy Miklós kormányzó fölavatta a szegedi Pantheon**. Előtte való napon szentelték föl a Fogadalmi templomot, s ezzel együtt párját ritkítóan szép építészeti együttes készült el. Napjainkban, amikor bizonyosan állíthatjuk, hogy nemzetünk történelmének sorsfordító időit éljük, fontos tanulságokkal szolgálhat a Pantheon történetének föllevenítése.

Az avatáskor éppen fél évszázad telt el a várost elpusztító árvíz óta, romjaiból egy teljesen megújult, korszerű és szép nagyváros épült föl. Állnak már palotái, megépültek sugárútjai, körútjai, terein pedig állnak máig is legszebb és legjelentősebb köztéri szobrai. Az Alföld szívében fekvő nagyvárost éltetik kedvező földrajzi helyzetének energiái, a Délvidék, a Bánság, s az ország belseje felé elevenek kapcsolatai, virágzik kereskedelme, ipara, közlekedése. Kulturális, szellemi központ is, iskolaváros. 1920-ban — ennek is éppen most 70 éve — a trianoni békediktátum ezt a Pozsonyhoz, Kolozsvárhoz, Zágrábhoz, Kassához, Grazhoz mérhető európai rangú nagyvárost természetes kapcsolataitól nagyrészt megfosztotta, ellehetetlenült határvárossá degradálta. Az első világháború vesztes befejezése, a teljes összeomlás néhány évre megfékezi Szeged lendületét. Mégis, tíz évvel később sikerül befejezni a Fogadalmi templomot, megépül-

nek a Dóm téri egyetemi épületek, fölavatják a nemzet nagyjainak emléksarnokát. Tovább épül, szépül a város. A megcsontított nemzet életképességét bizonyítandó, Szeged rangja megnövekedik, kelet és dél felé gróf Klebelsberg Kunó kultuszminiszter kultúrnemzet koncepciója nyomán ez a város hivatott a magyar kultúra erejét, rangját hirdetni. Amikor Horthy elhelyezte a zárókövet a Fizikai Intézet bejárata mellett az egyetemi épületek és az árkádok alatt megvalósítandó szoborcsarnok fölavatását jelképezendő, ennek a törekvésnek egyik legfontosabb fejezete zárult le.

Milyen szerepet szántak megalkotói a Nemzeti Emléksarnoknak? Kertész K. Róbert h. államtitkár, a kultuszminisztérium művészeti osztályának egykori vezetője így írt erről: „Már a legnagyobb magyar, Széchenyi István gróf fölvetette azt az eszmét, hogy az ország méltó koszorúval hódoljon az elmúlt nagy magyaroknak. Csak olyan nemzetnek lehet jövője, amelyik hűséges ragaszkodással őrzi múltjának dicső hagyományait, amelyek legnehezebb napjaiban sem hűlő, lelkes hálával csügg azoknak emlékezetén, akik lángelméjük, kemény akaratauk és munkájuk minden erejét nemzetük javára használták föl. A nehéz, keserves magyar jelenben sokszorosan fontos, hogy a nemzet minden fia és leánya reményteljes, csillogó szemmel tekintsen föl azokra a nagy magyarokra, akiknek neve belefénylik napjaink komor homályába. (...) Ezt a biztosra vett, szent reményt szimbolizálja a szegedi Nemzeti Emléksarnok, amely magyar művészkező alkotja, hatalmas galériában mutatja meg országának, világnak, mit adott a nemzetnek és az emberiségnek az a Nagy-Magyarország, amelynek Keletje, Nyugatja, Délje és Északja ezeket a lángelméket szülte.”

Az országos pantheon-bizottság száz jeles magyart tartott méltónak arra, hogy helye legyen az emléksarnokban. Ennek a névsornak döntő többsége valóban kiemelkedő személyiség, tudósok, irodalmárok, művé-

szek, építészek, történészek, királyok, hadvezérek, államférfiak. Klebelsberg Kunó Rerrich Bélát, az egyetemi épületek tervezőjét bízta meg 1929-ben a szoborcsarnok kialakításával, a nagyszabású terv megvalósításával. „Szinte elfogódottá tesz utólag a tudat — írta 1900 októberében —, hogy a sors különös jóakaratából ennek a gyönyörű gondolatnak egyik munkása lehettem, hogy részt vettem a Nemzeti Pantheon megvalósításában”.

(Klebelsberg Kunó a kultuszminisztérium pénzen megvásárolt Strobl Alajos hagyatékából 12 szobrot, Rerrichnek ezeket kellett legelőször elhelyeznie: Erkel Ferenc, Liszt Ferenc, Arany János, Jókai Mór, Székely Bertalan, Munkácsy Mihály, Schulek Frigyes, Lotz Károly, Szinyei-Merse Pál, Zichy Mihály, Izso Miklós, Ferenczy István portréi voltak tehát az első szobrok az árkádok alatt. Rerrich — helyes elgondolással — mindhárom árkádsor alá helyezett ezekből néhányat úgy, hogy azok egységes szobrászi fölfogása ne lehessen unalmas. Eközben Klebelsberg újabb 18 emlékszobor elkészítésére adott megbízást kortárs szobrászoknak. Így 1930 nyaratól októberéig összesen 44 emlék készült el. Csanád vezér, Csaholi Ferenc, Jedlik Ányos és Eötvös Loránd kettős emléke, Ipolyi Arnold, Mátyás király, Vitéz János, Pázmány Péter, IV. Béla, Katona István, Széchenyi István, Benczur Gyula, Révai Miklós, Munkácsy Mihály, Mikes Kelemen portréi a püspöki intézmények árkádjai alá kerültek. Az egyetem vegytani intézetének árkádsorába az ott lévő Strobl szobrok társaságába került Brassai Sámuel, Herman Ottó és Lóczy Lajos kettős emléke, Bóhm Károly, Lux Elek, Bolyai Farkas és János kettős domborműve, Bessenyei György, Korányi Frigyes portréja. A Természettudományi Intézet falára Plósz Sándor, Wenzel Gusztáv, Apáczai Csere János, Hunfalvy János, gróf Mikó Imre, Szamosközy István, Toldy Ferenc, Szalay István, Horváth Mihály, Vörösmarty Mihály, Kőrösy Csoma

Sándor jelképes szarkofágja, Apáthy István, báró Kemény Zsigmond, Eötvös József és Trefort Ágoston kettős emléke — eredetileg Petri Pick Lajos domborművei voltak itt, 1934-ben kicserélték Izsó Miklós és Tilger Viktor műveire —, továbbá Kazinczy Ferenc, Petőfi Sándor egészalakos szobra, Madách Imre, Ürményi József, Nagy Lajos király, Verbőczy István és végül Hunyadi János emlékműve került. Így, összesen 56 szoborral, domborművel, portréval, mell-szoborral adták át a köznek a Nemzeti Pantheon.

Hallatlanul nagy és felelős vállalkozás volt viszonylag rövid idő alatt — alig másfél év — kialakítani a szoborcsarnokot. Rerrich Béláé volt a munka oroszlánrésze. Így ír vívódásairól: „Hatalmas lelki küzdelem, hosszantartó megfontolás és a gyönyörű feladat hallatlan erkölcsi felelősségének nehéz idejét éltem akkor át. (...) Megerősödött bennem az a felfogás, hogy a magyar Nemzeti Pantheon csak akkor teljesítheti nagy hivatását, ha a közönség a nemzet nagyjainak ezeket az emlékeit nemcsak kegyeletből, a hazafias kötelességérzet unszolására keresi fel, hanem azok a szépség és az érdekesség varázserejével vonzzák és állítják meg az arra menőket.” Rerrich érezte, hogy hiba lenne Strobl szobrászi fölfogásához igazodni, barokkos, romantikus portrékkal nem lehetett volna változatos, érdekes látványt kialakítani. A szobrászokkal szorosan együttműködve építésként az architektúra eszközeivel érdeklődést felkeltő eszmekapcsolatokra törekedett, olyan kompozíciók megalkotására szövetkezett velük, amelyek a megörökített személy lelki tartalmait is közvetíteni képesek, mentesek az illusztratív hatásoktól és esetenként a nemzet nagyjainak életrajzi momentumaira is tekintettel vannak. A szobrok plasztikai megformálásában a kortársak műveinél nagy változatosságot sikerült elérni, portrék, domborművek, fülkeszobrok, domborműves kompozíciók váltakoznak. Anyaguk a bronztól a mészkövön át a pirogránitig terjedt, akad mázas kerámia, márvány és terrakotta is. Rerrich igen leleményes volt a szobrok konzoljainak kialakításában, a domborművek építészeti keretezésének kialakításában. Alighanem döntő mértékben ennek és a művek léptékének elérésé-

ben, változatosságában keresendő annak a hatásnak a lényege, amit a szoborcsarnok megtekintésekor érzünk. Ma már nem tudjuk az eredeti hatást rekonstruálni, hiszen jó néhány további mű került azóta az 1930-ban Rerrich által elhelyezettek közé. Hívjuk segítségül a hatás földézésében a kortárs műítész, a festő Dorogi Imrét, aki így jellemezte a látványt: „Az árkádsor alatt elhelyezett Pantheonból hiányzik ugyan a himnikus szárnyalás, de kapunk helyette történelmi hangulatot, ódonszerűséget, s ezt nyújtja anélkül, hogy átvenne stílusjegyeket a történelmi stílusok valamelyikéből.”

Az is kivételes lehetőség volt, hogy 32 kortárs szobrász letehesse kézjegyét. Munkájukat Klebelsberg személyes figyelme kísérte, hiszen a legtöbb művet elhelyezésük előtt megtekintette a szobrászok műtermében. A műtész zsűri is tekintélyes személyiségekből állt, tagja volt a már említett Kertész K. Róbert helyettes államtitkár, dr. Magyar Zoltán és Rónay Zoltán miniszteri tanácsosok, dr. Dézsy Lajos egyetemi tanár és Hóman Bálint, a Nemzeti Múzeum főigazgatója, a későbbi kultuszminiszter. A kortársi művek nyilvánvalóan nem egyenletes színvonalúak, vannak közöttük kifejezetten gyenge alkotások is. Zavará lehet a szándékolt sokféleség is, ám mégis nagyon tanulságos keresztmetszetet adja a 30-as évek emlékműszobrászatának.

Ám lépünk tovább a Pantheon történetében. Az avatást követő években tovább szaporodott a szoboregyüttes. Az eredeti elképzelés szerint minden árkádív mögött egy-egy jeles személyiség kapott volna helyet, így összesen 73 kerülhetett volna a három árkádsor alá. Rerrich e tekintetben is óvatos és előrelátó volt, hiszen egymás fölé is helyezett műveket, sőt, csoportosítva is illetve előszeretettel alkalmazott kettős emlékeket is. Ozorai Pipo faszobra például 1932-ben került helyére. Ez a szoborcsarnok talán legeredetibb fölfogású emlékműve. Egyébként is alighanem Ohmann volt a szobrászok közül az, aki leginkább megértette Rerrich stílus-elképzeléseit, látványteremtő látomásait. Feszli Frigyes és Clark Ádám domborműve az 1930. évi építész-kongresszus adományaként került a helyére.

Már ekkortájt mutatkoztak bizonytalanságok, eltérések a Pantheon alapító okiratának értelmezésében, hiszen annak előírásai szerint kerülni kellett volna politikusok és nem magyar államférfiak szerepeltetését. 1934 tájékán mégis a Nemzeti Emlékcsarnokba került I. Ferencz József bronzszobra — a mostani Kodály emlékmű helyén volt talán —, Mária Teréziáé — ez a Vedres-mell-szobor helyén állt. Ohmann Temesvári Pelbárt emlékműve révén látványban és műértékben tovább gazdagodott az emlékhely. Benczur Gyula emléke 1931-ben került helyére, ahogyan Klebelsberg Kunóé is, amelynek nyomai még föllelhetők az Aradi vértanúk terére átvezető boltívek alatt. Az egyetem tanárainak adományaiból készült, 1931 márciusában avatták föl. A Vegytani Intézet előtti árkádok egyik oszlopán, Braszai Sámuel emlékművével szemben helyezték el 1943-ban Kovácsis Márton György portréját, 1946-ban eltűnt.

Közvetlenül az avatás utáni időszakban, föltehetően Hóman Bálint főigazgató adományaként több portrét helyeztek el a szegedi emlékcarnokban a Nemzeti Múzeum történelmi arcképcsarnokából. Így került az árkádok alá Ferenczy István remekívű Virág Benedek emlékműve (mely egykor, pontosabban 1834-ben síremlékként készült), Báthory István, Bethlen Gábor szobra, 1933-ban Mária Teréziáé, 1934-ben Ferencz Józsefé, továbbá Trefort Ágoston és Eötvös József portréja. A Strobl-hagyatékából további három szobrot kiöntöttek — Vajda János, Steindl Imre és Deák Ferenc szobrait —, és ezekkel együtt összesen 15-re szaporodott a Strobl alkotások száma. A kortárs művek közül ugyancsak az avatás után került helyére Veranics Antal emlékműve, Péterfy Jenőé (1942) Pollack Mihályé, Budenz Józsefé, Lechner Ödöné, Ybl Miklóssé, Henszmann Imréé. Végre szobrot kapott Damkó József művének elhelyezésével maga Stroblmester is. (Ez utóbbi művet a hetvenes évek derekán ellopták, 1975-ben pótolta a városi tanács a Nemzeti Galériában föllelt másik Damkó-mű másolatával.)

A világháború kitérőéig tehát ezek a szoboremlékek voltak láthatók a Pantheonban. Mindössze másfél évtized adatott meg

ennek a nemzeti emlékhelynek, hogy az alapítók szándékai szerint betölthesse rendeltetését, azaz, a nemzet fiai és a világ bármely tájáról ideseregülő idegenek foglalat alkothassanak arról, kiket adott a világnak a magyar nemzet. Kétségtelen, vonható párhuzam a párizsi Sainte Geneviève kupolája alatt lévő francia nemzeti pantheon és az angliai Westminster Abbey-ben lévő, valamint a szegedi között, hiszen a szándék hasonlósága nyilvánvaló, erről Rerrich meg is nyilatkozik a Szegedi Szemlében: „Ha nagy nemzetek ilyen hálával, gonddal és szeretettel őrzik meg nagyjaik emlékét: mennyivel inkább kell a mi kicsiny, sorsverte hazánknak kifejeznie örök háláját a magyar föld nagyjai iránt.” Ha az emlékcarnoknak megadatott volna szerepkörének folytonossága, bizonyosan fontos tényező lehetett volna a nemzettudat alakításában.

Mégsem így történt. A második világháborút követő három évig bizonytalanság övezte sorsát, rendeltetését, aggasztó jelek mutatkoztak sorsát illetően. Már 1946-ban — vélhetően megszervezett provokációként — a Ganz gyár munkásfiataljai szegedi kirándulásuk során összetörték és a Tiszába dobálták I. Ferenc József császár emlékművét. A fordulat éve után a Pantheon sorsát megpecsételte az, hogy a Horthy-korszak reprezentáns agitativ emlékegyüttesét látták benne és — mint ahogyan ez sajnos rendszeresen lezajlik rendszerváltások idején — bekövetkeztek a szoboreltávolítások. Szerencsére viszonylag kevés emlékmű esett áldozatul az „ideológiai” tisztogatásnak, az említett művön kívül eltávolították Mária Terézia, Werbőczy István emlékművét is, továbbá Henszlmann Alajosét és Ürményi Józsefét. Ez utóbbi kettő megkerült, Henszlmann domborműve szépen rendbehozva a műemlékfelügyelőség udvarára került, Ürményi

emlékműve még a múzeum szobortárában van. Az új rendszer sietve igyekezett kiegészíteni a nemzet nagyjainak sorát az általa nagybecsültekkel, elsősorban a helyi hírességeknek szolgáltatva elégtételt, kihasználva a Pantheon bizottság megszűntét. 1947-ben József Attila szerény domborművét (Tápai Antal alkotása), 1948-ban Móra Ferencét (Tápai) és Radnóti Miklósét (Beck András) helyezték el.

Megint hosszabb szünet következett, az ötvenes években szerencsére nem szolgáltatott a Pantheon ezredévet átölelő szellemisége az aktuálpolitikai célok kinyilvánításához. Hosszú pangás, szándékos nemtörődomség után csak a szabadtéri játékok megújítása nyomán értékelődött fel újra az emlékcarnok. A városi tanács foglalkozott legjobban szándékai szerint az emlékcarnok továbbfejlesztésével. Több-kevesebb sikerrel, esetenként méltó személyiségeket emelt be a nemzet nagyjai közé. 1965-től a következő szobrok kerültek helyükre napjainkig: Balázs Béla (1979), Csontváry Kosztka Tivadar (1979), Kós Károly (1984), Kodály Zoltán (1970), Derkovits Gyula (1969), Bartók Béla (1970) — ez a szobor korábban múzeumban volt fölállítva —, Katona József (1969), Erdei Ferenc (1988), Szent-Györgyi Albert (1987), Ady Endre (1969), Vedres István (1965), Segner János András (1977), Csokonai Vitéz Mihály (1974), Damkó József már említett szobormásolata Stróbl Alajosról, Reisz Frigyes és Haár Alfréd emlékművei.

Bármilyen jól megalapozott volt is a Pantheon alapítóinak nemes szándéka, a Pantheon hányatott sorsa, s valljuk meg, meglehetősen végyes öszsképe miatt nem épült be a köztudatba. Mind az ott helyet kapott egyes személyiségek jelentősége vitatható, mind pedig a művek nagyon hullámozó kvalitása. A szegedi Várostarténeti és esztétikai

tanácsadó testület a múlt év májusában állásfoglalást hozott a Nemzeti Emlékcarnok sorsát, továbbfejlesztését illetően. Állásfoglalásuk lényege a jelenlegi állapot megőrzése és az eredeti alapítási elvek szerinti továbbfejlesztése a szoborcarnoknak, ám a legfontosabb, hogy mindez legyen a helyi önkormányzat ügye. Így van rendjén ez, hiszen ez a szoborcarnok elsősorban Szegedé, e város felelőssége fogalmazható meg egyértelműen a Pantheon sorsát illetően. Büszke lehet rá a város, hiszen egyik legvonzóbb látványossága. Számos szobor neves alkotótól, jó szobrásztól való. Gyakorlatilag egy évszázad portrészobrászati törekvéseit, egymástól gyökeresen különböző fölfogásait gyűjti egybe. Ilyen változatosságban, formai és tartalmi színességben sehol sincs együtt ennyi portré az országban. Igaz, ennyi sikerületen, félmegoldásokkal, dilettantizmussal terhelt emlék sem csoportosul máshol. Az öszkép mégis pozitív. A jó szobrok dominálnak, s az sem feledhető momentum az ítéletmondásnál, hogy mindössze másfél évtizedig volt tudatos, átgondolt koncepció szerint fejlesztve a szoborcarnok. A későbbi időkben — négy évtizeden át — sok volt a rögtönzés, a részrehajló továbbépítő szándék. Lassan negyven éve már, hogy a Pantheon a köztudatban a perifériára szorult, alig több, mint elhagyatottságban is vonzó idegenforgalmi látványosság. Hiányzik Varga József évek óta kifogyott kalauzoló könyvecskéjének újbóli, bővített kiadása, vagy egy másik megírása. Hasznos volna legalább egy többnyelvű tájékoztató tábla elhelyezése, amely hírl adná, hogy miként is jött létre a magyar nemzeti emlékcarnok, s kik kaptak benne helyet.

Ennyivel tartozunk mi, kései utódok jeles eleinknek.

TÓTH ATTILA

EGY ÚJRAFELFEDEZETT KULTÚRPOLITIKUS

A szegedi Széphalom című folyóirat 1932. július–decemberi számában összeállítást közölt az akkor elhunyt egykori kultuszminiszter, gróf Klebelsberg Kunó emlékére. Ebben Szeged prominens személyiségei rőták le kegyeletüket a jeles államférfi, kultúrpolitikus és a város országgyűlési képviselője előtt. Tonelli Sándor a Szeged-építő Klebelsbergre emlékezett; Kogutowitz Károly az „Alföldi gondolatot” vezéreszműül választó politikust méltatta; Csekey István a kultúrpolitikus tevékenységét tette mérlegre, Zolnai Béla, a folyóirat tudós főszerkesztője pedig a „tisztá spiritualizmusnak szimbólumává” váló államférfiről írt filozófikus eszmefuttatást. Zolnai írásában a miniszter és a város szerencsés egymásratalálására is kitér, miközben a lezárult életmű igazi értékeinek tudatában védelmébe veszi az „idegen nevű grófot” az értetlenségből fakadó, s soha nem szűnő vádaskodásokkal szemben: „Tisza Lajos, Vásárhelyi Pál magyar nevei mellé egy harmadikat kapott az újjászülető Szeged. Idegen név, nehezen ejtható és új és magyar. Szent István óta magyar sors, hogy az 'idegen', a 'németes' Kazinczy, a németül író Széchenyi, a tót-fiú Petőfi – a legjobb magyarok. Ők a betolakodók, az újítók, a hazadulók, a 'németek', akiknek szemére vetik, hogy az ősiük császári lobogó alatt foglalta vissza Buda várát... A Klebelsberg-családnak második honfoglalási betörése volt – *secundus ingressus* – Kunó gróf alföldi akciója. Nyugatról, Dévény felől és hódítani – nem a rebellis Kelet, hanem a nyugati közösség számára. Tragédiájuk, hogy nem találtak megértésre – és haláluk után bevonultak a magyar Pantheonba.

Kedvenc szimbóluma volt Klebelsbergnek a pogány Koppány; ezzel a maradjásgal, kultúragyűlölettel, gravámen-politikával, terméketlen érzékenységgel, kérgeslélkűséggel, földszintes kúriák horizontjaival, korlátolt hippokritasággal, morálpáthozsba takarózó érdekszövetségekkel vette föl a harcot és nem véletlen, hogy éppen az ősi Csanád földjén építette a legtöbb várat a megújuló magyarságnak.” (Kiemelések az eredeti szövegből. M. A.)

Zolnai nagyon pontosan ismerte föl Klebelsberg valódi jelentőségét: a magyar kultúrát ismét európai szintre emelni kívánó kultúrpolitikus igazi értékeit. „A kritikát nemcsak hogy nem kerülte – írja Zolnai –, hanem egyenesen provokálta. Mert minden kritika új terepmunkára inspirálta és az ellenfelek által kijelölt harctéren ő lett a győztes. Mikor azt kifogásolták, hogy túlságosan foglalkozik a magas kultúrával, egyetemekre pazarolja az ország erejét: hősi expedícióval nekivág az ismeretlen tanyavilágnak és őtezer népiskolát épít. Olyan csoda, aminőt a török utáni rekonstrukció és Széchenyi óta nem látott a magyar parlag. Mikor azt mondták: egyoldalúan a szellemi kultúrát fejleszti –

újjászervezi, fölruházza, megmenti, világdiadalokra viszi a magyar sportot. Hálás lehetett a gáncsvetőknek, akik új és új hadjáratokra inspirálták. Bezárkózik a magyar kultúra belső problémáira, mikor Európában fog eldőlni az ország sorsa – gondolhatták németek, de Klebelsberg akkor már Rómában, Berlinben járt, északi rokonainkat hódította egy új kulturális-diplomáciai megmozdulás eszméjének, külföldi ösztöndíjakat harcolt ki, kollégiumokat alapított, kutatóintézeteket létesített... Aktivitásának gyorsulásán a kritika egyenes sebessége utol sem érhet.” (Kiemelések az eredeti szövegből. M. A.)

Persze Zolnai és mások elismerő értékelésével szemben olyan írások is napvilágot láttak, amelyek bíralták a klebelsbergi kultúrpolitika arisztokratizmusát és – minden látszat ellenére való – antidemokratizmusát. Ilyen például Szabó Dezsőnek a Magyar Hírlap 1927. szeptember 18-i számában megjelent kissé szarkasztikus, de nem minden alap nélküli Kultúrfölény és kultúrpolitika című pamfletje, amelyben éppen a kultúra germanizálását veti a kultuszminiszter szemére. A fenntartások és hiányok hosszas sorjázása után az író így összegez: „A gróf úr (ti. Klebelsberg!) minden mozgékonyaságával – bizonyára tudattalanul, az őszileg determinált hajlamok vad kényszerével: minden tényében a germán hódítást építi, annak egyenget utat, annak jelent jövőt. A magyar kultúrfölény továbbépítése: a magyar csírák, a sajátos magyar erők termésbe, alkotásba hívására, a magyar szellem különös erőinek védelmére teljesen képtelen. (...) A mai kultúrpolitika nem szorgoskodás a magyar lélek ösztönzése, sajátos erőinek fejlesztése, élet- és jövőhódítása irányában.

A magyar életöztön csak egy demokratikus kultúrpolitikában érvényesülhet. Ehhez pedig a gróf úrnak nincs érzéke. A mai kultúrpolitika tudatosan erőszakolja át a magyar kultúrát összes módozatát német kultúrformákra (kiszűrve belőlük az esetleges demokráciát), s csakis hazánk germán elemeinek jelent szervezkedést, fejlődést, hódítást. Ez a politika a magyarságnak nem kultúrfölényt jelent: a magyarság s magyar lélek formálásának irányításából, a szellemi terelés lehetőségéből, a magyar élet minden irányító, hatalmi és kenyérkereső helyéről sohasem szoruli ki olyan arányban, mint e sok szélkakasú fölénypolitika alatt.”

Mi hát az igazság? Hogy a klebelsbergi kultúrpolitika mozgatórugóit megérthessük, időben kissé távolabbra kell visszanyúlnunk.

A kiegyezést követően gyors ütemű és széles körű modernizálódás indult meg Magyarországon a gazdasági és társadalmi szféra minden területén. A századfordulóra Budapest modern, európai jellegű nagyvárossá vált, de az ország egyéb területein is kézzelfogható eredményeket produkált a kiegyezés utáni liberális – konzervatív kormányok gazdaságélénkítő politikája, különösen az infrastruktúra (vasútépítés, hírközlés, urbanizáció) területén. A modernizációs politika stratégiai ágazatává vált a közoktatás is, amelynek feladata részben a fejlett európai területektől messze elmaradó általános műveltségi szint emelése, főként az analabétizmus felszámolása, részben az iparosodás, elsősorban a gyorsan fejlődő gyáripar szakképzett munkaerő-szükségletének (szakmunkások, szakértelmiségiek) biztosítása, részben pedig a korszerű állami adminisztráció bázisát képező „tisztviselői közép-osztály” oktatási és művelődési igényeinek kielégítése volt. E fölülről jövő reformok szinte kizárólag állami erőforrásokból és ösztönzésre valósultak meg. A közoktatási rendszer kiépítését az 1868-as Eötvös-féle népoktatási törvény, s a nyomában megjelenő, a tantervet és a tananyagot szabályozó reformsorozat fémjelzte, a szakképzés reformját az alsó- és középfokú mezőgazdasági és kereskedelmi szakoktatási rendszer föllálítása, az iparostanonc-iskolai oktatás kiterjesztésének szabályozása (1884), a felső ipariskolai rendszer kialakítása (az első Kasán nyílt meg 1872-ben), valamint az 1844-ben alapított József Ipartanoda műgyememi rangra emelése (1872), a középosztályi megújítását szolgáló oktatási rendszer kialakítását pedig elsősorban az 1883-ban kiadott új középiskolai törvény, a középfokú oktatás állami egységesítése, továbbá a felsőoktatásban végrehajtott szervezeti és koncepcionális reformok biztosították.

Az 1900-as évek elejére jelentős, az európai középmezőnyhöz való fölzárkózást biztosító fejlődés a világháború és a forradalmak következtében megtorpant, majd a tria-

noni békerendszer veszteséket sújtó rendelkezései következtében visszaesett: a területelcsatolások nemcsak a továbblépés, hanem a szintenmaradás feltételeitől is megfosztották a korábban dinamikus fejlődési mutatókkal rendelkező országot. Az újból hatalomra kerülő és az ellenforradalmi erőket fékezni igyekvő liberális-konzervatív politikai garnitúrának 1920 után olyan problémákkal kellett szembenéznie (a nyersanyagbázis és fellelőipiac túlnyomó részének elvesztése, a megmaradó országterület aránytalan gazdasági szerkezet, a menekültáradat, s ennek nyomán elsősorban a tisztviselői közeposztály kezelhetetlenné váló földuzzadása, a háborús vereségből következő elszigetelődés, stb.), amely csupán egyetlen reális alternatívát állított Magyarország elé: a gyökeresen új alapokra helyezett politikai és gazdasági konszolidáció megvalósítását, s a modernizációnak most már az új feltételekhez igazodó továbbvitelét. E feladat végrehajtása a gróf Bethlen István vezette kormány legfontosabb tennivalójává vált.

1920 után a kultúrpolitika szerepe újból megnövekedett. Ennek több oka is volt. Egyrészt azért, mert ennek fölhasználásával nyitni lehetett a világ felé: a kultúrpolitikai elszigeteltség oldásában és a trianoni békeszerződés igazságtalanságának állandó napirenden tartásában a kultúrának alapvető szerepe volt. Másrészt azért, mert ezen keresztül – a hiányok pótlásával – szélesíteni lehetett az ellenforradalmi rendszer társadalmi bázisát. Harmadsorban pedig azért, mert ennek segítségével lehetett a legjobban kezelni a közeposztályi felgyülemlett problémát. Mindezek miatt a kultusztárca a húszas években – a korabeli szóhasználatból élve – valóban „honvédelmi tárcaként” funkcionált: jelentősége a rendszer stabilizálása szempontjából alapvetővé vált. E stratégiai jellegű kultúrpolitika kialakításában volt meghatározó szerepe gróf Klebelsberg Kúnónak, aki 1922-től 1931-ig, a Bethlen-kormány bukásáig állt a kultusztárca élén.

A hivatali ranglétra minden fokát megjáró, európai műveltségű és látókörű konzervatív-liberális politikus nagyon pontosan ismerte föl és használta ki a kultúrpolitika illetlen szerepéből következő lehetőségeket. A kultuszminisztériumban eltöltött évek alatt felhasználódó tapasztalatai alapján fölmérte az oktatási rendszer aránytalanságai-ból fakadó hiányokat, a szakműveltségi színvonal alacsony voltát és a középrétegek torz szakmastrukturáját és kultúrpolitikáját – a rendszer megszilárdításának célkitűzéseivel összhangban – a problémák megoldása alá rendelte. Klebelsberg problémáérzékenysége, szervezőképessége és szakértelme emelte a korabeli hatalmi garnitúra fölé, s éppen az ország elszigeteltségének korlátaiból következett, hogy miniszteri ténykedése alatt – a fedezet előteremtésével és a gáncsoskodások leküzdésével – a kultusztárca maradandó értékeit tudott teremteni.

Klebelsberg kultúrpolitikájának középpontjában a keresztény közeposztály megmentése állt, így kétségtelenül mutat bizonyos diszkriminatív vonásokat. Ennek ellenére világosan látszik az is, hogy a beszűkült

szemléletű keresztény közeposztálynak át kell alakulnia és korszerűsödnie kell, ha meg akarja őrizni presztízsét. Klebelsberg a korszerűtlen közeposztályi mentalitással, műveltséganyaggal és a minimális, főként jogi szakértelemmel szemben a konvertálható ismeretanyag elsajátíttatását tekintette elvárható feladatnak. Olyan új elítte akarta a keresztény közeposztályt átalakítani, amely egyrészt a magyar nacionalista elképzeltetésen, másrészt pedig a nyugati konzervatív műveltség elméleti és gyakorlati megszerzésén nyugodott. E feladat elérését szolgálták azok a közép- és felsőoktatási reformok, amelyek ténykedése idejére estek, de közvetve ennek a célkitűzésnek a végrehajtását segítette a népművelés kiterjesztése és intézményrendszerének megteremtése is, hiszen, mint Klebelsberg is kifejtette, a vezetésre hivatott közeposztály „működéséhez” az alapismereteket elsajátító néptömegekre is szükség van. Klebelsberg azt is világosan látta, hogy a közműveltségi szint emelése a rendszer stabilizálása szempontjából is elengedhetetlen feladat, szemben azokkal, akik az oktatás forradalmasító hatását vetették a miniszter szemére. Maga Klebelsberg leszögezte: „a tudatlanság nem tesz immunissá a forradalmi eszmékkal szemben, éppen úgy, amint a nagyobb műveltség nem tesz hajlamosá a forradalomra.” (Küzdelmek könyve, Bp., 1932. 163.; Kiemelés az eredeti szövegben, M. A.) Természetesen ez a konzervatív reformprogram nem kívánta megváltoztatni a „történelmileg kialakult” társadalomszerkezetet, a társadalmi mobilitást az oktatási rendszer (is) meghatározott keretek közé szorította. Ahogy maga írta: „Olyan kultúrpolitika kell, amely közvetlenül szolgálja ki a tömegeket anélkül, hogy az állami állások felé tördölőket szaporítaná.” (Jöjjetek harmincas évek, Bp. é. n. [1930.] 85.)

Az új, megalapozott és korszerű szakismeretekkel rendelkező közeposztályi elit képzésének klebelsbergi ideológiája a kultúrpolitika elmélete, az ún. neonacionalizmus volt, amely kettős gyökérből eredt. Részből a magyar nemzeteszmé XIX. századi liberális és konzervatív hagyományai-ból, részben pedig a trianoni szerződés következményeiből táplálkozott. Szerepe is ennek megfelelően alakult ki. Védekezésül szolgált egyfelől a környező országok nacionalizmusával szemben, másfelől összekötő kapcsot jelentett Európához, éppen a küldetésstudat ébredésén és a környező országoknál magasabb szintre emelni kívánt közműveltség megvalósításán, valamint nemzetközi jelentőségű tudományos eredmények eléréséhez szükséges háttér megteremtésén keresztül. Ne feledjük mindazonáltal: ez az ideológia a kultusztárca stratégiai jelentőségének legitimálását is jelentette, azaz biztosította, hogy az oktatás- és kultúrpolitika minden korábbit meghaladó mértékben részesüljön a költségvetésből: míg 1896 és 1900 között a kultusztárca költségvetési részese-dése évi átlagban 2,7; addig 1924-25-ben már 8,7, 1928-1929-ben pedig már 10,5 százalék volt!

E két csomópont, a közeposztály elítte-tete, valamint az Európához való tartozást és a modernizációt biztosító neonacionalizmus volt az az eszmei alap, amelyre Klebelsberg kultúrpolitikája, annak gyakorlati megvalósítása épült. Elképzeltését, mint Tőkész László írja, „két, szigorúan hierarchizált szinten akarja megvalósítani. Amíg a népek szintentartó, felzárkóztató programot szán, főleg népiskolaépítő akcióival és etnikailag megalapozott, hatékony állampolgári neveléssel, a felsőoktatásnak közvetlen európai kapcsolatot és élenjáró színvonalat álmodik, amelynek révén a magyar tudományos-ság (és művészet is) nyugati egyenjogúsítása s rajta keresztül az európaizálódott nacionalista magyar vezetőréteg befogadása megtörténik.” (Századvég, 1986/2: 115.) A gyakorlati kivitelezés legfőbb inspirálója a német, s ezen belül a porosz iskolarendszer és kultúrpolitikai intézményrendszer volt. Ez nem csupán Klebelsberg származásával és beállítottságával függött össze, hiszen Tisza István bizalmasaként a liberális-angolszás orientáció formálta gondolkodását, s nem is csupán a rendszer Trianon utáni kézenfekvő külpolitikai orientációjának képviselőtéből fakadt. Klebelsberg döntését tudatos mérlegelés előzte meg, s az a fölismerés motiválta, hogy a konzervatív közeposztálymentő célkitűzéseinek megvalósítása, valamint a rendszerstabilizálás szempontjait figyelembe véve, nem lehet alternatíva egy olyan erős liberális és demokratikus töltést hordozó oktatási szisztéma akár csak részleteiben való átvétele, mint az angol vagy amerikai. Figyelmű ezért fordította az erősen tekintélyelvű, s meglehetősen centralizált, ám nagyon hatékonyan működő porosz iskolarendszer felé. Az oktatás, elsősorban a felsőoktatás és a tudománypolitika külső kapcsolatai azonban nem szűkültek le a kizárólag Németországra: a tudományos ösztön-díjrendszer bevezetése éppen ezt ellensúlyozva azt a célt szolgálta, hogy a magyar értelmiséget bekapcsolja a nemzetközi tudományos élet vérkeringésébe.

Klebelsberg kultuszminisztersége alatt újraszerveződött és bővült az oktatási intézményrendszere, egyúttal modernizálódott az elsajátítandó műveltséganyag összetétele és tartalma is. Ténykedése két időszakra választható szét: programjai elméleti szinten gyakorlatilag már miniszteri tárcája átvételkor készen állott, megvalósítására azonban valóigán csak az ország gazdasági stabilizálása után, 1924-25-től kezdődően kerülhetett sor. Ebből következett, hogy minisztersége első éveiben elsősorban szervezeti változtatásokat hajtott végre (pl. 1922-ben az Országos Magyar Gyűjteménygyűjtemet létrehozása, az Akadémia újjászervezése, a pozsonyi és a kolozsvári egyetem magyarországi elhelyezése, továbbá az 1924-es középiskolai reform), s csak működése második felében kerülhetett sor az ehhez szükséges intézményi beruházások finanszírozására, valamint az elemi és középfokú oktatás – jelentős anyagi vonzattal járó – reformjára. A kultusztárca igen jelentős költségvetési támogatására alapozva nagyméretű építkezésekbe kezdett: jelentősen fejlesztette a deb-

receni és a szegedi egyetemi komplexumot (bölcseztudományi és természettudományi karok, orvosegyetemek, klinikák), tudományos kutatóintézeteket létesített (svábhegyi csillagvizsgáló, Tihanyi Biológiai Intézet), külföldi magyar intézeteket támogatott (a bécsi és a berlini Collegium Hungaricum, valamint a római Accademia Reale d'Ungheria), majd 1925 és 1930 között 5000 népiskolai tantermet és tanítói lakást épített föl. Hogy ez utóbbi valódi jelentőségét fölmérhessük, Glatz Ferencet idézzük: „A miniszter (ti. Klebelsberg) személyesen vesz részt az iskolaépítési tervek kialakításában. A vidéket 5 km sugarú körökre osztják, és törvényvel kötelezik a törvényhatóságokat vagy a birtokosokat, hogy népiskolát hozzanak létre. Rövid három év alatt ötezer tanyai tanterem épült Magyarországon. És e tanyai iskolák az alföldi homok közepén – ott, ahol a házaknak még 60-70 százaléka nádfedeles, 50 százaléknak pedig a fala még vályogból épült, és csak 30-40 százaléknál van külön WC az udvaron – modern téglafalakkal épülnek, a legmodernebb építészeti megoldásokkal készült tantermekkel, vörösfenyő padlózattal, hatalmas ablakokkal és palatetővel. Mind-egyik iskolához háromszobás tanítói lakás, az udvaron téglából épült WC és Magyarországon még soha nem látott, téglából épült disznóól tartozik.” (Kortárs, 1990/5. 77.) A 64 millió pengős költségvetésből az állam 48 milliót vállalt magára, ez több volt, mint amennyit 1868 és 1918 között népiskolaépítésre és fejlesztésre fordítottak állami költségvetésből Magyarországon.

Az intézményalapító és iskolaépítő Klebelsberg Budapest szerepét ellensúlyozva a kultúra és a tudomány decentralizálására törekedett. Ez mind a népiskolai rendszer kiépitésénél, mind pedig a felsőoktatási regionális centrumok kialakításánál megfigyelhető. Népiskolaépítő programjában elsősorban a hiányokat kellett kitöltenie. „Eötvös József törvényének végrehajtásához hatvan esztendő kellett – írta egyik cikkében –; hiszen egész népművelődésünk alapjait kellett lerakni és a kiegyezés korában csak lassan ébredt az érdeklődés a népiskolai kérdések iránt.

Azután a népoktatásban nem láttak tisztán pedagógiai kérdést, hanem pártpolitikát, egyházpolitikát és nemzetiségi politikát is vegyítettek bele. Bűn volna kétségbe vonni, hogy mindezt nemes hazafiságtól sugallva, kristálytisza szándékkal tették, s Magyarország akkori összhelyzetéhez mérten el lehet mondani, hogy indokoltan is. Mindennek elismerése azonban nem tarthat vissza hennünket annak megállapításától, hogy az objektív eredmény az lett, hogy a színmagyar vidékek a nagy katasztrófa után ott álltak hiányosan kifejlesztett népiskolai hálózattal. Ezt a hiányt igyekeztünk pótolni az ötezer népiskolai objektum megépítésével... (Küzdelmek könyve. 161-162.) Ebből született meg az „Alföldi gondolat” eszméje, amelynek közoktatási vonatkozásait maga így összegezte: „Nem gimnáziumok és budapesti mammut-egyetem lehet tehát a kultúrpolitikai ideál, hanem az Alföldön mentül több nép- és tanyai iskola, gazdasági népiskola, továbbá

klinika, hogy így az alföldi magyar népnek megadjuk azt a szellemi és erkölcsi önállóságot, ami nélkülözhetetlen előfeltétele annak, hogy a Kossuth által megszerzett szabadság, mint lehetőség, az erkölcs, a tudás, a munka és a lemondás erejével valósággá, pozitív szabadsággá váljék.” (Jöjjetek harmincas évek, 85-86.)

A decentralizációs elmélet mellett az „Alföldi gondolat” érvényesült felsőoktatás- és tudománypolitikájában is. Budapest mellett a három egyetemet kapó nagyvárost, Pécsét, Debrecenét és Szegedet kívánta a tudomány regionális központjaivá tenni, ezek közül az utóbbi két város egyetemein és kutatóintézeteiben a kutatást és az „Alföldi gondolatot” akarta összehangolni, hogy „a megoldáshoz közelebb hozza az Alföld speciális nagy problémáit”. Klebelsberg éles szemmel egyik írásában maga vetette föl a kutatást igénylő területeket: „Az Alföld lakosságának és gazdaságának statisztikája, az öntözés problémája, az alföldi munkanélküliség és a kubikoskérdés, a birtokmegosztás és a latifundiumok, magánjogunk, különösen örökösödési jogunk kihatása a kisgazdatársadalomra megannyi olyan kérdéscsoportok, amelyeknek boncolgatásával a jogi és államtudományi kar nagy szolgálatot tehetne a nemzeti ügynek. És mennyi helyi probléma kínálkozik a bölcsezeti kar, föld- és néprajzi, nyelvészeti, történeti, továbbá ásvány-, növény- és állattani tanszékei számára – folytatja. – De az elméleti természettudományi és az orvosi intézeteknek is kínálkoznak bekapcsolódási lehetőségek.” (Világvalóságban. Bp. 1931. 281.)

Klebelsberg a vidéki egyetemeknek a decentralizációs elveiből következően sajátos karaktert kíván adni. A porosz minta nyomán magyar Heidelbergről és Göttingenről álmodott. „Szegeden a természettudományokat, a tősgyökeres Debrecenben a hungarológiát, magyar néprajzot, folklórt, antropológiát és az ezzel rokonszakokat kellene behatárolni művelni, Pécsnek pedig a modern nyelvek és irodalmak kultusza juthatna. Budapestben máris fejlesztettem a történeti szakot, amely irányban még tovább lehet menni.” (Jöjjetek harmincas évek, 63.)

A legnagyobb eredményt kétségtelenül az iskolaépítő és tudományfinanszírozó Klebelsberg érte el. Az általa épített tanyai iskolák a hetvenes évek elején végrehajtott „körzetesítés” sikeresen töltötték be hivatásukat, az egyetemek pedig, melyekért szenvedélyesen harcolt, oktatási funkcióik ellátásán túl ma is a regionális kutatások központjai. E tekintetben a gyakorlat valóban az ő nagyívú művelődéspolitikájának a helyességét igazolja. A gondolatrendszernek centrumában álló középosztály-védelem azonban meghatározott mozgástérre szűkítette le tevékenységi körét. Igaza van ezért Tökéczki Lászlónak: Klebelsberg kultúrpolitikájának „alapvető ellentmondása abban mutatkozik meg, hogy úgy akar össznépmzeti, osztályszociális koncepciót, programot alkotni és megvalósítani, hogy tudatosan vállalt megbízóinak, rétegének monopolisztikusan szűkebbül középosztályi céljait igazában nem adja fel.” (Pedagógiai Szemle,

1989/2: 137.) Mindez nem jelentett mást, mint hogy „Klebelsberg elképzelései és gyakorlati lépései ott indultak el maradandó folyamatokat, ahol a középosztályi politika keretein belül a tehetség és a modern tudás, technika kiváló személyiségekben összekapcsolódhatott. Egyébként távlatos gondolatai rövid távon csupán a középosztályi szociálpolitikát vagy birtokállomány-védelmet szolgálhatták.” (Századvég, 1986/2: 119.)

A klebelsbergi kultúrpolitika ellentmondásait már a kortársak közül is sokan fölismerték. Némcsák a már idézett, bár kissé rosszindulatú Szabó Dezső, hanem mások is. Makrai János pl. a lényegre tapintva írt 1937-ben: „Ahhhoz, hogy Magyarországon igazi kultúrpolitikát lehessen csinálni, elsősorban arra volna szükség, hogy a magyar nép legszűkebb rétegei fokozatosan belekerüljenek a gazdasági és állampolgári élet vérkeringésébe. Ha a magyar paraszt a trianoni országban több földhöz jutott volna, ha a mezőgazdasági cselédség és a félig kisgazda – félig proletársorban lévő mezőgazdasági rétegek nagyobb mértékben önállóul lehettek volna, akkor népoktatásunk alapjai redlisak volnának, míg így a feudalizmus és a polgári civilizáció sajátos végtetei között – nem mindig és nem mindenütt azok. A népet nem elég írni-olvasni megtanítani, sőt, nem elég iskolán kívüli népműveléssel a gazdálkodás korszerűbb folytatására ösztökélni sem, a népnek elsősorban életlehetőségeket kell teremteni ahhoz, hogy az újonnan megismert kultúra és civilizáció tanulságait a maga önálló életében próbálja ki és így emelkedjék magasabb színvonalra. A felsőoktatás terén ugyanígy nem elég szaktudósokat képezni akkor, amikor a szaktudósok a felsőbb osztályok és a nép között tántorgó úr miatt alig-alig változhatnak át gyakorlati, a laboratórium falain túlnövő értékekké. A kultúrfölény politikájának alapvető hibája az, hogy nem párosult vele a 'gazdasági és szociális fölény', vagy akárcsak a szigorúbb gazdasági és szociális lelkiismeretesség politikája... Így kultúrfölényünk korszaka a népművelés kérdését osztályszempontból fogta föl, nem talált új nevelési módot a magyar paraszti rétegek számára, érdeklődéséből kiesett a mezőgazdasági és népi szempontok iránt való fogékonyság, és a népiskolai oktatástól az egyetemi tanításig majdnem mindenütt a békebeli középosztályszemlélet maradt meg szuggesztív tényező gyanánt.” (A háború utáni Magyarország. Bp. 1937. 192-193.) Klebelsberg helyét „osztályszempontú” kötöttségei és gondolatrendszerének mindegyike hiányosságai ellenére a kiemelkedő hatású és jelentőségű kultúrpolitikuskok között kell kijelölnünk. Az „ideológus” Eötvös József és a „kivitelező” Trefort Ágoston után Klebelsberg a harmadik, aki kultuszminiszteri ténykedésével maradandó nyomot hagyott maga után. Korunkra nézve mindenképpen lesújtó kritika az a tény, hogy csak most, a nyolcvanas évek végén foglalhatta el az őt megillető piedesztált a „Nemzeti Panteonban”.

Repatriáló universitas

A KOLOZSVÁRI EGYETEM SZEGEDRE KÖLTÖZÉSE

A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem életében drámai fordulatot hozott az 1919-es esztendő. A román hatóságok május 12-én karhatalom alkalmazásával *felfüggesztették* az egyetem működését. Lezárult egy jelentős korszak a magyar művelődés történetében.

Ez a periódus 1872-ben vette kezdetét – ekkor alapították Kolozsvárott az ország második univerzitását –, s közel negyven évi működés után szakadt meg a magyar nyelvű egyetemi képzés folyamata Erdélyben.

EGY KORSZAK LEZÁRUL

A Magyar Országos Levéltárban fennmaradt néhány dokumentum, amelyek az egyetem átvétele körüli napokban keletkeztek. Az egyik a jog- és államtudományi kar május 11-én tartott üléséről felvett jegyzőkönyv. Rendkívüli ülést tartott ekkor a kari tanács, mivel a nagyszabású román kormányzótanács – akárcsak az egyetem többi karát – őket is választás elé állította. A román állampolgárság elnyeréséhez szükséges esküről kellett döntenie, mivel az egyetemi tanárok jogainak meghagyását ennek letételéhez kötötte a hatóság. A föltételek között szerepelt az is, hogy a magyar tanárok a román nyelvet két esztendő leforgása alatt kötelesek lennének olyan szinten elsajátítani, hogy előadásait ezen a nyelven tarthassák.

A jogi kar tanácsa – a fennmaradt jegyzőkönyv tanúsága szerint – az eskü letételére való *fölszólítást törvénytelennek minősítette*. Ez ugyanis több ponton sértette az 1907. évi

hágai békekonferencia konvencióját, melyet annak idején Románia is aláírt. (A békeszerződés megkötése előtt ugyanis a román hadsereg megszálló hatalomnak minősült, amely az állami hivatalnokokat semmiféle esküre nem kötelezhette.) A jogi kar tehát megtagadta az állampolgársági eskü letételét, s így járt el a többi fakultás is.

A minden jogi alapot nélkülöző eskü követelése ürügy volt csupán. A román hatóságok maguk is feszülten várták, vajon hajlandók lesznek-e erre a kompromisszumra a magyarok. Ha ugyanis névleg fölesküsznek a román királyra – s a felszínen alkalmazkodnak a román impérium követelményeihez –, akkor a kolozsvári egyetem továbbra *megőrizhette volna magyar jellegét*. A román hatóságok nem tudták volna megakadályozni a magyar kultúra terjesztését Erdélyben. Az ilyen kompromisszum azonban eleve *összeegyeztethetetlennek bizonyult* a professzorok következetes magatartásával, magyarságtudatával.

Az egyetem tanácsa még megválasztotta a következő év rektorát, a jogtudós *Kolosváry Bálintot*. Másnap, május 12-én viszont egy román bizottság a hivatalban levő rektortól – *Schneller Istvántól*, a pedagógiaprofesszortól – karhatalom alkalmazásával átvette a magyar egyetemet.

Utolsó aktusként a doktoravatást engedélyezték. Ezen a különösen hangsúlyossá vált ünnepségen Schneller István így indította útjukra a frissen doktorált diplomásokat: „*Nem a sok tudás, hanem egyetudul a tudományban is érvénye-*

sülő... igazság a mi igaz felszabadítónk, a mi feltámadásunk megbízható záloga.” (1)

A román hatóság a magyar egyetemi tanárok túlnyomó többségét – állítólagos lakáshiányra hivatkozva – *kiutasította Kolozsvárról*. A repatriálni (vagy inkább expatriálni) kényszerülők között volt *Pogány Béla* a fizika, *Riesz Frigyes* a felső mennyiségtan, *Gombocz Zoltán* a magyar nyelvészet, *Issekutz Béla* a gyógyszerészet és *Schneller István* a pedagógia professzora –, hogy csak az ismertebbeket említsük.

A MENEKÜLŐ EGYETEM

A kiutasított tanárok átmenetileg Budán folytathatták az oktatómunkát. Ideiglenes menedéket a tanítóképző intézet, a Pedagógium nyújtott számukra. Az elhelyezkedésről így számolt be Schneller István levelében, melyet ott-hon maradt kollégájának, Kolosváry Bálint rektornak írt: „*A legegyszerűbbnek tűnt kezdettől fogva az, hogy Budán folytattuk professzori működésünket. Itt vannak intézetek, taneszközök, amelyek némi jóakarattal felhasználhatók... A Pedagógium a legnagyobb készséggel felajánlotta összes terméit heti 160 órában, nem különben használatra igen szép és gazdag gyűjteményeit.*” (2)

Az átköltözött tanárok – s az őket követő hallgatók – helyzete nem volt könnyű. Az úgynevezett „ingeny repatriálás” elnevezésével ellentétben sokba került, mintegy 40-45 ezer koronát emésztett föl. A lakáshelyzet is megoldatlan maradt. „*Lakások dolgában sincs privilegiumunk*” – írta egy későbbi levelében

Schneller –. *Én nekem van a Pedagógiumban egy diákszobám vasággal – minden kényelem, könyvtár nélkül. Nőm, leányom és Károly fiam a meg nem telt internátusban kapott két kis szobát. Számkivetésben élünk... Másnemű a kolozsvári –, másnemű a mi szenvedésünk.*” (3)

A kolozsvári tanárok a fővárosban folytatták az egyetemi oktatómunkát. Schneller István prorektor igyekezett együtt tartani a tanári kart, ami a pesti jövedelmező egyéb állások vonzásában nem volt könnyű.

Az egyetemi tanács első ülését már 1919. december 12-én megtartotta, de az előadásokat – a jogi státusz tisztázatlansága miatt – csak következő évben kezdehették el. A nyárra „*pótszemeszt*” (tanévet pótló tanfolyamot) hirdettek. Ezen – a nehéz körülményekhez képest – igen gazdag tematikájú előadások és szemináriumok indultak.

A választható lehetőségek skáláját más is bővítette. A Pozsonyról menekült egyetemmel ugyanis megállapodás született arról, hogy a hallgatók kölcsönösen látogathatják a másik intézmény előadásait, részt vehetnek szemináriumain. Az egyetemek közötti szolidaritás így kovácsolt egy rövid időre „*szükségből erényt*”.

EGY MEGHIÚSULT KÍSÉRLET

Eközben Kolozsvárt – ahol még mindig több egyetemi tanár tartózkodott (többek között *Márki Sándor* történész, *Jancsó Miklós* belgyógyász és *Bartók György* filozófus professzor) – új elképzelés született. 1920 áprilisában Réz Mi-

hály, a jogi kar dékánhelyetese felvetette egy felekezeti közti egyetem létesítésének a gondolatát. A három erdélyi magyar püspök magáévá tette az ötletet, s az egyetem létesítésének szándékát hamarosan bejelentették a román közoktatási miniszternek. A válasz elutasító volt.

A fiaszkó után az erdélyi magyar egyházak tanácsa más megoldást keresett. *Elhatározták a Kolozsvári Református Teológiai Fakultás Tanárképző Intézetének újjászervezését. Az intézet – Márki Sándor történészprofesszor igazgatásával – 1920. október 3-án nyitotta meg újra kapuit.*

Az oktatás két karon – a bölcsészeti és a természettudományi fakultáson – vette kezdetét azoknak a tanároknak a közreműködésével, akik a felekezeti közti egyetemen is tanítottak volna. A működéshez szükséges anyagiakat közadakozással gyűjtötték össze.

A tanárképző intézet égisze alatt valójában nemcsak a tanárképzés, hanem az egyetemi szintű magyar nyelvű tudományos képzés is folytatódott. *Sikerült – ha csak rövid időre is – biztosítani a magyar egyetemi oktatás folyamatosságát Erdélyben.*

A hatóságok türelme nem tartott sokáig. A tanárképző intézet működését következő év szeptemberében betiltották. Ehhez a döntéshez feltehetően a román újságok egyre hevesebb támadásai is hozzájárultak. A *Patria* című román lap például a következőket írta a magyarok próbálkozásairól: „*Hihetetlen vakmerőséggel, a tilalom ellenére nekiláttak, s egy „református pedagógiai szeminárium” leple alatt valószínűs bölcsészeti, nyelv- és természettudományi kart alapítottak, amely mai napig is zavartalanul működik... Hamar kaptak tanárokat. A román hatóságok türelme, jóindulata, sőt, egyenes közbelépésére a volt egyetem számos tanára, docense, s más tudományos személyzete maradt itt helyben... Mindezek öröme álltak a titkos „szeminárium” szolgálatába, amely az állami törvények ellenére létesült, az állam ellenére, amely pedig engedélyt írt elő még egy falusi népiskola megnyitásához is.” (4)*

AZ ELSŐ SZEGEDI ESZTENDŐK

A kolozsvári egyetem tanárainak erőfeszítése a magyar egyetemi kultúra továbbviteléért így hát végül kudarcra ítéltetett. Az egyetem 1921 októberétől új helyén, Szegeden folytatta működését.

A kolozsvári egyetem „ideiglenes áthelyezéséről” szóló, 1921. május 4-én kelt törvény egy hosszabb vita végére tett pontot. A korábban már Budapestre költözött tanárok ott csupán átmeneti elhelyezkedésre számíthattak, s a Kolozsvárról maradottnak is távozniuk kellett kudarcba fulladt „egyetemátmentési” kísérletük után.

Az áttelepülés helyét illetően két lehetőség merült föl. Szegeden kívül Debrecen városa is kifejezte készségét az egyetem fogadására.

A költözéssel kapcsolatos fejleményeket a szegedi lapok folyamatosan kommentálták. A Szeged 1921. január 16-i számában például arról tudósította olvasóit, hogy Debrecen teljes aktivitással dolgozik az egyetem megszerzéséért. A szegediek könnyen alul maradhatnak ebben a küzdelemben, ha nem teszik vonzóvá városukat az egyetem tanárai, vezetői számára. Például megfelelő lakásokat kell kínálni, mert senki sem kívánhatja a kolozsvári tanároktól, hogy „*idejőjenek Szegedre, s a Stefánia néhány padja és a korzó sok széke legyen az egyetlen helyük, ahol lepihenhetnek. Tessék megnyerni a tanárok hajlamosságát.*” (5)

Hiba volna e cikk alapján azt hinnünk, hogy Szeged nem ajánlott föl semmit az egyetemnek. Éppen ellenkezőleg. A város polgármestere, Somogyi Szilveszter már 1920 februárjában eljuttatta a városi tanács fölterjesztését Haller István kultuszminiszterhez.

Ebben Szeged előnyeiről igyekeztek meggyőzni a minisztert. A város javára szól, hogy mind szárazföldi, mind vízi úton könnyen megköze-

líthető az ország bármely pontjáról. „*Fekvése gazdasági művelés alatt álló, levegőjárta, kiterjedt rónaság közepén a lehető legkedvezőbb, s a várostervezők előrelátással gondoskodtak az egészséges fejlődés feltételeiről. – Nyílegyes, széles utcák, sok és nagy, több 8-10 holdas tér, terjedelmes fásítások, kertek és sétányok, csatornázás, útburkolás, szigorú építési szabályoknak megfelelő építkezés, egészséges ivóvíz, közfürdők, egészségügyi intézmények... – sorolják a beadvány írói szülővárosunk előnyeit.* (6) Megemlítik továbbá a város jó élelmiszerellátását, ami az alföldi síkságnak – az ország éléskamrájának – köszönhető. Ez még a háború esztendeiben is kivételes helyzetet biztosított Szeged lakosságának.

Az egyetem lehetséges elhelyezése is szóba került. A jogi, a bölcsészeti és a matematika-természettudományi fakultás elhelyezésére az ítéltábla, az állami főgimnázium, a felsőkereskedelmi iskola épületét, a diákmenza céljaira pedig a lészámítóhivatal épületeit ajánlotta föl a tanács. A szükséges átalakításokra egymillió koronát biztosítottak a város polgárai.

A város vezetői igyekeztek – a lehetőségekhez mérten – a legjobb feltételeket biztosítani. Ez ugyanakkor ellenérzést keltett a költözködésre ítélt szegedi intézetek körében. Különösen élesen tiltakozott a kilakoltatásra kárhozottott öt középiskola igazgatója. A vallás- és közoktatásügyi miniszterhez eljuttatott beadványukban a szegedi középfokú oktatás „*válságos helyzetét*”, „*megnyomorítását*” jövendőlték arra az esetre, ha a felajánlásokat tett követné.

A kultuszminiszter is Szegedet részesítette előnyben Debrecennel szemben. A

döntéshozatalban feltehetően az egyetem prórektorának, Schneller Istvánnak a véleménye is közrejátszott, aki határozottan kiállt a Tisza-parti város mellett.

Az 1921/22-es tanévet már Szegeden kezdték el a kolozsvári egyetem tanárai és hallgatói. Kezdetben – a város jóindulatú, ámde mégiscsak korlátozott – támogatása ellenére nagyon mostoha körülmények között folyt a munka. Hiányoztak a szükséges műszerek, szakfolyóiratok, könyvek.

Valamelyest enyhített a bölcsészkar gondjain, hogy két professzor – a történész Márki Sándor, és a pedagógus Schneller István – saját könyvtárát ajánlotta föl megvételre az egyetemi szemináriumoknak. Ugyanakkor zavarta az elmélyült oktató- és kutatómunkát az egyetemi helyiségek bútorzatának hiányossága – kezdetben még az asztalok és székek beszerzése is gondot okozott.

Az egyetemi ifjúság elhelyezésére szolgáló internátusokban sem volt rőzsás a helyzet. Kaszárnyaszerű épületek voltak ezek, ahol a zsúfoltság igencsak megnehezítette az egyéni tanulást.

Az egyetem tanárai a város kulturális életébe hamar bekapcsolódtak. A Mikes Irodalmi Társaság és az Egyetem

Barátainak Köre szervezésében tudománynépszerűsítő előadások sorozatát tartották már a legelső évektől kezdve.

A nehézségek ellenére tehát nagy lendülettel folyt az egyetemi munka, az élet lassanként visszatért rendes kerékvágásába. Új otthonában hamarosan világszerte elismertté vált a kolozsvári-szegedi egyetem.

PUKÁNSZKY BÉLA

1. Schneller István rektor 1919. május 12-én, a doktoravatáson mondott utolsó beszéde. (A dokumentum Schneller Károly tulajdona.)

2. Schneller István 1920. május 28-án kelt levele Kolosváry Blinthez, Csongrád megyei Levéltár, VIII/1.

3. Schneller levele Kolosváry Bálinthoz. 1920. augusztus 11. Csm. L. u. o.

4. Patria, 1921. május 21 Csm. L. VIII/1.

5. Szeged, 1921. január 16.

6. Országos Levéltár, K 636-1920-11.

„Tisza-parti Göttinga” Egyetemkrónika 1921–1944

A csaknem másfél százados török uralom alól felszabadult város a 18. század végére az Alföld kulturális központja lett. A nagy vonzásterületű iskolaváros tanácsa először 1790. július 2-án hozott határozatot felsőbb iskola felállítására. Mégis csak 1792. december 11-én indulhatott a piarista gimnáziumban bölcseleti tanfolyam. A tanács másik, 1802-ben felvetett kezdeményezése jogakadémia megvalósítására, költségvetési nehézségek miatt nem valósult meg. Tudományegyetemért folyó küzdelem az árvíz évében, 1879-ben indult Szegeden, és 1921-ig kilenc kezdeményezés történt egyetem létesítésére. Az 1880-ban indított kezdeményezés azért nem valósult meg, mert az egyetem céljára felajánlott főreáliskolát és a kórházat a szakértőbizottság nem tartotta alkalmasnak. 1893-ban a kormány azzal tért ki a kérés teljesítése elől, hogy a kolozsvári egyetem építkezése folyamatban van. 1906-ban a DMKE és a város indított sikertelen akciót 1910 és 1911-ben zajlott le a legnagyobb mozgalom. Szeged városa akkor az egész délvidéket sorompóba állította az ügy érdekében, az egyetemet azonban nem Szeged kapta meg, hanem Pozsony és Debrecen.

Kolozsvár 1918. december 24-iki román megszállásával felvetődött az egyetem Szegedre kerülésének lehetősége. 1919. május 9-én Somogyi Szilveszter polgármester felszólította a feloszlás előtt álló egyetemet, hogy Szegedre menekült hallgatóinak vizsgáztatására professorai jöjjenek a városba. Az egyetem Szegedre kerülése esetén a város felajánlott negyven tanár számára lakást, több száz hallgató részére menzát és internátust. 1920. január 12-én a város ezenfelül megígért 7 millió koronát, amelyet később 9 millióra emelt fel, valamint különböző épületeket: a kir. Tábla, a vasúti leszámítoló hivatal, az állami főgimnázium, a felső kereskedelmi iskola, a Madách utcai polgári iskola épületét, az újszegedi „Kenderakadémiát”, a Szem- és Gyermekkorházat, a Bábaképző Intézetet és a Közkórházat.

A menekült egyetem

A kolozsvári egyetemen már 1919. november 3-án – 62 tanár kinevezésével – megkezdtek a kizárólag román nyelvű előadásokat. 1920. február 1-jén a román király nagy ünnepség keretében nyitotta meg a kolozsvári román egyetemet (Universitatea Regele Ferdinand I. din Cluj). Az új rezsimre teendő esküt megtagadó magyar professorok döntő többsége Budapestre távozott, ahol 1920. február 23-án a Paedagogiumban és az első körületi gimnáziumban három szemeszteren át működött tovább a volt kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem. Szeged város évszázados kívánságát remélte beteljesülni a kolozsvári egyetem Szegedre kerülésének lehetőségével.

Varek Ernő kormánybiztos főispán 1919. decemberi budapesti tárgyalásai során a harminctagú tanári testületből mindössze négyen ellenezték az egyetem Szegedre való helyezését. Minden karból 1-1 bizottságot jelöltek ki, hogy megvizsgálják a város által újított tárgyi feltételeket. Az 1920. január 12-én Szegedre érkezett bizottság nem tudott véglegesen dönteni. Közben Debrecen városában akadt erős konkurens Szegednek, amelynek egyetemén az orvosi fakultás hiányzott, a szegedi elhelyezés legnagyobb akadálya pedig éppen az orvosi fakultás elhelyezésével kapcsolatos klinikai probléma volt. 1920. április 2-án újból Szegedre érkezett a bizottság, hogy az orvosi kar elhelyezésével kapcsolatos problémákban megállapodjanak. Megtekintették a fémipariskola épületét, melyet megfelelőnek találtak. Megtekintették a bábaképezdét, az állami főgimnáziumot, a kórházakat, a rókusai iskolát és a kiszemelt internátusokat. A város előző javaslatával szemben (Mars téri laktanya, utászlaktanya) a bizottság elégedett volt, különösen a kir. Tábla kiürítésével és a Leszámtoló hivatal átalakításának ígéretével. A helyi sajtó már 1921 áprilisában befejezett

tényként közli az egyetem Szegedre helyezését és az ideköltöző tanárok névsorából kiemeli Apáthy István biológus, Lechner Károly pszichiáter, Csengery János klasszika-filológus, Veszprémy Dezső kórbonctanprofesszor, Vidákovits Kamil sebész, Davida Leó anatómus, id. Imre József szemész, Géber János bőrgyógyász, Reinbold Béla fiziológus, Reigler Gusztáv kémikus professzorok neveit, kiknek Szegedre költözése befejezett tény. (Új Élet 1921. április 2., 2).

A Szegedi M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem

A Nemzetgyűlés 1921. május 29-én elfogadta az 1921. évi XXV. törvénycikkben rögzített javaslatot, amely szerint a Ferenc József Tudományegyetem négy karral (Jog- és államtudományi kar, Bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi kar, Matematika- és természettudományi kar, Orvostudományi kar) „ideiglenesen” Szegeden nyert elhelyezést. 1921. október 9-én volt az ünnepélyes megnyitó, és október 12-én megindult az oktatás.

Az egyetem nemcsak címében viselte a jogutódlást, de professzorai és tudományos személyzetének döntő többsége is a kolozsvári egyetem oktatója volt. Még hallgatóinak jelentékeny része is az első években a volt kolozsvári egyetem hallgatóiból került ki.

Elhelyezés

A gyors elhelyezési szükségletek miatt a város csak a már meglévő intézmények rovására helyezhette el ideiglenes jelleggel az egyetemet. A kir. Tábla Dugonics téri épületét az egyetemi központi épület céljaira adta át, ahol a hivatalokon kívül (rektori, dékáni, quaestura, gazdasági) az egyetemi könyvtár, a jogi kar és a bölcsészeti kar, valamint a matematikai intézetek kaptak helyet. Az állami (Klauzál Gábor) gimnázium épületében a természettudományi kar intézeteit helyezték el. A fémipariskolában a sebészeti és belgyógyászati klinika és néhány elméleti orvosi intézet, a csapatkórházban a bőrgyógyászati klinika, a városi kórházban az elme- és ideggyógyászati klinika, a városi gyermekkorházban a gyermekklinika, a szemkórházban a szemészeti klinika, a bábaképző intézetben a szülészeti és nőgyógyászati klinika, a rókusai elemi iskolában pedig az anatómia, törvényszéki orvostan és kórbonctani intézetek kaptak helyet. Csakhamar átadta a város a szukováti téri államvasúti Leszámtoló hivatal épületét is, a bölcsészeti kar és a természettudományi kar intézeteinek egy része számára.

A lakásínséggel küszködő városban igen nagy problémát okozott az oktatószemélyzet lakásokkal való ellátása is. Átmeneti megoldásként 22 szállodai szobát kötött le a város a Budapestről évekig lejáró tanároknak. Az orvoskaron a távollakás lehetetlen volt, ezért hat professzor az intézetben magánlakásban szobákat foglalt le. Megindult a lakásrekvirálás is, a nagyszámú oktatószemélyzet elhelyezésére azonban ez kevés volt. Ezért építette a város a Tábor utcai kétemeletes bérházat is, amely azonban csak 1925 tavaszára volt beköltöztethető.

Hallgatók

Az egyetemi intézetek elhelyezése mellett gondoskodni kellett a sok száz vidéki hallgató elhelyezéséről, ellátásáról, a szegény hallgatók segélyezéséről is. Az egyetem kezdetben csak 2-300 hallgatónak tudott kollégiumi elhelyezést és 4-500 hallgatónak élelmezést biztosítani. Nem lehetett megoldás, hogy családok fogadtak be ingyenes diákokat, a szegények népkonyháján külön egyetemi részleg működött. Az egyházak és különböző egyesületek segítségére is szükség volt. Ezért létesült a Horthy Miklós egyetemi internátus az egykori DMKE-internátus épületében 150–200

férfi- és 30–35 nőhallgató részére. Az Erzsébet leányotthon 50 nőhallgatónak nyújtott lakást és ellátást. A város Tábor utcai bérházában a harmadik emeleten építették ki az Egyetemi Diákotthont. A református egyház Bethlen Gábor internátusa és a Luther Szövetség 32 férőhelyes részére biztosított otthont. A Keletmagyarországi Főiskolai Hallgatók Bocskay internátusa 60 férőhelyes, az Egyetemi Szent Imre Kollégium 60 hallgatónak, a Katolikus Nővédegyesület Leányotthona 20 nőhallgatónak biztosított szállást.

A fokozódó diáknymor enyhítésére 1923 áprilisában hozták létre a Diákjóléti és Diákvédelmi Irodát, amely elsősorban társadalmi tényezőktől gyűjtött a szegény sorsú hallgatók segélyezésére. 1931-től az egyetemi menza (Mensa Academica Publica) gondoskodott az internátusokon kívül lakó hallgatók ételmezéséről.

Ezen szociális segítségük biztosítása is nagyban elősegítette a hallgatók számának gyarapodását. 1921-ben 1007 hallgatója volt a szegedi egyetemnek, 1931-ben már 2163, vagyis tíz év alatt megkétszereződött. A gazdasági válság és a szellemimunka-nélküliség miatt 1932-től a létszám fokozatosan apadni kezdett.

Az egyetem legmagasabb fejlődését is 1931-ben érte el, amikor 62 tanszéke volt: a jogi és orvosi karon 16-16, a bölcsészkaron 18, a természettudományin 12.

Egyesületek

A hallgatókat területi, vallási hovatartozandósága, valamint világnézetű különbségek szerint ifjúsági körökbe, egyesületekbe szervezték be. Területi hovatartozandóság alapján létesült 1921-ben a Szeffe (Szekély Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete), ugyanis igen sok, Erdélyből menekült hallgatója volt az egyetemnek, valamint a Defhe (Délvidéki Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete). A vallási alapú szervezetek: a Szent Imre Kör, a Foederatio Americana, a református Bethlen Gábor Kör, az Evangélikus Hallgatók Egyesületének helyi csoportja. Politikai alapítású egyesületek a Turul bajtársi Szövetségek: 1921-től az orvostársi Csaba Bajtársi Egyesület, a jogi karon Werbőczy, a gyógyszerészhallgatók Rákóczi, a természettudományi karon Hunyadi, a bölcsészkaron Árpád néven alakítottak bajtársi egyesületeket. Az egyetemi sport területén 1921-ben alakult meg a KEAC (Kitartás Egyetemi Athletikai Club).

Egyetemi építkezések

Az ideiglenes elhelyezés után nyomban felmerült az egyetem végleges elhelyezése, ezzel Szegeden tartásának igénye. Sürgette a megoldást, hogy az ideiglenes elhelyezés nem felel meg az egyetem oktató-kutató feladatainak, a városnak szüksége volt klinikákra, és a lefoglalt középületek, elsősorban az iskolák felszabadítása is szükséges volt. Városunk és egyetemünk nagy szerencséjére 1922-ben gróf Klebelsberg Kunó került a vallás- és közoktatásügyi minisztérium élére, kinek évtizedes kultuszminiszeri munkásságának köszönhetjük (városunk tetemes anyagi áldozatvállalá-

sával) a szegedi egyetem végleges megtelepülését. Klebelsberg hatalmas tudományos és kulturális alkotásai között is kiemelkedő volt a szegedi egyetemi épületkomplexum létesítése.

A végleges elhelyezésre több lehetőség merült fel. A legolcsóbb megoldás a Kálvária tér és a Mars tér közötti terület lett volna. Felmerült a Rókus városrészen, valamint a Gedónál levő üres terület felhasználása. A polgármester a Stefánia sétányt vagy Újszegedet tartotta legalkalmasabbnak. Mindkét elgondolás nagy ellenzésre talált a város közvéleményében a parkok elvesztése, anyagi áldozatok (csatornázás, vízvezeték hiánya), valamint a közlekedési nehézségek miatt. Csak 1925-ben merült fel a költségesebb kivitelű terv, hogy az egyetemi épületeket a Fogadalmi templom körül helyezték el. Klebelsberg 1926. március 23-án helyszíni szemlét tartott a kijelölt helyeken és a Tisza-parti elhelyezés mellett döntött, kijelölve az egyes klinikák és intézetek helyét is.

A Korb Flóris tervei alapján építendő klinikák összköltségét 10 800 000 aranykoronára becsülték. Az építkezés 1926-ban a gyermekklinikai alapozásával indult 80 cm vastagságú vasbeton talca kialakításával és 250 kőműves rakta a falakat, hogy az épület még a tél beállta előtt tető alá kerüljön. 1929-re elkészült a (kaszárnya stílusú) klinikai épületcsoport: a gyermekklinikai, a régi szemkórházból átalakított szemészeti klinika, a diagnosztikai klinika új épületei, a bogyógyógyászati klinika, a sebészeti- és nőgyógyászati klinika, valamint a Horthy Miklós internátus a DMKE-palota átépítésével. Szeged város „közönsége” eladósodott az építés terhei következtében. 1926 és 1930 között 23 millió pengővel növekedett Szeged adóssága.

A természettudományi kutatóintézetek elhelyezésére szolgáló templomterületi épületcsoport 1929–1930-ban épült fel, Rerrich Béla tervei alapján, 12 objektum figyelembevételével. Az 1926-ban kezdődött építkezés 1929. november 9-én fejeződött be. 1930. október 25-én a zárókö ünnepélyes elhelyezésével egy új városrész keletkezett, amely modern klinikáival, egyetemi elméleti intézeteivel, a Fogadalmi templom építésének befejezésével és a templomterület rendezésével oldotta meg az építészeti is monumentális feladatot. Az árkádok épületsorban kapott helyet a Gyógyszertár, az Élettani, az Orvosi Vegytani és a Természettudományi Intézet. Az árkádok alatt létesített Nemzeti Emlécsarnokban már 1930-ban emléket kapott egy szegedi professzor, Apáthy István is.

A „Tisza-parti Göttinga” további fejlesztése, a természettudományok különleges fejlesztéséről tett ígéretek Klebelsberg halálával és az 1930-as évek gazdasági válsága miatt beváltatlanok maradtak. Nem épült fel a rektori adminisztrációs épület, a Jogtudományi Kar és az Ideg-elmeklinika épülete.

Vesélyben az egyetem

A Szegedi egyetemet erkölcsileg és anyagilag támogató Klebelsberg Kunó halála után, a Gömbös-féle irányzat kibontakozása és a gazdasági válság nemcsak abban ártott a szegedi egyetem oktató-, kutató-, valamint

gyógyító tevékenységének, hogy az előző években is szűkös állami költségvetési kereteket lefaragta, hanem az *egyetem léte is bizonytalanná vált*. Klebelsberg decentralizációs törekvéseivel szemben a felsőoktatás korszerűsítését *Hóman Bálint* kultuszminiszter erős központosítással kívánta megvalósítani. Három megoldást látott: 1. egyik vidéki egyetem teljes megszüntetése (és itt kizárólag a szegedire gondolt!), 2. mindhárom vidéki egyetemen egy-egy kar megszüntetése (a szegedi orvoskarrá gondolt!), 3. a karok bizonyos fokú megcsonkítása. A terv a pénzügyminiszter 1933. áprilisi expozéjában látott napvilágot. A hírre a szegedi egyetem sorsa óriási izgalmat és elkeseredést keltett nemcsak az egyetem oktatói és hallgatói körében, hanem Szeged társadalmában is. Egyetemi tanácsülés, nagyarányú ifjúsági tüntető felvonulás, rendkívüli közgyűlés a városházán, újságcikkek sora, tiltakozó táviratok és memorandumok jelezték, hogy az egyetemért oly nagy áldozatokat hozott város *egyöntetűen száll szembe a kormány várható döntésével*. A kedvező döntés (az 55 tanszékből 8 megszüntetése) a szegedi társadalom egységes állásfoglalásából keletkezett politikai siker volt. Egyben kiindulása annak a mérsékelt ellenzéki magatartásnak, amely a várost a későbbi időkben jellemezte. A „kiegyezés” csak 1940-ben jött létre a kultuszminiszter és az egyetem között, midőn az orvosi kar tiszteletbeli doktorává választotta, hivatkozva a miniszter „modern és következetes kultúrpolitikájára, egyetemünk csorbítatlan fenntartásáért vitt eredményes küzdelmére...”

Tudományos munka

A tudományos munka az egyetem Szegedre kerülése után nehezen indult. A kolozsvári működés alatt kiépített nemzetközi kapcsolatok szálait elvágta a háború kitörése. A békekötések után a volt központi hatalmak tagjait csak évek múlva vették fel újból a nemzetközi tudományos egyesületek. Az új székhelyen egy ideig könyvtár teljes hiányában, tudományos eszközökkel szűkösen ellátva, a segélyforrások nélkül kellett kutatásokat végezni. A kutatás anyagi segítésére és a publikációs lehetőségek biztosítására alakult meg az Egyetem Barátainak Egyesülete. Őt szakcsoportban megjelentette az Aktákat (Acta Litterarum ac Scientiarum Regiae Universitatis Hungaricae Francisco Josephinae), melyek az egyetemen más kiadványaival együtt 1922–1940 között 103, összesen 19 274 lapot kitevő kötetre rúgnak. 1922–1930 között az egyetem tanári kara és tudományos személyzete 2533 önálló tanulmányt közölt, többnyire idegen nyelvű folyóiratokban. Kiadványaik cserekapcsolatával, külföldi tudósok vendéglátásával, külföldi kongresszusokon való részvétellel igyekeztek a megszakadt kapcsolatokat kiépíteni, újakkal bővíteni. A külföldiek meghívását az első években az is gátolta, hogy szerény viszonyaink között nem volt mit bemutatni. Az új klinikák felépítésével, a Rothermere- és a Rockefeller-Alap jelentős támogatása tudományos eszközök beszerzésére és a kutatómunka támogatására, nagy segítséget jelentett az intézetek korszerűsítésében.

Az 1930/1. tanévtől Szegeden működő *Szent-Györgyi Albert* professor széles körű nemzetközi elismerése és 1937. október 28-án kapott

Nobel-díjat egyszerre a *nemzetközi tudományos világ figyelmét fordította a szegedi egyetem tudományos munkája felé*. Nemcsak a híres tudós, hanem a város nevét is megismerték az egész világon. Nagyszerű ünnepek zajlottak le az egyetemen és a városban. Szent-Györgyi professzort a város díszpolgárává, az egyetem díszdoktorává választotta.

A Nobel-díj nagymértékben megnövelte a külföldi tudósoknak a szegedi egyetem tudományos munkája iránti érdeklődését és egyre többen keresték fel a szegedi elméleti intézeteket és a klinikákat. A nemzetközi kapcsolatok erősítésére szolgált a vendégladók részére 1937-ben alapított Klebelsberg- emlékérem. 1939 szeptemberében készült el a szegedi egyetem emlékére „*olyan kiváló férfiak számára, akik munkásságukkal az egyetem fejlődését elősegítik és a tudományos előhaladásért dolgoznak.*”

A hazai egyetemek közötti kapcsolatok kiépítése terén is úttörőmunkát végzett a szegedi egyetem. 1927 májusában elsőként rendezte meg Szegeden az *egyetemközi tanácskozásokat* a magyar egyetemek eredményeinek bemutatására.

A tudományos munka némi hátrányára volt, de az egyetem hivatásának betöltését szolgálta a vidéki professzornak a budapestiekétől eltérő szerepe. A *vidéki professzor nem vonhatta ki magát a népszerűsítő, a jótékony mozgalmakból*. Választmányi tagja a kaszinónak, elnöke társadalmi akcióknak, előad a különböző növegyetek teadélutánjain. Ady-ünnepélyt rendez, vitázik a Gyorsíró-Klubban, bevezető előadást tart a színházi ifjúsági Shakespeare-előadáshoz. „*Igazi egyetemi élet csak vidéken lehet: a város együtt él és lélegzik, örül és búsul az egyetemmel*” – írja Zolnai Béla professor a Délmagyarország 1940. december 25-i számában.

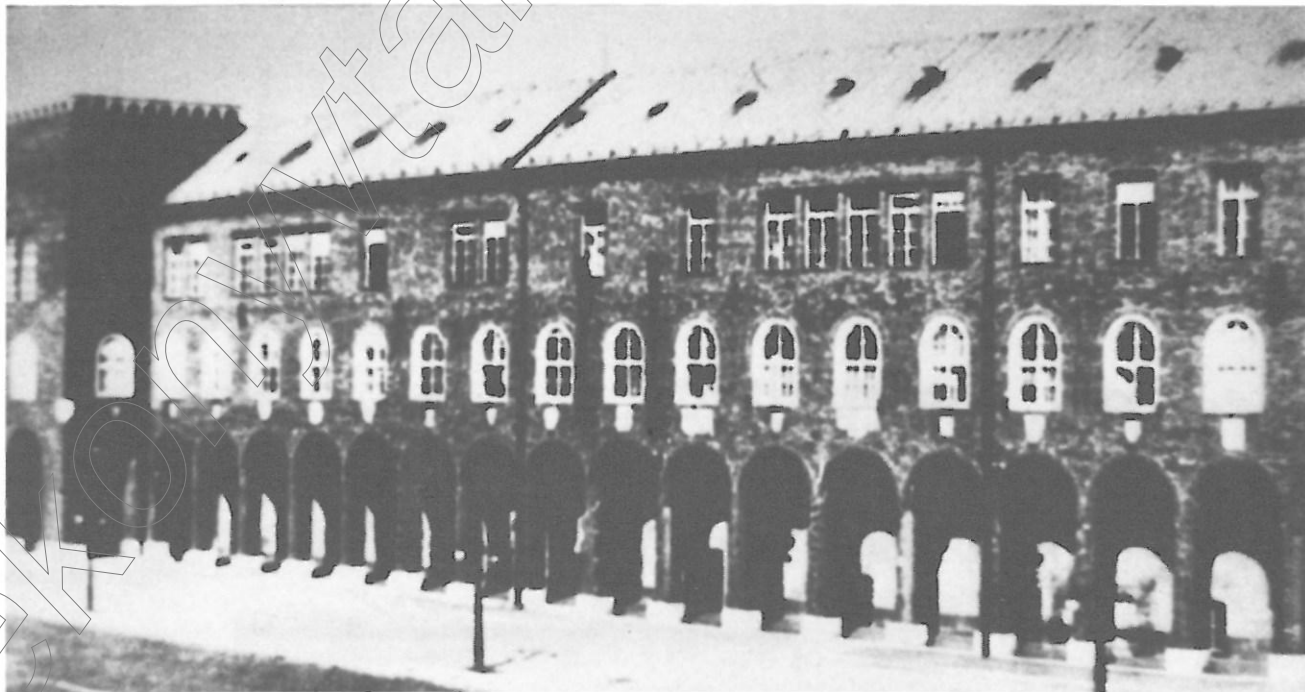
A Szegedi m. kir. Horthy Miklós Tudományegyetem

Az 1940. évi augusztus 30-án kelt bécsi döntés alapján Erdélyt visszaesajolták Magyarországhoz és így lehetővé vált az ideiglenesen Szegeden elhelyezett tudományegyetem visszatérése Kolozsvárra. A korábban a Felvidékkel, később a Délvidékkel történő területgyarapodás az egyetemi végzettségű fiatalok nagyobb számát kívánta meg, ami a hazai egyetemek gyarapításával járt együtt. Így jött létre az 1940. évi XXVIII. törvénycikk a Magyar Királyi Horthy Miklós Tudományegyetem létesítéséről. A törvény négy karról szól, de a szegedi jog- és államtudományi kar működését átmenetileg szünetelteti. Az új egyetem első rektorának a Nobel-díjas Szent-Györgyi professzort nevezték ki.

A két évtizeden át Szegeden működött Ferenc József Tudományegyetem 1940. október 16-án ünnepélyes ülésen búcsúzott el Szegedtől. *Pálffy József* polgármester búcsúbeszédében jóleső érzéssel állapította meg, hogy a *volt kolozsvári professzorok döntő többsége a várospolgári hűség és szeretet ragyogó példáját adta, amikor Szegeden maradt.*

Az egyetem megnyitása

A Horthy Miklós Tudományegyetem ünnepélyes megnyitója 1940. november 11-én volt, másnap a tanítás is megkezdődött. Szegednek ezen a napon másfél százados vágya teljesült, ezért megnyitása az egész város

ünnepe lett. Zászlódszbe öltözött házak, ünneplőruhás emberek üdvözölték a végleg Szegeden maradó egyetemet.

A nyitó ünnepségen Hóman Bálint kultuszminiszter is megállapította, hogy az új egyetem kinevezett tanárai nagyrészt még a Kolozsvárról idekerült és a városban otthont talált professzorok lettek, akik örömmel maradtak Szegeden. Ragaszkodásuk az egyetemnek hajlékot adó városhoz a legszebb jutalma Szeged népének az egyetemért hozott nagy áldozatokért.

A rektori megnyitó beszéd a szokástól eltérően nem kedvelt szaktárgyával foglalkozott, hanem a szívéhez legközelebb álló kérdésről, az egyetemről és az ifjúságról szólt. Az új demokratikus és humanista perspektívát tükröző beszéd jelzése volt annak, hogy itt nem a szegedi húszéves működés folytatásáról, hanem egy új arculatú egyetem kialakításáról van szó.

A nácibarát törekvések nyílt előretörésének időszakában, konzervatív tanártársainak óvatos tartózkodása és a jobboldali sajtó éles támadásaival szemben is vallotta, hogy mint az újonnan alapított Horthy Miklós Tudományegyetem első rektora, megvalósítja mindazon elgondolásait, amelyek *humanista beállítottságából, demokratikus szelleméből, angliai tapasztalataiból és fasizmus-ellenességéből* fakadtak. Új szellemet kívánt megvalósítani a szegedi egyetemen, és személyes tekintélyével olyan eredményeket érhetett el, amelyre más tudós professzor nem gondolhatott.

Osztozkodás és szervezési kérdések

A kolozsvári egyetem hazatérésével kapcsolatban számos osztozkodási probléma merült fel. Amilyen gondot jelentett Szegedre kerülésekor, hogy „csupaszon” érkezett az egyetem, még a legszükségesebb hallgatói anyakönyveket sem hozták magukkal, ugyanúgy jelentkezett az osztozkodásnál mindkét önálló egyetem munkájának biztosítása. Az új egyetem beindítása számos szervezési, jogfolytonossági kérdést is felvetett, melyek részben anyagi vonatkozásúak voltak. Így a diáksegélyezés terén a két egyetem Diákvédő Irodái közötti jogi viszonyt és anyagi vonatkozásokat is tisztázni kellett. Az egyetemi Acták előállítási költségeit és a tudományos munka egyéb területeit segítő Egyetem Barátainak Egyesületét is rendezni kellett jogilag. A Mensa Academica Publica az újra megindult infláció és a Délvidék visszacsatolásával jelentősen megnövekedett hallgatólétszám igényeinek ellátásával mind nehezebb feladatot látott el. Ezt segítette az új 150 ágyas Zrínyi Miklós Egyetemi Diákotthon (Vásárhelyi sgt. 2.), mely fel volt szerelve konyhával és menzával a hallgatók számára. A Tábor utcai Egyetemi Diákotthon a második emeleti lakások hozzáfutásával átalakították 100 ágyas Zrínyi Ilona Egyetemi Diáklány Kollégiummá.

Szegedi Egyetemi Ifjúság

A bécsi döntések után a területi ifjúsági szervezetek (erdélyi, felvidéki, délvidéki) elvesztették létjogosultságukat, a vallási egyesületek mindinkább befelé fordultak. A „szakállasok” (öregek) vezette Turul volt az egyetlen dinamikus szervezet, amely a korszak fasiszta ideológiájára, sovinizmusra,

antiszemitizmusra nevelte az egyetemi ifjúság jelentős tömegeit. Szent-Györgyi professzor olyan ifjúsági egyesületet akart létrehozni, mely a jobboldali szervezetektől függetlenül az egyetemi ifjúságot, és az egyetem egységes diákszervezete lesz. Abból indult ki, hogy a professzornak együtt kell munkálkodnia, együtt kell élnie az ifjúsággal. Módot kell adni arra, hogy a diák az egyetemen otthont találjon, ott ne csak tanuljon, hanem szórakozzék is. Önálló társadalmat alkotson, amelyben megtanulja az emberi együttélés szabályait, a bajtársi szellemet, a fegyelmet és az önzetlen együttműködést.

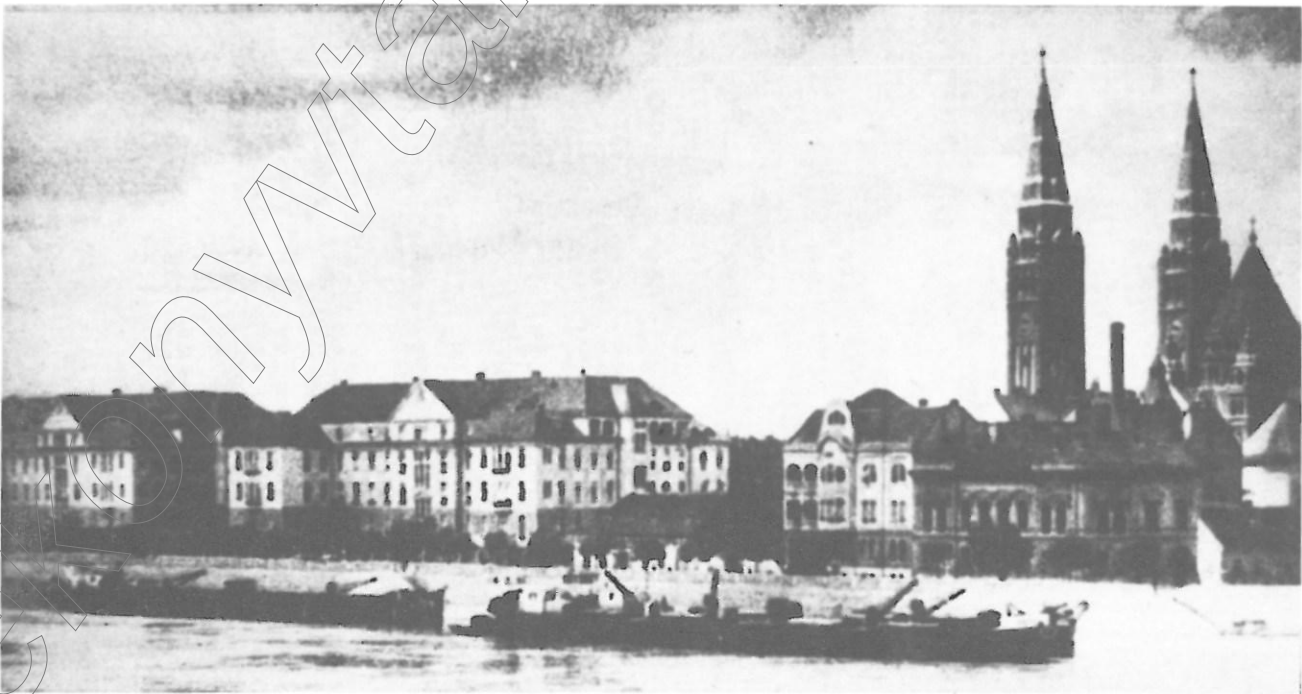
Az egyetem új ifjúsági szervezete, a SZEI (Szegedi Egyetemi Ifjúság) 1940. december 12-én alakult meg az egyetemi hallgatók gyűlésén, ahol az előadó rektoron kívül tekintélyes professzorok is jelen voltak: *Sík Sándor, Banner János, Greguss Pál, Veress Elemér, Batizfalvy János, Kramár Jenő* és mások. A diákegység-mozgalom szegedi megvalósulása nagy hatást keltett a többi egyetem hallgatóinak egységtörekvésének kibontakozásában is. Ezért a SZEI szervezésének kezdetétől a *jobboldali lapok bírálták az új demokratikus szervezetet*. A támadások sorozata különösen a diákklub kialakításával indult meg, amely az ideiglenesen szünetelő jogi karnak a Központi Egyetem épületében kiürült helyiségeiben létesült, részben a „zsidó liberális” *Back Bernát* anyagi támogatásával. 1941. március 15-én volt a diákklub ünnepélyes megnyitása, amelyen a fajüldözők méltatlankodása szerint nemcsak Back Bernát, hanem több zsidó hallgató is megjelent. A jobboldali sajtótámadásokra 1941 júniusában az ifjúság már saját lapjában, a *Szegedi Hídban* válaszolt.

Nem múlt el nap a magyar sajtóban, hogy Szent-Györgyi rektor és diákjai valamilyen formában ne szerepeltek volna. Talán országosan a legnagyobb visszhangot a szegedi egyetem hallgatóiból alakult Színjátszó Társaság *Hamlet*-előadása eredményezte. Az első előadásuk 1941. április 1-jén volt a szegedi színházban és országos sikere lett a szegedi Hamletnek, különösen miután a Nemzeti Színházban és Kolozsvárott is bemutatták a diákszereplők. A jobboldali támadások csak akkor indultak, midőn 1941. október 18-án a rendező *Horváth István* és a Gertrúd királynő szerepét játszó *Tóth Kata* kettős öngyilkosságot követett el. A támadások az egyetem új szelleme ellen irányultak, a tragédia alapja azonban az volt, hogy a két szerelmes házassága elé az 1941. évi zsidótörvény elháríthatatlan akadályt gördített.

Az esemény nemcsak a széles körű támadásokra adott módot; hanem a Színjátszó Társaság beszűntetésére és a diákvezetőség 1941. október 26-án történt újraválasztásánál a SZEI szellemének megváltoztatására is. Az új szellemet jelezte, hogy 1942. március 17-én *felújultak az antiszemita-diák-tüntetések*, melyekben a SZEI az antiszemita-mozgalom élére állt, kiharcolva a numerus clausus helyett a numerus nullus iudeoromot a szegedi egyetemen.

Háborús időszak

A II. világháborúba való mind erőteljesebb bekapcsolódás nemcsak több tanszék összevonásában, a költségvetési összegek csökkenésében, a takarékoság mind erőteljesebb hangsúlyozásában, a nyugati professzorok

elmaradásával mind több német előadó érkezésében és kitüntetésében jelentkezett. Bekerült a tantervbe a korszerű honvédelmi ismeretek c. tantárgy, az oktatószemélyzetet és a hallgatókat bevonták a légoltalommal kapcsolatos feladatok ellátásába és a hallgatók a nyári szünetekben önkéntes munkatáborokban is végeztek honvédelmi feladatokat. Noha 1944-ben megnyílt a Szukováti téri sportpálya, a leventeképzésre, a katonai előképzésre került át a súlypont.

Ahogy a háború előrehaladt, úgy bővült a klinikák ágyainak igénybevétele is a katonaság részéről. A klinikákon nemcsak az ápolásra szoruló sebesült és beteg katonák elhelyezése, hanem azok ápolása is gondot okozott a zsúfoltság és megfelelő ápolószemélyzet hiánya miatt. Ezért önkéntes vöröskeresztes ápolónók (szegedi notabilitások feleségei) kiképzésére is sor került.

A klinikákon még a szükséges elsőtétítés, a kórtermek légiradió esetén történő kiürítése és a betegek bombabiztos óvóhelyre költöztetése is megoldhatatlan feladatot jelentett. Egyedüli háborús „bővítés” az Alsóközponon létesített „tartálékkórház” megvalósítása volt.

A háború nem kímélte a klinikai épületeket sem, a Gyermekgyógyászati Klinika bombatalálat következtében teljesen rombadott, a Szemészeti Klinika épülete a bombakár miatt használhatatlan lett, a Sebészeti és Nőgyógyászati Klinika erősen megrongálódott, bomba hullott a Szülészeti Klinika kertjébe is, az épület déli oldalán kórtermek váltak használhatatlanná (a katonai célpontnak tekintett vasúti híd bombázása miatt).

A fizikai károkozásnál súlyosabb volt a lelkekben okozott kár. Jelentkezett az antiszemita tüntésekben és a baloldali fiatalok üldözésében egyaránt. Névtelen levelek tiltakoztak az ellen, hogy zsidó, vagy zsidó-feleséges professzorok oktassák az ifjúságot.

1944. április 5-én hatályba lépett Szegeden is a sárga csillag viselésére 1941-ben kiadott rendelet. Három világhírű szegedi tudós, Purjesz Béla, Rusznyák István és Riesz Frigyes is a csillag viselésére kötelezett lett. Sík Sándort csupán szerzetesi volta mentesítette. Ugyanezen sorsra jutott Gönczy Pál egyetemi gondnok is. Lakásuk elhagyására és gettóba vonulásra kötelezték őket. Csak az egyetem tanárainak kérvényére és a szegedi városvezetés jóindulatával maradhattak meg lakásaikban, de egy ideig viselték a sárga csillagot. Két professzor már gyűjtőtáborba is került és a német politikai rendőrség (Gestapo) elszállította őket. Rusznyák Istvánt és Purjesz Bélát nemzetközi összefogás eredményeként már Strasshofban szedték le a deportálógvagonból.

A faji törvény által üldözött szegedi professzorok mellett politikai magatartása miatt a rendszer üldözöttje lett Szent-Györgyi Albert is. 1942-től a faszimuszellenes polgári ellenállási mozgalom egyik vezéregényisége volt, részt vett a magyar ellenállási mozgalomban. 1943. február 7-én Isztambulban kapcsolatba lépett az angolszász hatalmakkal Magyarországnak az imperialista háborúból való kiugrásának előkészítésére. Széles körű sajtótámadások, háziőrizet után 1944 tavaszán bűjdösásra kényszerült.

Már 1941-ben utasításban határozták meg az egyetem kiürítési keretét. Elsősorban a hadviseléshez szükséges, valamint háború esetén nehezen pótolható anyagok, fontos okmányok (anyakönyvek, vizsgajegyzőkönyvek) elszállítását írták elő. Egyes intézetek és a gyógyszerár 10-10 köbméter, 25-25 q, a klinikák 4-4 köbméter 12-12 q, gyűjtemények 1-1 köbméter, 2-2 q, intézetek 2-2 köbméter, 6-6 q, elméleti intézetek fél köbméter, 1-1 q elszállítási anyaggal számolhattak. Ekkor még a nagyobb gépek (röntgen stb.) elszállításáról nem volt szó. 1944-ben az egyetem javainak elszállítására már 60 vasúti vagonot igényelt, ebből 30 vagon az egyetem és az intézetek, 30 vagon a klinikák és a gazdasági hivatalok részére volt szükséges. Az 1944. szeptember 27-én kelt vonatkozó miniszeri rendelet szerint a kiürítési anyagot a soproni József Nádor Műegyetem épületébe kellett szállítani.

Az egyetem 1944. október 8-ig folytatta előadásait. Az utcákon és az egyetem épületeiben megjelentek a kiürítési plakátok. A felhívásra mintegy 800, főleg szegedi illetőségű hallgató gyalogmenetben vagy kerékpárral Budapest és Baja irányában elhagyta Szegedet.

A professzorok sokáig a maradás mellett döntöttek, de mivel a miniszter Sopronba irányította a szegedi egyetemet és az elrendelt anyagi kiürítést sem volt hajlandó felfüggeszteni, egyre többen a távozás mellett döntöttek. A klinikák előtt felállított ágyúk, az október eleji bombázások, melyeknek több klinika áldozatul esett, az a híresztelés, hogy Szeged esetleg hosszú időre váltakozó harcok színtere lesz, a szeptember végén megindult pánikszerű menekülés a városból, a professzorokra is kihatott. Mindhárom karról csupán 2-2 professzor maradt Szegeden.

Az orosz katonai parancsnokság rendelete alapján a tanítás november 1-jén 150 helyben maradt hallgatóval és minimális létszámú oktatószeméllyel megindult ugyan, de a régi Egyetemi Tanács már Budapesten működött, minthogy a Sopronban várható elhelyezési nehézségekről kaptak értesítést. A hallgatók jó része is a fővárosban gyülekezett és miniszeri rendelet alapján az ottani egyetemre iratkozott be, vendéghallgatóként.

1944. decemberében kormánybiztosi utasítás jelent meg a Budapestre menekült egyetemnek Németországba telepítéséről. Az október 15-én bekövetkezett változás után azonban az orvoskari és műegyetemi kurzusokat már Halleba és Drezdába telepítették. Az orvoskar hallgatóit, még a nőhallgatókat is, SAS-behívóval kényszerítették németországi evakuálásra.

DR. SZABÓ TIBOR — DR. ZALLÁR ANDOR

(Szerkesztői jegyzet: Szerzők évtizedes kutatómunkával a szegedi egyetem történetét és előtörténetét dolgozták fel 4 kötetben. Ebből elkészült: 1. A Báthory-universitástól a Ferenc József Tudományegyetemig (1581–1872). 2. A szegedi egyetem (1921–1944). 3. Az Orvos-egetem története 1945–1986. Előkészületben: 4. A Ferenc József Tudományegyetem 1872–1919.)

Az egyetem hármas feladata

SZENT-GYÖRGYI ALBERT REKTORI SZÉKFOGLALÓJÁBÓL

...Az egyetemnek régi szokása, hogy a hivatalba lépő rektor értekezik az elméjéhez legközelebb eső tárgyról, evvel mintegy bemutatkozván egyeteme közösségének. Én az emelkedett ünnepi hangulatban székhelyem tárgyaül egy, a szívemhez legközelebb eső kérdéssről, az *egyetemről és az ifjúságról* kívánok értekezni. Fejtegetésem anyagául hűszeszrendő elmélkedés és tanítói tapasztalat szolgál, úgyhogy tárgyamát elég világosan látom ahhoz, hogy szavaimat rövidre foghassam.

Az egyetem feladata hármas. Legősbibb hivatása *gyűjteni, terjeszteni és gyarapítani az emberi tudást*. Második feladata kis számban *nevelni a jövőnek tudósokat*, akik majdan ezt a hivatást tőlünk átveszik. Újabb eredetű, de nem kevésbé magasztos az egyetemnek harmadik hivatása, *nevelni a haza részére polgárokat*, akik el vannak látva a szellem fegyverével.

Erről a három hivatásról egyenként kívánok szólni, de hozzáteszem azt, hogy a mi egyetemünknek van még egy negyedik különleges hivatása is: hogy a nagy magyar *Álföldnek szellemi központja* legyen.

Az emberiség legfőbb kincse mind az a szép, jó és nemes, amit eddig az ember elméje és lelke megteremtett. Az egyetem ezen kincsek közül a tudásnak őre, hirdetője és gyarapítója. Örökét évezredekől az emberi szellem közös tárházából veszi. Így tőle joggal azt várhatjuk, hogy *feleltesse álljon a politika hullámszámainak* s eszményeit az idők háborgásán keresztül sértetlenül mentse át a jövőbe. Azt várhatjuk, hogy az egyetem kapuin a gyűlölködést kizárva a tudás szelíd fénye mellett csendben munkálkodjék s éljen örök emberi eszményeinek.

De az egyetemnek a tudást nemcsak őriznie, de gyarapítania is kell. Mint ahogy örökre évezredek munkájának gyümölcse, úgy kötelessége ezt a tudást tovább fejleszteni, a megismerés fákláját előbbre vinni. Az egyetem egyik legfőbb feladata és kötelessége a *kutatás, új igazságok keresése*. Ezért az egyetemnek át kell hatva lennie az igazságok szeretetétől s falai között meg kell őriznie a teljes szellemi szabadság levegőjét, mely nélkül minden kultúra elsorvad.

Ezen munkájában az egyetem szövetséges, munkatársa a világ minden más tudós testületének, tekintet nélkül nyelvre vagy országhatárokra.

De a tudományos kutatással az egyetem nemcsak a nagy emberi, szellemi közösség iránt rója le kötelességét. A kutatás lelkes művelése szükséges ahhoz is, hogy az egyetem megfelelőhessen mindennapi feladatainak. *Jó tanítás csak ott folyhat, ahol él a*

kutatás szelleme, az igazságok lelkes, pártatlan szeretete. De tudományos kutatómunkákkal hazafias kötelességünket is teljesítjük, mert hiszen éppen a *tudomány, a kultúra az egyetlen terep, amelyen a versenyt a nagy nemzetekkel egy kis nemzet is felveheti*, megcsillogtatván nevét az emberi történelemben.

Az egyetem második feladatáról, a tudósképzésről e helyen nem kívánok szólni, inkább rátérek harmadik feladatára, a szellem fegyverével vértezett hasznos polgárok nevelésére. Ez nem tartozik az egyetem ősi hivatásai közé, de az újkorban az egyetem megnyitotta kapuit az ifjúság nagy tömegei előtt, ifjak előtt, akik nem tudósok, de a közélet hasznos polgárai akarnak lenni. Ugyanakkor az egyetem, mely azelőtt anyagilag független volt, elfogadta az állam támogatását. Ezért az egyetem nem zárkozhatik el az elől, hogy a közélet szemben vállalt kötelességeit teljesítse és alkalmazkodjék hallgatói tömegének igényeihez. Ez az egyetemet egy súlyos és még megoldatlan probléma elé állította. Azelőtt az egyetem csak tudósokat képezett és magas tudományt hirdetett. Az ifjúság nagy tömege azonban nem tudós akar lenni. Az egyetemek részéről azonban aggodalmak merültek fel, hogy az előadásoknak a közszükségletekhez való hangolása által az egyetem elveszti magas színvonalát. Viszont, ha előadásunkat a tudomány legmagasabb szintjén tartjuk, úgy hallgatóságunkat sok oly tudással terheljük meg, amelyre a közéletben szükségük nem leend és a vége az, hogy a közéletre alkalmatlan, féltudósokat képezünk. E nehézség

a tudomány növekedésével napról napra még fokozódik. Nézetem szerint középutt itt nincsen, és az egyetem kénytelen lesz előbb-utóbb előadásait részben két csoportra osztani: egyrészt előadásokra, amelyek a közéleti hivatást, és másrészt előadásokra, amelyek a tudósképzést szolgálják és a tudomány legmagasabb szintjén mozognak. Határozottan állítom, hogy az egyetemnek *alkalmazkodnia kell hallgatósága és az élet igényeihez*. Egész közoktatásunk, úgy a középfokú, mint a magas oktatásnak egyik alapvető hibája, hogy a tanítást inkább a tananyag, mint a hallgató szemzőgéből ítéli meg.

Evvel elérkeztem egy másik alapvető kérdéshez, hogy az egyetemnek csak tanítania, vagy nevelnie is kell? Ha elfogadjuk azt, hogy az egyetem egyik hivatása hasznos közéleti emberek képzése, úgy először azt kell kérdeznünk magunktól, milyennek kívánjuk mi a közélet embereit. Ha tőlük csakis szaktudást kívánunk, akkor az egyetemnek sem kell neveléssel törődnie, de ha tőlük nemcsak szaktudást, de a jellem és szellemi tulajdonságok egész sorát is kívánjuk, mint a hivatottság érzését, az alkotás és cselekvés vágyát, a felelősség érzetét, a tette készséget, a józan és gyors ítéletet, a becsületességet, az érdeklődést, az önzetlenséget, mely tulajdonok nélkül a szaktudás csak félelmet jelent, akkor nyilván *nevelnünk is kell*. Hozzáteszem még azt, hogy a hivatás betöltéséhez még egészség is kell s így az egyetemi polgárt széles vállúnak, egyenes hátúnak, pozzgás képűnek is szeretném látni, amiről szintén az egyetemnek kell gondoskodnia.

Ami magát a szigorúan vett tanítást illeti, úgy az érdeklődés felkeltését, az *önálló gondolkodás fejlesztését, a belső összefüggések meglátásának képességét fontosabbnak tartom, mint az adatoknak a fejbe préselését*. Az élet tartamához képest az iskolai tanulmányok ideje rövid, az élettelen adatok pedig hamar elpárolognak, és ha hallgatóinknak tudásvágyat nem adtunk útravalóul, akkor már pár héttel a vizsga után üres fejjel és kézzel fognak az életben állani, míg ha érdeklődésüket felkeltöttük, úgy az élet elég időt és alkalmat fog adni esetleges hiányok pótlására.

Az egyetemnek ezen sokoldalú feladatai teljesítésénél nagy nehézségekkel kell küzdenie. Egyik nehézsége, hogy a középiskola száraz, túltömött anyagával nem hangsúlyozza eléggé a jellem és szellem kifejlesztését, s így padjainkra gyakran bocsát önálló gondolkodásra képtelen, fásult, görnyedt hátú 18 esztendő aggyastyánokat, akiket

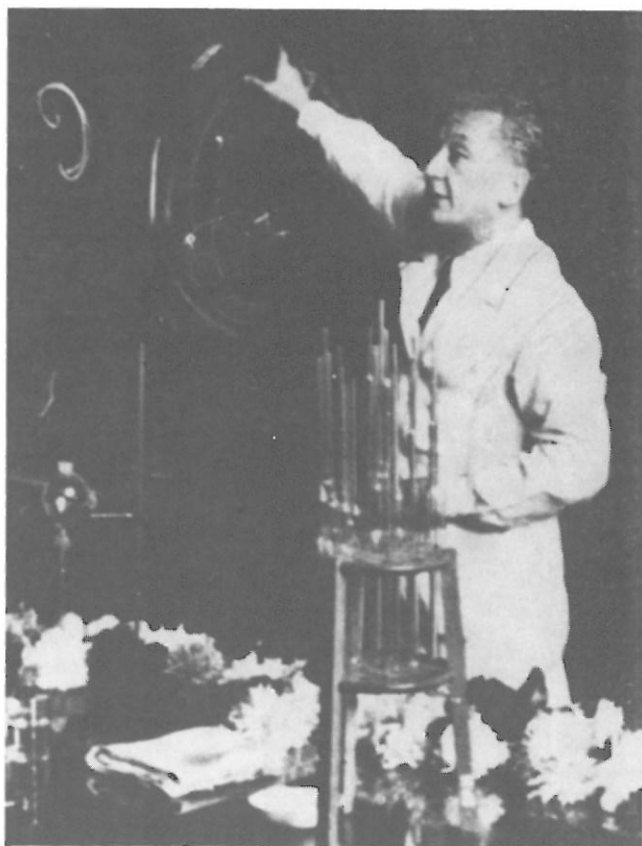
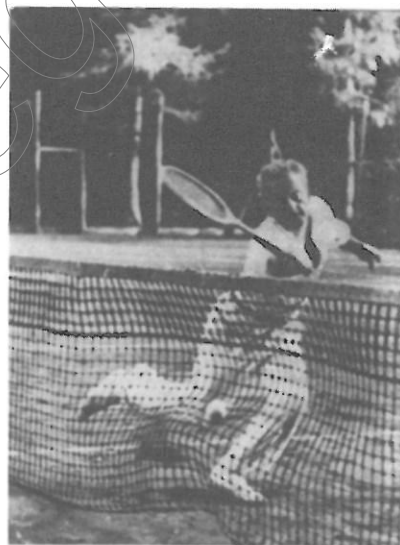
csak a nyugdíjas állás érdekel. Úgyszintén nem képes elvégezni a középiskola a számunkra szükséges kiválogatást s nem tudná elvégezni még akkor sem, ha szigorát fokozná, mert az élet és az iskola mértékei nem azonosak. Egy színjeles érettségi bizonyítvány nekünk nem ad felvilágosítást arra, hogy gazdálja egy kiválóság, avagy egy értéktelen magoló. *Kíváncsú lenné, hogy padjainkra csakis azok kerüljenek, akikben megvan az adottság a szellemi pályára,* tekintet nélkül a szülők anyagi vagy társadalmi helyzetére, mint ahogy nemzeti érdek lenne az is, hogy azok, akikben a képesség megvan, csakugyan padjainkra is kerüljenek.

Egy másik nehézsége az egyetemeknek túlsúfoltságuk, a hallgatóság és tanszemélyzet aránytalansága. Ennek következménye, hogy a katedra lépcsője tanár és hallgató között gyakran áthidalhatatlan távolságot jelent. Pedig nevelői és tanítói hivatásunkat csak úgy teljesíthetjük igazán, ha *a tanár tanítványának nemcsak cenzora, de barátja, munkatársa és idősebb testvére.*

Őszintén remélem, hogy ez az ifjú egyetem meg fog birkózni tudni feladataival, és hogy Szeged barátságos levegőjében meg lesz a bensőséges, meghitt viszony tanárok és tanítványok között, mert csak ily közös-

ség mellett remélhetjük, hogy jól tanítunk és hogy eleget tehetünk annak a feladatunknak is, hogy ifjúságunkba oltuk azt az izzó hazaszeretetet, amely nem a jelszavak hangztatásából, a mások gyűlöletéből vagy eltiprásából áll, de abból, hogy a hazáért a legnagyobb áldozat is csekély legyen, hogy *a hazáért ne csak meghalni, de – ami ennél is sokkal nehezebb – élni is tudjunk...*

(AZ 1940. NOVEMBER 11-I BESZÉDRÉSZLETET DR. SZABÓ TIBOR ÉS DR. ZALLÁR ÁNDOR SZENT-GYÖRGYI KÖTETÉBŐL VETTÜK ÁT.)

Kritikák tükrében

BUDAY GYÖRGY FAMETSZŐ MŰVÉSZETÉRŐL

Lapzárta után kaptuk a szomorú hírt: egy London melletti szanatóriumban, életének 84. évében meghalt Buday György grafikus-művész. Emlékét művei és az európai civilizáció megőrzi.

... Buday György azt hiszem, hogy nem sokat habozott és próbálkozott, amíg a lát-
szólag legrimitívabb és legősibb grafikai
kifejező módhoz, a fametszéshez jutott el,
melyben úgy érzem, egyelőre megtalálta azt
a formát, mely annak, amit és ahogyan
kifejezni akar, a legmegfelelőbb. A Boldog-
asszony búcsúja lapjainak jórésztében nem-
csak virtuóza a fehér-fekete kompozíciónak,
de meglepő természetességgel anyagszerű.
Minden lapja Buday György lelkéből sza-
dadt ki az igazi poéta közvetlenségével, és
az anyaggal dolgozó képzőművész tudatos-
ságával. Amit mond: tiszta líra, mely östö-
nösen árad, mint a madárdal, viszont aho-
gyan mondja, az az anyag és szerkezet isme-
retével szerkesztett epika. Buday, mint gra-
fikus, nehezen fog illusztrálásra alkalma-
sabb szöveget, mint azt a földet, azt a kör-
nyezetet, azt a népet, melyet a maga szemé-
vel, a maga lelkén keresztül olyan jól lát.
Egyszerű, összefogó, szűkszavú, szinte ér-
des, ahogy kifejezi magát, mint azoknak az
embereknek kollektivitása, akiket ábrázol
és páthosza őszinte, mint a kételkedés és
gondolkodás nélkül hívó ember aktív vallá-
ssága. Stílusa van, pedig nem dolgozik
semmiféle 'izmus'-ban, vagy éppen azért
van, hogy nem látszik a stíluskeresés izdalt
gyötördése munkája termésén. Nem befeje-
zett az útja még, és őrizze meg az Isten attól,
hogy már fiatalon befejezett legyen az útja.
Érzünk döccenéseket, bizonytalanságokat,
nem sikerült akarást, sőt, nem is mindenütt
csendül tisztán a hangja. De vannak lapjai,
melyekhez nem akarnánk semmit hozzáten-
ni, vagy elvenni, olyan egészek és készek
így, ahogy vannak. Nagy örömünk Buday
György, aki olyan irigyléreméltóan fiatal
még, aki nem töpreng, nem rágódik, de
gyerekesen vakmerő és naivan hisz abban,
amit csinál. És örömrünk az is, hogy ezt a
fiatal művészt Erdély adta magyarságnak.

(Kós Károly, Erdélyi Helikon, 1932. 1. sz.)

... Buday György, a szegedi fiatal művész
diákcsoport vezetője előlépett a nagy megle-
petéssel, a Magyarországon oly ritka képre-
génnyel. A szeged-alsóvárosi havi Boldog-
asszonynapi búcsú emlékezete ez a képsoro-
zat, biztos vésővel fába véssett típusaival,
csoportjaival, képeivel, morda, de csupaszív,
gyertyás parasztjaival. Buday György új
útra lépett, melyre belőlóbálja a szél az út
szélén dúsan virágzó mezei virágokat, mely
út tiszta levegőjű tájakon vezet át, melyben a

vándor, ha biztos léptekkel halad, csodás
tájakra juthat el.

(Magyar Iparművészet, 1932.)

... A búcsú minden szépsége és impresz-
ziós mélysége van e képeskönyvben. A
vonalak fiatalok, üdék, emberi módon lá-
toztak, különösen azon a metszeten, ame-
lyen a férfiak előtt kissé félrehajtott, szép
fejével megy előre az asszony és magafeled-
ten rózsafüzérét morzsolgatja. – [...] a
magyar Alföld bogárhátú házai, áhítatos
emberei mögül a székelő lélek szól felénk.

(Dénes Tibor, Képzőművészet, 1932.)

... A szegedi lelket a maga religiózításában
ragadva meg, emeli a grandiózítás fokára a
Boldogasszony búcsújában. De e lapokból
nemcsak a primitív lélek alázata és áhítata
árad az együttérző művész lelkén keresztül,
nemcsak az emberi hit döbbenetes fönsege
magaslik elénk, nemcsak az intellektus előtt
felremlő groteszk rezeg rajtuk, és nemcsak az
egyetemes emberi sors borzasztósága sötétlik,
hanem még egy 'külön halál' árnyéka is, az
alföldi parasztság halálraéltetésének és ha-
lálraéltetésének tragédiája. Antiik sorstragé-
diák jajongó kórusa ez a sereg a fekete légben
lebegő kimondhatatlanul szomorú Szűzhöz,
a nagy fekete templom felé, a hold és nap
alatt esernyők alatt vonuló törpe sereg, a
sötét, néptelen utcán, az ég fekete és alacsony
kárpitja alatt a keresztbe kapaszkodó kezek,
a gyertyával jámborkodó gyermek, a gyenge
szűz, a természetes és babonás arcú parasztem-
berek és asszonyok, az elmerült áhítatában
kimondhatatlanul édes arcú fiatalasszony, a
népek a virrasztó tűz feletti s a magányos
Anyá. És a művész, ki magába roskadva,
térden nyúlik a mennyi kéz felé. S ezek a
képek nem véletlen egymás utánban sorakoz-
nak, – érzelmi-hangulati dinamika fűzi őket
egységes kompozícióvá. Ezt a dinamikát kö-
veti az intellektuális szemlélet rendjének dia-
lektikája és a művészi ritmus. Mindez, tárgy,
belső és külső forma teljes művészi egésszé
egyesülnek e műben.

(Jóó Tibor, Nyugat, 1932.)

... Buday fametszetei bizonyítják a legjob-
ban, hogy mennyire átérzi a népi mélysége-
ket, de tudja azt is, hogy egy valóban intel-
lektuális művészi szűrő kell feldolgozásuk-
hoz. Technikája ezáltal még eredetibb, még
egyenibb, mint előző munkáinál. A kis
könyv eseménye a magyar művészi életnek.

(Aradi Zsolt, Korunk Szava, 1932.)

... Buday György egyéniségének talán spontánabb, de mindenesetre kiütőbb felettája: az alkotó művésze, aki például az előttünk lévő füzetjével egyszerűen a magyar fametszők első frontjába lendül.

(Supka Géza, *Literatúra*, 1932.)

... Monumentalitása szinte rabul ejtő, különösen a tömegjeleneteknél, de egyéb képein is. De költő is Buday, nemcsak grafikus: képein elemi erővel fog meg a poézis. És ezt a poézist teljesíti, illetve célba tereli mély szociális érzéke.

(Debreczeni László, *Erdélyi Fiatalok*, 1932.)

... Buday György 1907-ben született Kolozsváron. Tanulmányait ugyanott végezte, s ott volt 1924-ben első és eddig egyetlen gyűjteményes kiállítása is. E kiállítással az összes erdélyi lapok nagyobb cikkeiben foglalkoztak. (...) Erdély jelentékeny részét bejárja, és 1925 óta, mióta Szegeden él, a nagy magyar Alföld jórészt is. Nagyobb tanulmányúton volt Bécsben és Tirolban, majd Londonban és Liverpoolban. Mindenütt ahol megfordult, a múzeumok szellemi kincseinek tanulmányozása mellett az ügynevezett alsóbb néposztályok élete és az új szellemű fiatalság érdekelte, mely érdeklődés nemcsak világnézetét, de művészetét is elhatározóan determinálta. Az erdélyi havasi pásztor, földmunkás, valamint a londoni külváros nyomortanyái, a slum-nek lakói – ha más-más hangon, más-más színekkel is – ugyanannak a meglátásnak és hínek szolgáltak dokumentumul. Eleinte festő, de már akkor is sokat rajzol. Majd elhagyja a színeket, évekig csak fekete, kék és barna krétával, később tussal dolgozik. Ahogy alakul világfelfogása mindinkább a reprodukálható művészet felé fordul, míg végre 1931-ben minden külső indítók nélkül a fametszéshez fog. Apai ágon erdélyi székely családból származik, és így valamely atavisztikus örökség: a fafaragás tér vissza nála – öntudatlanul – a fametszésben. Mintegy rátalál az anyagra: a fára. Munkássága igen gazdag (...) hajszás gyorsasággal és türelmetlenséggel ad fel magának feladatokat és fiatalos frissességgel, gyorsan oldja meg ezeket (...) Teljesen önálló első munkája, mely egyben az első magyar fametszeti képregény: „Boldogasszony Búcsúja” c. kötete igen nagy feltűnést keltett. A „Magyar Bibliophil Társaság” mint az 1931-ben megjelent három legszebb könyv egyikét tünteti ki, és e kötet igen-igen nagy gazdagodást jelent az utóbbi időben igen szegény népi vonatkozású művészeti kiadványaink terén. A kötet az alföldi magyar népi léleknek eddig még feltáratlan vonásait, csodálatos miszticizmusát eleveníti meg erős művészi érzékkel. A kötet – bár teljesen szöveg nélküli – mintegy komor balladának hat, ahogy a zsolozsmázó búcsúsereg megindul az alsóvárosi Haviboldog-

asszony búcsújára. A kötet lapjaiban megnyilatkozik Buday kissé expresszív fametszetstílusa, a tárgyba való elmélyülés és a művész minden modorosságtól mentes egyszerűsége, de teljes szellemi felkészültsége is...

(Rosner Károly, *Magyar Iparművészet*, 1932. 9-10. sz.)

A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma most adta ki ötödik füzetét, melyben Ortutay Gyula nemrégiben gyűjtött nyíri és rétközi balladákat, betyár- és juhásznotákat ad ki, Buday György tökéletes fametszeteinek kíséretében. (...) Buday György fametszetei egyre igazabb tökéletességről beszélnek. A tragédiák alakban és perspektívában már tökéletesen oldja meg. Az első metszet feledhetetlen. A falusi szoba, s a halottat virrasztó anya csupa realitás. A halott fiú néhány árnyalattal dekoratívabb, hogy a halál szörnyű pompáját jelezze. A szoba üressége, s az anya tragikus árnyéka a szétomló gyertyaláng fényében tökéletes háttérteret ad a képnek. Hasonlóképpen tökéletes a harmincegyedik oldalon közölt ballada fametszete: az éjszakába beleegő hodály, a fényből írt út és a rajta síró három fekete virág. Még nagyon sokat és szépet várunk Buday Györgytől.

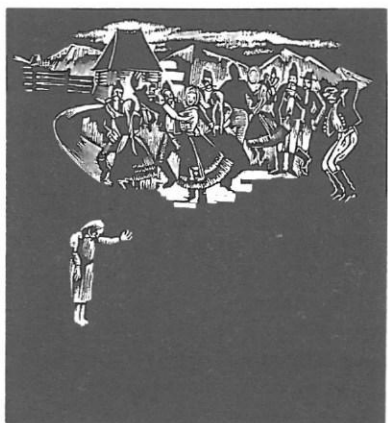
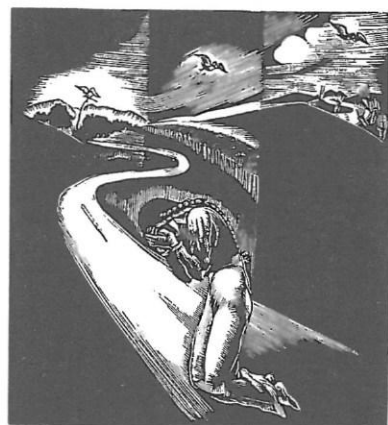
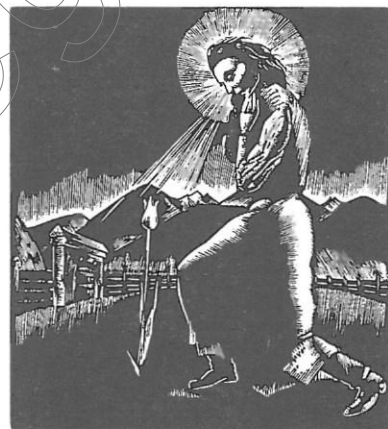
A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma pedig munkáiban és bátran mutatja az utat az egész magyar fiatalságnak.

(Féja Géza, *Szabadság*, 1933. február. 12.)

A most-megjelent könyvnek a szöveg értéken kívül külön művészi szenciációja Buday György fametszetei. Megtartja a stílus naivitását, amellyel plasztikusan illusztrálja a hangulatot. Neoprimitívtségében a stilizáltság magas művészi fokáig jutott el. Haladása évről évre szembeötlőbb; kifejezőteljesebb lesz, és amit sok festő színességgel se ér el, Buday pótolja gazdag gondolatokkal, ötletekkel.

(Lengyel Vilma, *Délmagyarország*, 1933. január. 1.)

... Könyvecskéjével együtt vettem kiadójának, a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának ötödik kiadványát is, Ortutay Gyulának „Mondotta” című füzetét, melyben nyírségi balladák és nóták vannak a mai nép ajakáról hálára érdemesen összeszedve, de melyben a népi erő és naiv kifejezőség elbágyad a tudatos művészet mellett, ahogy Buday György e paraszti költészetet fametszetekkel illusztrálja. Feketéből kihasadó fehér vonalakkal és foltokkal a mézeskalácsív formáiból is tragikumot politizálva ki oly sűrűvéruen s verejtékmelegen, hogyha rajzra úgy rá lehet mondani, mint nyelvre vagy zenére, hogy magyar, hát erre lehet. (...) megható és öröm, hogy mialatt Budapesten a könyvkiadás, kevés kivétellel dögrovason, belepusztul e kivételekkel a kiadók életter-

ségébe a svatatlanságába, Szegeden egy kis csapat intellektuális fiatal fenn tud tartani egy minden darabjában becses és érdekes kiadvállalatot.

(Ignotus, Magyar Hírlap, 1933. március 25.)

... Keresve se lehetett volna megfelelőbb illusztrátort találni a könyvecskéhez Buday Györgynél. Ismét megmutatja, hogy milyen erős hatásokra képes a fametszés nemes, de szűk határok közé ékelt formanyelvén. Drámai kifejezése sokszor megdöbbentő erejű. Úgy véljük, hogy fametszetein megtalálta a nóták megfelelő hangját, anélkül, hogy valami hamisan népies stílusba esett volna bele. Az ő munkája dokumentálja előttünk csak egész tisztán e balladák és nóták minden népiesen felüli általános emberi értékeit...

(Sz. L. Magyar Iparművészet, 1933.)

... A szép kis kötetet Buday György poétikus finomságú fametszetei gazdagítják...

(Bálint György, Pesti Napló, 1933.)

... A kolozsvári Erdélyi Szépművészeti Céh 1933. évi könyvei között jelent meg Arany János balladáinak könyve a szegedi Buday György fametszeteivel. Ízlésesen kiállított könyv ez, s Buday György balladaképei valóban kitűnőek. 1893-ban jelent meg Arany balladáinak híres Zichy Mihály-illusztrálta kiadása Budapesten. Ez a Zichy-képsorozat kongeniálisan fejezte ki Arany költői szövegét; alakjai, vonalai, magyar enteriőrreléletei együvé váltak a nagy klasszikus drámai soraival, s úgy rögződtek bele az akkori magyar generáció világképébe. Azóta fordult a világ kereke, a magyar világé leginkább, s az első, ami a Buday György fametszeteinél megkapja a nézőt az, hogy ennek a mai magyar világérzésnek megfelelőbb, életünket s világunkat Arany üteme szerint, de a valódiság élményeivel látjuk itt kompozícióba foglalva... (...) Buday fametszetei új népi nyelven beszélnek arról az örök epikumról, amelyet Arany a legtokéletesebb költői formában öntött ki. Buday már szűkebb és realisabb magyar etnikumot ismer, magyarabbat a Zichyénál, s alakításbeli munkájánál elmaradt minden díszkóc, minden szükségletesség. Mert a másik dolog, ami e fametszeteknél magára hívja figyelmünket, az a végtelen törekvés az egyszerű, tiszta kifejezési forma felé. Finom, lírai expressziók gyöngéd kontúrjai közül bontakozik ki Buday érdekes fametszestílus: a kompozíció előtere. Buday művészetét ott érezzük a legerősebben kibontakozni, ahol a tiszta fametszet stílusával a magyar tájélményt és sorsproblémát szűri át. Ilyen képei: Szőke Panni, Vörös Rébék, Tengerihántás, Az

ünneprontók, Bor Vitéz, Mátyás anyja. A Tetemrehívás illusztrációját Bárczi Benő portréjával fejezte ki.

(Szalantai Rezső, Fórum (Bratislava), 1933. 11. 12. sz.)

... Buday úr nagy képzelőerővel rendelkező művész, akinek nagy érzéke van a drámai érzelmek ábrázolásában és mértéktartása a fekete-fehér színek kiegyensúlyozásában. A könyv egyik szériája – hét erdélyi székely népballada illusztrációja – először került publikálásra e kötetben. Ez a hét darab stílusában merészebb mint a többi, és úgy tűnik, hogy kijelöli a művész fejlődésének irányát. De mindenképpen azt mondhatjuk, hogy Buday úr munkája mértékelt jelent egyrészt a stílus és a téma közti szimpátia terén általánosságban, tragikus az érzelmekben, másrészt példásan gazdálkodik a tényekkel.

(The Times Literary Supplement, 1934. jún. 7.)

... Jelenleg Magyarországon számos kiváló művész műveli a fametszést, akik egyesítik a legmodernebb elveket és technikát saját hazai népi művészetükkel. Ezek között az egyik legkiválóbb az erdélyi Buday György. A könyv első része a „Zarándoklat a Szent Szűzhöz” (Boldogasszony búcsúja) sorozatból áll, amelyet a Magyar Bibliofil Társaság „Az év legszebb magyar könyve” címmel tüntetett ki. A kötet három másik része népballada-illusztráció, és Arany János balladáinak illusztrációja. Talán a legkiválóbb ezen remek metszetek közül az 52. oldalon található: Both bajnok özvegye.

(C. K. Jenkins, Apollo (London), 1934. július.)

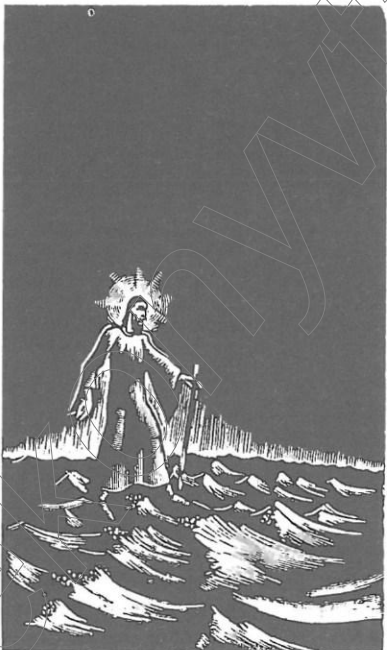
... fametszetei háborzongatónak és különösnek tűnnek, de technikai ügyességük kétségtelen és az egymást követő illusztrációk, amelyek igen kifejezőek és szakmailag jól „megcsináltak”, bepillantást engednek egy eddig ismeretlen paraszti világ szellemi életébe és misztikus érzelmébe. Valóban ezek a fametszetek tele vannak valami igazi keleti művészi szellemmel, olyannal, amely teljesen eltér az árja művésztől.

(The Contemporary Review, 1934. március)

... A művész technikájában tájékozott és öntudatos, művészetében alapvetően magyar. A zarándokmetszetek bemutatják a tömeg egyszerű vallásos hitét, nagy élelétással és szimpátiával. A paraszttémák, különösen amelyek félelmetes és háborzongató témát érintenek, nagy meggyőző erővel bírnak.

(Prof. Watson Kirkconel, University Winnipeg, Canada, 1934.)

... Legkedvesebb, szinte dédelgetett kedvence az íróhétnek Buday Gyurka. Buday György egyetlen felszólalásában bebizonyította, hogy van sajátos és minden más

nációtól teljesen különálló magyar egyéniség és kultúra. Okfejtése, gondolatmenete, kifejezőkészsége bámulatosan kristálytisza, végtelen magasság és mégis magyar. Nyoma sincs benne a nagy átoknak, amely hordóra kényszerítette a magyar retorika művészetét. Borotvaéles az a vonal, ahogy úgy magánbeszélgetés közben meg tudja határozni a magyarság útját. Ilyenkor önkéntelen felszakad belőlem a kérdés, hol vannak az illetékes tényezők, akik meghallgassák a Buday György szavát? Forgatom, nézegetem angol kiadású könyvét. Nézem balladáit és úgy a lelkemem markol a Bogár Imre akasztófája. Tudatalatt, de tán ebbe adta a legigazabbat a magyar múltból a művész. Valami kimondhatatlan fájdalom egészen a sírásig kínozza a lelkeket. Íme, a földből feltörő fényzuhatagban megdicsőült ez az akasztófa. Íme, a betyár-tenyésztő kultúránk és az akasztófa. Evvel végződött a múlt évszázadok magyar útja. Nem bírom visszaadni vallási kultuszképeit, csak félelmesen döbben reám a bizonyosság, hogy hiszen ez mindig bennem élt. Bennem élt a falvak, parasztek millióiban élt, csak nem volt, aki izzó fanatikus hittel és szeretettel megvilágítsa. Külön fejezet alá tartozhatna az az isteni erő, amellyel a magyar múlt mélységét vetíti elibénk a jelenért. Megmutatja: Íme, ezek voltunk, ma sem változtunk, minden más andalító cifrázkodás és egész bizonyos, hogy ez a magyarság sírja. Megható az a kultúrember szomjúságát csillapító érzékeltes, ahogy a dolgokat egymás között és egymáson keresztül megvilágosítja. A búcsús gyertyát szorongató kezében benne lobog a hite, fogalma Istenről, földről, életről. Hajlott hátán nyugszik emberi elhivatottságának be nem váltott kötelessége és templomok, tájak felé hajszolja ez a kötelesség. Bőrön, idegeken át jön elének a szenvedő ember örök mártírságának minden fájdalma a lélekből. Tömegek, térek, fények összeolvadnak és a nagy, a roppant végtelenből bizonyossá válik: hogy örök az ember, de nagyon is mulandó a közösségből kiszakadt ember léte, egyénisége.

(Szabó Pál, Szabadság, 1934. jún. 17.)

... Buday György a kiváló fiatal művész volt az, aki pár évvel ezelőtt életrehívta a „Szegedi fiatalok” agrár-settlement mozgalmát és a vele kapcsolatos Művészeti Kollégiumot, — azt a mozgalmat, amely először valósította meg gyakorlatilag az intellektuális fiatalság és a parasztság közeledését. Buday György művészete is ebből az élményből fakad, de nemcsak a szegedi magyar nép művészeti formáit tükrözik vissza metszetei, hanem mély és ösztönös rokonság kapcsolja azokat a keresztény középkorhoz is. Magyarság és európaiság szintézise tükröződik e nagyszerű fametszeten. A külföldi művészi közvélemény épp ezt méltányolja benne: a Stúdió, az az előkelő angol művészeti folyóirat legutóbb részletesen ismertette Buday György balla-

daillusztrációit. Évek óta ő az első magyar grafikus, kinek ebben a nagy elismertetésben része volt. Itteni képeinken a fiatal művész néhány Arany-ballada illusztrációját mutatjuk be.

(Magyarság, 1934. aug. 5. Képes melléklet)

... A Nyírségi balladákhoz készült illusztrációi az előbbi, expresszionista jellegű képektől egy zártabb forma és nagyobb realizmus felé haladással mutatják útját tovább, Arany balladái megértéséhez. Az összetalálkozás igen szerencsés, ezt legjobban talán abból láthatjuk, hogy az illusztráció elsősorban nem téma, hanem formaprobléma. Ami a legnehezebb, a vers belső formáját is meglátja és kifejezi egy más művészt, a grafika nyelvén keresztül. A lelkiismeret tragédiáinak átélésében pedig szociális érzéke segíti. Arany örök problémáját a ma emberének szemem keresztül nézi, zsarnok uralkodó, éhező gyermek, megesett leány, rokkantak, háború...

(Baróti Dezső, Láthatár, 1934. 2-3. sz.)

... Buday György, a Szegedi Fialatok Művészeti Kollégiumának vezetője, a kiváló grafikuskész, lektori kinevezést kapott a szegedi egyetemre. A legkorszerűbb rajzoló, fametsző és egyéb grafikai módszereket és stílusokat tanítja. Foglalkozni fog a betűrajzolással és a tipográfia művészetével is. Bevezeti hallgatóit és tanítványait abba a művészeti ágba, amelyet ő a „könyv esztétikájának” nevez. Buday Györggyel fiatal, tehetséges és arra érdemes művészember került a megfelelő helyre, aki eddigi munkásságával már bebizonyította kivételes tehetségét és tudását.

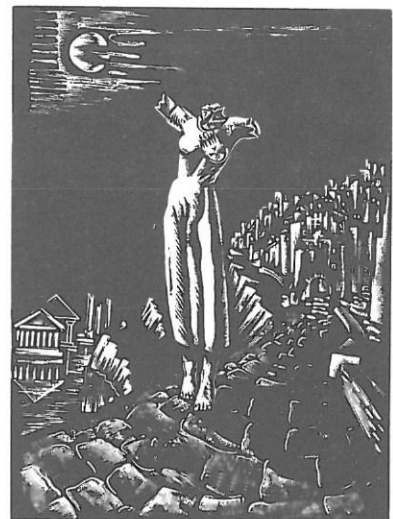
(Népszava, 1935. jún. 7.)

... Mindezeket összefoglalva megállapíthatjuk, hogy Buday György fametszőművészete, divatos szóval élve, modern fametszőművészetünk csúcsteljesítménye, s azzá teszi nemcsak biztos technikája, hanem mondanivalóinak belső gazdagsága és határozott nemzet jellege. (V. ö. A magyar feszület és a Keresztfán képekkel.)

(Kozocsa Sándor, Képzőművészet, 1935. jún. 85. sz.)

... Buday György magyar művész, akinek munkássága főleg az ő szülőföldje balladáinak fametszeteivel való illusztrálására törekszik. Jóllehet Buday kulturáltsága tekintetében nemzetközi, művészi hajlama erősen nemzeti és munkássága a magyar paraszti tradícióban gyökerezik. Ez a kétkötetes, most megjelent fametszetekönyv nem képzeleti mesterműveket tartalmaz, hanem a balladavilág nyers szenvedéseinek és szomorúságának tökéletesen felszínre hozott vizuális formáit összegezi. Buday akkor a legjobb, amikor művében egyszerűsége törekszik, s adottságainak megfelelően egy, vagy kevés figurát ábrázol.

Az angol fametszés művészete minden

*Atitűdök és érzelmek

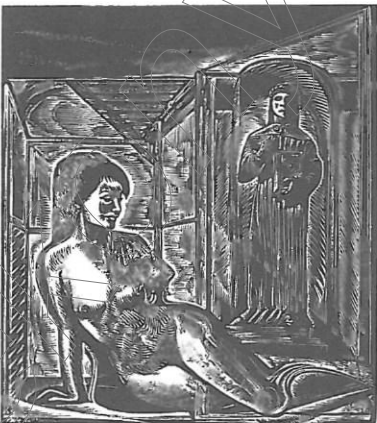
/Buday György

(The Manchester Guardian, 1935. szept. 4.)

(Illyés Gyula, 1935. dec. 14. – Irodalomtörténet, 1989. 3. sz.)

(Boldizsár Iván, Napkelet, 1935. 8. sz.)

bizony az egész világon a legjobb ez idő szerint. Több ezek közül a Buday-féle lapok közül egy kicsit nyers és darabos a mi „kitanult” színvonalunkhoz mérve. De van bennük valami egyszerűség és méltóság, és valami duzzadó erőteljesség, amit mi a „kitanultságunk” során elvesztettünk.

... ebben a pillanatban kaptam meg a könyvet, épp csak a metszeteket bámultam végig, de sietek máris köszönetet mondani s gratulálni. Remek, kitűnő, ti csináljátok legegyszerűbben s legszebben a munkát, amely mindnyájunk feladata volna. Véleményemet hallgatag természetem ellenére sem fogom véka alatt tartani. De csak azért, hogy még további ilyen dolgokra biztassalak. Te megtaláltad már az utadat. Amit eddig csináltál, már az elég volna egy élet teljesítményére, – mit mondjak még? Dolgozz ráadásaként, végezd el öt ember dolgát még, – úgy látszik, ezzel bíztak meg az istenek. Mindezt önzésből mondom; nem tudom, mióta nem forgattam ilyen gyönyörűséggel könyvet a kezemben, mint ezt a tetteket. Még egyszer köszönöm, s búcsúközvetősköm is gratuláció.

... Három erő és élmény van, amely ma, az erők és az értékek nagy metamorfózisában, az elméletek és a világnézetek kusza vásárában változatlanul, sőt, egyre erősbödően hat az emberre, és formálja a maga képére a kort. Az egyik a szociális felelősség és fogékonyság, a másokért vállalt önkéntes teher, a javak és az igazságok arányos elosztásának soha meg nem nyugvó keresése. A másik a nép felé fordulás új honfoglaláshoz hasonló izgalmak, az elveszett gyökök boldog újratárlása, a nép tiszta és töretlen életterejének és földbe, erdőbe, tájba kötöttségének megélése. A harmadik a szep-lőtelen humánumban megfürdetett emberi arcnak az a mozdulata, ahogyan ragyogva és lassan, de a nap haladásának biztonságával emelkedik Isten felé: az, amit új spiritalizmusnak hívnak, pedig neve régi: kereszténység. (...)

Buday György grafikájának kivételes sikerét és hatásának elemi lendületét oda vezetem vissza, hogy minden fametszetét e három élmény ritka birtokában vési ki. Maga írta egyszer, hogy a művész a népi közösségnek érzi, a többenél is érzékenyebb tagja, és gyűjtőpontja annak a hatáshálózatnak, amely a közösséget jeleníti. A Székely Népballadák fametszője valóban a gyűjtőpontban áll, és vésőt tartó kezén átrezdülnek mindazok a hullámok, amelyek másokat is végigborzongatnak. Buday György ma már eljutott odáig, hogy ki tudja fejezni azt, amiről mi csak dadogunk, vagy legfeljebb általánosítva, magyarságunknak és emberiségünknek nevezünk.

... Ha Ortutayt szerepe szinte visszatartja attól, hogy ebbe a fájdalomba belemerüljön, Buday Györgyöt a maga szerepe szinte hívja erre. A művészek a maga fájdalma mutogatásában nem kell oly aszkézissal élnie, mint a magyarázó tudós, és Buday él is ezzel a keserves kiváltsággal. Metszetei talán azért annyira megdöbbenőek, és művészi jelentőségükön túl is azért élményjelentésűek, mert nemcsak a balladák szövegét éli, hanem ami ezzel egy, mindenütt az egész székelysorsot. A fekete-fehér ellentéte oldatlan és oldhatatlan izgalomban marad meg a metszetein, még a felhők fehérje is inkább nyugalmat bont, mint békét hirdet. A dombok és hegyek lejtőinek másíthatatlan életet nehezítő erőit szinte úgy érzi az ember, mint az ekével fölfele nehezen kiplódó paraszt, a fenyőerdő gótikája, mintha azért teremtetett volna, hogy ezt a függőleges összehangot a nagy hegyi tolvaj sújtó fejszéje bontsa meg. Az utak úgy kígyóznak az akasztófa felé, mintha maguk is meg akarnák fojtani a rajta járó, a szegény, ezer felől fenyegetett nép, ártatlanul raboskodó szegénység szorongó szemében szimbolikusak lesznek a tájak, fenyegető, sötét égitest a nap, éles sarló a hold, csak az akasztófa lesz néha kereszt. Érzéketlen szem szerint semmi sem eljlesztő és rémekkel teli nincsen ezekben a metszetekben, a fenyegetéseket kifejező realitások, utak és fák, felhők és hegyek megszépítik és megszelídítik a veszélyeket. De valami állandó belső szorongás, szinte kimondatlan tudata a leselkedő veszedelemnek, ugyanúgy benne van a képből, ahogy a ballada egyszerű szavaiban, melyek látszólag minden felindulás nélkül, lázadás és rémület nélkül, csupán szorongó belenyugvással beszélnek szegény megtévedő Molnár Anna veszedelméről, Judit asszony fővevé helyre készülésétől. A három egyre visszatérő és egyre nagyobb jelentőséget kapó rajz az akasztófáról, a keresztről és a holdról, sokat bolygat meg, és sok igaz nyugtalanságot indít. Ez az akasztófa már helyzetrajz, ez a kereszt olyan helyeken jelenik meg, ahol több vigasztalás még annál is, mint amennyire mindennap az. S ez a keskeny és fogyó, egyre fogyó hold „nem a magyarság sorsát hirdeti”? Amit Buday György lát fogyatkozó és halódó értékekről, fogyatkozó és „ok nélkül raboskodó” minden magyar és székely erőkről, nem mindenki látja.

(Szabó Zoltán, Magyar Kultúra, 1935. nov. 5., 21. sz.)

... Buday György a szegedi fiatalok vezetője. Az ő művészetét már sokszor méltatták többé-kevésbé nagyképű műkritikus urak, ódákat zengtek róla az angol napilapok is – itt csak annyit szeretnék megállapítani, hogy eredetibb, markánsabb tehetséget keveset teremtett a magyar föld. Nemcsak azért, mert csaknem forradalmat hozott a fametszés, a legnehezebben hajlítható művészet terén –, hanem azért is,

mert mint új, fiatal Osvát Ernő, lendületet és kitartást adott a körülötte dolgozóknak.

(Tábori Pál, Keresztmetszet, 1935. 3. sz.)

... A meséket Buday György illusztrálta fametszetekkel. A kiváló fiatal művésznak legjobb alkotásai ezek a metszetek. Tiszta, bensőségesek és költőiek. Megjelenésük – azt hisszük –, jelentős lépés a modern magyar grafika fejlődésében.

(Bálint György, Az Est, 1936. jan. 22.)

... De ez a negyvenhat mese csak a kötet magja – körülötte egyre tágabban gyűrűző hullámkarikák támadnak.

Az első ilyen hullámkarika, a mesegyűjtemény művészi továbbfolytatása, a továbbvitt nagy élmény: Buday György szövegkísérő negyvenöt fametszete. A drámai rajz, a tökéletes kifejezés, a lényeg megragadásának remekelése ezek a metszetek: A Tündérszép Ilona, a Máté ágya vagy a Bátor Zsuzsó rajzai – az elődök nélkül teremtett magyar grand-guignol, a Kiskondás erdei tóban fürdő tündérei olyan káprázat és mesevilág, mint a sötét vizek tükrén reszkető fény. De ami Buday művészetében a legnemesebb: ő ma a magyar nép sajátos, megrendítő és életbentartó vallásosságának egyetlen heroikus és alázatos művésze.

(Illés Endre, Budapesti Hírlap, 1936. márc. 1.)

... az utóbbi másfél évtizedben a magyar sajtó elfeledkezett Buday Györgyről. Igaz, 1937 óta külföldön él: olasz ösztöndíjjal Rómába utazott, majd a második világháború és a fasiszmus elől Londonba emigrált, s csatlakozott az ott élő magyarság haladó mozgalmához; akkoriban az elsők között fosztották meg Horthyék magyar állampolgárságától. 1945 után hazalátogatott, kiállításokat szerveztek műveiből, élénken emlékszem még a Forum-clubban rendezett sajtófogadásra, a haza is, művészetbarátai is szeretettel fogadták. Munkát vállalt, a londoni Magyar Intézet vezetője lett, s két év alatt, 1948–49 között igen értékes munkát végzett. 1950 óta megszakadt, ismét megszakadt kapcsolatunk, s Budaytól csak egy-egy levelezőlap, egy-egy munkájának híre jutott el hozzánk. Művét hallgatás vette körül, kártékony, igaztalan hallgatás. Azért ragadtam meg az alkalmat egy gloszsa erejéig, amikor egyik metszetről találgató említéskeppen szó esett. Hát ennyire elfeledték ezt a nemzetközi rangú, nagy magyar mestert? Nevét már csak találgatásként emlegetjük? Szerencsére nincs így. (...) a nyíri, a székely népballadák, Arany János balladái, a népmesék illusztrálása, kalendáriumi túsrajzai óta ez az életmű egyre nőtt az évekkel, a fájdalom, a gond, a hazavágyás szorításában. Nemcsak tudós művet írt a christmas-card speciális angol műfajáról, hanem egy bibliofil kiadás számára elkészítette az Athéni Timon megrendítő metszetsorozatát: a shakespeare-i tragédia lényegét egyetlen emberarc, Ti-

mon ábrázolásán keresztül ragadja meg. És sorolhatnám a nemzedéknyi idő alatt készített műveinek jegyzékét, elemezhetném a hazai emlékezés felé. Nem az én feladatom ez. Hatvanadik születésnapján hadd álljak a köszöntők sorába én is azzal a régi cikkel, s azzal a büszkeséggel, hogy a művész nem lett hűtelen ifjúsága eszményeihez, nem tagadta meg sem szociális, sem európai, sem magyar mondanivalóját, hanem úgy emelkedett új meg új művészi formákon keresztül mind magasabbra, hogy ifjúkora tisztasága, forradalmi becsülete és művészi igényessége csak még inkább kiteljesedett. Kevesen vannak, akikről ezt elmondhatjuk, s azért kötelességünk, hogy szerte a világban élő magyar művészek sorából, ne csak ebben az ünnepi pillanatban emeljük ki Buday György nevét.

(Ortutay Gyula, Művészet, 1967. 6. sz.)

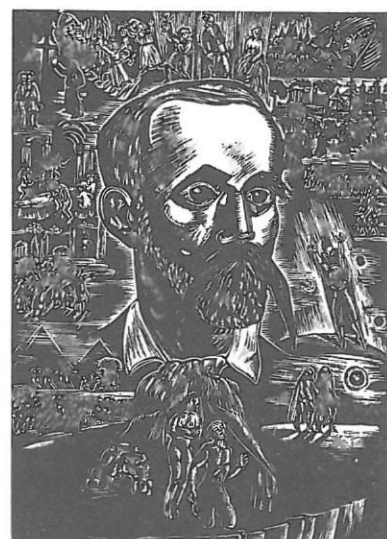
... A fametszet egykor könyvek díszítésére született meg, s Buday György művésze tudatosan vállalta ezt a klasszikus szerepkört és a belőle származó műfaji megszorításokat. A harmincas években megjelent székely népballada-illusztrációi, és parasztmeséket vagy Arany-verseket kísérő metszetei olyan szűkszavú, szimbólumokban tömörített kompozíciók, melyek a fehér-fekete ellentét ritmikus használatával a régi könyvdiszerekre, a figyelmet a szöveg és a kép közt megosztó rajzokra emlékeztetnek.

De Buday saját korának grafikai nyelvét sem tagadta meg. Metszetein mindig a fekete szín dominál, ami nemcsak a balladához vonzódás, a komor előadásmód jele, hanem bizonyos festőisége is. A lineáris rajzolatú, síkba kiterített klasszikus fametszetstílussal, tehát a Dürer- vagy Holbein-féle előadásmóddal ellentétben Buday a teret, a mélységet és a fényhatásokat is érzékelteti. Az események mindig a kép háttérében, a felvillanó fehérek drámai tűzijátékával kísérve érik el csúcspontjukat, s ebben a feszített, érzelmileg szándékosan túlhevített stílusban a század első felének képzőművészeti felfogására ismerünk.

Az Angliában készült újabb metszetek közül kiemelkedik az Athéni Timonhoz készült sorozat. Az események helyett itt egy arc újra és újra visszatérő vonásaival találkozunk, s az egyre fáradtabb és öregebb portré belső drámája köti le figyelmünket. A szimbolikus jelek azonban itt, e látszólag portréra szorítkozó sorozatnál is visszatérnek. A homlok mögé ágyazva a gondolatok jelképes köre látható.

(Perneczky Géza, Élet és Irodalom, 1970. nov. 14.)

ÖSSZEÁLLÍTOTTA: LENGYEL ANDRÁS

Egybeöltve kultúrát és életet A SZABADTÉRI JÁTÉKOK ELSŐ KORSZAKA

Egy város színházi élete mindig érzékenyen reagál a kor kisebb-nagyobb eseményeire. Szeizmográfként mutatja Szeged színház története is például a fel-feltűnő kolerajárványokat, a fenyegető árvízveszélyt, de jelzi a politikai, társadalmi mozgásokat, a szellemi élet változásait.

A 20-as évektől kezdődően a körbedarabolt országban fokozatosan változott a város szerepköre. A határokkal, vámokkal leeresztett világban kereskedelmi gócpont jellege háttérbe szorult, a kolozsvári egyetem átkerülésével, a csanádi püspökség székhelyének kijelölésével egyetemi város lett, szellemi tőkéje egycsapásra megnövekedett. Ennek épületbeli feltételei teremtdötek meg a Rerrich Béla által megálmodott, négyzetes zárt téren a befejezéséhez közeledő Fogadalmi templom előtt. Az egyház és tudomány igényeit kielégítő intézetek árkádorsorai alatt létrehozták a Nemzeti Emlécsarnokot. A klebelsbergi gondolat megtestesüléseként kialakult a város új szellemi központja. Mindezt a dóm felszentelése – az árvízi fogadalom 50. évfordulóján, 1930-ban –, majd a tudomány eredményeként Szent-Györgyi Albert Nobel-díja is fémjelmezte.

Közben azonban váratlanul egy nem tervezett gyerek is a Dóm térre keredzkedett: a művészek, a Szabadtéri Játékok. Ellentmondások között született, de borzasztó tehetségesnek ígért, s bár kezdetektől rengeteg baj volt vele, mindenki rögtön megszerette. Szinte azonnal tudni lehetett, hogy „Szeged egész jövőjét innen fogja nyerni”

– legalábbis Mascagni jóslata 1935-ben így hangzott. A szabadtéri tömegrendezvények ezekben az években Európa szerte a levegőben voltak. Juhász Gyula már 1926-ban Szegedre álmodott egy ilyet, Salzburg mintájára. A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma (elsősorban a Párizsban, Gemier-nél tanult Hont Ferenc) és a hivatalos kultúrpolitika (Klebelsberg Kunó) elérő irányból érkező szándékainak találkozása hívta életre végül is a Szabadtéri Játékokat. Egyfelől a tömegszínház, a művészetek demokráizálásának igénye, másfelől a vallás, és a magyarság szellemi erejének, igényességének határainkon túl is átsugárzó felmutatása – az a kettősség, amely között máig is egyensúlyoz a Játékok műsorpolitikája. Szerinte a Kárpátok közötti útban, egészen a legszélsőbb székelgyepűig mi magyarok voltunk és vagyunk azok, akik a nyugati lélek dómjait, fellegeteit és lobogó tűzhelyeit felépítettük. Tőlünk keletre egy más Európa következik. Éppen ezért kellett és kell Európát a vérünk utolsó csepp hullásáig megvédenünk. Szeged is ilyen végvár...” (Klebelsberg 1927.)

1931. június 13-án vallásos tárgyú művel fogamzik meg a Szabadtéri Játékok. „A Nemzeti Színház személyzete Voinovich Gézának kitűnő művét, a Magyar Passiót oly tökéletes előadásban hozta színre, hogy művészi és vallásos szempontokból egyaránt fejlethetetlen élmény volt. A Szabadtéri Játékok bevezetésére irányuló kísérlet teljes sikerrel végződött” – törvényesítik a kultuszminisz-

ter elismerő sorai a városi hatóságok számára az új színházat.

A kezdeményezés mellé magánvállalkozásban, városi támogatással a szegedi sajtó áll. A Délmagyarország és a Friss Újság rendező gárdája Pásztor József elnökségével vállalja az első évek erkölcsi és anyagi kockázatát. „... a városok mai megfeszített versenyében a második város végképpen lemarad, ha továbbra is vállaljuk ezt a némaságot és téletenséget, amelyben Szeged eddig élt. Ez a meg gondolás vezetett bennünket, amikor társadalmi úton vállaltuk a Szegeden méltó keretek között lezajló, országos figyelem felkeltésre alkalmas események megrendezését” – írják a „nevelőszülők”, a rendezőbizottság, a városi támogatásért folyamodva. Az igazi születésnap tehát 1933-ban. Az ember tragédiájának bemutatója. Az alig 25 éves, fiatal Hont Ferenc rendezése bizonyosságot adott a Tragédia szabadtéri lehetőségeiről, ami az elkövetkező hét nyáron keresztül különböző rendezői megközelítésekben végigszínpadon van. Tömegek ismerhetik meg Madách remekművét.

1935-ben Mascagni Parasztbecsülete – a szerző vezénlyésével – a zenés színház, az opera hódítja meg a Dóm teret, bebizonyosodik a páratlan akusztika. 1926-tól „házi kezelésben” a város vállalja fel a Játékok kockázatát. A művészeti vezetők Kolozsvárról ide csábított egykori szegedi vezérigazgató, Janovich Jenő találja ki azt a többműfajú, tömegeket is megnyerő sajátos szegedi népszínházat, amely máig is életképes, s amely operának, prózának, daljátéknak, hangversenynek egyaránt helyet biztosít. „Az ember tragédiája mellett ki kell, hogy alakuljon valami általános művészi program képe is. Olyan darabok, amelyek szervesen és elválaszthatatlanul a templomhoz és a térhez illelnek” – fogalmazza meg a Játékok jövőjét a Színpad c. folyóiratban. 1926-os programjában a Bizánc mellett a klasszikusnak számító magyar színpadi alkotások; a Tragédia és a János Vitéz szerepel, s csak a költségek miatt nem kerül sor a Hunyadi Lászlóra. 1937-ben megismétlik a nagysikerű sorozatot, s kiegészítik egy helyi ihlettségű bemutatóval, Berceli Károly: Fekete Mária című misztériumjátékával. Az első időszak csúcspontja, 1938. július 13. és augusztus 15. között

összesen 17 este megy Az ember tragédiája (3), a Hány János, Herceg Ferenc Bizáncja (3), a Turandot (3), Újházi: István király népe (3), egy ünnepi Kodály-hangverseny és Verdi Requiem-je. A művészi, erkölcsi siker egyértelmű, meggyőzi a kételkedőket is. A szabadtéri színjátszás végre Magyarországon is otthonra talált: „... a magyar génusz sorsszerű magányából kiválva, lassanként keresztül törté magát a kulturális életünkön és immár utat talált magának a szabad levegőre, az élet szabad terére is, hogy ott egybeöltsé a kultúrát és életet” – írja Tóth Aladár az Esti Naplóban. A „házi kezelés” azonban a három év alatt 195 019 pengő deficitet is összehozott, pedig akkoriban még gazdaságos vállalkozásnak szánták a Szabadtérít...

Gyorsan megint örökre adják. Mivel kulturális és várospolitikai szempontból kívánatosnak tartatik a folyamatosság, 1939-re magánvállalkozót keresnek; az Ünnepi Játékokat Rendező Kft. Kiss Ferenc vezetésével vállalja fel ezt az évadot. A legjelentősebb bemutatón, már a háború előszelében, az Aida. Ekkor utoljára népesül be a hatalmas nézőtér és színpad. Aztán húsz évig hallgatnak a műzák a Dóm téren.

Szegednek tehát sikerült ezekben az években az, ami tíztizenkét másik magyar városnak – köztük Pécs, Debrecen is kíséreltezt – nem jött össze. Az Ünnepi Játékok hagyománya a Dél-Alföld centrumában megteremtődött.

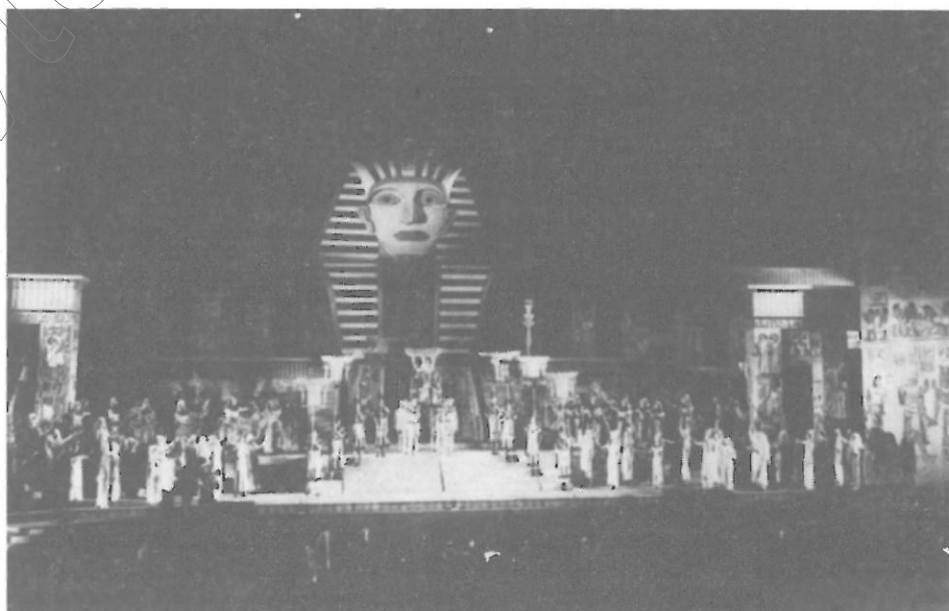
A műsorpolitika telitalálati, a bravúros kötéltánc a vallási vonatkozású, a művészileg értékes és a népszerű, zenés, tömegeket vonzó produkciók között, a szabadtéri színjátszás eszközeinek megtalálása (az a típusú látványszínház, ahol a szöveg, a zenei effektusok és a nagyszabású freskók együttesen tudnak hatni) – nemcsak új színházat, de új műfajt is meghonosítottak Magyarországon. Azt a szabadtéri színházi népiünnepélyt, amelyhez még gyakran ma sem elegend az alkotók előregyártott paneljei, amely ma sem fér el mindig a kritikusok skatulyáiban, s amely az egyszerű, romlatlan nézőkre tud legjobban hatni. Az új színház születésével „egy volt az örömben egész Szeged”, a város közelebb került Európához! Itt dirigált Mascagni, itt énekelt Gina Cigna, előadást nézett az osztrák kancellár, egy-egy

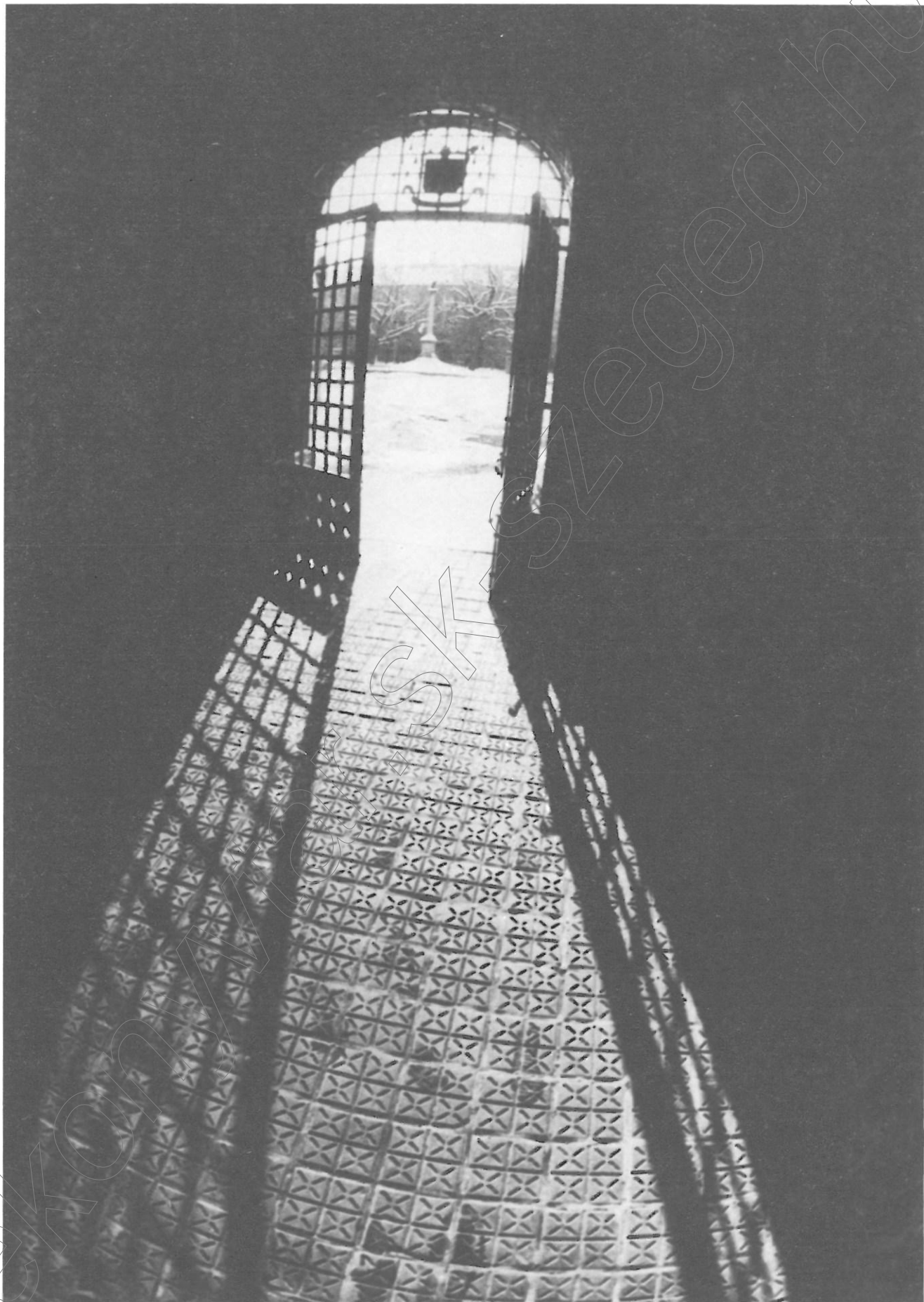
szezonban 40–50 külföldi lap emlékezett meg a Játékokról. Fülléres vonatok indultak, az ületek, vendéglátóhelyek forgalma érezhetően megpezsdült. De kapcsolódott Szeged az ország szellemi vérkeringéséhez is. Olyan rendezőket nyertek meg mint *Hevesi Sándor, Bánffy Miklós, Janovich Jenő, Nádasdy Kálmán, Hont Ferenc*, színpadra lépett a téren *Tőkés Anna, Lehotay Árpád, Csontos Gyula, Palló Imre*, a látványt formálta *Buday György, Oláh Gusztáv, Fülöp Zoltán, Varga Mátvás. Fricsay Ferenc, Rubányi Vilmos, Kodály Zoltán, Ferencsik János* vezényelt, *Szentpál Olga, Harangozó Gyula* koreografált. Impozáns névsor... A két háború közötti Szeged színházi életének jelentős, új tényezője lett tehát a szabadtéri, mintegy kiegészítette a nyaranta hallgató városi színház kínálatát, egyben mértéket is adott. A színház legjobb erőit bekapcsolta a munkába; így *Sziklai Jenőt, Patkós Irmát, Kiss Ferencet, Táray Ferencet, Fricsayt*, akik ekkortájt a szegedi színház tagjai voltak. És az örökké nyughatatlan Hont Ferencet, aki nemcsak szülőatyaként, rendezőként, de a Színpad című lap indításával teoretikusként is sokat lendített a Játékok ügyén. Aztán elhagyva az önállósodó gyereket, 1937-ben a Független Színpadot létrehozni Pestre indult...

1959-ben ébresztették föl álmaiból a Szegedi Szabadtéri Játékokat. Mára már lassan felnő, de még mindig borzas kamasznak számít, nem tud rendesen felöltözködni, zajos, kissé piszkos is, pedig már „szocialista átnevelésben” is részesült. A város jól-rosszul, nyáron dédelgetve, de többnyire morgolódva túri, hogy télen is ott „csövez”, garázdálkodik a Dóm téren. Miközben tudja, hogy sok a lehetőség benne, *nemzeti érték* — nem képes áldozni a táplálására, neveltetésére, öltöztetésére. Túri, hogy nyaranta elszórakoztassa a polgárokat, idecsalogassa a jól fizető idegencet. Az elmúlt 30 évben Petőfi-híddal (amiből a nézőtér készült), művészekkel együtt ha 300 millió forintot fordított rá. Ez az inflációt bekalkulálva sem összeg, ennyit a Szegedi Nemzeti Színház az utóbbi 3 évben elköltött.

Többet kellene rá fordítani, még mindig nagyon tehetséges, s bizonyára meghálálja. Elkezdődhetne már végre a kissé konszolidáltabb, érettebb felnőttkora.

KOVÁCS ÁGNES

EGY HABILITÁCIÓ TÖRTÉNETE

Az utolsó fél évszázad társadalomfejlődésének egyik jellemző sajátossága az volt, hogy az új típusú szocialista társadalom felépítésének programja meghirdetésekor gyökeresen szakított a múlttal és a történeti folytonosság vállalása helyett a múlttal szembe fordult és a korábbi értékeket elvetette. A kultúra és a tudománypolitika területén ezt a szemléletbeli váltást a Magyar Tudományos Akadémia (a továbbiakban: MTA) 1949-ben végrehajtott átszervezése példaértékűen ábrázolta, mert az MTA rendes és levelező tagjai közül sokakat jogfosztó jelleggel tanácskozó tagokká minősítettek vissza, mások tagságát külföldre távozás miatt 1948-ban és később is kizártak tekintették, ismét másokat politikai szempontok alapján kizártak, egy esetben pedig kikényszerített lemondás alapján a tagságot megszüntetnek tekintették.¹ Ezek a vállalkozások a legnagyobb számban az akadémia társadalmi-történeti tudományok osztályának tagjait – közöttük is sok egykori szegedi jogászprofesszort – sújtották.² A kizárt tagok között szerepelt Horváth Barna levelező tag is, aki több mint egy évtizedig – 1929-től 1940-ig – Moór Gyula utódként a szegedi Ferenc József Tudományegyetemen a Jogbölcsélet Tanészék professzoraként dolgozott. Munkásságát főbb vonalaiban Szabó Imre már több évtizeddel ezelőtt erősen normativista szemszögből bírálta.³ Ezzel az értékeléssel évtizedekig befolyásolta Horváth Barna működéséről alkotott képet. Ezt a – főként a jogásztársadalom számára írott – bírálatot csak azok a történészek és szociológusok kezelték óvatosabban, akik az 1970-es években Bibó István és Erdei Ferenc munkásságával kezdtek el foglalkozni és ennek során Horváth Barna munkásságára is más aspektusból tekintettek.⁴

A hazai, XX. századi eszméletörténet és tudománytörténet iránt érdeklődők számára ma már szinte közhelynek számít az a megállapítás, amely szerint Bibó és Erdei érdeklődéssel tanulmányozták Horváth Barna jogbölcséleti munkáit és ennek hatására későbbi gondolati teljesítményükben is kimutathatóan jelen volt. A gyakori és egyre szaporodó hivatkozások és utalások ellenére azonban a Horváth Barnával foglalkozó művek jegyzéke igen szerény. Az eddig megjelent munkák közül kiemelkedik Nagy Endre tanulmánya, aki az elsők között törekedett a kialakult Horváth Barna-kép árnyalására és tárgyilagos számbavételére.⁵

Horváth Barna pályakezdése

Ebben az írásban arra törekszem, hogy Horváth Barna pályafutását indulásától a szegedi egyetem jogi karának magántanári képesítés megszerzéséig ismeressem néhány, eddig még nem, vagy csak kevésbé ismert adatra támaszkodva. Remélem, hogy a közölt adatok segítségével képet alkothatunk arról, hogyan kezdődött Horváth Barna egyetemi karrierje.

Horváth Barna (Budapest, 1896 – Hingham USA 1973) biztos és talán nagy hivatalnoki karrier ígéretével biztató állást cserélt föl a szegedi egyetemi katedrára, amikor 1929-ben a jogbölcsélet tanészék professzora lett. Pályafutásának kezdete nem sokban tért el sok más – szintén hivatalnok és honorácior értelmiségi családból származó – pályatársa életútjától. Maga Horváth Barna több évtizeddel később így emlékezett vissza arra a szellemi környezetre, amelyik serdülőkorában körülvette őt: „A budai Werbőczy-gimnázium-önképzőkörében a Vén cigány, Pán halála, Hamlet és Faust monológjai voltak kedvelt szavalószámaim. Hegedűs Tiborral Az ember tragédiájából együtt adtuk elő a Kepler-jelenetet; Szuly Elemérrel pedig a Hesperidák kertjéből Atlas és Heraklész találkozását. Mint önképzőköri elnök, előadás-sorozatokat rendeztem, amelyben Anderlik Előd felsőmatematikáról, Hornyánszky Miklós Hugo Victorról, Zimányi Károly anilinfestékekről, valaki a lipcsei csata stratégiájáról, magam pedig Dantéről értekeztem.”⁶ A kitűnő eredménnyel elvégzett középiskolai tanulmányai befejezése után, 1914-ben beiratkozott a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Jogi Karára, de megkezdett tanulmányait hamarosan megszakította és 1915. május 15-én mint egyévi önkéntes, bevonult a veszprémi m. kir. 7. honvéd tábori ágyús ezredhez. Ennél az alakulatnál zászlóalj-segédtsízként és löszeroszlop-páncsnokként 15 hónapon át teljesített harctéri szolgálatot az orosz, a román és az olasz harctéren, amelyből azonban az arcvonalbeli szolgálat csak hat hétig tartott. Katonai szolgálata az általános leszereléssel ért véget 1918. november 7-én, ekkor mint tüzérhad-

nagy szerelt le. A forradalmak alatt állása nem volt, minden idejét tanulmányainak szentelte.⁷ Az egyetemi vizsgái közül két alapvizsgát egyhangú kitüntetéssel, egy alapvizsgát egyhangú, két szigorlatot szótöbbséges kitüntetéssel, egy szigorlatot pedig egyhangú kitüntetéssel tett le.⁸

Az egyetemi tanulmányok befejezése után Horváth Barnát 1919. szeptember 1-jén a Kincstári Jogügyi Igazgatósághoz rendes fizetéssel segédfogalmazóvá nevezték ki, a jogtudori oklevelet 1920. március 6-án szerezte meg.⁹ A hivatali életben viszonylag gyorsan emelkedett a ranglétrán, mert 1922 júliusában kincstári alügyési címet kapott, 1923 októberében pedig a vallás és közoktatásügyi miniszter közalapítványi királyi ügyésszé nevezte ki a Közalapítványi Királyi Ügyigazgatósághoz.¹⁰

Horváth Barnára egyetemi éveitől a legnagyobb hatást a kiváló magánjogász Grosschmid Béni – akinek jelentősége túlnőtt a magánjogon – gyakorolta. Ezt dokumentálja Horváth Barnának egy nyilatkozata, valamint egy, már az emigrációban megjelent, Grosschmid műhelyéhez (1955) című tanulmánya, amelyet a kiváló jogtudós emlékének szentelt.¹¹

Horváth Barna 1919–1926 közötti időszak hivatalnoki tevékenységéről egyelőre levéltári adatokkal nem rendelkezünk. Ennek ellenére kétségtávol megállapítható, hogy hivatali teendőivel egyidejűleg kitarátóan folytatta – még a gimnáziumi önképzőkörben megkezdett – magántanulmányait. Ezt a feltevést támasztja alá, hogy 1923–1925 között mintegy húsz kisebb írása jelent meg. Ezek többnyire a magánjog tárgykörébe illeszkedő, később – a recenszens szellemi tájékozódási irányát is jelző – jogtörténeti, jogbölcséleti és történetfilozófiai tárgyú műbírálókat voltak.¹² Arra gondolva, hogy ezeket a cikkeket hivatali munkájával párhuzamosan, önszántából írta, mindenképp figyelemre méltó ez az aktivitás. Önmagában azonban még nem volt elegendő az egyetemi pályára történő átkerüléshez, azt azonban jól mutatja, hogy szerzőjük igyekezett jelen lenni a hazai szellemi életben.

A pályakép eddigi vázlatos ismeretében joggal vetődhet fel a kérdés, hogy a Budapesten élő és jó állásban lévő állami tisztviselő, akire minden bizonnyal 1919 után fényes hivatali karrier várt, hogyan került kapcsolatba a szegedi egyetem jogi karával?

Horváth Barnának a szegedi egyetem munkájába történő bevonását Moór Gyula szorgalmazta, aki ekkor már évek óta a jogbölcselet professzora.¹³ Kapcsolatuk kezdetére – amely nem volt régi keletű – Horváth Barna több évtizeddel később úgy emlékezett vissza, hogy 1923 nyarán ol-
vasta Moór Gyula *Bevezetés a jogfilozófiába* című könyvét, amely felkeltette a szerző iránti érdeklődését. „Az első perctől fogva láttam – írja –, hogy a szerző okos és művelt ember. Kételkedem, vajon nem zsenivel állunk-e szemben.” E könyv elolvasása után nem sokkal Horváth Barna tanulmányt írt a bécsi jogi iskoláról, amelyet elküldött Moór Gyulának, aki a dolgozat elolvasása után Budapesten személyesen felkereste Horváth Barnát a lakásán, majd egy kávéházban beszélgettek. Moór Gyula azt mondta, látja, hogy a tanulmány szerzője érti és ismeri a jogbölcseletet, az igazi problémát a tanulmány megjelöltetése okozza, mert annak többnyire előfeltétele a magántanári képesítés megléte. Horváth Barna szegedi magántanári habilitációjának gondolata valószínűleg ekkor vetődött fel először.¹⁴

A gyakorló jogászok számára a tudományos életben való érvényesülés legfőbb módja ebben az időszakban a magántanári képesítés, a habilitáció volt. A habilitáció ügyrendje szerint képesített magántanár ugyanis megszerezte az egyetemen való előadás jogát és amennyiben kellő tehetséggel és szorgalommal rendelkezett, a professzori katedra várományosává vált.¹⁵ Horváth Barna neve – aki az előbbiekre figyelemmel magántanári képesítés iránti folyamodványt adott be a szegedi egyetemhez – először 1925 októberében bukkan fel a jogi kari iratok között. Az Egyetemi Tanács október 3-án kelt átiratával megküldte a karnak a vallás- és közoktatásügyi miniszter 10.12/1925. III. b. számú, a külföldi tanulmányi ösztöndíjak tárgyában kelt rendeletét, hogy véleményes jelentéssel sürgősen válaszoljanak. Laky Dezső dékán 1925. október 27-én kelt választtervezetében jelenti, hogy „már most bátorodom Nagyméltóságod (vagyis a miniszter) figyelmébe ajánlani Horváth Barna dr. közalapítványi királyi ügyész, akinek a jogfilozófia tárgyköréből egyetemi magántanári képesítése most van folyamatban – s mint hogy a személyes minősültséget már megkapta –, előreláthatólag rövidesen be is fejeződik.”¹⁶ A dékánnak ezt az előkészített javaslatát a két nappal később megtartott rendes kari ülés – Moór Gyula előterjesztésében – elfogadta és még ugyanezen a kari ülésen Moór Gyula referált Horváth Barna magántanári képesítés iránti kérvé-

nyéről. A folyamodó személyi kérdését a kari tanács szavazás alá bocsátotta és a Polner Ödön távollétében megtartott titkos szavazás eredményeként – 12 igen szavazattal – őt a magántanári képesítés következő fokozatára bocsátották.¹⁷

Az 1925. december 17-én megtartott IV. rendes kari ülésen Moór Gyula, az ülés elnöke jelentést tesz: „Elnök jelenti, hogy dr. Horváth Barna közalapítványi ügyész jogbölcseletről kért habilitációja ügyében a kiküldött szakbírálók bírálatukat beterjesztették, az kinyomtatott és kellő időben a kar tagjai között szétosztatott. Felteszi a kérdést, hogy a kar a szakbíráló véleményét elfogadva dr. Horváth Barna munkáit a magántanári képesítés alapjául elfogadja-e? Dr. Tóth Károly kérésére elrendeltetvén a titkos szavazás, a kar egyhangúlag, 12 szavazattal dr. Horváth Barna irodalmi munkásságát a magántanári képesítés alapjául elfogadja.”¹⁸ Az egyik bíráló, dr. Szandtner Pál „tekintettel arra, hogy a folyamodó kiváló készsége már irodalmi munkáiból is megállapítható”, javasolta a szóbeli kollokvium elengedését. Ezt a másik szakbíráló, Moór Gyula – bár a jelölt kiváló felkészültségét maga is elismerte – elvi okokból ellenezte. A kar ez utóbbi nézetet tette magáévá és Horváth Barnát szóbeli kollokvium elé bocsátotta, amelyen Moór Gyula, Szandtner Pál és Kiss Alberti intézett hozzá kérdéseket, majd pedig a kar nyílt szavazással Horváth Barna szóbeli kollokviumát dicsérettel elfogadta. A kiváló vizsgára tekintettel Kovács Ferenc javasolta a próbaelőadás elengedését, melyet – ismét elvi okokból és azért, mert a próbaelőadás időpontját már három nappal korábban meghirdették – Kiss Albert és Moór Gyula ellenezte.¹⁹

A magántanári próbaelőadásra a következő napon, 1925. december 18-án került sor, melyet a kari ülés jegyzőkönyve így

rögzített: „Elnök felhívására Horváth Barna nyilvánosan megtartotta 'A jogbölcseletről' cz. próbaelőadását, aminek megtörténte után a kar visszavonult és Horváth Barna próbaelőadását Moór Gyula és Szandtner Pál referátuma alapján egyhangúlag elfogadta s őt a magántanári képesítő szabályzat 17. paragrafusa alapján a maga részéről a 'Jogbecsület' tárgykörből képesített magántanárnak nyilvánítja.”²⁰ Ezzel a magántanári képesítésről szóló határozat megszületett, de a miniszteri megerősítés se késett sokáig, mert az 1926. január 28-án megtartott kari ülésen az elnök ismertette a m. kir. vallás és közoktatásügyi miniszter 99.106/1925. számú rendeletét, amellyel dr. Horváth Barna közalapítványi ügyésznek jogbölcseletről egyetemi magántanárrá történt képesítését jóváhagyólag tudomásul vette és őt ebben a minőségében megerősítette.²¹

Miután formailag is befejeződött a habilitációs eljárás, Horváth Barna önálló előadási jogot szerzett, ezzel a jogával azonban – miként erről az egyetemi tanrend tanuskodik – az 1926/27-es tanévben nem élt, az 1927/28-as tanév első félévében heti két órát meghirdetett „A jogi szerv elmélete” szemináriuma megtartása alól pedig – már folyamatban volt bécsi, majd londoni ösztöndíja miatt – felmentést kapott.²² Külföldi útjáról tetemes szellemi poggyásszal érkezett haza. Itthon már – Moór Gyula Budapestre történő távozása miatt – várta a szegedi professzori kinevezés.²³ Katedráját 1929 őszén foglalta el, amellyel több mint egy évtizedig tartott újabb fejezet kezdődött el életében. Ez alatt az idő alatt írta meg főművei közül a család tulajdonában álló Szeged, Béke utca 5/A szám alatti házban a német nyelven kiadott *Jogszociológiát* (1934) és *Az angol jogelmélet* (1943) jelentős részét.²⁴

LICHTENSTEIN JÓZSEF

JEGYZETEK

1. Vö. Magyar Tudomány, 1989. 9. sz. 760–763. 1.
2. A kizárt tagok névsoráról és rehabilitációjáról ugyanott.
3. Szabó Imre: A burzsoá jogbölcselet Magyarországon. Bp. 1955. 421–493. 1.
4. A teljesség igénye nélkül lásd Huszár Tibor, Kulcsár Kálmán és Lengyel András idevágó munkáit.
5. Nagy Endre: Bevezetés Horváth Barna: Demokrácia és jog című tanulmányához. – Medvetánc, 1985. 2–3. sz. 295–303. 1.
6. Vö. Az új könyvek könyve. 173 író, művész, tudós vallomása olvasmányairól. Összegyűjtötte és bevezetéssel ellátta: Köhalmi Béla. Bp. 1937. 157. 1.
7. Egyetemi Levéltár Budapest. A Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészkarai iratai 1194/1926/27. Horváth Barna önéletrajza.
8. Csongrád Megyei Levéltár, Szeged (a továbbiakban CsmL). A Ferenc József Tudományegyetem jogi kara irata, 1927/18. 9. doboz. 2272.
9. A Kincstári Jogügyi Igazgatóságáról lásd: A Magyar Állam Szervei 1944–1950. Bp. 1985. 347–348. 1.
10. A Közalapítványi Ügyelgizgatóságáról ugyanott 362–363. 1.
11. Vö. 6. tétele alatti idézett mű.
12. Vö. Horváth Barna műveinek címjegyzéke és cikkeinek különlenyomatai. MTA Kézirattár MS 1359.
13. Moór Gyula (1888–1950) újabb értékeléséhez lásd a Jogtudományi Közöny 1989. 10. számában a róla szóló tanulmányokat.
14. Horváth Barna egyesült államokbeli emigrációjában készült angol nyelvű önéletrajza 61. 1. Ezt a szöveget Horváth Béni, Horváth Barna fia bocsátotta rendelkezésemre, szívességet ezúton is köszönöm.
15. A magántanári habilitáció helyéről a magyar felsőoktatásban lásd Lengyel András: Szerb Antal magántanári habilitációja című alapos munkáját. Szeged, 1988. 48. 1.
16. CsmL. A Ferenc József Tudományegyetem jogi kara irata, 1925/26. doboz. 173. 125.
17. Ugyanott, 6. doboz. 173.
18. Ugyanott, 6. doboz. 300.
19. Ugyanott
20. Ugyanott
21. Ugyanott, 1925/26. 7. doboz. 376.
22. Ugyanott, 1926/27. 8. doboz. 874.
23. Horváth Béni szíves közlése

A PSZICHOANALÍZIS SZEGEDI RECEPCIÓJÁHOZ

FELDMANN SÁNDOR ELŐADÁSAI
1928 – 1929

1. Ismeretes, hogy a pszichoanalízis a 20. század elején vált viszonylag közismertté Magyarországon. Freud eszméit-elveit először *Ferenczi Sándor* (1873–1933), Freud tanítványa és barátja kezdte népszerűsíteni mestere műveinek fordításával, népszerűsítő írásokkal, előadásokkal, szemináriumokkal. Ő hozta létre – néhány társával – 1913-ban a Nemzetközi Pszichoanalitikai Egyesület budapesti csoportját is.¹ Később azonban „kitüntetett” helyzete megszűnt, a pszichoanalízisnek Magyarországon is többféle irányzata jött létre. A „szakadár” irányzatok egyik legjelentősebbje, a Független Orvosanalitikusok Egyesülete néven ismeretes csoport lett, amelynek vezetője *Feldmann Sándor*² (1890– ?) volt. Feldmann Szegeden is megfordult, *itteni szereplései a „függetlenek” vidéki térhódításának történetéhez tartoznak*, s egyként vallanak a csoport aktivitására s a szegedi „közönség” ilyen irányú érdeklődésére. Ezért (mivel a pszichoanalízis magyarországi elterjedésének korai szakaszát vizsgáló kutatások még elég gyérek és esetlegesek), úgy hisszük, nem lesz érdektelen számba venni Feldmann szegedi szerepléseit sem.

2. Feldmann, aki szegedi előadásai idején a Független Orvosanalitikusok Egyesületének elnöki tisztét is ellátta, tipikus *eklektikus pszichológus* volt. Nézetei, egész tudományos munkássága alapját Freud felfogása adta, de Freud nézeteit minduntalan „korrigálta”, „kiegészítette” más, Freud „utáni” mélylélektani elvvel. Munkássága jellemzőit s értékét még nem mérte föl a kutatás, annyi azonban bizonyosnak tetszik, a '20-as, '30-as évek egyik vezető pszichoanalitikusa ő volt – kiterjedt ideggyógyász praxissal. *Működése a magyar pszichológia- (s orvos-) történet egyik izgalmas vonulata.*

Első szegedi előadására 1928. szeptember 30-án került sor a Belvárosi moziban. Az előadást nagy sajtópropaganda előzte meg. Elsőként, már szeptember 16-án, a Délmagyarország hívta fel a figyelmet Feldmann előadására. A Délmagyarország híradásából kiderül, hogy a pszichoanalízis-előadások révén történő vidéki terjesztése a Független Orvosanalitikusok Egyesületének „ötlete” volt. „A magyarországi orvosanalitikusok egyesülete elhatározta, hogy azokat a nagy sikerű előadásokat, amelyeket a múlt évben Budapesten az Urániában rendezett, a nagy vidéki gócpontokban is rendszeresíteni fogja.” (Dm, 1928. szept. 16., 9. 1.) Az „orvosanalitikusok” tervei szerint: „Szeged lesz az első a vidék városai között, ahol – a nagy metropoliszok után – kibontja zászlaját az analízis sokat támadott és mégis diadalmasan előretörő tudománya.” Az egyesület fontosnak tartotta, „hogy Szeged közönsége, amely mindég megértéssel és szeretettel fogadta a társadalom bajait orvosló és a haladást elősegítő eszméket”, bekapcsolódjon „a nagy szociális és kulturális tényező felkarolásába”, s ezért küldik le Feldmannt, „az egyesület szellemi vezetőjét”, „kinek neve tudományos munkássága révén már régen túlterjedt az ország határain.” „Szeged közönsége – vélekedett az előzetes írójá – bizonyosan nem fog elmaradni a metropoliszok mögött, és megértéssel fogja fogadni falai között e nagyszerű eszme kiváló mesterét.” (9. 1.) Egy héttel később, szeptember 23-án már

két lap (a Délmagyarország és a Szegedi Napló) is propagálta az előadást. A Délmagyarország szerint: „a jelentős tudományos előadás iránt egyre fokozódik az érdeklődés” – s e híradás magyarázattal szolgál a miért-re is: „a lélekelemzés problémája régen kinőtt a tudományos keretek közül és ma már felkeltette a nyilvánosság érdeklődését is. A lélekelemzés, mint a tudomány egyik legcsodálatosabb módszere, nagyszerű eredményeket produkál, mert felkutatja azokat a rejtett és sokáig hozzáférhetetlennek vélt okokat, amelyek lappangva, titokzatosan megbontják a lélek természetes harmóniáját. Ma pedig lélekileg és idegileg beteg úgyszólván az egész emberiség. A háború és a háborút követő idők nyomorúsága próbára tette a legedzettebb idegrendszereket is és ebben a nagy lelki felfordulásban Freud professzor hatalmas elgondolású lélektani módszere mutatja meg a kivezető utat. Ezért várják Szegeden is nagy érdeklődéssel a kiváló orvosanalitikus előadását...” (Dm, 1928. szept. 23., 8. 1.) A Szegedi Napló – a fentebbiek rövid összefoglalásán túl – Feldmann jellemzéséhez szolgáltatott adatot: „Dr. Feldmann Sándor a leglebilincselőbb és legközvetlenebb előadó, aki Budapesten óriási sikerrel tartott előadásokat az Urániában, a meg nem értett férfi, nő és gyermekről.” (SzN., 1928. szept. 23., 6. 1.) Két nappal később (szept. 25-én) a Szegedi Napló és a Szegedi Új Nemzedék folytatta a hírverést, s a következő szövegű hirdetést tette közzé: „Dr. Feldmann Sándor előadása a pszichoanalízis orvosi és társadalmi jelentőségéről szept. 30-án, vasárnap de. 11 órakor a Belvárosi moziban.” Ezt a hirdetést szeptember 29-én és 30-án mindhárom szegedi lap újra közölte.

A Délmagyarország, amely a legnagyobb érdeklődést mutatta az előadás iránt, szeptember 30-ai számában egy interjút is közölt Feldmannal (4. 1.). Ebben a meginterjúvolt már röviden vázolta előadása lényegét is. „Arról a hatásról lesz szó szegedi előadásomban – mondta –, melyet a pszichoanalízis az orvostudományra gyakorolt, valamint arról, hogy az ember mint társadalmi lény, hogyan helyezkedik el.” A pszichoanalízisnek az orvostudományra gyakorolt hatását – az interjú szerint – abban látta, hogy a lélekelemzés megszüntette a „misztikus dualizmust, amely a lélek és a test között fennáll, azokat egységbe foglalta és a kölcsönhatásokat kiderítette”. Szerinte ez a „kölcsönhatás” minden betegnél megmutatkozik, ezért az orvosnak a szervi betegség vizsgálatánál is tekintettel kell lennie „a beteg egyéniségére”. Társadalmi vonatkozásban az embert körülvevő illúziók „feleslegességét” hangsúlyozta. Az illúziók közé sorolta a spiritizmust is, „amely bizonytalan ábrándokkal akarja az emberiség figyelmét földi dolgainak helyes elintézésétől visszatartani.” Kiderül az interjúból, hogy előadásában Feldmann néhány beteg analízisét is ismertetni kívánta.

Az előadás sajtó-előkészítéséhez tartozik, hogy a Délmagyarország még ugyanebben a számában egy könyvismertetést is közölt Feldmann „*Idegeesség és ösztönélet*” c. művéről.

Az előadásról 1928. október 2-án mindhárom szegedi lap beszámolt. E híradások – az interjúval kiegészítve – jó források az előadás tartalmának rekonstruálásához. Az előadást legtöbörében a Sze-

gedi Napló foglalta össze. Eszerint: Feldmann „A lélek és a test egységes – elvből kiindulva érdekes példákkal illusztrálta a pszichanalízis jelentőségét az orvostudományban. A kérdés társadalmi jelentőségével kapcsolatban azt hangoztatta, hogy elsősorban az embereknek önmagukat kell analizálni, megismerni. Hangoztatta, hogy az embereknek ösztönük bizonyos mértékben szabad szárnyra eresztés mellett – erkölcsöseknek kell maradni. Fejtegetései során arra a megállapításra jutott, hogy szervi és lelki (értelembe) csak az lehet egészséges, aki társadalmi és etikai értelemben is az. A bűn és büntetés kérdésével kapcsolatosan hibáztatja, hogy az emberek mindig csak azt hallják a társadalomban, ami tilos, de hogy mi van megengedve, arról sohasem hallanak. Végül a spiritizmusról beszélt, amelynek követőit a lelki betegek sorában sorozza.” (SzN 1928. okt. 2., 5. 1.) Emellett a Délmagyarország beszámolójából azt is megtudjuk, hogy Feldmann előadásában – a már említettek kivételével – szó volt még a rejtett bűntudatról, a vallomáskényszerről és az illúziókba való menekülésről is.

Nyilvánvaló, mint minden mélylélektani fölfogás, Feldmann koncepciója is alapvető szervi hibában szenved. A lelki jelenségek szférásterületi elkülönítése, illetve ilyes elkülönültségében való elemzése végsősoron éppen e jelenségek valódi (társadalmi) meghatározottságát „iktatja ki”. Paradox módon azonban, mint a mélylélektan általában, Feldmann előadása is hozzájárulhatott közönsége, a súlyos szociálpszichológiai konfliktusokat átélő polgárság konfliktusainak tudatosulásához. Mert ahogy Simó Sándor írta Freudról: „Freud neurózisméletének releváns filozófiai-antropológiai jelentősége is van: a (pszicho-)neurózisok az ember belső és külső világának diszharmóniáját tükrözik, s mert a társadalmi és lelki alkalmazkodás sikertelenségét kifejező személyiségképek magyarázattal szolgálnak az ember lényegi természetére, lehetővé teszik biológiai, pszichikus és társadalmi alkatának feltárását.”⁴ Feldmann előadásából pedig, ha más nem, az föltétlenül kiderül, mily sok konfliktus rakódott le az emberi pszichikumában a társadalomfejlődés adott körülményei közepette.

Valószínűleg nem véletlen tehát, hogy a három szegedi lap közül a liberális polgárság lapja, a Délmagyarország és a Szegedi Napló pozitívan, illetve tárgyilagosan ítélte meg az előadást, ellenben a szélsőjobboldali Szegedi Új Nemzedék hangja elítélő és felháborodott. E „keresztény politikai napilap” vallásgyalázás vádjában marasztalta el Feldmann, s alig leplezett ironiával utalt a „mesterek” és a „roppant intelligens és hiperrafináltan differenciált közönség” származására (1928. okt. 2., 4. 1.).

A fogadtatásra jellemző, hogy míg a Szegedi Új Nemzedék hangja elutasító („ilyen pszichanalízisből többet nem kérünk”), addig a másféle olvasóközönséggel rendelkező, másfajta ízlést szolgáló Délmagyarország és Szegedi Napló teljesen másképpen értékelte az előadást. A Szegedi Napló így írt a fogadtatásról: „Feldmann Sándor dr. közel másfél órási előadását a közönség hangos tapsal köszönte meg.” Az előadás a Délmagyarország szerint is nagy tetszést aratott. A közönséget „a sok érdekes példa fokozottan foglalkoztatta. Dr. Feldmann azt a célt föltétlenül elérte, hogy megismerjék az analízis gyógyászati lehetőségét és ne idegenkedjenek tőle.”

3. A szegedi lelkes fogadtatás ösztönzően hathatott Feldmannra, mert 1929. február 3-án újra Szegeden tartott előadást. Ezúttal a Délmagyarország és a Szegedi Új Nemzedék 1929. február 2-ai száma adta hírül, hogy Feldmann, „az orvosanalitikusok elnöke február 3-án, délelőti 11 órakor a Korzó moziban A művész ösztön- és lelki élete címen előadást tart.” Az előadást február 5-ei számában a Délmagyarország és a Szegedi Napló ismertette.

Feldmann szerepléséről ismét a Szegedi Napló híradását kell

idézni, mivel ez a részletesebb, így az előadás tartalma jobban rekonstruálható belőle.

Feldmann – írja a lap – előadásában „a művészi alkotás lelki motívumait vette vizsgálat alá. Azt bizonyította, hogy tulajdonképpen minden ember ugyanazzal a technikával, felkészültséggel dolgozik az álmaiban, mint a művész az alkotásaiban. Addig azonban, amíg közönséges embernél a tudat alatti ösztönök az ébredéssel nyomtalanul eltűnnek – a művésznél formába öntve vezetődnek le. Kimutatta, hogy a művészember és az ideges ember hisztériás tünetképzése között sok a hasonlatosság. A művészi alkotások sorában első helyen említette meg a viccsinálást, élcfaragást. A művészhez legközelebb állónak mondotta a színészt, aki – úgymond – a legtöbbször hisztériás. Megjegyezte azonban, hogy tévhit az, mintha a művésznek föltétlenül hisztériásnak, betegesnek kellene lennie. A művészet forrása ugyanis – mondotta – a természet, márpedig a természet és a betegség szemben állnak egymással, tehát nem is lehet a természet forrásából eredő művészetnek következménye betegség. Feldmann dr. előadásában foglalkozott még több kérdéssel: mi képzeti alkotásra a művészt, mi által válik az alkotás művészivé, mi a szép, mi köze a zseninek az örülthöz stb.” (SzN 1929. okt. 5., 8. 1.)

A Délmagyarország ismertetéséből az is kiderül, hogy Feldmann szerint: „A színész nagyon közel áll a művészhez, de nem szabad tudnia, hogy szerepének mi a tudat alatti értelme, mert akkor nem adhatja vissza élethűen. A közönség tetszésével megadja az elégtételt az írónak, mert neki ugyanolyan vágyai vannak, mint az írónak.” (Dm, 1929. okt. 5., 2. 1.) Megtudjuk azt is, hogy „az előadó számos példával illusztrálta megállapításait.”

Óhatatlanul fölvetődik az a kérdés: miképpen vélekedjünk a művészet eme pszichoanalitikus értelmezéséről. Elutasítani könnyű volna; a pszichoanalízisnek művészetértelmezési elvként való alkalmazását azóta vitatják, amióta az ötlet először fölvetődött. Legyinteni rá azonban mégsem tanácsos, hisz tudjuk, a pszichoanalitikus irodalomtudomány eszménye ma is él, ma is vannak, akik esküsznek rá. Nyilvánvalóan azért, mert az irodalomértelmezés bizonyos problémáira a lélekanalízis valós választ ad. Feldmann fölfogásában is – az újságbeszámoló leegyszerűsítő fogalmazásai dacára – számos figyelemreméltó mozzanat van. Fölfogását az alkotáslélektan nem utasíthatja el egyszerű kézlegységgel. Az egész problémakör alapos vizsgálatot érdemel. Azt azonban – a probléma negligálása nélkül is – ki kell mondani, hogy a művészeteknek ilyen pszichológikus fölfogása elsősorban a kérdéssé vált (polgári) lét ideológikus tükröződése.

Ezt igazolja Feldmann előadásának ellentmondásos fogadtatása is. A Délmagyarország és a Szegedi Napló ismételt nagy közönségikerről számolt be. A Szegedi Napló szavaival élve: „Feldmann dr-t másfél órási élvezetes előadása után lelkesen megtapsolta a szép számú közönség.” Jellemző azonban, hogy a harmadik szegedi lap, a Szegedi Új Nemzedék, Feldmann előadását ez alkalommal nem csempülte, csupán csak – elhallgatta. Úgy látszik, a pszichoanalízisből elégük volt.

KAZAI MAGDOLNA

JEGYZETEK

1. A magyarországi pszichoanalitikus törekvések történetét Harmat Pál foglalta össze röviden A pszichoanalízis Magyarországon (1900–1948) c. írásában. (Orvosi Hetilap, 1976. 2377–2380. 1. / Újabb: Harmat Pál: Freud, Ferenczi és a magyarországi pszichoanalízis. A budapesti mélylélektani iskola története 1908–1983. Bern, 1986. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem kiad.)

2. Feldmann, aki a Független Orvosanalitikusok Egyesületének egyik tagját Harmat Pál is említi (i.m. 2380. 1.). Bővebb adatok találhatók: Zsidólexikon. Szerk. Újvári Péter, Bp., 1929. 269. 1.

3. Az eredetiben, helytelenül, így: sérelemben. A szövegösszefüggésből azonban nyilvánvaló, hogy ide az értelemben szó kívánczik.

4. Simó Sándor: Freud és a pszichoanalízis. = S. Freud: Pszichoanalízis. Bukarest, 1977. 14–15. 1.

ÚJABB TÍZ KÖTET

KOROKNAY-KIADÓ, SZEGED

A híres szegedi nyomdák (Grünn, Bába, Endrényi, Engel stb.) sorában is híres volt *Koroknay József* (1888–1955) könyvnyomtató műhelye. Koroknay abban különbözött jó nevű elődeitől, hogy őt elsősorban nem a haszon, a géppark bővítése és korszerűsítése, hanem a *fiatal írók támogatása vezérelte*. Így nem csoda, hogy az üzleti életben bukás várt rá, ám a szegedi, ha tetszik, a hazai irodalom- és nyomdatörténetben neve mindmáig fényesen csillog.

Nem Szeged szülötte: Fülöpszálláson látta meg a napvilágot 1888. október 28-án Koroknai (!) József és Pap Teréz gyermekeként. A nyomdász szakma alapjait édesapjától tanulta, akinek kis műhelye volt Szegeden (1906–1918). A régi szokás szerint ő is vándorolt: dolgozott Pesten, Nagyváradon, újból a fővárosban, majd 1911-től Zomborban. 1915 januárjában bevonult, a Bruszilov-offenzíva (1916) során fogságba esett. 1918 tavaszán tért vissza Zomborba, majd – az év végén Szegedre. Apja meghalt (1918), ő vette át a nyomda vezetését.

A Templom tér 3. számú házban – *Jenő István* közlése szerint – szerény lakása volt: előszoba, szoba, könyha és a nyomdai helyiség. Az első négy évben – apjához hasonlóan – nyomtatványokat készített. Öröksége két, előregeedett, lábbal hajtott, ún. amerikai gép volt. A könyveket

csak két oldalanként tudta nyomtatni, ami már abban az időben is – őt idézve – lucaszégyártás volt. 1922 elején ismerkedett meg *Kraszna (Keck) Józseffel* (1901–1945), a minden szépért lelkesülő, folyton terveket szövögető, írogató fiatalemberrel, akinek nem volt nehéz rávennie Koroknayt a könyvkiadásra. Első kiadványa *Keck Józsefnek Resignatio* című, nyolclapos füzete volt. A szegedi irodalmi avantgard első hullámának írói neki köszönheték műveik megjelenését. *Keck József* füzete után kiadta *Berczeli Anzelm Károly* (1922, 1926), *Borus (Brauswetter) Béla* (1922, 1923), *Rózsa Imre* (1922, 1926), *Szépkúti (Schönbrunn) Miklós* (1922) verseskötetét, *Hegyi István* (1923, 1925), *Jávorka (Janicsék) Ferenc* (1925, 1926, 1930) prózai kötetét és a *Lírai antológiát* (1922). Ő adta ki *József Attila* első két verseskötetét (Szépség koldusa, 1922; Nem én kiáltok, 1925), de a költőnek a Genius kiadásában megjelent köteté is az ő nyomdájában készült (Nincsen apám, se anyám, 1929). Érdekes, hogy az irodalmi csoportosulás két tagjának, *Hont Ferencnek* és *Széll Istvánnak* Indulunk... című közös kötetét (1922) a Széchenyi téri Schwarz-nyomda állította elő.

Koroknay a – bolti forgalomba nem engedett – *József Attila Emlékkönyvben* (1957) ezt írta hetilapjának, a *Színház és Társaságnak* az előállításá-

ról: „*én magam voltam... felelős szerkesztője, kiadója, cikkírója, fofőriportere, linóleum színynyomatának metszője, szedője, gépmestere, könyvkötője és expeditora egy személyben... a nyomásnál segített berakónő: feleségem, a hajtogatásnál, fűzésnél édesanyám is.*” Így készültek a könyvek is, azzal az eltéréssel, hogy a szedésben általában segédkezett az érdeklődő költő (például *József Attila*) és baráti köre. (Koroknay szerényen elhallgatta a felesége nevét: *Bárkányi Mária*-nak hívták, évekig dolgozott a kis nyomdában; 1924-ben kötöttek házasságot a Kálvin téri református templomban. Túlélte a férjét.)

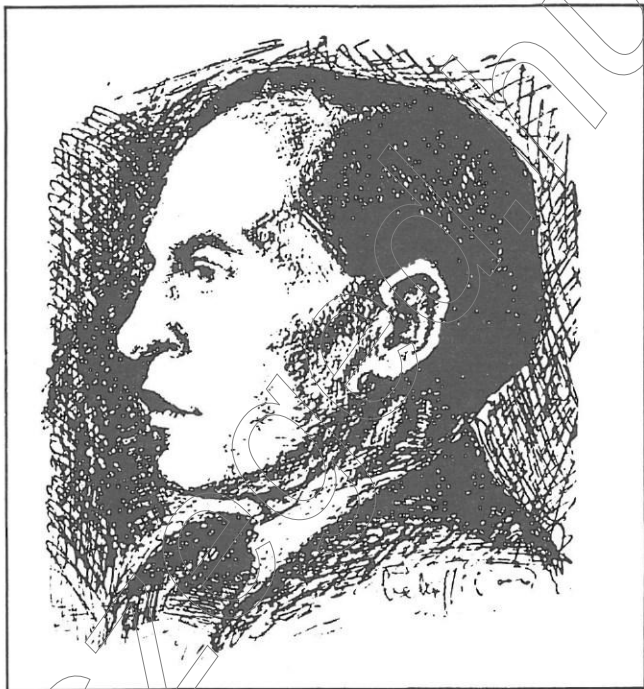
Nem hagyhatjuk szó nélkül Koroknay könyvtervező munkásságát. Szívesen alkalmazott a borítón ízléses, mértéktartó keretdíszítést. Ugyanakkor ő tervezte a leghatásosabb kiállítású *József Attila-kötet*, a *Nem én kiáltok jelzés nélküli borítéklapját*. A sárga alapú linóleum-metszeten fekete körvonalú, összenőtt figurák csatárlánca tölti ki a képmező szélességét. A kötet cím vörös betűs, hangsúlyozott tipográfiájú. Alatta a tűznek, víznek és földnek (*a föld dübörög...*) káoszán tülemelkedő közösségi ember áttörhetetlen sora. A borítéklapon hátul is ugyanez a metszet van, de fordított rajzzal. Az 1922 őszén kiadott *Lírai antológia* kubista borítóját *Bodzási István* (1887–1944?) rajzolta, a linómetszés

Koroknay munkája. A kiadó signetjét *Békefi György* (1901–1944) grafikusművész tervezte. Ő illusztrálta *Rózsa Imre* (1901–1983) *Az alkimista* c. füzetét (1922). *Berczeli* élete végéig őrizte a *Mise* c. kötetéhez (1926) készített színes *Békefi*-rajzokat, melyek pénz hiányában nem jelenhettek meg.

A palánki városrész átadta helyét az egyetemi és egyházi épületeknek. A Koroknay-nyomda 1927–1928 körül már az Oskola (akkor Apponyi Albert) utca 7. számú, 1929-ben pedig a Tömörkény utca 12. számú házban működött. Az adósság hullámai 1930-ban összezsúfolták a tulajdonos feje fölött, nyomdája dobra került, *Kovács Henriké* lett. Milyen szomorú firtora a sorsnak, hogy Koroknaynak a háborús hányattatásait megőrkítő regénye, a *Népfölkelő János* a Kálvária utcai Dugonics-nyomdában készült (1931). A borítón levő fametszet *Buday György* munkája.

Élete végén Kazincbarcikán lakott. 1955 nyarán végigjárta a régi, kedves helyeket: Pestet, Fülöpszállást és Szegedet. Talán érezte, hogy sietnie kell. Október 23-án meghalt.

Péter László és Reguli Ernő közös cikkben dolgozta föl a Koroknay-nyomda történetét, különös tekintettel kiadói tevékenységére (Magyar Könyvszemle, 1957. 3.). Gyűjtésük szerint a kis nyomdában 23 kiadvány (könyv, füzet) és 7 újság

(heti- és havilap) készült. Jómagam további 10 olyan kötethez jutottam, melyek a Koroknay-nyomda termékei. Egyet Koroknay adott ki, négyet a szerző és ötöt a kiadó. Így a Koroknay-nyomdában előállított – ismert – kiadványok száma 23-ról 33-ra nőtt. Nézzük e 10 kötetet.

24. Varga Jenő: *Turul*. Versek. Előszó: Könyves Tóth Kálmán és Varga Jenő. A szerző kiadása, Szeged, 1923. 160 p. (Koroknay-nyomda).

Varga Jenőről nem tud a helytörténeti kutatás. Verseiből kitűnő Nagyszőlősen született. Könyves Tóth Kálmán (1837–1924) debreceni lelkész az előszóban azt írja róla, hogy az oldala mellett nőtt föl. Ebből és a sok bibliai témájú versből nem minden alap nélkül lehet arra következtetni, hogy a szerző református lelkész volt, aki rövid ideig Szegeden élt.

25. [Füssy László] *Garabonciás diák: Tréfás krónika híres-nevezetes fogadalmi templomunk keresztzentelésének emlékére*. A szerző kiadása, Szeged, 1925. 16 p. (Koroknay-nyomda)

A füzet szerzője szegedi költő (1899–1969).

26. Kraszna József: *Gond és lyra*. Breviárium. Prometheus-kiadás, Szeged, 1926. 61 p. (Koroknay-nyomda).

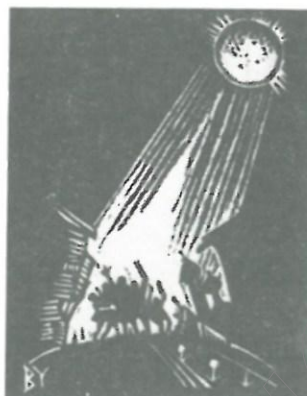

27. Kraszna József: *Az új humanizmus*. A tudományok tekinélyéről. Prometheus-kiadás, Szeged, 1926, 61 p. (Koroknay-nyomda).

A Prometheus-kiadó Kraszna József volt. Először saját műveit jelentette meg, majd vállalkozásának fénykorában az ő Dugonics téri nyomdájában készült a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának jó néhány kiadványa. 1935-ben ő is tönkrement, Budapestre költözött.

28. Török Sándor: *Lucaszék*. Elbeszélés. Koroknay-kiadás, Szeged, 1929. 160 p. (Koroknay-nyomda).

A szerző (1896–1980) méltánytalanul elfeledett tagja a már írt irodalmi csoportnak. 1966-ban festeni kezdett, mára

a legtöbb európai nagyvárost megjárták naiv gondolati töltésű festményei. 1974-ben Szegeden volt kiállítás.

29. Veressné Csapó Mária: *Összetört fészkek*. Novellák. A borítón Tardos-Faussig Ármán rajza. A Színházi Újság kiadása, Szeged, 1929. 58 p. (Koroknay-nyomda).

A téglási születésű szerző a Lugosi Döme, Némegy Gyula nevével jelzett Tömörkény Irodalmi Körnek volt tagja, majd igazgatója. Két regénye is megjelent Szegeden (Tíz köb föld, 1936; Örtüzek, 1940.) 1941 szeptemberében Sopronba költözött.

30. Úr György: *Lili*. Regény az életből. A Színházi Újság ki-

adása, Szeged, 1929. Bp. 138 p. (Koroknay-nyomda).

A szerző (1894–1964) szegedi születésű újságíró és író.

31. Gerő Dezső: *Szeged sz. kir. város hivatásos tűzoltótestületének ötvenéves története*. A szerző kiadása, Szeged, 1929. 73 p. (Koroknay-nyomda).

A kötet szerzője (1892–1957) ebben az időben a Szegedi Szemle főszerkesztője, később idegenforgalmi szakember.

32. Darvas Andor: *Fut az idő-vona!*. Versek. Kovács Henrik kiadása, Szeged, 1929. 70 p. (Koroknay-nyomda).

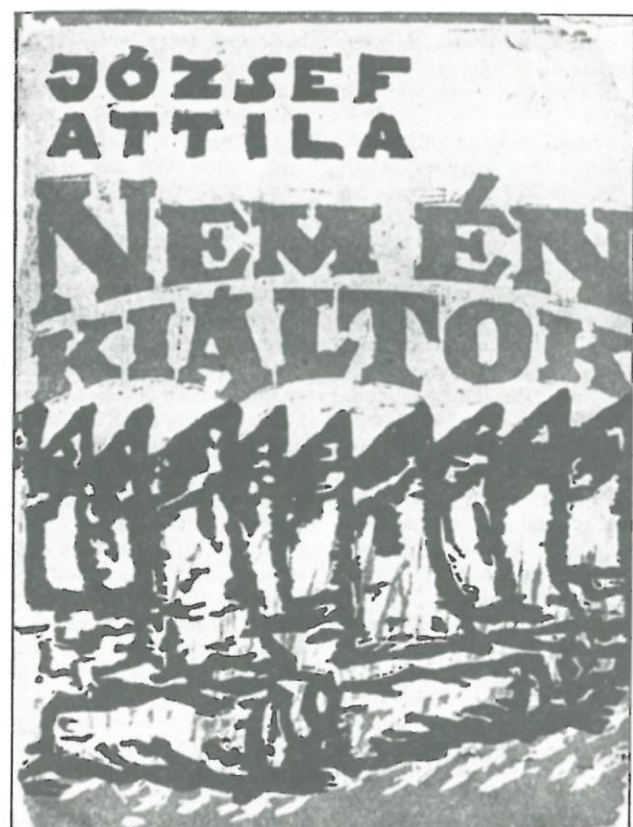
Darvas (1905-ig Lövy) Andor (1887–?) az 1933. évi szegedi címár szerint orvos volt, a Szentháromság utca 4/B. számú házban lakott.

33. Vad Imre, ölyvedi: *Nemes-ségi könyv*. A szerző 3., bővített kiadása, Szeged, 1930. 473 p. (Koroknay-nyomda).

A gömöri nemes Vad Imre (1869–1942) Szegeden volt huszártiszt. Könyvének első két kiadása is városunkban jelent meg (1907, 1910).

Kérem az olvasót, ha tud valamit Varga Jenőről, csesdi Csapó Máriáról, Darvas Andorról, jelezze. Hátha nem is jár olyan messze nevükkel az idő hajója...

APRÓ FERENC

ARCOK A SZEGEDI SAJTÓ TÖRTÉNETÉBŐL

A jobboldali, úgynevezett keresztény-nemzeti újságírás 1919-től kezdve jelentős közvélemény-alakító szerepet játszott Szegeden is. Legvégletesebb megnyilvánulása, a *Szegedi Új Nemzedék* című lap – ellenpólusával, a Délmagyarországgal együtt – az 1919 utáni negyedszázad helyi közéletének egyik meghatározója volt. Érdekes módon azonban ennek a „kurzus-újságírásnak”, az irányzat nagy történeti súlya ellenére, alig volt intellektuálisan is számottevő művelője. Ellentétben a Délmagyarországgal, a Szegedi Új Nemzedék munkatársainak zöme szürke és jellegtelen, alacsony intellektuális színvonalon mozgó újságíró volt. Ellenpéldaként legföljebb egy-két nevet lehet megemlíteni.

A szürke átlagból leginkább *Puskás Jenő* (1885–1944) emelhető ki, akinek tehetségét a más oldalon állók is elismerték. Szegedi kollégája, a vele irányzatilag szembenálló *Sz. Szigethy Vilmos* pl. – tisztán szakmai szempontok alapján – az egyik legnagyobb formátumú szegedi újságíróról látta benne. Egy másik – debreceni – újságíró-kollégája, *Béber László* pedig – beszédes módon – „tehetséges, de amorális” emberként jellemezte. Ez az – egyáltalán nem szokványos – kettősség: jobboldalisága s tagadhatatlan tehetsége indokolja, hogy ha röviden is, áttekintjük életútját, pályáját. Eközben, remélhetjük, talán a jobboldaliság természetrajzához is nyerünk ismereteket.

Puskás Jenő, mint a szegediként jelentősége jutók közül annyian, nem szegedi eredetű, s e város kacskaringós pályájának később is csak egyik állomása lett. Felső-Magyarországon, a Hont vármegyei Hegybányán, 1885. február 12-én született, katolikus családban. Apja, *ditrói Puskás József* (1854–1932) bányamérnök (utóbb az aranyidai bánya utolsó magyar „főnöke”, kormányfőtanácsos) volt; anyja *Fuchs Agnes* (1860–1928). A család, amelynek egzisztenciáját a műszaki értelmiségi lét adta meg, sajátos szerkezetű, kiterjedt rokonsággal bírt. Egyik ága erdélyi székely volt (a Bochor családot említhetjük elsősorban, de alighanem a technikatörténetből ismert ditrói Puskás testvérek, Ferenc és Tivadar is a rokonsághoz tartozott); a másik, az anyai ág – bírodalmi német. Hegybánya, ahol Puskás gyermekkorát töltötte, akkor ezeregyhatszáz lakosú kis falu volt; lakói – zömmel szlovákok – bányásztól éltek. Puskás számára sajátos élethelyzetet teremtett, hogy a faluban az etnikai kisebbséghez tartozott, de ez a kisebbség nemcsak az ország uralkodó nemzete volt – Hegybányán is elsősorban ez a kisebbség adta a gazdasági és társadalmi elitet. (Édesapja maga is, mint bányamérnök, a kis település élete egyik irányítójának számított.)

Elemi iskolai tanulmányait alighanem még szülőfalujában, a gimnáziumot azonban már a közeli Selmezbányán (amellyel Hegybánya hamarosan összenőtt), az ottani híres

Puskás Jenő

lyceumban végezte. Ez az iskola, amelyben 1894 és 1902 között tanult, a magyarosodásnak és a magyarításnak egyaránt eszköze volt. Sok szlovák gyerek tanult benne, de a tanítási nyelv ez időben már – a szlovákság tiltakozásai ellenére – kizárólag magyar volt, s a nevelést is áthatotta egyféle „magyaros szellem”. Puskás egyik, jóval későbbi vallomásából is tudjuk, hogy a milleniumi időkben a gyerekeket is erősen foglalkoztatta ez: azon versengtek, ki az „igazi” magyar közülük, mely vidékről származik a magyar nyelvet legtisztábban, „legmagyarosabban” beszélő diák. Diáktársai közül néhányan, talán nem véletlenül, az 1919 utáni, államisághoz jutó szlovák politikai élet szereplői lettek; Puskás közülük *Tuka Bélát* emelte ki később, s még egy miniszterre utalt. A pályáívek e sajátos divergálása is jelzi, diákeveiben valamiképpen már szembekeült a nemzeti-nemzetiségi problémákkal; későbbi nacionalizmusának gyökerei valószínűleg ide nyúlnak vissza.

Gimnáziumi éveiben nem volt kitűnő tanuló, jegyei egy erős jó átlagot mutatnak. Irodalmi, művészeti érdeklődésének – s talán ambíciójának is – mutatója, hogy hetedik és nyolcadikos korában rendszeresen szavalt. Az 1900/01-es tanévben mint a Magyar Önképző (Petőfi) Kör tagja „több sikerült szavallatáért tíz korona” jutalmat kapott. Ízlése irányultságát jelzi, hogy 1901. március 15-én *Ábrányi Emil: A honvédek sírja fölött* című versét szavallta el, s szavallataival az évtől rendszeresen szerepelt az iskola Gusztáv Adolf-féle bibliaegyesületében is. E tevékenységét nyolcadikban is folytatta; az önképzőkörben újra tíz koronát, a bibliaegyesülésben jutalomkönyvet érdemelt ki. 1902-ben érettségizett; az írásbeli vizsgákra május 20–24-én, a szóbelikre június 23–27-én került sor.

Érettségije eredménye, jól érett lett. Ez, s

a család társadalmi státusa és az ezzel párosuló iskoláztatási tradíciója magyarázhatja, hogy Puskás nem elégedett meg a már önmagában is úriemberi státust biztosító érettségivel – s további tanulmányokba kezdett. Benő hajlamai, késztetései mégsem lehettek teljesen összhangban a választható pályával, mert *tipikus félbemaradt egzisztencia lett*. Több főiskolán is tanult, de – mai ismeretünk szerint – egyiket sem fejezte be teljes értékű diplomával. Előbb, ha adataink helytállóak, Selmezbányán, az ottani bányászati és erdészeti akadémia hallgatója lett. Ilyen irányú ismereteit, szakértelmét később újságíró-kollégái, sőt a bíróság is föllemegették. E tanulmányait azonban alighanem nem végezte el, mert később, bíróság előtt állva, csak jogi végzettségéről adott számot. Sajnos, 1902 utáni életszakasza meglehetősen homályban van még, így azt sem tudjuk, a bányászati tanulmányok után mettől meddig (s melyik egyetemen) hallgatott jogot. Kizárólag alapon csak annyi állítható, hogy vagy a pesti vagy a kolozsvári egyetemre járt. Vagy, s ez is lehetséges, a kassai jogakadémiára. A jogtudományi abszolutoriumot mindenestre megszerezte, bár doktorálni már nem doktorált le.

Felsőfokú tanulmányait valamikor 1909–10 körül fejezhette be. Sajnos, bármennyire is fontos volna ismernünk, egyelőre szinte semmit nem tudunk pályakezdéséről. Jogászként dolgozott? Újságíró lett valahol? – csak találgathatjuk. (1926-ban, bíróság előtt állva, azt mondta, „negyedszázada” újságíró. Ha ez igaz, akkor már 1901–1902 körül belekóstolt az újságírásba. Kezdetben nyilván csak tanulmányai mellett, mintegy mellékesen, utóbb nyilván főhivatásszerűen is. Újságírói pályáját, egyes adatok szerint, Kassán kezdte.) Személye újra csak a világháború idején kerül a kutatás szemehatárába. Úgy látszik, legkésőbb 1915-től katona volt, mint tiszt, Przemysl-ben is harcolt, s amikor 1919-ben Debrecenben föltűnt, még mindig katonaruhában járt.

A háborús összeomlás valahol Felső-Magyarországon érte. Sorsáról egy, a debreceni ellenforradalom genézisét bemutató visszaemlékezésből tudunk. (Krónikás: *Hogyan született meg Debrecenben a keresztény-nemzeti irány?* Debreceni Újság, 1935. dec. 25.) Eszerint Kassán – szembekeültve az újonnan megalakult csehszlovák állam apparátusával – a „csehek” halálra ítélték. Az ítélet végrehajtása elől azonban sikerült megszöknie, s 1919 tavaszán „egy esős napon”, „csukaszürke katonaruhában, csizmában” egy parasztszekéren menekülve Debrecenben kötött ki. Azonnal az egyetemi ellenforradalmi szervezkedések élére állt, s „ettől kezdve ő lett az ifjúság vezére”. Debrecen román megszállása (1919. ápr. 27.) után ő volt az, aki „két kofferrel a kezében, bújkálva kelt át a szolnoki oláh-bolvieki határon”, s az első hírt megvitte Pestről Debrecenbe a fővárosba vitt debreceni tú-

szokról. S 1919. augusztus 1-je után ő volt az is, aki körül – a román megszállás ellenére – megszerveződtek az ellenforradalom helyi erői, főleg egyetemisták. Aminek következtében azután – mint az ellenforradalmi „krónikás” írta – „újra megindulhat(ott) a nacionalista élet” a városban.

A szervezkedés egyik célja a „saját” újság létrehozása s kiadása volt. Puskás ebben is nagy szerepet vitt; papírt, ültethetőséget szerzett stb. Az új lap, amely a beszédes *Fehér Újság* címet kapta, először a román kivonulás után pár nappal, 1920. március 16-án jelent meg. Az első szám délután nyegtől este 7-ig ötezer példányban fogyott el, s újra kellett nyomtatni. A szerkesztő, értelemszerűen, Puskás Jenő lett, aki a lapcsinálás mellett természetesen továbbra is aktívan politizált. Ő vezette például 1920. márciusában azt az ötven tagú diákküldöttséget, amely az egyetem rektorát kereste föl s követelte, „a szabadkőműves páholyok azonnali feloszlatását és a numerus clausus bevezetését”. Ez a „debreceni diákmozgalom legnevezetesebb eseménye” lett, Puskás szerepe pedig teljesen összekapcsolódott „a keresztény-nemzeti irányzat” debreceni „megszületésével”.

Az ellenforradalmi irányultságú Fehér Újságot 1921-ig Puskás egyedül, azt követően 1922 végéig Liszt Nándorral közösen szerkesztette. (1922 után a lap szerkesztését ifj. Nagy Zsigmond vette át.) A Debrecenben „tehetséges, de amorális” újságíróként megismert Puskás azonban a konszolidálódni kezdő viszonyokba már nem nagyon tudott beilleszkedni, s otthagya Debrecen. Előbb Pécsre költözött, ahol a Baranyai Magyarság szerkesztője lett, majd hamarosan Miskolcra ment, ahol 1923. április 2-ától a Fehér Újsághoz hasonló irányultságú Magyar Jövő című lap felelős szerkesztője lett. Ezen az állomáshelyén 1925 nyaráig maradt.

1925. augusztus 1-jétől a szegedi jobboldal lapjának, a Szegedi Új Nemzedéknek főmunkatársa lett. Erről a lap másnapi száma adott hírt, s a másodikai vezércikket A játékbárlang címmel már az új főmunkatárs írta. Ettől kezdve, mint a helyi zsrnalisztika markáns és harcos alakja, éveken keresztül jelen volt a szegedi újságírásban, s tolla alól több száz vezércikk s kb. ugyanannyi színikritika került ki.

A Szegedi Új Nemzedék egy mélyen átélte antiliberális kapitalizmusellenesség orgánuma volt. Alapirányultságát programos antiszemitizmus, agresszív és intoleráns katolicizmus, magyarkodás s nem utolsósorban „bolsevizmus”-ellenesség hatotta át. Puskás Jenő itteni cikkei is ez a sajátos eszméletörténeti amalgám jellemezte, de ő, legtöbb kollégájától eltérően, mindezt hatásos retorikával, erőteljes – bár egyoldalúságokkal, túlzásokkal s csúsztatásokkal megterhelt – logikával, jelentékeny műveltséganyagot mozgósítva adta elő. S gyakorta élt a gúny és ironia eszközeivel is. Publicisztikájának érdemi elemzése részletes tanulmányt igényelne (s érne meg); itt csak annyi szögezhető le róla, hogy társadalomkritikája mélyen egy antiliberális jellegű, érzelmi, mentalitásában megrogzult antikapitalizmus működött, s támadásai legfőbb célpontjával az elüzletiesedett,

„zsidós” kultúrát, a nem-nemzeties színétetű kommercializálódást állította.

Polémikus, keményen vagdalkozó újságírói gyakorlatának természetes következménye lett, hogy gyakorta keveredett vitákba s sajtópörök vádlottjaként gyakran állt bíróság előtt. Alighogy Szegedre került, 1925 őszén már röpiratot írt a városi mérnökség szénvásárlásai ellen. Ezt a Montanus névvel jegyeztet, A tatai és a pécsi szén harca a szegedi város háztartásában című röpiratot az egyik rivális szénszállító, Balogh Lajos nyomattatta ki ezer példányban. A meginduló pör így mindkettőjük ellen irányult, sőt a vád föltételezte, hogy Puskás csupán „megrendelésre”, Balogh szócsovéként írta meg leplezéseit. Ez ugyan nem bizonyosodott be, de az úgy meglehetősen elhúzódt, többszöri tárgyalás után még 1929 novemberében is tárgyalta a királyi ítélőtábla, amely – ha nem is a vád eredeti súlyos formájában, de – el is marasztalta Puskást. Érdemes megjegyezni, hogy a tárgyalásokon nem ügyvéddel védette magát; védőbeszédeit többnyire saját maga tartotta – tagádhatalan szakértelemmel s erős logikával. Ehhez az ügyvédtől mellőző, önmagát védő gyakorlathoz többnyire később is hű maradt.

1926. január 12-én cikket írt a Szegedi Új Nemzedékbe, Megáll az eszünk címmel, s ebben egy, a lapot „destruktívnek” bélyegző bírósági ítélettel szállt szembe. A destruktív címkét Puskások az ún. zsidó sajtóra alkalmazták előszeretettel, érthető hát, hogy ekkor rájuk háromlón vissza a vád, Puskás azonnal fölhördült. „Mögöttünk – írta – ezeréves hagyományok csendesen szvenvedő leszármazottjai állának, akiket megbélyegezni lehet perrendszerű dolog, alkalmi kedveskedés a divatossá erősödő liberális iránynak, ám semmi esetre sem abszolút igazság.” E cikkéért – 1926. május 18-án – újra bíróság elé állították, s a törvényszék a bíróság megsértéséért el is ítélte.

Legnevezetesebb ügyére a szegedi színház két művészeinek, Zöldhelyi Annának és Jávor Pálnak nagy visszhangot kiváltó esete adott alkalmat. 1927 szilveszterén egy társaságban Jávor állította „zsidózott”, amit kolléganője nehezményezett. A vita utóbb elmérgesedett, Jávor – megintcsak állította – fölpofozta Zöldhelyi Annát, aki színházi bíróság elé vitte az ügyet. A fejleményekről Puskás a Szegedi Új Nemzedék 1928. január 6-ai számában cikket írt Nagy színházi botrány házi kezelésben címmel, Vérfagyasztó zsidósák a Kass kávéházban, három pofonol, véstörvényszékkel és sok csókkal – Zöldhelyi Annuska karrierje felmenőben címmel. Ebben metsző gúnnyal támadta a színésznőt, s azt állította, hogy vádjai alaptalanok, csak reklámból rágalmazta meg Jávort, hogy az afférral magára irányítsa a figyelmet. Zöldhelyi Anna e cikkért följelentette Puskást, s az ügyet számos tárgyalás követte (1928. máj. 16.; nov. 10–12; 1929. jan. 9.; febr. 22.; jún. 19.; 1930. febr. 26.). Hogy valójában mi is történt Jávor és Zöldhelyi között, soha nem derült ki, Puskást mindenestre végül 200 pengőre büntették.

Egy 1927. december 15-ei cikkéért ugyancsak rágalmazásért perelték be, de ekkor – több menetben, 1928. okt. 18-án, nov. 10-én

és 1929. nov. 20-án – fölmentették a vád alól. Egy másik, ugyancsak színházi érdekeltségű cikkében (A beszületettségében, Szegedi Napló, 1930. márc. 18.) a Pártos Klári színésznőt „kiszervező” Keller Ivánt támadta meg. S bár ebben az ügyben lényegében véve neki volt igaza, Keller vádjai alól a bíróság (1930. okt. 9., 1931. jan. 15. és ápr. 15.) fölmentette, mégis jellemző, hogy írásában egy zsidóellenes érzület ez alkalommal is kimutatható.

Szegedi éveiben – jellemzőnek kell ezt látnunk – Juhász Gyulával és Móra Ferencel is szembekerült. Jeddí Emil emlékezéséből és dokumentumaiból tudjuk, hogy az 1926. december harmadikáról negyedikére virradó éjszaka, egy kávéházi időzés során, a Juhász Gyuláról készült szénrajzportré alá Puskás ezt írta: Góg s demagóg fia vagyok én... S bár vádjá élet némileg enyhítette azzal, hogy saját portréját pedig Lesi-Puskás-ként írta alá, mindenképpen visszatettség a nagy moralitású, tiszta jellemű költő demagóggá nyilvánítása. S az is jellemző, hogy a már említett Zöldhelyi-pör egyik tárgyalási napján (1928. nov. 12.) a szakértőként megidézt Móra azzal hátrította el a tanúskodást, hogy „Puskás Jenő őt annyiszor támadta már, hogy úgy érzi, talán nem tudna teljesen tárgyilagos lenni”. (SzN, 1928. nov. 13.)

A kiépülő konszolidáció, persze, Szegeden sem igen kedvezett Puskásnak. Három év után így ott is hagyta a Szegedi Új Nemzedéket és – nem tudni, milyen pénzből – 1928. augusztus 27-én megindította saját hetilapját, a Szegedi Hírlapot, amely „középjobb” irányultságú lett. Maga Puskás is „szelidebb”, mérsékeltabb formában képviselte addigi nézeteit, s írásai között megnőtt a színházi tárgyuak száma és súlya. (Tehetségem jellemző epizód ez időből, hogy 1928. október 3-án egy szimultán keretében döntetlent játszott a sakk történet máig egyik legnagyobb alakjával, a kubai Capablancával, aki a szimultán után kijelentette: tudnak Szegeden sakkozni.)

1930. április 7-én a Szegedi Hírlap tulajdonjogát és szerkesztését átadta Balogh István belvárosi plébánosnak (a majdani „Balogh páternek”). Hogy mi késztette erre a lépésre, nem tudjuk; cikkekkal, kritikákkal mindenestre továbbra is szerepelt a lapban.

Tehetségének, írni tudásának elismerése volt, hogy 1932-ben a Dugonics Társaság tagjai közé választotta. Székfoglalójára 1932. április 24-én került sor. Dankó Pistáról beszélt, hegedűkísérettel. Előadását több folytatásban, a Szegedi Hírlap közölte.

Nem sokkal később mégis eltávozott Szegedről. 1932. május 2-án, Búcsú Szegedtől című vezércikkében – Szegeden írt 412. ilyen írásában – búcsúzott el a várostól. Ez egyike legtisztább hangú írásainak; ebben már nem vitázott – csalódottságának, keserűségének adott hangot, s egész cikkét áthatja valami önironikus, nosztalgikus hang. Másnap, május 3-án már Kaposvárról a Somogyi Újság felelős szerkesztőjeként és kiadójaként mutatkozott be. Új lapja a XIII. évfolyamában járt akkor. Szerkesztősége és kiadóhivatala a Korona utca 7-ben volt. Sajnos, a Somogyi Újság történetét a helyi kutatás még nem dolgozta föl, így sem a lap

irányáról (keresztény-nemzeti), sem kiadásának körülményeiről nincsenek közelebbi információink. Csak provizórikusan, föltételezen mondhatjuk, hogy a lapot nyilván a Szegedi Hírlapért kapott pénzből vette meg, s iránya is nagyjából a Hírlap irányultságával volt rokon; a Somogyi Újság tehát egy mérsékel, „középjobb” irányú lap lehetett. (Ebbe még – 1933-ban – az akkor Kaposvárott rendezősködő Hont Ferenc alkalmi kolportálása is belefért.)

A Somogyi Újságnál – Bősze Sándor szíves közlése szerint – 1937-ig maradt. Kaposvárról Szegedre tért vissza; a Tanyai Újságba dolgozott – s természetesen megint vitákba keveredett. A Felvidéknek s Kassának Magyarországhoz való visszacsatolása (1938. nov. 2.), majd a visszakerült részek magyar impérium alatti közéletének beindulása azonban visszatértette szülőföldjére. 1939 márciusában, mivel szerkesztőnek hívták Kassára, az újraindított *Felvidéki Újság* felelős szerkesztője lett, majd – október 7-étől – átvette a lap felelős kiadójának munkakörét is. Sőt, ő lett a *Felvidék* című hetilap felelős kiadója is. (Mindkét lap tulajdonosa a Kassai Magyar Élet Lapkiadó Kft. volt, következésképpen Puskás is e cég alkalmazásában állt, hacsak maga is nem volt a kft. egyik résztulajdonosa.)

Kassán, ahol a Fő utca 96. számú házban lakott, „őszinte örömmel és lelkes munkakedvvel látott hozzá (...) nagy jelentőségű missziójához”, s utódai szerint eleget is tett

kötelességeinek. „A magyar sajtó újjászülött fontos öröhelyén derekasan, becsülettel meg is állta a helyét, s hivatott vezetése alatt a *Felvidéki Újság* megindult a fejlődés, a virágzás útján.” (Felvidéki Újság, 1944. július. 12.) A lap maga hétköznapi 8, hétvégeken 12 oldalon jelent meg, utóbbiak bő irodalmi anyaggal. Puskás szerkesztősködése idején – Gyüre Lajos kassai sajtótörténész szerint – a *Felvidéki Újság* a „mérsekelten jobboldali lapokhoz sorolható. Irodalmi anyagát is érdemes lenne feldolgozni, esetleg előfordulhat benne eredeti, eddig még ismeretlen anyag is. Egynehány az ismertebb nevek közül: Ignác Rózsa, Tersánszky J. Jenő, Szombathy Viktor, Urr Ida, Mécs László, Erdélyi József, Sinka István, a Sziklayak, stb.”

Ekkoriban azonban Puskás már súlyos beteg volt, érszűkület kínozta. A Délmagyarország 1940. november 22-i híréből tudjuk, hogy előbb egyik lábát, majd 1940 novemberében, bokától, másik lábát is amputálták. Még összeszedte magát, de egészséges már sohasem lett; feladatait csak nagy erőfeszítésekkel tudta ellátni. Régi önmagát azonban, úgy látszik, nem tagadta meg, s mint egyik, a szegedi Színházi Újság által átvett színikritikájából. (1940. jan. 10.) is kiderül, változatlan gúnyal ostromozta a „mondainc-életet”. Később, az őt sírjánál búcsúztató utód, Kassai Zoltán azt mondta róla: „Puskás Jenő a vidéknek azt jelentette, amit Kolosváry-Borcsa Mihály vagy Milotay István Budapestnek és az egész országnak.” Alighanem igazas is volt, bár ezt az összeve-

tést ma jóval negatívabbnak érezzük, mint amilyenek a búcsúztató szánta.

A kassai évek mindenesetre Puskás pályájának végét jelentették; betegsége előbb, 1941 nyaratól ideiglenesen állította félre, majd 1943 februárjának végén formális lemondásra is kényszerítette. A *Felvidéki Újság* 1943. február 27-én jelentette be, hogy lemondott felelős szerkesztői és kiadói posztjáról.

1944. július 11-én halt meg Kassán. (Puskás Jenő 1885–1944. *Felvidéki Újság*, 1944. július 12.)

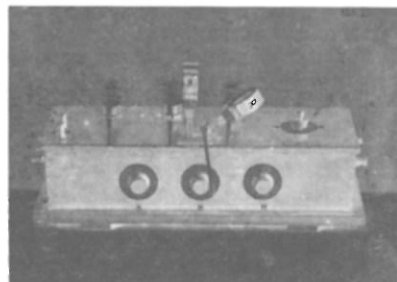
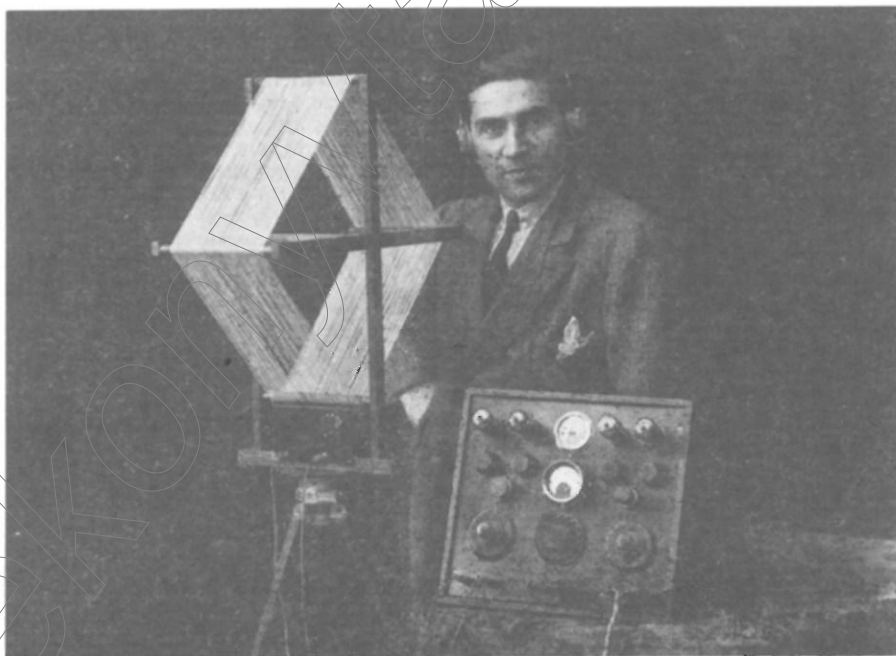
Pályája egészében szomorú tanulságokkal szolgál. Az utókor nem tagadhatja meg tőle tehetségének és fölkészültségének elismerését; vitái, szempontjai is többnyire mérlegelést igényelnek. De az sem hallgatható el, hogy e nagytehetségű újságírónak érdekkifejező igyekezete, jogosnak érzett szempontjai, sőt, vitathatatlan részgazságai is rendre egy alapjában hamis és retrográd, egyes vonásaiban (antiszemitizmus) egyenesen embertelen eszmerendszer deformáló erőterébe kerültek, s így végső soron maguk is hamissákká váltak. A magyarországi antiliberalis konzervativizmus eszmetörténetéhez azonban így is, sőt, éppen így, fontos anyagot szolgáltat ez a pálya. Puskás Jenő eszmetörténetileg értékelhető teljesítménye ugyanis abból áll, hogy egy kártékony és retrográd irányt logikailag viszonylag tiszta formában erős argumentációval képviselt.

LENGYEL ANDRÁS

Kezdetek...

Évekkel ezelőtt vonalas írkába rótt visszaemlékezést és két dokumentumértékű fotót juttatott el hozzám valaki. Készítője, Ujj László, akiről csak annyit tudok, szőregi lakos, a szegedi rádiózás

történetéről írta le emlékeit, az 1910-es évek kezdeti lépéseitől a harmincas évek elejéig. A sok érdekes adatot tartalmazó írást hitelesíti, hogy a szerző maga is aktív rádióamatőr, több készülék megalkotója. „... Barátaimmal együtt már naponta tanulmányoztuk az új csodát... Minden este a Tisza Lajos körút 32. számú lakásunkon. Végre megjött a megrendelt német szakkönyv... így már mindannyian készíthettük a bécsi Blaupunkt cégtől rendelt rádióalkatrészekből készülékeinket. Már 1924–25-ben több rádiót hoztunk létre, amit persze el is adtunk...” Ennyit az emlékezésből, a következő írás elözetesként.

Képek mellé: Ujj László és első, 1925. januárjában készített konstrukciója, melyeket Zimmermann Vilmos mérnök vásárolt meg. A rádióvevő-készülékét a Szegedi Hitel Bank készítette 1925 elején.

Az éter-óceán meghódítása

SZEGED RÁDIÓÉLETE 1925–1935

A rádió a század húszas éveire vált katonai, gazdasági-pénzügyi célokra felhasznált technika újdonságából olyan tömegkommunikációs eszközzé, amely beleszólt az emberek mindennapi életébe, átalakította szemléletüket, kulturális és politikai érdeklődésüket. A rádióknak ma már hétköznapiak érzett neve sincs még meg – hol rádióhírmondóról, hol rádiótelefonról, rádiófonról, vagy általában broadcasting-ról beszélnek –, amikor tudományos érdekességén túl kezdik felismerni kulturális és politikai tudatformáló lehetőségeit. A Magyar Rádió Újság cikkírója szerint a műveltség terjesztésének talán leghatalmasabb eszköze: „Amikor a haza mezőgazdálkodására jellemző, szétszórt, apró tanyákra tanító, előadó nem kerül; akkor az elektromagnetikus hullámok a legtávolabbi magányos kunyhót is eléri”.¹ A rádiózás szegedi apostolának, Kogutowicz Károlynak szavai a politikai felhasználás lehetőségére utalnak: „... az egyes kultúrnemzetek felismerték, hogy a meghódított éteróceán, amelyben semmiféle mesterséges sorompókat nem lehet felállítani, amelyeken át ne törnének a kultúra villansugarai, hatalmas fegyvert jelent.”²

A szegedi rádióélet kezdett, szervezett formában történő megnyilvánulását országos viszonylatban is korainak tarthatjuk. A Szeged napilap 1925. február eleji, vasárnapi számában indul a Rádió című rovat, tehát még az új csepeli leadó felállítására, a rendszeres budapesti műsor sugárzásának megindulására (1925) előtt. A rovatvezető Szóllós Károly – akkoriban elektrotechnikai és műszaki boltja volt a Széchenyi tér 8. sz. alatt. A rovat célja az, hogy az „úgynevezett rádióamatörök” számára rádiózási alapismereteket nyújtson rádióvevő építéséhez, „amelyhez egyébként csak külön, sokszor tetemes költségekkel juthatna hozzá.”³ Ezenkívül a rovat keretében közölték Európa legnagyobb leadóállomásainak programját is. Rádiótechnikai sorozatokat indítottak (rádiócsövekről, akkumulátorokról, antennákról, légköri zavarokról, stb.), majd a rovat leszűkült a rádióprogramok egyszerű közlésére. Anyagát jelentős mértékben a Magyar Rádió Újság – amely 1924-ben indult – közleményeihez, híreihez igazítja.

A „rádióamatörök”-höz való fordulás nem véletlen: a szegedi rádiózás 1924 és 1928 között lényegében amatőr keretekben zajlott. Egyrészt mert az új leadó is csak rendkívül kis teljesítménnyel és sok üzemzavarral dolgozott (különben is Szegeden meglehetősen rosszak voltak a vételi viszonyok), másrészt mert a jobb vételt biztosító rádiókészülékek még rendkívül költségesek. „Ma még Budapesten igen kevés ember van, aki elfogadható hangerejű és hangtisztaságú rádióvetélt élvezett” – írja Horváth István a Magyar Rádió Újságban.⁴ A Szegedben körülbelül ugyanekkor pedig ezt olvashatjuk: „... ha ügyesen és jól összeállított pár lámpás készülékünk van, és ha azok kezelésével tisztában vagyunk, ha egy kissé költségesebb úton is, de mégis élvezni tudjuk a külföldi leadóállomások igazán nívós és értékes programját.”⁵ A drágaság mértékét illetően tájékoztatásul: a legegyszerűbb detektoros készülék ára 280 ezer Korona, a háromcsöves vevőkészüléké 3 millió, a legmodernebb kilenccsöves készüléké 23 750 000 Korona. Egy korszerű egycsöves rádió összeállításához szükséges alkatrészek összege 1 321 000 Korona. (Az árjegyzék a Magyar Rádió Újság 1925. február 21-i számában található; az újság ára egyébként ekkor 6 ezer Korona.) Ezek alapján érthető, hogy a rádiózással foglalkozók száma még csekély. Szóllós Károly 1925 végén azt írja, hogy „körülbelül 55–60 készülék van bejelentve, holott tudomásunk van róla, hogy legalább 350 amatőr felvevőállomás van üzemben.”⁶ A Délmagyarországi Rádió Klub 1935 elején közzétett⁷ postaigazgatósági adatok szerint viszont 1924-ben már 685 rádiótulajdonos volt Szegeden. Akármelyik adatot is fogadjuk el, az eredmény ugyanaz: a rádiózás még amatőr keretek között mozgott.

A rádiózás valójában csak akkor válik Szegeden is szélesebb rétegeket érintő, ténylegesen tudatformáló tényezővé, miután a csepeli adó megkezdte rendszeres adását (1925), illetve felállították a budapesti 20 kilowattos leadóállomást (1928).

1926-ban Kogutowicz Károly (a szegedi egyetem Földrajzi Tanszékének tanszékvezetője) vezetésével megalakult Szegeden a Délmagyar-

országi Rádió Klub – a hasonló jellegű debreceni társaság után vidéken másodikként. A Klub feladatai közé tartozott tanfolyamok, előadások szervezése, műszaki tanácsadás (tanfolyamok kezdőknek és haladók-nak, előadók Reiter főhadnagy, illetve Jung Péter felsőipariskolai tanár, a Klub igazgatója.) A programról Kogutowicz Károly elnök számol be a Szegedi Szemle 1928. december 22-i és 31-i számaiban. Beszámolójában érdekes adatok is találhatók. Ezek szerint Magyarországon 1928-ban a rádiótulajdonosok száma 60 ezerről 160 ezerre nőtt, míg a szegedi postaigazgatóság területén 6500-ról 28 ezerre. A már idézett 1935-ös adatok szerint a szegedi rádiótulajdonosok száma ebben az évben 3122, összesen tehát az ország lakosságának körülbelül 2 százaléka rádiótulajdonos. Összehasonlításként közli a fejlettebb európai országokra vonatkozó adatokat: Ausztria – 310 000 (4,7 százalék), Németország – 3 millió (4,8 százalék), Anglia – 2 530 000 (4,7 százalék). Közlése szerint a Klub tagjainak száma az adott évben 300 főre emelkedett. A szegedi rádióvetélt lehetőségeit illetően adatszerűen fontos néhány megjegyzése a budapesti nagyadóval kapcsolatban. Egyrészt hangsúlyozza, hogy az adó felállítására lehetővé tette végre a kristálydetektoros készülékek használatát (bár a bécsi adó zavarja a vételt), másrészt kifogásolja a sok üzemzavart, a zenei műsorok hiányosságait, és a hírek összeállítását (ritkák és tíz perc alatt csak öt hírt olvasnak be). A Klub a tanyavilágban is népszerűsíti a rádiót. „Ez a tevékenység – írta Kogutowicz – Hübner József népművelési titkárral együttesen történik. Már sikerült elérni, hogy a kultuszminiszter úr által a tanyáknak ajándékozott hat értékes rádiókészüléken kívül négy gazdakört látott el a Klub rádióval.” Hübner József következő évi beszámolójában⁸ szintén megemlíti a rádió szerepét a tanyai oktatásban. Bizonyos fokig ugyan ellentétes adatokat közöl: „A Rádió Szabadegyetem” (a budapesti rádió állandó programja) révén a rádiót beállították az iskolán kívüli népművelés szolgálatába. A bizottság (Szegedi Népművelési Bizottság) területén – a kocsmai adókat kivéve – nyilvános közzétett rádiókészülék egy van. Ez a bizottság tulajdona. A tanyákon három tanító saját készülékével közvetített szabadegyetemi előadásokat.”

A Délmagyarországi Rádió Klub talán egyik legfontosabb megnyilvánulása a szegedi rádiókiállítás megszervezése volt. A kiállítás helyiségei a Zrínyi utca 16. sz. alatti házban voltak. A kiállítás végéig (azaz 1929. február 9. és február 21. között) itt működött a szegedi félkilowattos ideiglenes rádióleadó. Az adó által sugárzott műsor jól vehető volt nemcsak Szegeden, hanem a környéken is. Az ideiglenes adó rendszeresen közvetített, programját minden alkalommal közölte a Délmagyarországi. Műsora sajátosan világítja meg a rádió kulturális felhasználásának lehetőségeit, valamint a város közéletének érdekes keresztmetszetét adja. Népdalokon kívül gazdag zenei programot biztosítottak, szóhoz jutatták a szegedi színház színészeit is (többek közt Bojár Lili, Hont Ferenc, Hont Ferencné, Nagy György, Verő István tartottak művészetet). Érdemes megfigyelni, hogy Buday György Ifjúságunk népművelési feladatai és az alföldi rádióleadó című rádióelőadása hűen tükrözi az ideiglenes adó műsorszerkezetét. Különböző előadásokat tartottak: Havas Géza (február 12) és Kozma Péter (február 13) az Alföldi Mezőgazdasági Intézetből a homoktalaj felhasználásáról, illetve az állattenyésztésről az alföldi viszonyok között; Bernárd Ernő kir. fővegység és Jung Péter főiskolai tanár (február 14); Buday György, a Bethlen Gábor Kör elnöke (február 15); Somorjay Ferenc mezőgazdasági és Herke Sándor kir. fővegység előadása (február 16). 1929. február 17-én pedig a Széphalom matinéjén közvetítették a szegedi rádióhallgatóknak. A programban szerepelt még sportelőadás és mesedélután is. A kiállításnak éppúgy sikere volt, mint az ideiglenes adónak: a Délmagyarországi tízezer látogatóról számol be.⁹

A Délmagyarországi Rádió Klubnak a rádiókiállítással és az egyéb rendezvényekkel annak demonstrálása volt a beavallott célja, hogy a „második magyarországi adónak Szegedre kell kerülnie”.¹⁰ A kérdés még ebben az évben – 1929-ben – aktuálisá válik, mivel Magyarországot megkapja a nemzetközi szervezettől az engedélyt, hogy a második leadót is felállítsa. A Klub ezért még 1929 decembe-

rében memorandumot¹¹ készít a kereskedelemügyi miniszterhez azzal a tiszteletteljes kérréssel, hogy „az üzemben kívül álló régi budapesti három kilowattos rádió-leadóállomást Szegeden felállítani és üzembe helyezni méltóztatnék.” A Club terve szerint az adó hetente kétszer-háromszor közvetítené a budapesti állomás műsorát, elsősorban a detektoros hallgatók számára, de „máskülönben fő feladatának azt tartjuk, hogy változatos, nívós, önálló programokat adjon, amit külföldi rádiósoknak is érdemes meghallgatni.” A „külföldi rádiós”-t illetően a memorandum nem általánosságban szól, hanem nyíltan utal arra, hogy a szegedi adó a „magyar irredentának ténne felbecsülhetetlen szolgálatokat csendes, feltűnés nélküli munkával”. Utal a Kogutowicz Károly elnök által készített térképvázlatokra, melyek nemcsak azt mutatják, hogy a szegedi adóállomás az „évszázadokon elhanyagolt analfabétákkal teli tanyavilág kiművelése szempontjából” fontos eszköz, hanem azt is bizonyítják, hogy a „kisadó 50 km-es detektor vételi körzetén belül a Szegeden elhelyezett adó mérhetetlenül nagyobb százzalakkal több hallgatót biztosít az elcsatolt területen, mint az ország bármely más határvárosában.” A memorandumhoz írt bevezető Szeged elsőbbségét számokkal is igyekszik alátámasztani. „Szeged nemcsak lakossága számát tekintve második városa Magyarországnak – olvashatjuk –, hanem a rádió-előfizetőket illetően is közvetlen Budapest után következik.”

1930 májusában a szegedi adóállomás ügye a városi közgyűlés elé került. A Délmagyarország részletesen beszámol¹² Kogutowicz Károly indítványáról („Írjon föl Szeged törvényhatósága a kereskedelemügyi miniszterhez”), amit némi vita után el is fogadnak. A Club elnöke itt szól az adó tervezett programjáról is: „Egyébként azonban a színház, a filharmonikusok, elsősorban pedig a Fogadalmi templom orgonája, az egyetem professzorai, Szeged tanársága, az orvosi, mérnöki és gazdasági szakemberek rendkívül gazdag és változatos programot nyújthatnának.”

Még ugyanebben a hónapban a Club széles körű akciót indít a cél érdekében¹³, amelynek megindítását az tette sürgőssé, hogy „a napokban került nyilvánosságra a rádió részvényszerűségi terve, amely szerint Budapesten felállítanák az új, százhuszwattos leadóállomást a már meglévő húsz wattos (helyesen kilowattos) lakihegyi adó mellé, ezenkívül pedig az ország két vidéki városában felállítanának egy-egy relais-állomást” és Szeged ismét kimaradt ezek közül. A Club felhívást intéz a szegedi rádiósokhoz, hogy egy „négyfilléres levelezőlapon” írják meg véleményüket, s ugyanekkor Aigner Károly főispán és Kogutowicz Károly elnök egy memorandumot visz fel Budapestre Klebelsberg Kunó kultuszminiszterhez. Mindeme kísérletek azonban sikertelenek maradtak: Szeged nem kap saját adóállomást.

Az újságok rádiórovataiból, cikkeiből, a társaságok beszámolóiból összeállítható rádiózástörténet azonban csak egyik oldaláról világítja meg Szeged rádióéletét. A rádió tényleges hatását, kulturális értékét csak a rádió-előfizetők számának alakulásából határozhatjuk meg legalább hozzávetőlegesen. A már említett 1935-ös adatok szerint a szegedi rádió-előfizetők száma 1924-ben a következőképpen alakult: 1924 – 685; 1928 – 3122; 1929 – 5000; 1930 – 5700; 1931 – 6100; 1932 – 6100; 1933 6300; 1934 – 6700. Részletes adataink csak 1929-ből vannak, a Délmagyarország tájékoztató jellegű cikke alapján¹⁴. E cikk szerint 1929-ben Szegeden a legitim (azaz a postaigazgatóságnál bejelentett) rádiók száma 5075 – míg január elsején csak 3122 volt. 130 000 szegedi lakossal számolva ez azt jelenti, hogy minden 26., illetve a családokat figyelembe véve minden 20. emberre jut egy rádió. Az egyes társadalmi rétegek, csoportok birtokában levő rádiók típus szerinti megoszlása a következő volt:

	Összesen	Detektoros	lámpák száma					
			1	2	3	4	5	6
Kereskedő, iparos	1688	1076	129	122	179	103	52	17
Kisbirt., österm., földmíves	230	32	23	41	19	1	–	–
Értelmiség, szabadfogl.	2226	1138	218	350	366	111	69	25
Munkás	440	361	23	25	13	5	1	–
Tanuló	210	132	25	24	15	6	–	–
Intézetek	28	1	–	2	8	14	3	1
Nyilvános helyiségek (klub, ét. stb.)	49	–	9	13	10	12	4	1
Magánzó	204	84	54	34	14	7	–	–
Összesen:	5075	2895	490	593	640	277	130	44

Az adatokat elemezve kiderül, hogy drágább (tehát három vagy ennél több lámpás) készülékekkel viszonylag kevesen, alig többen

ezernél, rendelkeznek. Ezek jelentős része kereskedő, iparos, szabadfoglalkozású (valószínűnek látszik, hogy ennél az adatnál nem ált. alában értelmiségekről van szó, hanem inkább ügyvéd, orvos, stb.). Azaz csak az ő esetükben igaz az, hogy a rádió egyszerű kulturális, kényelmi eszközzé vált, amelynek használata különösebb gondot, technikai felkészültséget nem jelent. Az egy-, illetve kétszöves készülékek száma szintén ezer körül van. Feltehetően ezekkel igazán széles skálájú és jó vétel nem volt lehetséges. A detektoros készülékek száma – amely az adott időszakban eléggé olcsó volt – a legmagasabb: 2895. Ezek használata ugyan több kényelmetlenséget okozott (nagy méretű külső antenna, hullámsáv keresése, fejjelhallgató, stb.), de megfelelő viszonyok között nagyon jó vételt lehetett vele elérni. Igaz, Szegeden nem voltak a legjobbak a vételi viszonyok. A táblázatból kiderül, hogy a detektoros és az olcsóbb csöves készülékek döntő többsége szerényebb anyagi körülmények között élő rétegek tulajdonában volt: iparosok, östermelők, munkások és az értelmiség ideozámítható részének kezében. Ugyanakkor ez azt is mutatja, hogy a rádió már nem egyszerűen drága technikai érdekesség, és a rádióhallgatás igénye egyre szélesebb körben terjed el. Fontos adat az intézetek és a nyilvános helyiségek tulajdonában lévő készülékek száma is, hiszen ezeken a helyeken egyszerre többen hallgathatták a műsorokat. A cikk érdekességként említi, hogy már a női klinika száz ágát is felszerelték fejjelhallgatóval.

Ezeket a következtetéseket, illetve feltételezéseket megerősítik a Délmagyarország 1935-ös adatai¹⁵, bár a két adatközlést – a különböző felbontás miatt – elég nehéz összehasonlítani. Ebből a cikkből kitűnik, hogy a húszas évek gyors fejlődése után a harmincas években többé-kevésbé állandósult a rádiótulajdonosok száma, illetve csak lassú ütemben növekedett. Sipos Lajos posta-főfelügyelő statisztikája szerint 1935 január elsején a szegedi rádió-előfizetők száma 6707. Ekkor már a legtöbb készülék (2864) háromcsöves, de nem ritka a négy- és ötlámpás készülék sem. A detektoros készülékek száma valószínűleg még mindig igen nagy, mivel a cikk szerint a készülékek 65 százaléka külső antennával működik (a többszöves készülékek általában szobai keretantennával vagy a készülékbe épített antennával működtek.) A cikkíró úgy tudja, hogy a tanyákon is igen sokan használnak detektoros készülékeket – ezek száma 1576. A rádiótulajdonosok társadalmi csoportok szerinti megoszlását a következő felbontásban közli:

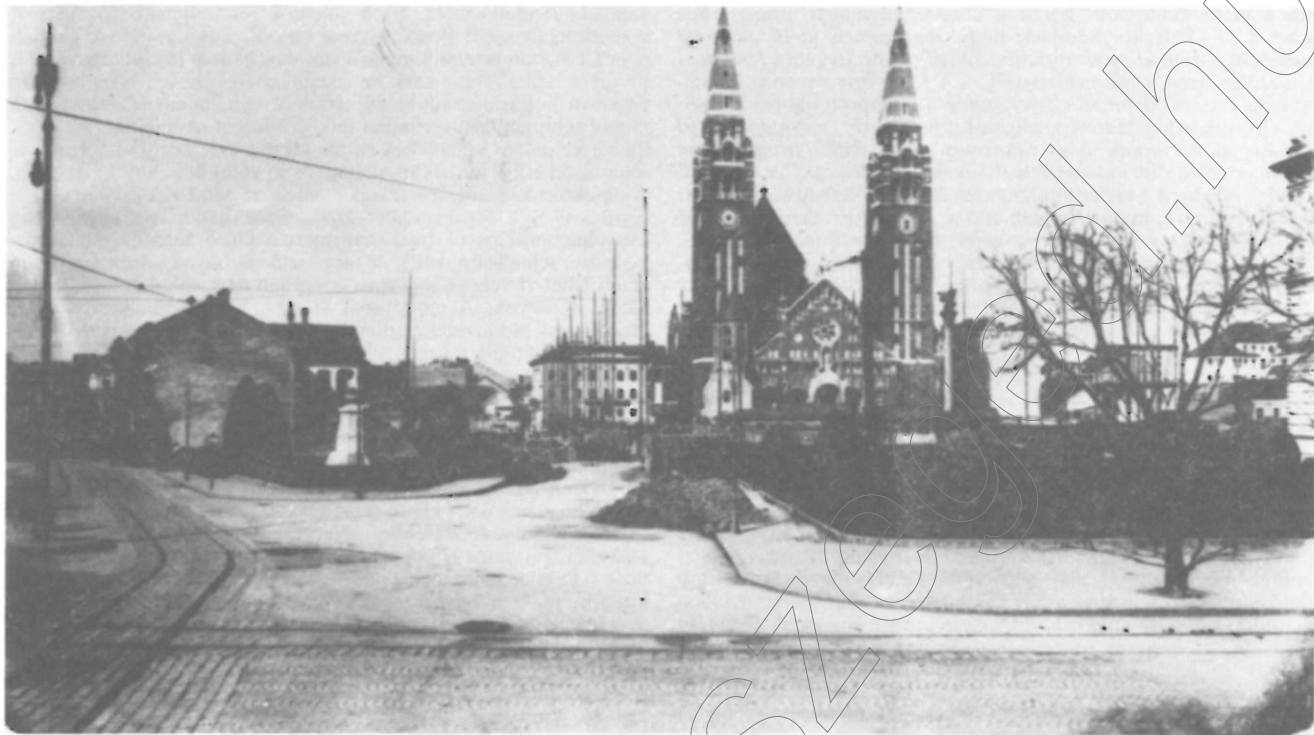
Nyugdíjas, magánzó, háztulajdonos	1708
Kereskedő	1153
Iparos	1318
Szabadfoglalkozású	1142
Napszámos	221
Közlekedési alkalmazott	178
Östermelő	144
Vendéglős	720
Egyesület	11
Kórház	4
Iskola	22
Egyéb	100

A két adatcsoport – az 1929-es és 1935-ös – között az összehasonlítást elvégezni ugyan nem lehet, de ezek a számok hozzásegítenek az előző adatok pontosabb elemzéséhez. Például feltűnő, hogy a vendéglősök tulajdonában rendkívül sok készülék van, ami ugyan csak a rádió népszerűségére utal. A rádiókészülékek száma persze még 1935-ben sem nevezhető soknak. Annnyit azonban biztonsággal megállapíthatunk, hogy a harmincas évek közepére a rádió már természetes része a szegediek mindennapi életének és valóban fontos tudatformáló, kulturális eszközzé vált.

BAKONYI GÉZA

JEGYZETEK

1. P. I.; A rádióhírműködés és a kultúra. Magyar Rádió Újság, 1925. február 21. 1. 1.
2. Szegedi Szemle, 1928. december 22. 6. 1.
3. Beköszöntő, Szeged, 1925. február 1. 6. 1.
4. Horváth István: J'accuse! Magyar Rádió Újság, 1925. április 11. 1. 1.
5. Szeged, 1925. március 3. 4. 1.
6. Délmagyarország, 1925. december 15. 7. 1.
7. Délmagyarország, 1935. február 7. 5. 1.
8. Délmagyarország, 1929. június 18. 5. 1.
9. Lásd: Szegedi Szemle, 1929. február 11. 12. 1.; Délmagyarország, 1929. február 9. 6. 1. ill. február 10. 5. 1.; Délmagyarország, 1929. február 22. 5. 1.
10. Szegedi Szemle, 1929. február 11. 12. 1.
11. A Délmagyarországi Rádió Club memoranduma a kereskedelemügyi miniszterhez a második rádió-leadóállomás Szegedre való helyezése érdekében. Szegedi Szemle, 1930. január 9. 4. 1.; a memorandum dátálása: 1929. december 11.
12. Vita a közgyűlésen a szegedi rádió-leadóállomásról. Délmagyarország, 1930. május 8. 3. 1.
13. Rádió. Délmagyarország, 1930. május 27. 1. 1.; ill. ugyanott 5. 1.
14. – r: d: Hölgyeim és uraim... Délmagyarország, 1929. december 25. 16-17. 1.
15. 5700 szegedi rádiózó. Délmagyarország, 1935. február 7. 5. 1.

A város képe fényképeken

Összeállításunkkal a két világháború közötti Szeged arculatából kívántunk bemutatni néhány vonást. Ez a korszak már korántsem a fényképezés hőskora. Sőt, ekkor már a fényképezés tömegmértetűvé válik. Egyre növekvő számban jelennek meg az amatőr fotográfusok. Lassan sok családban – ahol a gépek és felvételek árát meg tudták fizetni – helyet kapott a már méreteiben szűkített, kézben, lassan kistáskában is könnyedén hordozható fényképezőgép. Ám a fényképezés szakma lett, volt és maradt az említett időszakban is. A minőségi fényképezés szakértelmet, fantáziát, alkotóképességet kívánt. Ez mind együtt nem volt meg persze minden egyes fotográfusnál. Volt aki kizárólag porté- illetve családi fotográfálásból élt. Ismertebb szegedi fényképészeink ebből az időből Gábor Endre, Molnár Rudolf, Honti Sándorné, vitéz Kovács Béla, Ruttkay és Vitkay, Brenner Viktor. Számunkra felvételeik és munkásságuk részletesebb ismerete miatt kézzelfoghatóbbak a minőségi fotográfiájukról neves Bäck Manci (Szeckerke Lajosné), Auer Lajos és Wéber Gusztáv fényképészek. Korszakunkban igen széles körű a fényképek felhasználása. Biztosításokhoz, építkezésekhez, képeslapokhoz és idegenforgalomban használt prospektusokhoz egyaránt igényelték már a fénykép meglevenítő, tanúsító tulajdonságát. A fotótörténet kutatója számára, de a helytörténésznek éppúgy fájó tény, hogy sok

fényképészcsalád, dinasztia anyaga elfecsérelődött, elpusztult. A bosszantó ebben leginkább az lehet, hogy mindezek a „tragédiák” az elmúlt 5-6 évben zajlottak le a nagyarányú építkezések, pincetisztogatások kampányszerű végrehajtásakor. Nagy veszteség ez nem csupán a kutatók, de a kultúra és a következő generációk számára egyaránt. Hiszen sok pillanatról, mozdulatról, várostörténeti eseményről ezek tudósíthattak volna látványosan, hitelesen. Az írott szónak ugyanis a képpel szemben vannak bizonyos korlátai. S leginkább csak a szövegben foglalt környezet ismerőjének alakulhat ki valós kép a leírtakról. Ezzel szemben az objektíven keresztül rögzült miniatűr világ a pillanat teljes, hamisítatlan valóságát mindenki számára egyformán érzékletessé teszi.

Több itt közölt kép most éli meg első közzétételét. Így mondhatjuk, hogy néhány közülük kuriózum. Igyekeztünk olyan képeket – kevésbé ismerteket – válogatni, amelyek a nagyvárosiasodást, a hétköznapi életet, a szorosan vett kulturálódást, a városkultúrát s a lakosok életét, viseletét jól láttatják. Teljességre törekedni nem lehetett célunk. A képek közlésének számszerű – jelenleg is költséges – korlátai ezt irreálissá teszik.

TÓTH ISTVÁN

1 Szeged, Széchenyi tér (Brenner utóda) 1926.

2 A Szegedi Hajós Egyesület körmeneti felvonulása, 1936. (Magyar Filmiroda)

3 Szeged, 1939. augusztus 13. Ellenforradalmi ünnepség. Beszél: Gr. Teleki Pál. Bal oldalán Gr. Csáky István, tőle balra Uzdóczy Zadarvecz István, tábori püspök

4 Szeged – Széchenyi tér, 1920-as évek vége. Pléh, horgany- és bádóg-edénypiac. (Fotó: Kerny I.)

5 Széchenyi tér. Zöldség-gyümölcs piac. Háttérben a mai Debreceni étterem helyén a Vendéglő az Olaszhoz. 1937. (Fotó: Wéber Gusztáv)

6 Szeged – virágpiac a Széchenyi téren (Magarasevits Leontin felvétele)

7 Gyümölcs piac Szegeden, a Valéria téren (Bartók tér). 1920-as évek közepe. (Kerny István felvétele)

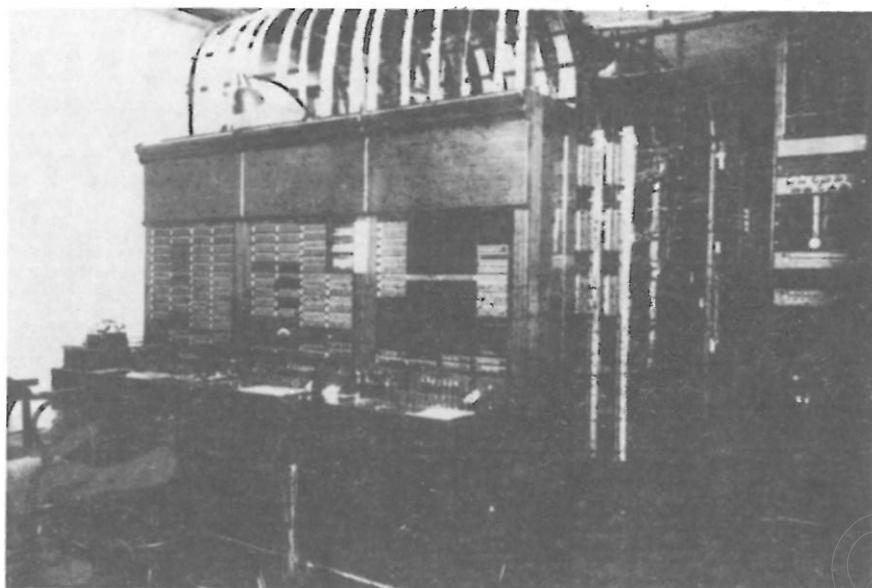

8 Gyümölcs piac Szegeden, a Rudolf téren. Export csomagoló a híd alatt, 1930.

9 Szeged, 1938. június 8. Ipari Vásár a Horváth Mihály utcában (Liebmann felv.)

10 Szeged – Postapalota, 1930-as évek első fele. Erősítő vizsgáló asztal.
(Fotó: Auer Lajos)

11 A Palánk rendezése, csatornázása 1933-34. (Fotó: Auer Lajos)

12 Az új Wagner-palota. Kárász u. – Kölcsey u. sarkán, Szegeden 1936.
(Fotó: Weber Gusztáv)

13 Kovács és Takács paprikamalma,
Nemes takács u. 17. Szeged, 1930-as
évek (Wéber Gusztáv felvétele)

14 A kor színvonalán berendezett rádiótechnikai szaküzlet az Új Ipartestület földszintjén 1930. k. (Fotó: Auer Lajos)

15 Szeged, 1934. A Szent István tér
rendezés után. Ma a Szent István tér
6. sz. épület (Fotó: Wéber Gusztáv)

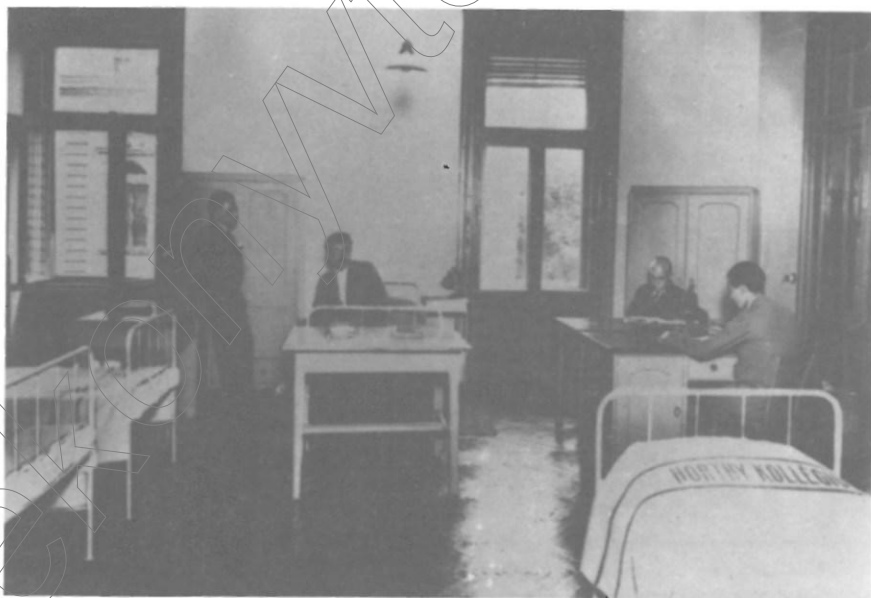

16 Szeged, 1930. Klinika. Orvosi munka a műtőben

17 A Szegedi Gyakorló Iskola tanári kara 1931-32. tanév közepén

18 Szeged, 1936. Horthy Internátus, férfiosztály, 4 ágyas háló. A volt DEMKE épülete. Ma Irinyi Kollégium. (Fotó: Auer Lajos.)

A VÁROS ÜNNEPE

Ünnepi tanácsulést rendeztek május 21-én, Szeged napján. Ekkor lengett először a város új, pompás lobogója a tanácsháza homlokzatán. Az ünnepi eseményen dr. Müller Józsefné tanácselnökhelyettes köszöntötte a tanácsstagokat és a meghívottakat. Ezt követően Király Zoltán, Szeged országgyűlési képviselője mondott ünnepi

beszédet, melyet az alábbiakban közlünk. Negyven év után díszpolgári címetek adományozott a város. A három kitüntetett: Buday György grafikusművész (akit testvére, dr. Buday Margit képviselt az eseményen), Straub F. Brunó biokémikus és Varga Mátvás díszlettervező. Reméljük, egy szép és nemes hagyomány született.

Király Zoltán ünnepi beszéde

Meghatottan állok Önök elé, hogy megtisztelő felkérésüknek eleget téve a mai ünnepi tanácsülés szónoka legyek. Meghatottan – mondom –, mert ezen ünnepi alkalom nagyszerűsége szorítva hat reám is. S az élményt csak fokozza napjaink azon érthető ellentmondása, hogy ez a mostani ünnepnap nem más, mint halotti tor. Néhány héttel ezelőtt eltemettünk egy téveszmét, egy történelmi zsákutcának bizonyult, képmutató, zsarnoki rendszert, itt és most pedig címeit, rangjait és jelképeit. Nincs bennem megrendültség. Temetni jöttünk, nem dicsérni! De ez a nap ünnep, mert hosszú évtizedek tetszalott állapotából föltámadott az ember, a polgár, a demokrácia. S visszahelyeztetik jogfolytonosságába a nemzet évezredes, és Szeged nemes városának évszázadokra nyúló történelmére.

Megküzdöttünk e napért! Büszkén emlékeztünk hát a tizenhetedik-tizennyolcadik század fordulóján élt szegedi eleinkre, kiknek harmincéves kemény küzdelmében sikerült a korábban birtokolt szabad királyi városi rang visszaszerzése. III. Károly király 1719. május 21-én adta ki a „Szeged szabad királyi város kiváltságainak megerősítése és magyarazata” című oklevélét, amely utat nyitott a város szabad fejlődéséhez.

A párhuzam önmagától kínálkozik. Napjainkban rendszerváltás történt, s oly mértékű társadalmi változások előtt állunk, amelyeknek alapvető kérdése, hogy sikerül-e érdemi önkormányzati törvényt alkotnunk. Olyat, amely jövőbe mutatóan tisztázza városunk negyven esztendeje gyakran változó státuszát, jogait, lehetőségeit – vagyis önállóságát.

Az első lépést ehhez megtette a nemzet: rendszert váltott. S megtette az önnön halotti torára most összesereglett tanács, amikor is legutóbbi ülésén *rendeletben állított vissza a város első, hiteles címerét az 1719-es okirat alapján*. A döntés helyessége vitathatatlan. Történészek, heraldikusok, levéltárosok szakmai érvei találkoztak a városi polgárság igényeivel, nem is szólva arról, hogy a régi címer változatos

formákban századok óta díszleg épületeink homlokzatán, freskókon, kapufaragványokon. Lehet hát hitünk abban, hogy a város régi-új címere és zászlaja, no meg a város napjának, május 21-ének eseményei, a díszpolgári cím mai és majdani kitüntetéttel, segíthetik a városi polgártudat újraéledését, megerősödését, a városunkért való hasznos és önzellen cselekvést.

Ebbéli cselekvésünkben és önkormányzati akaratunkban van mire építeznünk. Van múltunk. A helyi önkormányzatok jogállásáról, teendőiről, szervezetéről és működésük alapvető kérdéseiről a múlt században, 1886-ban született törvény, amely néhány módosítással egészen a tanácsrendelet létrejöttéig működött. E törvény szerint a helyi önkormányzatok körébe a vármegyék és a törvényhatósági jogú (korábban szabad királyi) városok, valamint a községek (megyei városok, nagy- és kisközségek) tartoztak. Az 1886. évi törvénycikk a törvényhatóságok jogosítványaiként sorolja fel az önkormányzat gyakorlását, az állami közigazgatás közvetítését, de hozzáfűzi, hogy ezeken felül egyéb közérdekű, sőt, országos ügyekkel is foglalkozhatnak, véleményüket más törvényhatósággal egyeztetethetik és a kormánnyal közölhetik, valamint a törvényhozáshoz is felterjeszthetik.

Önkormányzati jogosultsága körében a törvényhatóság saját belügyeiben önállóan intézkedik és határoz, tisztségviselőit választja, az önkormányzat és a közigazgatás költségeit megállapítja, fedezetükről gondoskodik, közvetlenül érintkezik a kormánnyal. A törvény a saját ügyek meghatározására további előírásokat is ad, különös tekintettel a gazdálkodásra és az önkormányzati vagyon feletti rendelkezési jogra. A törvényhatósági jogú városok az úgynevezett közvetett államadókra is vethettek ki községi pótdát; illetéket, helypénzt és vámkot szedhettek, sőt – bizonyos megszorítások mellett – új adókat is megállapíthattak.

Szeged hat évtizeddel ezelőtt, az 1930-as években még egyike az ország tíz törvényhatósági jogú városának.

Hogy 1886-hoz képest hol tartunk ma, azt mindannyian érezzük, de tán Önök tudják a legjobban. Az elmúlt évtizedek során kialakult és ma is meglévő súlyos területi egyenlőtlenségek a meghaladott rendszer társadalmi-gazdasági-politikai viszonyaiból, a szigorúan és erőszakosan központosított, adminisztratív irányításból eredeznek. Olyan, a magyar és európai hagyományoktól idegen településirányítási szisztémát kényszerített ránk, amelynek lényege volt, hogy csak központi hatalom létezik és annak helyi végrehajtó szervei. Nincs helyi önkormányzat. Úgy gondolom, egyetértünk abban: jövőnk csak egy lehet. Erős, valódi önkormányzatra van szükség minden településen, olyanra, amely rendelkezik mindazon jogosítványokkal, amelyek a település működtetéséhez, a polgároknak abban való részvételéhez, boldogulásukhoz elengedhetetlenül szükségesek. S mindaddig, amíg ez az önkormányzat létre nem jön, az MDF szegedi szervezete nevében és megbízásából tisztelettel felkérem Önöket, a tanács tagjait, hogy tegyenek eleget megfizatásuknak.

Március végén – az elmúlt másfél esztendő betetőzéseként – békés úton következett be a rendszerváltás hazánkban. Alkotmányos forradalmunk feltételeit az teremtettem meg, hogy a polgárok milliói nem tudtak már a régi módon élni, s a hatalom leginkább felvilágosult képviselői nem kívántak a régi módon politizálni és kormányozni. Nekik, ez utóbbiaknak jutott az a feladat, hogy az évtizedek alatt elkövetett bűnökért megkövessék a nemzetet, hogy *lerakják a drasztikus és árnyaltabb törvénytelenségek felszámolásának jogszabályi alapjait, hogy olyan politikai légkört teremtsenek, amelyben felszabadult lelkű emberek munkálkodhatnak*. Ismerjük el ebbéli érdemeiket, akkor is és azért is, ha és mert négy évtizedes adta múltunk terhes örökségét közösen kell hordanunk. Ismerjük el azért is, mert együtt kezdtük el, s vettünk részt abban a folyamatban, amelyet békés átmenetként nevezhetünk. Tán már el is koptattuk e kifejezést, pedig

nagy érték, mert nem maradt pusztá szó, hanem általunk lett valósággá. A törvényesen és békés körülmények között lezajlott általános választások nyomán a Magyar Köztársaság ismét a *többspártrendszerű parlamentáris demokráciák sorába lépett*. Van szabadon választott parlamentje, és holnaptól – reményeink szerint – ismét szuverén és felelős kormánya. Lecsillapodtak, elcsendesedtek a választási kampány során olyannyira felbolydult kedélyek. A győztes Magyar Demokrata Fórum bebizonyította, hogy nem kívánja kisajátítani a hatalmat, s a Szabad Demokraták Szövetsége tudta és merte vállalni felelős ellenzéki mivoltát. A választási kampány során elmérgesedett, szinte kibékíthetetlennek tűnő viszonyt felváltotta a józan megfontolás és a korrekt együttműködés felelősségteljes szándéka. Bizonyoságul mindennek a két vezető párt képviselői – közvetlenül a Parlament alakuló ülése előtt – politikai egyezséget kötöttek. Május 2-án ezúttal – némi leegyszerűsítéssel – nem a diktatúrának, hanem a demokráciának szóló vastapstól visszhangzott a parlamenti ülésterem. Ám másfajta visszhang is volt. A felállva ünnepelő honatyák tapsviharából tán kevésbé hallott ki azok tétova tapsa, akiknek a megállapodás felett érzett öröme nem volt felhőtlen. Nem annak meglepésvolta miatt, hanem elsősorban azért, mert egy ilyen horderejű megegyezés nem lehet néhány új vezető, vagy kis vezetőcsoportok belső ügye, kizárólagos joga. Legalább annyira tartozik ez az érintett pártok tagjaira, de legalábbis parlamenti képviselőire. Márpedig itt a döntés előkészítésébe éppúgy nem vonták be őket, ahogyan ez a hajdani állampárt gyakorlatában szokás volt. Pedig nem ártott volna, mert aggályok is

megfogalmazódhatnak a most még igencsak érdeklődő polgároknak.

A megállapodást kötő pártok vezető képviselői arról próbálták meggyőzni a közvéleményt, hogy ezen egység nélkül a kormányozhatóság, az ország működőképessége kerülhet veszélybe. S ha külföldön egy folyton válságokkal küszködő kormányzat képe rajzolódik ki, akkor oda a bizalom, és oda a pénz. Meglehet, így igaz. Ám a módszert, amely nem más, mint a pártállamban megszokott és megutált módi, szó nélkül hagyni nem lehet. Nem lehet, mert az – a nép által szabadon választott képviselő lebecsülésén túl – a Parlament szerepe visszaszorításának, a végrehajtó hatalom túlsúlyosságának, végső fokon a demokratikus hatalmi egyensúly megbomlásának veszélyét hordozza magában. S ugyanezen oknál fogva nem hagyhatom szó nélkül, mi több, nem érthetek egyet azzal, hogy a paktum a köztársasági elnök megválasztásának hogyanjáról is rendelkezik. *A jelenleg hatályos Alkotmány szerint a köztársasági elnököt a nép közvetlenül választja meg.* A két párt megállapodása ettől a jogától kívánja megfosztani az állampolgárokat. Megkérdezem: milyen alapon? Vajon hova tűnt a tavaly még oly yehemensen népszavazást követelők „döntson a nép!” akarata? Hova tűnt a nép igazságosságba vetett hite? Ki és milyen joggal állítja azt, hogy a nép már befáradt a választásokba? Az ilyen politika nem más, mint a korábbi, amely polgárait saját sorsuk intézésére kiskorúnak tekintette. Joggal szóltuk meg a régit, azt, amely döntéseit az állampolgárok feje fölött hozta meg. Nem fogadhatjuk tehát el, hogy az egypárti diktatúra helyébe most többspárti diktatúrarendszer lépjen! A megegyezés ezen pontja ellen ezért fellebbezek a néphez: Népszavazást

kezdeményezzek! Döntsének a polgárok arról, hogy maguk kívánják-e közvetlenül megválasztani a Magyar Köztársaság elnökét, avagy rábízák a demokratikusan megválasztott Parlamentre. De erről valóban az állampolgárok, és ne pártvezetők, népszavazáson és ne párnázott ajtók mögött döntsének.

Választások után, a rendszerváltás küszöbén átlépve íme, így állunk itt kissé zavarodottan, kissé bizonytalanul, talán a régről megmaradt reflexek működtette bizalmatlansággal együtt, de nézeteink és véleményünk szabad vállalásával. Ám a nézetek és vélemények különbözősége sem vihet el bennünket attól, hogy együtt gyűrőközzünk neki közös gondjaink megoldásának. Legsürgősebben – párhuzamosan a földtulajdonról, az államháztartásról, a helyhatósági választásokról és a helyi adókról szóló törvényjavaslatokkal – az önkormányzatok újragondolásának. Jóleső érzéssel tölt el az a tudat, hogy városom tanácsa ezen akaratból az ez évben elsőként hozott rendeletével helyezte vissza régen volt jogaiba Szeged jelképeit és újította fel a város díszpolgára kitüntető cím adományozását. A kitüntetettek életútja, munkássága bizonyítja elhivatottságukat e megtisztelő cím viselésére. S bár egyikőjük se volt soha politikus, közülük kettőt igencsak megérintett az elmúlt évtizedek politikai szele. *Buday György* áldozata lett történelmi üttévesztésünknek, *Straub F. Brúnó* pedig az utóbbi két esztendőben szerény kormányosa a békés rendszerváltásnak, *Varga Máttyás* pedig a művész nagyvonalúságával elviselője az elmúlt évtizedek politikai történéseinek. Kívánok mindhármójuknak erőt, jó egészséget, hosszú és boldog díszpolgári létet!

BUDAY GYÖRGY

grafikusművész.

Indoklás:

Buday György Kolozsváron született 1907. április 7-én. Képzőművészeti és íráskészsége már gyermekkorában megmutatkozott, középiskolásként folyóiratokban illusztrál, cikkeket ír. Megrendezik első önálló kiállítását. Családjával 1924-ben költözik Szegedre, ahol hamarosan bekapcsolódik az egyetemi ifjúság mozgalmába. Szervezői és vezetői képességei révén elnöke a Bethlen Gábor Körnek, elindítója és irányítója az agrár-settlement mozgalomnak, vezetője a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának. Ez a csoportosulás tégelye lett a progresszív diáktörekvéseknek, sokirányú munkájukat jellemzi könyvkiadói tevékenységük, szociológiai kutatásaik, tudományos vizsgálódásaik, művészeti kísérleteik. A csoporthoz tartozott többek között Erdői Ferenc, Baróti Dezső, Tolnay Gábor, Ortutay Gyula, Radnóti Miklós, Hont Ferenc, Reitzer Béla, Tomori Viola.

Képzőművészeti munkássága is ekkor újul meg. A Boldogaszony búcsúja című, tizenöt lapból álló „szöveg nélküli fametszetregény”-t a Magyar Bibliophil Társaság „Az év legszebb könyvé”-nek választja. Fametsző tevékenysége szorosan összekapcsolódik a barátok munkájával, illusztrációkat készít például Ortutay néprajzi gyűjtéseire, Radnóti költeményeire, a dudari szociológiai tábor kiadványához. Fába metszve idézi Arany János és a székely nép balladáit, Madách Tragédiáját. Az ő díszleteivel játszik első alkalommal a művet a Dóm előtti téren.

A háborút megelőző időkben először Rómában ösztöndíjas, majd a gyülekező világháborús viharfelhők miatt Londonban telepedik le. Volt a BBC magyar adásainak munkatársa, a háborút követően a londoni Magyar Intézet igazgatója. Hazatérési kísérletei meghiúsultak, az 1956-os forradalom leverésének híre mélyen megrendítette, azóta szanatóriumban él.

Külföldi munkássága a világ grafikai élvonalába emelte. Fametszeteket készített Shakespeare Atheni Timonjához, sorozatot London hangjai címmel, a Szegedi Kis Kalendárium mintájára éveken át karácsonyi könyvecskéket alkotott, illusztrált arab népmeséket, Aragon és Joyce regényt. Jelentős ex libris terén végzett munkássága is. Elkészítette a magyar költészet arcképcsarnokát. Nyolcvanadik születésnapján a Magyar Népköztársaság Csillagrendjével tüntették ki.

Mindezek alapján Buday György grafikusművész megkapta a Szeged város díszpolgára címet.

Kelt Szegeden, 1990. május 21-én

DR. TÓTH LÁSZLÓ

DR. MÜLLER JÓZSEFNÉ

STRAUB F. BRUNÓ

biokémikust.

Indoklás:

Straub F. Brunó Nagyváradon született 1914. január 5-én. Egyetemi tanulmányait Szegeden kezdi, először az orvostudomány, majd a természettudományi fakultáson. Szent-Györgyi Albert első előadása annyira magával ragadja, hogy már tizenhét évesen laboratóriumában kezd dolgozni. Szent-Györgyi személyisége, emberi és kutatói példája egy életre meghatározzák tájékozódását, jellemfejlődését. Átvette, majd átörököltette a nyugat-európai nyitottságot, értékcentrikusságot, a munka és a tudományos eredmények feltétlen tiszteletét. Már itt kialakult kutatási területe, a sejtlégzés kémiája, az izomműködés vizsgálata, az enzimek szerkezetének kutatása, a fehérjeszintézis elemzése. Fiatal kutatóként Rockefeller-ösztöndíjjal Cambridge-ben dolgozott, hazatérve a szegedi egyetem tanára lett. Egészen 1944-ig, a németek bevonulásáig együtt dolgozott Szent-Györgyivel, majd a háborút követően ismét közösen munkálkodtak, egészen a Nobel-díjas tudós külföldre távozásáig. Ezidőben lett a budapesti egyetem tanára is. A Magyar Tudományos Akadémiának 1946-ban levelező, majd 1949-ben rendes tagja lesz.

Nevéhez fűződik az aktin felfedezése; állati szervezetből sárgaenzimet sikerült előállítani, amelyet Straub-diaporáznak neveztek. Tudományos tevékenységéért két alkalommal tüntették ki Kossuth-díjjal. Jelentős tudományszervezői és közéleti tevékenysége is. A Magyar Tudományos Akadémia elnökségének tagjaként fontos szerepet játszott a hazai tudományos élet irányításában. Az ő kezdeményezésére és szerteágazó szervező munkája nyomán jött létre a 60-as évek végén, 70-es évek elején a Magyar Tudományos Akadémia Szegedi Biológiai Központja, ahol 1970-től 1978-ig főigazgatóként tevékenykedett. Ez az intézet irányítása alatt a hazai modern biológiai kutatások centruma lett, s a szakterület világszerte elismert műhelye. Iskolateremtő tevékenysége nyomán fiatal kutatók sokasága kapott lehetőséget tehetsége igazolására és a külföldi megmértetésre. Szegedi kapcsolatait erősítette, hogy a város orvostudományi egyeteme 1981-ben Honoris Causa doktorrá avatta.

Közéleti affinitását jelzi, hogy több nemzetközi szervezetben képviselte hazánkat, számos egyetem, tudományos intézet választotta díszdoktorául. Dolgozott az Országos Atomenergia Bizottságban, elnöke volt az Országos Környezet- és Természetvédelmi Tanácsnak. Betöltötte a legmagasabb közjogi méltóságot: 1988-tól több, mint egy éven át a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnöke volt. 75. születésnapján a Magyar Népköztársaság rubinokkal ékesített Zászlórendjével tüntették ki.

Mindezek alapján Straub F. Brunó akadémikus megkapta a Szeged város díszpolgára címet.

Kelt Szegeden, 1990. május 21-én

DR. TÓTH LÁSZLÓ

DR. MÜLLER JÓZSEFNÉ

VARGA MÁTYÁS

díszlettervezőt.

Indoklás:

Varga Mátyás 1910. december 1-jén született Budapesten. Művészet iránt fogékony családban nőtt fel, már gyermekkorában a színházi díszlettervezés vonzotta. Az Iparművészeti Iskolába 1926-ban iratkozott be, ahol osztálytársai között találhatjuk Márk Tivadart, a ma Párizsban élő Michael Gyarmathyt és az Amerigo Tot néven világhírűvé lett Tóth Imrét. Az iskola az elméletet szorosan összekapcsolta a gyakorlattal, s így Varga Mátyás már az első tervezéseiben is tanúbizonyságot tett stílusérzékéről, anyagismeretéről, szakmai biztonságáról.

Élete első színházi szerződése Szegedhez kötötte. Az 1930–31-es évadra a Városi Színházhoz az akkor kinevezett igazgató, Kürthy György hívta. Az évi 40-50 bemutató díszletezése fantasztikus iskolát jelentett, s tovább fejlesztette Varga Mátyás fantáziáját, empátiát, képességét, kialakította rutinját. A következő időszakokban stúdiumokat vett a Képzőművészeti Főiskolán Varga Nándor Lajos műhelyében. A budapesti Nemzeti Színház tagja lett 1935-ben, majd 1936-tól a Szegedi Szabadtéri Játékok vezető szcenikusa. Olyan szabadtéri színpadi sikerek fűződnek nevéhez, mint Madách: Az ember tragédiája, Herczeg Ferenc Bizánca, Kacsóh János vitéze, majd a játékok felújítását követően Erkel, Kós Károly, Vörösmarty műveinek látványtervei.

Hosszú és termékeny életműve során közel ezer kőszínházi, szabadtéri, film és tv-díszletet tervezett. Ezeknek jelentős részét – mint a XX. századi magyar művészet és kultúra maradandó értékeit – Keresztury Dezső javaslatára megvásárolta az Országos Széchényi Könyvtár. Közöttük van az 1936-ban tervezett díszletkép O'Neill Amerikai Elektra című drámájához, mely a párizsi vilákiállításán ezüstérmet nyert. Művészi munkásságát Kossuth-díjjal és Kiváló Művész kitüntetéssel ismerték el.

Varga Mátyás díszlettervezői munkája mellett jelentős képzőművészeti oeuvre-t is teremtett. Fa- és linometszetein, monotípiáin, rézkarcain, festményein és kerámiáin is tettenérhető a színházi kötődés. Amikor a Csongor és Tündéhez készített díszleteket, agyagból is a három ördögfiókát és a szerelmeseket formázta; amikor a Szentivánéji álomhoz tervezett, Zuboly virágkoszorús fejét mintázta; amikor Illyés Dózsájával birkózott, a plasztika is ezt idézte; de megjelent a kerámia műfajában az egyik legnagyobb drámánk, a Tragédia sokféle változata is. Több, mint egy évtizede ismét Szegeden él, s ragaszkodásának szép példája, hogy saját költségén kialakította Bécsi körúti Színház történeti Kiállítóházát. Szeged életében és munkásságában is az indulás és a megérkezés városa.

Mindezek alapján Varga Mátyás díszlettervező megkapta a Szeged város díszpolgára címet.

Kelt Szegeden, 1990. május 21-én

DR. TÓTH LÁSZLÓ

DR. MÜLLER JÓZSEFNÉ

PÁRT- TOPLISTA

CSONGRÁD MEGYE PÁRTLISTÁS VÁLASZTÁSI EREDMÉNYEINEK ÁTTEKINTÉSE

Választási elemzést készíteni kockázatos vállalkozás. A „bejártatott” parlamenti demokráciákban régóta külön szakmává vált annak kiderítése, hogy milyen hatások milyen mértékben befolyásolják a választópolgárok szavazatokban — vagy éppen a szavazástól való távolmaradásban — megjelenő politikai állásfoglalását. Mert tudnunk kell, hogy a parlament összeüléseit meghatározó végeredmény igazából nem a megyék, a városok, a falvak szavazataiból, hanem többmillió állampolgár szuverén döntéseiből áll össze.

A nagy titok, hogy ezek a döntések hogyan születnek. Mekkora a szerepe ebben az egyén foglalkozásának, iskolai végzettségének, anyagi körülményeinek, lakóhelyének, neveltetésének? Nyilván nagy. De mindezek mégsem determináló tényezők. Hiszen, ha azok volnának, akkor mondjuk az ugyanannyit kereső, egyidős panelban lakó, kétyverekes, Wartburggal járó esztergályosok egyformán szavaznának. S ez korántsem igaz. De az sem, hogy teljesen eltérő léthelyzetű emberek nem voksolnak ugyanarra a pártra. Mert a pártokról sem feleldezhünk meg, hiszen „ők” nem valamiféle passzív elszennvedői az állampolgári döntéseknek. Kampanyukkal aktív befolyásolói a léthelyzettől a voksig vezető folyamatnak. De mivel hatnak? Magukról állítják, hogy főleg a programjukkal. Az eredményekre tekintve ez sem látszik ilyen egyszerűnek. Mert akkor nem fordulhatna elő, hogy ugyanabba a választókerületbe tartozó, egymástól alig 15 kilométerre fekvő, azonos lélekszámú és gazdasági adottságú két község közül az egyik 17%, míg a másik 49% erejéig bízott ugyanannak a pártnak a programjában. Mi téríti el ilyen mértékben egymástól az eredményeket? Nyilván az is, hogy az adott településen kik kerteskednek az egyes pártok mellett. Fontos, hogy milyen erős, tekintélyes a helyi pártszervezet. Az sem közömbös, hogy a pártok ismert vezetői közül eljuttott-e valaki a kampány során az adott községbe és szereplésével vonzó vagy taszító hatást gyakorolt a lakosságra.

Talán ennnyiből is látszik, hogy hányféle körülmény pontos ismerete tenné lehetővé az átlagszámok mögött meghúzódó jelentős eltérések okainak felvázolását. Ehelyett ismerjük magukat az eredményeket. Bár e tekintetben is sok a bizonytalanság, mert a különböző források által közölt adatok nem mindig egyeznek. (Itt jegyezzük meg, hogy a későbbi alaposabb elemzések segítése érdekében jó lenne egy kis kötetben kiadni településeink választási adatait.) De nincs teljes és naprakész statisztikánk városaink és községeink társadalomstruktúrájáról, a lakosság gazdasági helyzetéről sem. Az 1980-as népszámlálási adatok mára elavultak, az ideai összeírás eredménye pedig még nem vált publikussá. A választások óta eltelt rövid idő azt sem tette lehetővé, hogy a kampány főbb történéseit pártokonként és településekenként elemezzük, továbbá nincsenek részletes szervezeti mutatóink sem. Mindebből következik a tanulmány célkitűzése. Nem magyarázni, sokkal inkább rögzíteni szeretnénk a megyei választási eredményeket, több szempontból, többféle bontásban bemutatva azokat.

*

Még egy mozzanatot növeli megállapításaink esetlegességét. A megyén belüli adatokat ugyanis csak egymással tudjuk összehasonlítani, nincs sem a lehetősége egy korábbi állapottal való összevetésnek. Az ezután megtartott parlamenti választások eredményeinek elemzésénél fontos lesz az 1990-es adatokkal való összevetés is. A mi esetünkben viszont évtizedekre van túlünk a legutóbbi többpártrendszerű választás. 1945-ben és 1947-ben más történelmi körülmények között, más pártokra voksolhatt az ország lakossága. Ezért az akkori és a mostani eredmények közvetlen összemérése nem indokolt. Van azonban e múltbeli választásoknak néhány olyan mozzanata, amely mellett nem mehettünk el szó nélkül. Ezek illusztrálására közülük az 1945-ös választási eredményeket. Meg kell jegyeznünk, hogy a jelenlegi megyehatárok nem azonosak az akkoriak. A mai Csongrád megye területe az 1945-ös Csongrád vármegyét és Csanád, Arad és Torontál vármegyéiből Makó városát, továbbá a Központi (Makói) és a Torontáli (Kiszombori) járást foglalja magában, azzal a nem jelentéktelen eltéréssel, hogy Horgos és környéke — amely akkor a Kiskundorozsmai járás része volt — ma Jugoszláviához, míg Nagykapács község Békés megyéhez tartozik. Tudnunk kell még, hogy Szeged akkori közigazgatási határa sokkal kiterjedtebb volt. Ide tartozott az azóta önállóvá vált községek egész sora, mint pl. Röske, Ásotthalom, Ruzsa, Zákányzsek, Domaszék, Szatymaz, Balástya és a mára várossá lett Mórahalom is. Algyó és Tápé

viszont nem a város, hanem a Kiskundorozsmai járás része volt, míg Szőreg Csanád megye területén fektett.

Az 1945-ös nemzetgyűlési választások
százalékos eredménye

	NPP	FDP	MKP	FKGP	MSZDP
Szeged	3,53	1,90	12,12	62,45	20,00
Hódmezővásárhely	4,44	1,06	21,54	45,63	27,33
Szentes	3,05	1,61	30,77	40,42	24,15
Csongrád	3,46	5,04	12,73	53,00	25,78
Makó	4,28	2,43	19,91	51,94	21,44
Csongrádi járás	15,55	1,47	15,73	55,36	11,88
Mindszenti járás	5,63	1,28	37,16	37,94	17,99
Dorozsmai járás	10,67	1,24	14,23	60,55	13,32
Makói járás	7,50	1,58	27,59	46,12	17,22
Kiszombori járás	6,49	1,87	19,89	56,45	15,30
Összesen:	5,51	1,84	19,13	53,21	20,30

Az adatokból látható, hogy politikai arculatát tekintve korántsem egységes a terület. Főleg a Független Kisgazdapárt és a Magyar Kommunista Párt választási eredménye hullámzó, az MKP esetében 12,12% és 37,16%, az FKGP esetében 37,94% és 62,45% között mozog. Ha településtípusonként vizsgáljuk az adatokat, kiderül, hogy a városok, de a községek eredményeit összesítő járárok között is komoly különbségek vannak. Figyelemreméltó továbbá, hogy Szeged politikai arculata a megye többi területéhez képest jelentős eltérést mutat.

Még érdekesebb kép tárul elénk, ha a szavazatarányokat térképre vetítve vizsgáljuk meg. Így kiderül, hogy a megyén belül jól elkülöníthető kisebb régiók vannak. A tisztántúli részen — Hódmezővásárhelyen, Szentesen és a közöttük fekvő Mindszenti járásban — a koalíció baloldali pártjai, különösen az MKP kiugróan jó eredményt értek el. A döntően a Duna — Tisza közén fekvő Csongrádi és Kiskundorozsmai járás, valamint Csongrád városa viszont a Kisgazdapárt bázis területének mondható. Természetesen a választói magatartás nem a közigazgatási határokhöz igazodik. Nagyjából azonos birtokviszonyokat mutató, hasonló mezőgazdasági ágakat művelő, így hasonló gazdasági és politikai törekvéseket hordozó kisebb térségekről van szó. Ennek bizonyítására álljon itt Fábianszabvány példája. Ez a község a Tiszántúlon, Szenteshez közel található. Választási eredménye (NPP 9,5%; PDP 0,3%; MKP 41,8%; FKGP 35,2%; SZDP 13,2%) a tisztántúli régió arányait mutatja, holott közigazgatásilag a Csongrádi járáshoz tartozott. A harmadik terület Makó városa és a két csanádi járás. Itt a Maros a választóvonal. Attól északra a kommunisták érnek el az átlagosnál jobb eredményt és a kisgazdák szerepelnek gyengébben. Így ez a terület a vele határos tisztántúli régióval mutat rokon vonásokat. Az országhatár, a Maros és a Tisza által közbezárt, Szegedhez közelebb eső községek — a Kiszombori járás — esetében viszont inkább az FKGP felé billen a mérleg.

Összefoglalóan elmondhatjuk tehát, hogy 1945-ben a mai Csongrád megye két különböző politikai arculatú régióra bomlott s közöttük a határvonalat a Maros ill. a Tisza folyó jelentette. Továbbá a megyétől eltérő sajátosságokat mutatót fel Szeged, e térség egyetlen nagyvárosa. Megemlítené még, hogy a városok és a körülöttük fekvő községek választási eredménye nagy hasonlóságot mutat, vagyis jelentős a városok politikai kisugárzó hatása. Úgy véljük, hogy e mozzanatok bemutatása a mostani választás elemzésekor sem volt érdektelen.

*

Az 1990-es adatok bemutatását a választási aktivitásra vonatkozó számokkal kezdjük. A részvételi arány a következőképpen alakult:

Szeged	63,40%	Mórahalom	57,92%
Csongrád	61,22%	Kistelek	54,14%
Szentes	62,45%	A városok	
Hódmezővásárhely	64,45%	(Szeged nélkül)	61,99%
Makó	60,71%	A községek	56,91%
		A megye összesen	61,12%

Mint látható, a választási aktivitás a városok esetében minimális eltéréseket mutat. Kivétel csak a két „fiatal” város, Kistelek és Mórahalom, amelyek a községi átlaghoz közeli eredményeket mutatnak. Az egyes községek részvételi aránya viszont 40,46% (Csengele) és 70,40% (Öföldéak) között szóródik.

Először azt vizsgáltuk, hogy a községek lélekszámának nagysága befolyásolja vagy sem az aktivitás mértékét. A választásra jogosultak száma alapján a tíz legkisebb település mutatója 60,7%, a tíz legnagyobb pedig 58,2%, ami jelentéktelen eltérés. Ugyanakkor mindkét csoportban vannak igen alacsony és igen magas értékek is. Tehát a kisközségi ill. a nagyközségi státusz ebből a szempontból nem releváns tényező.

Következő lépésként térképre vetítettük az adatokat. Megyénkben 14 község részvételi aránya nem érte el az 50%-ot és további négyben alig valamivel haladta azt meg. A 14 falu közül hat egymás szomszédságában, a 4. választókerületben fekszik. Ezek: Felgyő, Tömörkény, Csengele, Pusztaszer, Baks, Ópusztaszer. Szintén ehhez a választókerülethez tartozik az alig 50% fölöttiek közül három, nevezetesen Balástya, Dóc és Sándorfalva. Az egész kerületben egyetlen község (Csanytelek) mutat az átlagot közelítő eredményt, ez 56,3%. A többi „passzív” falu Szenteset övezi félkörjében (Nagyfőke, Fábianszabvány, Nagymágocs) illetve Makó környékén elszórtan található (Kübekháza, Maroslele, Magyarcsanád, Királyhegyes, Csanádalberty és Nagyér).

Hatvanöt százalék feletti aktivitást a megye 8 községe mutatott. Ezekből négy, az 1. és a 2. szegedi központi választókerülethez tartozik. (Öttömös, Zákányzsek, Domaszék, Zsombó). A további négy pedig Hódmezővásárhely vonzáskörzetében Mindszent és Székutas ill. Makó környékén Öföldéak és Ferencsallás. Feltűnő viszont, hogy a többi Szeged környéki község is átlagon fölüli adatokat mondhat

magának. Összefoglalva leszögezhetjük, hogy megyénk tisztántúli részének falvai a részvételi arány szempontjából szórt, hullámzó képet mutatnak. Már a helyzet a Tiszától Nyugatra. Itt két egységes, de egymással ellentétes aktivitást mutató régiót figyelhetünk meg. Az északi részen, a 4. választókerületben erős passzivitásról, míg a Sándorfalva — Forráskút vonalától délre fokozott szavazási kedvről tanúskodnak az adatok. Ez a terület választási szempontból Szegedhez tartozik. Jellemző, hogy az ugyancsak idesorolt tisztántúli községek (Deszk, Újszentiván, Tiszaszeged, Kübekháza) egy kivételével szintén átlagon fölüli aktivitást mutattak. Megjegyzendő, hogy a két elkülönülő terület között nem a választási körzethatár jelenti a választóvonalat. A 4. kerülethez tartozó, de Szegedhez ill. a Bördány — Üllés — Zsombó településcsoporthoz közelebb fekvő Szatymaz és Forráskút részvételi aránya nem a Csongrád, hanem a Szeged környéki falvak eredményéhez közelebb.

A két régió ilyen határozott elkülönülése nem lehet csupán a véletlen műve. Az eltérések mögött minden bizonnyal történeti és társadalomstrukturális okok egyaránt meghúzódhatnak, továbbá nem elhanyagolható a helyi választási kampány hatása sem. A két terület demográfiai adatai sok tekintetben hasonlóak. Az utóbbi évekkel jellemző népességfogyás itt is megfigyelhető. Az élvészülések 1000 lakosra számított aránya a Csongrád — Kistelek körzet községeiben („CS” terület) valamivel alacsonyabb, a halálózati arány viszont Szeged — Mórahalom térségében („SZ” terület) kedvezőlenebb. Az időskorúak aránya az 1980-as népszámlálási adatok szerint a következő:

	1000 lakosból	
	60 éven fölül	70 éven fölül
„CS” terület	220	110
„SZ” terület	204	129

A fentieknél komolyabb eltérést mutat a külterületi népesség aránya. A „CS” régió 1000 lakosából 572 fő lakik tanyán, míg az „SZ” területen 497. Ez a különbség már megemlíthető a választási aktivitás vizsgálatakor. Nem csak azért, mert a tanyai lakosság nagy része nehezebben jut el a szavazóhelyiségig, mint a községekben lakók. Ugyanígy a választási propaganda olykor fontos eszközei, mint a gyűlések, röplapok, személyes agitáció itt kevésbé hatékonyak. Ennél azonban nagyobb hatással lehet a választási aktivitás alakulására az egyes települések ill. településcsoportok gazdasági helyzete. Egy dinamikusban fejlődő, az árutermelő-vállalkozói szféra lehetőségeit jól kihasználó, nagyobb megtérő erejű terület polgárai a politikai szférában is inkább befolyásoló tényezők kívánnak lenni. Ismereteink szerint a két terület között e szempontból jelentős különbség van a dinamikusabb Szeged környéki régió javára. Ezt támasztják alá a statisztikai adatok is. Az iskolázottsági mutatók — akár a felsőfokú végzettségük, akár az iskolát nem, vagy csak néhány osztályt végzett arányát vizsgáljuk — itt kedvezőbbek. Az iparban foglalkoztatottak aránya e területen háromszorosa a másikénak. Sokat érül még a községek lakás- (családi ház) építési statisztikája: szintén 1000 főre számítva 1988-ban a „CS” területen 1,78, az „SZ” régióban 5,20 lakás épült.

E tényezőkhöz még hozzájárul, hogy a Szeged környéki falvak szoros kapcsolatban vannak a nagyvárossal, többen idejárnak dolgozni, a fiatalabbak szórakozni. (Ne feledjük: ez a terület korábban közigazgatásilag is a városhoz tartozott!) Szegeden pedig igen intenzív választási propaganda folyik, amelyben országos pártvezetők is részt vettek s a tömegkommunikáció minderről részletesen beszámolt. A pártok és egyéni jelöltjeik azonban tudták, hogy aki Szegeden nyerni akar, annak — a választókerületi beosztás miatt — a környék falvait is meg kell hódítani. És minden bizonnyal mozgósító tényező volt az is, hogy a Magyar Demokrata Fórum színeiben itt indult Király Zoltán és Raffay Ernő. A választások idején mindkettő országosan ismert politikusok voltak, Király 1985 óta Szeged és a környéki falvak népszerű képviselője, Raffay pedig az 1989 nyarán tartott időközi választás itteni nyertese. Valószínű, hogy más okokat sem kizárva — az ismert tényezők együttes hatása nyilvánult meg a bemutatott két régió választási aktivitásának határozott különbségében.

Korábban említettük, hogy a megye tisztántúli részén a községek részvételi aránya szórt képet mutat. Több helyütt előfordul, hogy egymástól 6–8 kilométerre fekvő falvak választási aktivitása igen eltérő (pl. Maroslele 46,6% — Ófőldék 69,3%). E különbségek okait feltárni csak községenkénti vizsgálattal, leginkább interjúk segítségével lehetne. Néhány összefüggésre azonban csupán az adatok ismeretében is felhívhatjuk a figyelmet. Az egyik, hogy e szempontból a városok nem gyakorolnak jelentős hatást a körülöttük fekvő községekre. Szentes és Makó környékén egyaránt vannak mélyen átlag alatti, átlagos és magas aktivitást mutató falvak. Talán csak Hódmezővásárhely a kivétel, ugyanis a vele egy választókerülethez tartozó települések szintén átlagot meghaladó eredményeket produkáltak.

Feltételeztük, hogy e kérdésben döntőnek bizonyul majd: van-e a képviselőjelöltek között az illető községben-lakó? Néhány esetben ez igaznak is bizonyult. Például a földéaki dr. Kertész Dező indulása a választáson magyarázatul szolgál Ófőldék és Főldék jó eredményére. Ugyanakkor Szatymaznak három képviselőjelöltje is volt Baló Bertalan, Szűcs László és Mórász Attila személyében, de a község választási aktivitása átlagosnak mondható. Kistelek esetében sem egyértelmű a helyzet. Harmath Istvánné itteni pedagógus részvétele a választási küzdelemben nem járt együtt magas aktivitással, hiszen e szempontból Kistelek a városok sorában utolsó, de a községi átlagot sem éri el. Tény viszont, hogy a környéki települések közül itt volt a legmagasabb a részvételi arány. Mindez azt bizonyítja, hogy egy-egy helység lakossága választási aktivitásának alakulását nem lehet egyetlen tényező hatásával magyarázni.

A pártlistás választási eredmények százalékokban, településtípusonként

	SZDSZ	Fidesz	MDF	MSZP	FKGP	KDNP	Egyéb
Szeged	14,28	6,08	54,55	8,35	4,54	4,25	7,45
A többi város	14,90	6,95	29,33	7,09	20,15	4,85	16,13
Községek	9,76	4,42	27,45	6,29	17,95	4,96	28,87
Csongrád megye	13,28	6,00	38,66	7,35	13,56	4,65	16,50
Országosan	21,38	8,94	24,71	10,89	11,76	6,46	15,86

Megegyezés eredményeit az ország többi megyéjével összevetni külön tanulmányt igényelne. Ehelyett csak néhány szembevetendő különbségre hívjuk fel a figyelmet. A pártok erőssorrendje az országoshoz képest eltérő mutat: Csongrád megyében az FKGP a második, az SZDSZ a harmadik helyen végzett, míg országosan a helyezések fordítottak. A többi párt esetében a sorrend azonos, de a pártok közötti erőviszonyokat vizsgálva megyénk különleges eredményeket produkált. Az MDF itteni 38,66%-a az ország összes megyéit tekintve a legmagasabb szavazatáránya. A Független Kisgazdapárt — ha nem is ilyen mértékben — szintén jobban szerepelt országos átlagánál, a másik négy parlamenti párt viszont elmaradt attól. Az országos eredménytől való legnagyobb eltéréseket a két nagy riválisnál figyelhetjük meg: a különbség az MDF esetében +13,95%, az SZDSZ-nél ±8,10%. Ugyanez a többi pártnál kisebb: MSZP ±3,54%, FIDESZ ±2,94%, KDNP ±1,81%, FKGP ±1,80%.

Indokolt azonban ezeket a különbségeket más számítási móddal is megvizsgálni, hiszen pl. egy 3%-os eltérés egy 40%-os átlagtól jelentéktelennek, míg ugyanez 6%-hoz mérve jelentősnek mondható. Vegyük tehát az egyes pártok országos választási eredményét 100%-nak és ehhez viszonyítsuk a megyei arányszámokat. Így nézve Csongrád megyében az MDF 156,45%-ot, az FKGP 115,30%-ot, a KDNP 71,98%-ot, az MSZP 67,49%-ot, a Fidesz 67,11%-ot és az SZDSZ 62,11%-ot ért el.

A közölt táblázatból az is látható, hogy az MDF kiugróan magas megyei szavazatáránya nagyban köszönhető a párt elsőpró szegedi sikerének. Az adatok azt mutatják, hogy Szegeden a megye érvényes szavazatainak 38,27%-át adták le, az MDF azonban itt szerezte megyei voksainak 53,99%-át! Mégsem mondhatjuk, hogy a Fórum csupán a szegedi szavazatokkal győzött. Választási aránya ugyanis Szegedet figyelmen kívül hagyva 28,81%, ami — ha kisebb mértékben is, mint a megyei összesség — magasabb az országos átlagnál. Az FKGP esetében fordított a helyzet, a Szeged nélküli eredménye a pártnak 19,16%, a többi pártnál pedig nincs számottevő eltérés az így számított adatok között.

Indokolt azt is megvizsgálni, hogy a Csongrád megyei eredmények valóban e terület többszörös politikai árcutatót mutatják, vagy valamiféle alföldi sajátosságról van szó. Az adatok részletezése nélkül elmondhatjuk, hogy a környező három megyéhez képest is számottevő különbségeket regisztrálhatunk. Az MDF — szöges ellentétben a mi megyénkkel — egyiken sem érte el országos átlagát. Az SZDSZ másutt is „alulteljesített”, de a negatív eltérés nálunk a legnagyobb. A Fidesz Békésben még a Csongrád megyei 6%-nak is alatta maradt, de a másik két megyében jobban szerepelt. Az MSZP a másik három területen „hozza” az országos átlagát, a KDNP Békésben a miénkel azonos eredményt ért el, Bács-Kiskunban és Jász-Nagykun-Szolnokban viszont nem tudott listát indítani. Az FKGP a többi megyében 17,7% és 21,8% közötti eredményt mondhat magának, sokkal jobbat tehát, mint Csongrád megyében. (Bár ezzel kapcsolatban emlékeztetnünk kell a párt Szeged nélküli 19,16%-ára.) Ami tehát a Csongrád megyei eredmények legfőbb jellegzetességét illeti, a magas MDF-szavazatárány az alföldi területekhez képest is unikumnak számít, az SZDSZ pedig jóval elmaradt még az alföldi szereplésétől is.

Településtípusonként vizsgálva megyénk választási eredményeit érdekes, nem egy esetben meglepő mozzanatok láthatunk. Három párt van, amelynek népszerűségi mutatói a Szeged — más városok — községek relációjában fokozatosan változnak. Közülük az egyetlen a KDNP, amely a községek felé kismértékű javuló tendenciát mutat és ez — úgy véljük — természetes. Fordított a helyzet az MSZP esetében. Ez sem csoda, hiszen ismereteink szerint a tavaly ősz óta megszerveződő párt bázisát inkább a városok adják, és ezen belül is főleg a nagyvárosokban talált magára. Az SZDSZ és a Fidesz adatsora nem lineáris, szöges átlaguk az itteni MDF-főlény miatt „nyomott”, a többi városban nagyobb tér nyílt számukra, falusi lakosság eredményük pedig szintén érhető. A Független Kisgazdapárt esetében a magasabb városi átlag mögött valószínűleg szervezeti okok is meghúzódnak, továbbá a hódmezővásárhelyi egyéni mandátumért folyó küzdelem hatása. Az viszont meglepő, hogy az MDF-szimpatia Szegedtől a községek felé ilyen mértékben csökken. Az adatokat részletesen megvizsgálva azonban óvnánk a leegyszerűsítő következtetéstől, mely szerint a falusiak kevésbé, a városiak jobban támogatják a Fórumot.

*

Csongrád megye hét választókerületében a falusi és a városi lakosság aránya igen változó. Vegyük példaképp a 6. és a 2. kerületet. Az előbbiben a községi szavazók a voksok 19%-át adták és az MDF 27,5%-ot kapott, az utóbbiban 26% a falusiak aránya és az MDF eredménye 51,8%. Látható tehát, hogy a két tényező között nincs meg a fentebb említett egyenes összefüggés. Ami másként azt bizonyítja, hogy a településtípusonkénti átlageredmények jelentős eltéréseket fednek el.

Érdekes megvizsgálnunk a különböző települések szavazatkonzentrálódási adatsorát is. Ez azt fejezi ki, hogy a hat parlamenti párt az összes érvényes szavazat hány százalékát esett. Ez az arány Szegeden 92,55%, a többi városban 83,87%, a községekben 70,83%. Vagyis a falvak lakossága politikai szempontból a leginkább differenciált, a szavazatok itt szóródnak a legnagyobb mértékben. De igaz ez a parlamenti pártok esetében is, hiszen pl. az MDF községi eredménye 8%-tól 49%-ig, az MSZP-é 1%-tól 20%-ig szóródik.

E jelenség kapcsán szeretnénk rámutatni egy olyan mozzanatra, amely minden bizonnyal nem csak Csongrád megyei probléma. Köztudott és sokat vitatott tény, hogy a mostani választási rendszerben együttesen alkalmazták az egyéni kerületek és a pártlisták módszerét. Ráadásul a hazai pluralizmus „gyermekkora”, a politikai struktúrák kialakulatlansága miatt keveredett a pártválasztás és bizonyos korporációs szerveződések. Az utóbbi tipikus példája a választásokon induló Vállalkozók Pártja és az Agrárszövetség, melyek közül az utóbbi Csongrád megyében is állított listát. Az országos szavazatoszámlálás eredményeképpen az Agrárszövetség — nem érve el a 4%-os határt — nem jutott be a parlamentbe. Ugyanakkor megyénkben 4,39%-ot ért el. De ez nem valamiféle helyi sajátosság, hiszen a 19 megyéből tízben túlteljesítette a 4%-ot. Ilyesfajta „reklamációval” persze minden parlamentből kimaradt párt élhetne (és sokan éltek is).

Azonban kiemelnéd, hogy az ASZ minden alföldi megyében „megfelelt”. A többi megye településtípusonkénti eredményeit nem ismerjük, de az tény, hogy nálunk a községekben az Agrárszövetség közel 10%-ot kapott, és legalábbis

Szabad Demokráta

jelöltje a 3.sz. körzet

Róza
Edit

Munkás pa

valószínű, hogy az Alföld más területein is a falusi szavazóknak köszönhetően lépte át az „álmohatárt”. (Megjegyzendő, hogy a megyénkbeli községekben az ASZ szavazataránya a duplája a végül parlamenti pártként végzett KDNP-ének!) Vagyis az Agrárszövetség éppen azokon a területeken bizonyult viszonylag sikeresnek, amelyek érdekvédelmére programot dolgozott ki. Sajátos ellentmondás, hogy sorsát nem ez, hanem országosan az ipari területek és Budapest, megyénkben pedig a városok egyébként érthető érdektelensége határozta meg. Az is gyanítható, hogy ez egyéni jelöltjeinek esélyeit is jelentősen csökkentette.

Az ellentmondás feloldására többféle megoldás kínálkozik. Vagy a kétkamarás parlament, amelynek egyik kamarája korporációs alapon szerveződné, s így az ilyen jellegű alakulatoknak nem a politikai pártokkal kellene eleve egyenlőtlen versenyt folytatni. Másik lehetőségként a választási kerülethatárok olyan meghúzása jöhetne szóba, amely biztosítaná a városi, ill. a községi érdekvizonyok tisztább leképeződésének lehetőségét. S ha mindez a jövőben nem így alakul, akkor a korporációs jellegű szerveződéseknek kell feladniuk függetlenségüket és valamely politikai párt „segédcapatául” szegődniük.

A választókerületi beosztás más ellentmondásokat is eredményezett. Jó példa erre a 3. kerület, melynek központja Szeged volt, de ide tartozott Zsombó, Üllés és Bördány is. A végül győztes Bratinka József e községek egyikében sem szerzte meg az első helyet és csak Üllésen lett második. A három faluban az igazi küzdelem a környék lakossága előtt jól ismert független kisgazda Soós János, az agrárszövetséges Nagy Husztein Tibor és a független Faragó M. Vilmos között folyt. Az első forduló eredménye igen szoros lett: a községek összesített adatai alapján Soós 22,73%, Faragó 24,92%, Nagy Husztein 24,49%-ot kapott, míg Bratinka 11,95%-kal végzett. A kerület-érvényes szavazatainak azonban csak mintegy 12%-a származott az érintett falvakból és az elveszett a városi voksok tengerében. Így történhetett, hogy a községek által támogatott három — a vidékhez, a mezőgazdasághoz szorosan kötődő — jelölt nevét hiába keresték a II. fordulóban indulók sorában. Ennek megfelelően alakult a választási aktivitás is e területen. Megjegyzendő, hogy a kisgazda-párti jelölt győzelmét hozó Üllés lakossága inkább kárpótolta magát az MDF-es Bratinkával. Az itteni részvételi arány az első fordulóból 53%-ról „csak” 36%-ra csökkent és Bratinka József 73%-ot kapott. Viszont Bördány esetében 64%-ról 28%-ra, Zsombón 66%-ról éppen felére esett a választási aktivitás; az MDF jelöltje 59%-ot ill. 56%-ot szerzett.

A Csongrád megyei községek politikai differenciáltságát még egy adatsorral kívánjuk érzékeltetni. Megvizsgáltuk, hogy az egyes pártok a falvakban hány első és második helyezést értek el. Az 52 községből az MDF 32-ben, az FFKGP 15-ben végzett az első helyen. Az Agrárszövetség és az SZDSZ egyaránt két helyen (Bördányban és Szegváron ill. Óföldreákon és Földéákon) tudott nyerni. Rajtuk kívül az SZDP szerzett 1. helyezést Szatymazon. Második helyre viszont két párt kivételével (Magyar Néppárt, SZDP) mindegyiknek van. Számszerint: FFKGP 17, MDF 14, ASZ 7 (Újszentiván, Öttömös, Ruzsa, Zákányszék, Tömörkény, Árpádhalom, Királyhegyes), SZDSZ 6 (Deszk, Tiszasziget, Sándorfalva, Pusztamérges, Csánytelek, Apátfalva), MSZP 3 (Földéák, Óföldreák, Nagylakk, NKGP 3) Domaszék, Kiszombor, Ferencszállás), HVK, KDNP, MSZMP 1—1 (Pusztamérges; Csanádalbéri; Nagylak). A közölt községi átlageredmények mellett ezek az adatok is azt bizonyítják, hogy falvaink többségében az MDF fő riválisa a Független Kisgazdapárti volt. De a második helyek nagy szóródása azt is megmutatja, hogy jó néhány község lakossága nem csak az „MDF vagy kisgazdák” alternatívában gondolkodik. Ez pedig különösen a közélő helyhatósági választások fényében elgondolkodtató.

Ugyanezek az adatok azonban rávilágítanak a választások minden bizonnyal nem csak Csongrád megyére jellemző mozzanataira, az egyéni mandátumokért folyó küzdelem és a pártlistás szavazás szoros összefüggésére. Korábban bizonyítottuk, hogy a helyi jelölt indulás és az egyes községek választási aktivitása között nincs minden esetben szoros összefüggés. Az eredmények tekintetében viszont annál inkább. Községeinknél például sorával lehet illusztrálni e tényező döntő jelentőségét. Legszembetűnőbb ez Földéák és Óföldreák esetében, ahol az SZDSZ 36,8%-ot ill. 52,2%-ot szerzett. Nyilvánvalóan annak hatására, hogy a kerület SZDSZ-es egyéni jelöltje, a párt megyei listáján is szereplő dr. Kertész Dezső földéaki illetőségű. De az innen alig 10 kilométerre fekvő Maroslele választópolgárait ez már nemigen befolyásolta, hiszen itt az MDF győzött 29,5%-kal, bár megjegyzendő, hogy a szabaddemokraták is átlagon fölüli szerepeleket (10,7%). Vagy itt van Szatymaz esete, ahol a pártlistás szavazást az SZDP(!) nyerte. Nehezen magyarázható ez mással, mint azzal, hogy a párt kerületbeli egyéni jelöltje, Szűcs László e község lakója.

A pártok által indított személyiségek népszerűségének hatása azonban nem korlátozódik a fentebb leírt, egy-egy községet befolyásoló mozzanatra, hanem egész településcsoport eredményeit meghatározó erejű lehet. A már említett Üllés—Bördány—Zsombó térségben nemcsak az MDF-es jelölt esélyeit rontotta az ő viszonylagos ismeretlensége, hanem pártja sem győzött egyik községben sem. Legszembetűnőbb e két tényező összefüggése az 1. és a 2. választókerületben. Itt szerepelt az egyéni jelöltek között Raffay Ernő és Király Zoltán, és ez az a terület, amelynek kivétel nélkül minden községében a Magyar Demokrata Fórum nyerte a listás szavazást is, mégpedig jóval a községi átlagot meghaladó eredménnyel. Érdekes — és az eddigieket alátámasztó — jelenséget figyelhetünk meg a 4. kerületben, ahol Eke Károly személyében egy pártoktól független jelölt bizonyult a legnépszerűbbnek. E terület 12 községéből hatban az MDF, ötben az FFKGP, és a már említett Szatymazon az SZDP végzett az első helyen. (Az egyéni és a listás eredmények szoros összefüggése természetesen nem csak a községek esetében igaz, erre a későbbiekben még visszatérünk.)

*

Ezek után megkíséreljük a megyén belüli regionális eltéréseket feltérképezni, bemutatni, hogy egy-egy párt számára mely terület bizonyult kedvezőnek, vagy kedvezőtlennek. Ennek eldöntésekor mindig az adott párt megyei községi átlagához viszonyítunk. Ehhez képest 5%-os eltérés pozitív vagy negatív irányba már jelentősnek mondható. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy a „kedvező” és „kedvezőtlen” minősítés mindig viszonylagos, hiszen előfordulhat, hogy egy párt — a szavazatok nagyobb szóródása miatt — a saját átlagánál alacsonyabb szavazatarán-

nyal ugyan, de mégis az első helyen végez valamely községben, megelőzve ezzel az átlagnál jobb eredményt felmutató versenytársait. Az MDF választási eredményei sajátos területi megoszlást mutatnak, amennyiben a Tisza és a Maros folyók markáns határvonalat képeznek. A megye nyugati felének községeiben elért 32%-kal szemben keleten csak a szavazók 23%-át hódította meg. Az így kialakult kelet–nyugati megosztottságot csak kismértékben módosítja, hogy Csongrád város szűkebb vonzáskörzete. (Tömörkény, Felgyő, Csanytelek) a maga 23%-os átlagával a tisztántúli terület sajátosságait mutatja. Míg a megye keleti felében az egyes szűkebb régiók eredményei között kicsik az eltérések (22% és 26% között váltakoznak), addig a Tiszán inneni oldalon északról délre haladva fokozatosan nő az MDF-re szavazók aránya: a Csongrád környékén szerzett – már említett – 23% után Kistelek körzetében 31%, Pusztamérges és Zákányszék térségében már 37%, közvetlenül a határvidéken pedig 45%. A népszerűség növekedésének fokozatosága azonban egy helyen megtörik. Üllés, Bordány, Zsombó és Szatymaz községek sajátos kis „sziget” képeznek. A négy településen az MDF a szavazatok 23%-át volt képes elnyerni, ami a tisztántúli és a Csongrád környéki átlagoknak felel meg. A Fórum itteni eredménytelenségének valószínű okait korábban bemutatottuk.

Az MDF 12 településen ért el községenkénti átlagához képest rossz, 20% alatti eredményt, túlnyomórészt (8 községben) a megye keleti felében. Ezek közül is a 7. (makói) választókerületben található Kövegyen, Földeákon és Óföldeákon mindössze 13, 11, ill. 8%-ot szerzett. Ugyancsak ebben a kerületben van további hat, alacsony szavazatarányt hozó település: Ambrózfalva (22,5%), Apátfalva (19%), Klárafalva (17%), Királyhegyes (20,6), Magyarcsanak (20,4%) és Csanádpalota (20,2%).

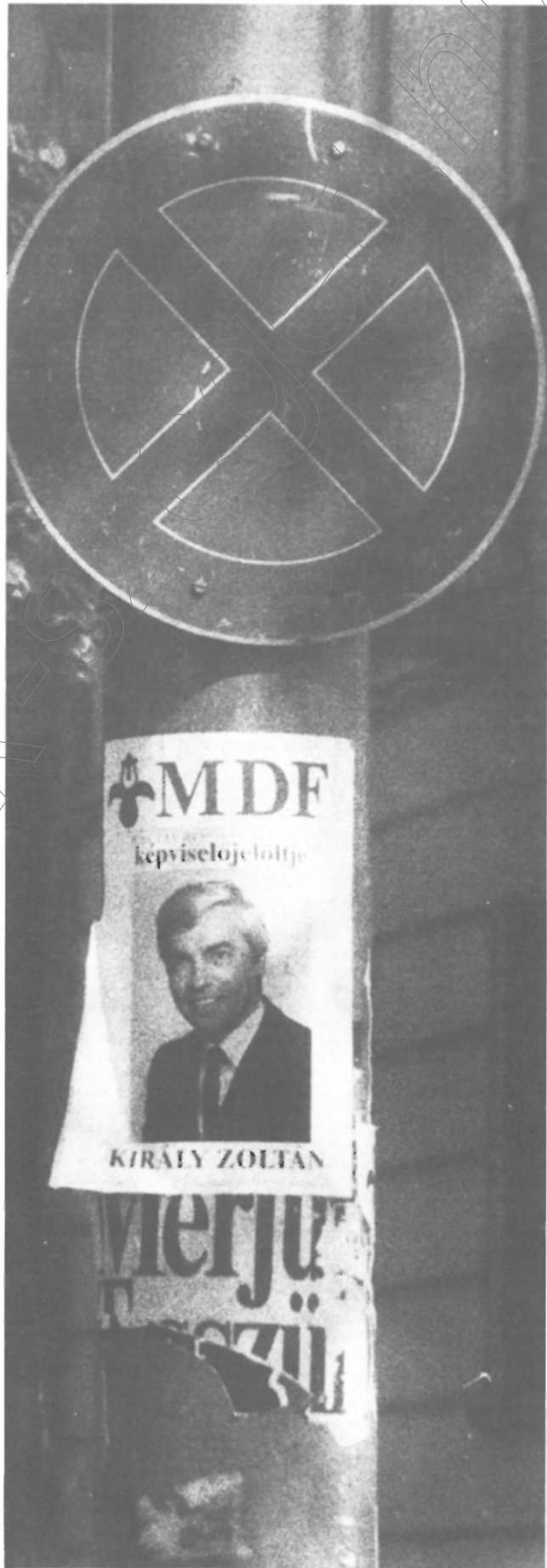
Az SZDSZ a megye északnyugati és délkeleti szegletében ért el saját községi átlagánál (9%) jobb eredményt. Északnyugaton Csongrád környéke (Felgyő, Tömörkény, Csanytelek) és az 5-ös főút mentén elhelyezkedő települések (Pusztaszer, Csengele, Balástya, Sándorfalva) alkotnak olyan összefüggő területet, ahol a szabaddemokraták átlag 13%-ot szereztek. Délkeleten a Marostól délre 10%, míg attól északra 17% az SZDSZ-re adott szavazatok átlaga. Jóval 9% alatti eredményt értek el viszont a szabaddemokraták a megye nyugati részén a Forráskút–Szatymaz vonaltól délre, ahol a regionális szavazatarány mindössze 5%. Ezen belül az Öttömös, Ruzsa, Zákányszék, Domaszék alkotta tömbben a választóknak csak 2,5%-a voksolt az SZDSZ-re. Hasonló eredmény (4%) született a megye északkeleti szegletében – Eperjes, Árpádhalom, Fábiánsebestyén, Székkutas térségében is. Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy az SZDSZ esetében egy északnyugat–délkelet irányú pozitív és egy északkelet–délnyugat irányú negatív regionális tengely alakult ki, melyek középpontjában olyan községek (Baks, Ópusztaszer, Dóc, Mártély, Mindszent és Szegvár) találhatók, melyek együttes szavazataránya (6%) átmenetet képez a kedvező és a kedvezőtlen területek között. Szembeötlő, hogy ahol az MDF nagyon jól szerepelt, ott az SZDSZ igen kevés szavazathoz jutott, illetve ahol a szabaddemokraták jóval a községi átlaguk felett eredményt értek el, ott a Fórumot támogatta viszonylag kevés szavazó. A két tényező közötti esetleges oksági összefüggések feltárása, bizonyítása vagy cáfolása – túl a tények rögzítésén – már komolyabb szociológiai kutatások feladata. Óvatosságra int ugyanis, hogy kilenc olyan község van, ahol bár az MDF gőzött, az SZDSZ is jó eredményt (11–19%) ért el.

Sajátos arculatot mutat a Független Kisgazdapárt választási térképe. Az ő esetükben a szavazatok térbeli megoszlása észak–déli irányú. Az 1., a 2. és a 7. déli választókerületek községeiben az átlagnál (18%) jóval kevesebb szavazatot jutott az FKGP-re. Ezen belül a Tiszától nyugatra 11%, keletre 15% az eredmény. Kivételes jelenség, hogy a párt szempontjából kedvező ill. kedvezőtlen területek a három déli választókerület északi határa mentén válnak el egymástól. A megye – ilyen értelemben vett – északi részén (a 3., a 4., az 5. és a 6. kerületben) a voksok 25–28%-át tudhatja maga mögött a Független Kisgazdapárt, és a tisztántúli meg a Tiszán inneni részek eredménye között – a déli régióhoz hasonlóan – nincs számottevő különbség.

Egyenletesnek mondható a Magyar Szocialista Párt választási teljesítménye. A 63%-os községi átlagtól való eltérések csak néhány kivételen jelentősek. Például Földeákon 18,6%, Óföldeákon 15,6%, Ambrózfalván 15,1%, Mindszenten 19,8%. Ezek az adatok azonban önmagukban még nem mutatják pontosan a párt befolyását az illető községben. Érdekes, hogy a megye összes települése közötti legmagasabb – mindszerinti szavazatarány itt csak a harmadik helyezéshöz volt elég, míg Nagylakon az MSZP 13,7%-kal lett második az MDF mögött. A szocialisták számára a negatív „csucst” Asóthalom, Domaszék és Röske jelentett, ahol is a párt együttes eredménye 2,8%. A Tisztántúlon 13 olyan község található, ahol az MSZP jobban szerepelt saját átlagánál, míg a megye nyugati részén mindössze három, tehát a párt szavazatainak térbeli eloszlása kelet–nyugat irányú.

Rendkívül nehéz a Kereszténydemokrata Néppárt területenként eltérő eredményei mögött húzódó mozzanatokra még „tippelni” is. Ehhez adatokra volna szükség az egyes vidékek egyházközségeinek létszámáról, a katolikus és más egyházak befolyásának nagyságáról, a hitélet intenzivitásáról stb. Ezek híján csak rögzíteni tudjuk, hogy a KDNP a megye 52 községéből 26-ban mutatott az átlagostól (5%) jelentősen eltérő eredményt. Ezen belül 11-ben jóval meghaladta azt (9–16%), míg 15-ben messze elmaradt tőle (1–2). A párt számára kedvező arányt hozó települések két csoportban helyezkednek el. Az egyiket Öttömös, Pusztamérges, Zákányszék és Üllés, a másikat Ambrózfalva, Csanádalbert, Királyhegyes és Csanádpalota alkotja. A többi három jó eredményt mutató község (Csengele, Klárafalva, Fábiánsebestyén) ezekről és egymástól is távol fekszik. A kedvezőtlen területet a 4. és az 5. választókerület jelenti. Ezek közül Kistelek térségében igen alacsony, Csongrád környékén átlagos a KDNP szereplése. A Szentesház tartozó községek többségében pedig – Fábiánsebestyén és Szegvár kivételével – igen rossz (1–2%-os) a párt eredménye. E területtől délre haladva Hódmezővásárhely környéke átlagosnak mondható, a makói kerület községei pedig megosztottak: a már említett itteni kungróban magas átlagú falucsoport mellett négy településen (Földeák, Óföldeák, Nagyer, Nagylak) eredménytelenség bizonyult a KDNP.

Korábban már jeleztük, hogy megyénk községeiben viszonylag jól szerepelt az Agrárszövetség, amelyre két kisebb vidéken szavaztak a 10%-os falusi átlagánál nagyobb arányban. Az Öttömös–Ruzsa–Zákányszék–Bordány–Üllés településcsoportban 22%, illetve a Szegvár, Derekegyház, Nagymágocs, Árpádhalom

alkotta térségben 18% az ASZ eredménye. Ezzel szemben a Csongrád és Szeged között sorban elhelyezkedő községekben (Felyő, Csántelek, Baks, Öpusztaszer, Dóc, Sándorfalva) csak 3,7%-ot kapott az Agrárszövetség, és ugyanilyen eredményt ért el a megye délkeleti határa mentén, a Nagyréti Nagylakig húzódó sávban.

*

Tekintsük át ezek után városaink százalékos választási eredményeit

	SZDSZ	Fidesz	MDF	MSZP	FKGP	KDNP	Egyéb
Szeged	14,78	6,08	54,55	8,35	4,54	4,25	7,45
Csongrád	16,83	9,47	26,03	11,20	16,03	6,79	13,65
Hódmezővásárhely	14,74	5,64	27,92	6,09	24,93	4,93	15,75
Kistelek	16,76	4,69	35,46	6,8	14,56	4,51	17,22
Makó	12,09	8,68	30,27	7,07	17,43	5,52	18,94
Mórahalom	4,93	3,12	46,91	4,50	21,57	5,46	13,51
Szentes	17,50	7,17	31,24	6,62	18,35	2,92	16,20

Ha az adatokat egy, a helyi viszonyokat egyáltalán nem ismerő idegen szemrevételező, számára is világossá válna, hogy három város — Szeged, Mórahalom és Kistelek — szavazatarányai azt mutatják: e települések valamiért merőben különböznek a többiőtől. E különbségek is jelzik, hogy megyénkben az *alföldi városok mindhárom típusa megtalálható*. Jelen van a nagyváros, vannak nemrég várossá lett nagyközségek és — többségben — mezővárosi múlttal bíró régi városok. Ezek a tényezők persze önmagukban nem magyaráznak meg minden eltérést a települések választási eredményei között, hiszen például Kistelek szavazatarányai közelebb állnak Csongrádéhoz, mint Mórahaloméhoz.

A „fiatal” városokról korábban elmondtuk, hogy választási aktivitásukat tekintve inkább a községek jellegzetességeit mutatják. Később láttuk, hogy községeinkre jellemző a választási eredmények közötti jelentős különbség is, amelyet Kistelek és Mórahalom esetében szintén regisztrálhatunk. E két város más választókerülethez tartozott, és úgy véljük, szavazatarányait ez is jelentősen befolyásolta. *Kisteleken — a 4. választókerülethez tartozó Csongrádhoz hasonlóan — az SZDSZ a városi átlagnál jobban szerepelt, és ezzel megelőzte a Független Kisgazdapártot.* Az MDF jóval átlag fölötti eredménye valószínűleg összefüggésben van Hatmáth Istvánné kisteleki tanárnő egyéni jelölésével, aki — mivel a többi párt szavazataránya itt átlagosnak mondható — főleg a feltűnően gyengén szereplő független kisgazdaktól hódított el szavazatokat az MDF számára. *Mórahalom választási adatai meglehetősen sajátos képet mutatnak.* Az itteni politikai erőviszonyok *leginkább a szegedihez hasonlóak*, ami nem csoda, hiszen a két város azonos választókerület része volt. Az itt induló Király Zoltán népszerűsége jól tükröződik az MDF mórálalmi közeli 47%-os eredményében is. A Fórumon kívül itt csak az FKGP maradt talpon, sőt a városok közül Mórahalmon érte el a 2. legjobb eredményét. Ennek egyik oka az lehet, hogy a Független Kisgazdapárt itt történelmi hagyományokkal is bír, hiszen a világháború után újjászerveződő párt tevékenysége innen indult Balogh István, a később országosan is népszerű politikussá vált helyi katolikus pap vezetésével. S talán az is e politikai hagyománnyal van összefüggésben, hogy Mórahalmon az egyszerűség kedvéért most „liberálisnak” mondott politikai pártok igen gyengén szerepeltek, s a városok közül egyedül itt tudott 3. lenni a Kereszténydemokrata Néppárt.

Ami a többi — Szegedhez képest — kisebb város eredményeit illeti, ezek átlagosnak mondhatók annyiban, amennyiben jelentős mértékben nem térnek el egymástól. Ugyanakkor az SZDSZ és a Fidesz alacsony, és különösen az FKGP magas szavazataránya jól tükrözi e települések *agrárvárosi* voltát.

Rátérve e városok egymással való összehasonlítására, elsőként azt emelnénk ki, hogy *Csongrádon a „liberális” pártok viszonylag jó eredményt értek el.* Különösen figyelemreméltó az MSZP és a Fidesz jóval átlagon följüli szereplése. Ugyanakkor meg kell említeni, hogy a Független Kisgazdapárt alacsonyabb szavazataránya, hiszen a párt itteni jelöltje az FKGP megyei listavezetője, a választások idejére országosan is ismertté vált Pintér István volt. E csongrádi sajátosságok okai minden bizonnyal a város közelmúltjában illetve a helyi kampány történéseiben keresendők.

A másik megemlíthető sajátosság az *FKGP hódmezővásárhelyi jó szereplése*, amely egyébként a megye városainak Szeged nélkül számított kisgazdapárti arányát is jelentősen javította. E pártnak itt sikerült leginkább megközelítenie az MDF-et, a ketjük közötti különbség csak 3%. Az itteni biztos kisgazda-bázist mutatja az is, hogy Hódmezővásárhelyen a városok érvényes szavazatainak 35,9%-át adták le, viszont az FKGP itt szerelte városi voksainak 44,4%-át. Ez az eredmény is az egyéni és a pártlistás szavazás már többször bemutatott szoros összefüggését támasztja alá, hiszen ebben a választókerületben a kisgazdák jelöltje a Vásárhelyen igen népszerű állatorvos, dr. Szabó Lajos volt, aki végül egyetlen pártjelöltként egyéni mandátumot tudott szerezni az MDF-el szemben.

Ami a megyeszékhely választási eredményeit illeti, azok részletes elemzése külön tanulmány témája lehetne. Szeged az ország minden bizonnyal kevés olyan városának egyike, ahol egy párt abszolút többséget kapott. Vetélytársai közül viszont az SZDSZ, a Fidesz és az MSZP is valamivel jobban szerepelt megyei átlagnál, de azt is látnunk kell, hogy az első két párt itteni eredménye rosszabb a többi városánál. Vagyis a Fidesz és a szabaddemokraták esetében a nagyvárosi jellegből fakadó várható többlet elmaradt. A szegedi választások igazi vesztese viszont a Független Kisgazdapárt a maga alig több, mint 4%-os eredményével. Úgy véljük, ennek oka nem csak abban keresendő, hogy a város aktív keresőinek mindössze 6,4%-a dolgozik a mezőgazdaságban. (Összehasonlításképpen: Hódmezővásárhely esetében ez az arány 17,9% — az 1980-as népszámlálási adatok szerint.) Minden bizonnyal tovább rontotta az FKGP szegedi esélyeit a választások előtt innen indított kisgazda-pártszakadás ténye és az azt követő — pereskedés fajúlo — „testvérháború” is.

Az MDF szegedi elsőpró győzelme kapcsán aligha kell külön hangsúlyoznunk a két népszerű politikus itteni indulásának jelentőségét. Nagyon nehéz lenne persze é tényező befolyásának mértékét meghatározni, és attól is óvni, hogy a Fórum itteni sikere mögött kizárólag a Király-Raffay párost lássuk. Összehasonlítva a három választókerület MDF-es jelöltjeire és pártjukra leadott szavazatainak számát, kiderül, hogy Király Zoltán mintegy hater szavazattal volt népszerűbb kerületén belül az MDF-nél, Raffay Ernő esetében kerekén másfélszer voks a különbség az ő javára, Bratinka Józsefre viszont több mint kétszerrel kevesebben szavaztak, mint a Fórumra. Ez azt mutatja, hogy az MDF pártként is szilárd bázissal bír ott, ahol kevésbé ismert jelöltet indított. Azt persze csak a 3. kerület MDF-re voksoló 48%-nyi választója tudja, hogy állásfoglalását mi motiválta inkább: e párt programja-e, vagy az, hogy a plakátokról Bratinka Raffayval és Királlyal együtt mosolygott rá. E tanulmány írásakor egyébként Király Zoltán már nem tagja az MDF parlamenti frakciójának. Ha a következő választásokon független jelöltként — vagy esetleg egy másik párt támogatásával — újra indul, a fenti kérdések megválaszolása könnyebb lesz az elemzők számára.

Végezetül lássunk még néhány érdekes adatot. Előjáróban megjegyezzük, hogy e dolgozat során végig kerültek a kormánypárti ill. az ellenzéki jelző használatát. Ez nem véletlen, hiszen a választás napján még senki nem tudhatta, ha X vagy Y pártra voksolt, a leendő kormánykoalíciót vagy annak ellenzékét támogatja. E „felelősség” alól persze néhány párt szavazói eleve mentesültek. (A visszagondolunk a „kis-vagy nagykoalíció” vitára, a két forduló közötti MDF—SZDSZ versengésre, világos, hogy a mára természetesen tűnő kormányzati összetétel korántsem volt „lefutott” kérdés. A választások, de különösen a kormány megalakulása után azonban mégis indokolt megvizsgálni az eredményeket a hatalom-ellenzék relációjában is. Hozzátevé persze, hogy a hat parlamenti pártra leadott listás szavazatok aránya a különböző településtípusok esetében más és más mértékben fedi le a teljes politikai spektrumot — amint ezt korábban a szavazatkonzentrálódási adatsorral be is mutattuk.)

Ezek után rögzítsük: Szeged 63,34%-ban „kormánypárti” és 29,21%-os mértékben „ellenzéki”. A többi város esetében 54,93% ill. 28,94%, a községekben pedig 50,36% ill. 20,47% ez az arány. Látható, hogy megyénkben a koalíció támogatottsága a községek felé fokozatosan csökken, de még ott is meghaladja az 50%-ot. Ezek az arányok jelentős mértékben eltérnek az országos eredményektől, amelyek a pártlistás adatokkal számolva sokkal kiegyensúlyozottabbak, hiszen a koalíció együttes szavazataránya (42,93%) alig haladja meg az ellenzéki pártokét (41,21%). Természetesen ezek a számok — a választási törvény „eltérítő” hatásai következtében — korántsem azonosak a parlamenti erőviszonyokkal.

*

A következő táblázatban azt is megmutatjuk, hogy a kormánykoalíció illetve az ellenzékben belül milyen súlyúak különböző pártok. Számítási módszerünk az volt, hogy a három párt együttes eredményét 100%-nak véve, ehhez viszonyítottuk az egyes pártok által elért szavazatarányt. Így a következő százalékos adatokat kaptuk:

	Kormánypártok			Ellenzék		
	MDF	FKGP	KDNP	SZDSZ	Fidesz	MSZP
Szeged	86,1	7,1	6,7	50,6	20,8	28,6
A többi város	53,4	36,6	8,9	51,5	24,0	24,5
Községek	54,5	35,7	9,8	47,7	21,6	30,7
Országosan	57,5	27,4	15,1	51,9	21,7	26,4

Az arányokból világosan látszik, hogy az ellenzéki blokk belső erőviszonyai a különböző településtípusok esetében nagyjából megegyeznek az országos adatokkal. A kormánykoalícióban belül viszont a tagoltság két típusával találkozunk: Szegeden az MDF mellett „kegészítő” szerepet játszik az FKGP és a KDNP, a községekben és a városokban viszont kiegyensúlyozottabb, az országos arányokhoz közelítő erőviszonyokat láthatunk. Kiemelendő a kereszténydemokraták kisebb befolyása — ebben nincs lényeges különbség Szeged és a megye többi része között. Érdekes továbbá, hogy az abszolút eredményeket tekintve MDF — „túlsúlyos” Csongrád megyében — Szegedet nem számítva — a koalícióban belül a Fórum az országosnál valamivel gyengébb, a Független Kisgazdapárt viszont jóval erősebb pozíciókkal rendelkezik.

Tanulmányunk elején bemutatuk a megye 1945-ös politikai arculatának néhány jellegzetességét. A mostani választások azt mutatják, hogy ezekből egyet maradéktalanul megőrzött ez a terület: Szeged 1990-ben is merőben más eredményeket produkált, mint a megye többi része. Ami a határozott regionális elkülönülést illeti, ma ez nem olyan egyértelmű, hiszen az egyes pártok esetében más a szavazatszóródás mértéke és iránya. A városok politikai kisugárzó hatása pedig jelentősen csökkent. Minden város közepében találunk olyan községeket, amelyek választási eredménye közelít, de olyanokat is, amelyek jelentősen eltér a regionális központtól. Ez másképpen azt jelenti, hogy falvaink önálló politikai tényezőkké váltak.

Utolsóként engedessék meg egy személyes jellegű megjegyzés. Az elemzés objektivitása megkívánja a vizsgálódat végzők elfogulatlanságát. Erre törekedtünk. De kívülről tekinteni a körülöttünk zajló történelemre velünk együtt talán az Olvasó sem képes. Itt és most élünk, és nem csak szemlélő, résztvevő is vagyunk a történelemben. Esterházy Péter szavaival: „Kelet-Európával foglalkozom. Ez a hányaveti kijelentés ugyanolyan, mintha az ültő-kopott, rozsdafoltos fűdőkádban zárt, s szenteste kivételével némaságra kárhoztatott halacska így szólna: a fűdőkáddal foglalkozom.”

Szeged törvényhatósági jogú város önkormányzatának hivatali szervezete

Ha a helyi közigazgatási struktúrát vizsgáljuk, mind az 1950 előtti területi önkormányzatok, mind a helyi tanácsok szervezeteiben a választott testületek mellett egyaránt megtalálható, ha nem is teljesen azonos jogállással, a *hivatali szervezet*. Kétségtelen, hogy társadalmi és jogi megítélés szempontjából a választott testületek a meghatározók, a *hivatali apparátus előkészítő és végrehajtó szerepe azonban a közigazgatás eredményes funkcionálásában közel sem elhanyagolható*. Ezért mindkét rendszerben – átmeneti időszakokat leszámítva képesítési előírások születtek, melyek a közigazgatásban dolgozó közszolgálati alkalmazottak szakmai felkészültségét különös követelményként határozták meg.

A tanácsi működés elemzése kapcsán nem ritkán került felszínre az az ellentét, melynek alapja egyrészt a laikusnak tekintett testület, másrészt a szakértő, hivatásos címre – több-kevesebb joggal – számot tartó hivatali apparátus szerepe közti megkülönböztetés volt. Ez esetenként a központi szabályozás elvont, csak a szakmában jártas személyek részére érthető megoldásainak volt a következménye, a testület tagjaihoz nem került megfelelő és elegendő információ az előírások helyes befogadásához és realizálásához. A testületek és a hivatali szervezet közötti indokolt munkamegosztás érvényre juttatása vezetési feladatot is jelentett, s ha e téren gondok adódtak, azok az irányító és ellenőrző munka problémáit takarták. A testületek és a hivatali apparátus közti tényleges vagy vélt „egyensúlyi zavarok” sem indokolják a hivatali szervezet kérdéseivel való foglalkozás mellőzését, sőt, ez előmozdíthatja a velük szembeni társadalmi elvárások megalapozását és az ügyeknek megfelelő szervezet létrehozását.

Az 1950 előtti városi önkormányzat hivatali szervezetében eltérő jogállású és feladatkörű szerveket különböztethetünk meg. A hatályos jogszabályok úgy rendelkeznek, hogy a polgármester a hatáskörébe tartozó ügyekben egyéni (egyedi) hatóságként határoz és intézkedik. Törvényes lehetőség van azonban arra, hogy a hatáskörébe utalt ügyek vagy ügycsoportok intézését személyes felelősségének fennmaradása mellett – más vezető tisztviselőre, a főjegyzőre és a

A SZEGED idei májusi számában a települési önkormányzatok jelenlegi jogi szabályozása kapcsán a szerző „Jegyzetek az 1950 előtti szeged városi önkormányzatról” című írásában foglalkozott a városi törvényhatóság jellegzetességeivel. A feldolgozás a törvényhatósági bizottság és választott szerve mellett nem terjedt ki a hivatali szervezetre, amelyről – a teljességre törekvés nélkül – a mostani munka szól.

tanácsnokokra bízta. A megbízottak az ilyen ügyeket a polgármester-nevében intézik, de azokért személyükben is felelősek.

A hivatali szervezet egyik kategóriájába az *ügyosztályok* tartoznak, melyek a polgármester hatáskörébe utalt ügyek intézését végzik. Az ügyosztályok rendszere – a feladatok változásainak függvényében – időről időre módosult, számuk az átszervezések folytán eltérően alakult. Mostani áttekintésünkben az 1946-ban működő szervezetet mutatjuk be, jelezve egyúttal az esetleg fontosabb korábbi eltéréseket.

Az *első ügyosztály* a hivatali szervezetben ellátja az általános felügyeletet és ellenőrzést. Feladatát képezi a személyzeti (kinevezés, áthelyezés, kirendelés, jutalmazás, szabadságolás, fegyelmi stb.) ügyek intézése, meghatározott szervezési teendők (bizottságok és szakbizottságok alakításának előkészítése, a hivatali apparátusban új egységek és álláshelyek létesítése stb.), végzi a sajtó- és egyesületi ügyeket, ellátja az anyakönyvi felügyeletet. Intézi az út- és vízügyi hatósági teendőket, kezeli az útalapot, foglalkozik a halásztársaságok ügyeivel. A korábbi feladatkör 1945–46-ban a tolmácsiroda és a panasziroda tennivalóival bővült.

A város ingó és ingatlan vagyonának kezelését, hasznosítását, értékesítését az *I. gazdasági ügyosztály* végzi. E szerv foglalkozik a várost illető köztartozások ügyeivel, a különböző városi szükségletek beszerzésével, vállalatba adási és versenytárgyalási kérdésekkel. Intézi a városi közművek létesítését, a csatornázási, a közvilágítási és a vízvezetéki ügyeket. Feladata városi épületek, utcák, terek, utak, hidak építése, fenntartása és javítása, a városi épületek lakásainak leltározása, bérbeadása és tatarozása. Foglalkozik erdészeti, legeltetési, vadászati

és halászati ügyekkel. Az 1945-ös esztendő megelőzően a város tulajdonát képező mezőgazdasági ingatlanok hasznosítása, a haszonbérleti szerződésekkel kapcsolatban gazdasági szempontú szakvéleményezés, a bérleti szerződések gazdasági vonatkozású kikötései betartásának ellenőrzése is a gazdasági ügyosztály teendői közé tartozott. (Meggjegyzendő, hogy a város tulajdonát képező mezőgazdasági ingatlanok jelentős részét a földreform során igénybe vették és kiosztották.) A város üzemének (1946-os adatok szerint a városi gőz- és partfürdő, a köztisztviselési üzem, a bodomi kertgazdaság, a közbiztonság, a városi tejüzem, az autóbusszüzem, a Szegedi Gazdasági Vasút és a városi kertészet) felügyelete ugyancsak az ügyosztály révén valósult meg. Az ügyosztály irányítja a gazdasági hivatalt és a házgondnoki hivatalt is.

A háborút követően a *II. közellátási ügyosztály* folytatódik a hivatali szervezet egységeinek sora. Ez foglalkozik minden közellátási ügygel, beleértve az élelmiszerkereskedők és iparosok közellátást érintő tevékenységével is. Ellenőrzi az élelmészeti cikkek közforgalmát, a piacon és a nyílt árusítási üzletekben alkalmazott árakat. Teendői közé tartozik az élelmiszerjegyek kezelése, intézi a beszállítási és jóvátételi ügyeket. Az ügyosztály felügyeli a közszégi kenyérgyárat és a háziipari foglalkoztatót. (Érdekessé, hogy az 1943-ban elfogadott, de hatályba nem lépett Szervezeti Szabályrendelet a közellátási ügyosztályra vagy hasonló feladatkört ellátó más elnevezésű szervre nem utal. Feltehetően a közellátási tennivalók a háború intenzívebb szakaszától, 1944-től kezdődően váltak olyan súlyúvá, hogy külön ügyosztály létrehozására volt már szükség.)

A költségvetési és zárszámadási ügyek, a város pénz- és értékpapírvagyonának kezelése, kölcsönügyei és tartozásainak törlesztése, a pénztárak számadásaira és vizsgálatára vonatkozó feladatok, a pénzügyi vonatkozású statisztika a *III. adó-, illeték- és pénzügyi osztály* tennivalóit képezik. Foglalkozik a városi alkalmazottak illetményügyeivel, ellátja a gáz- és villanytelep, a közúti villamosvasút, továbbá a városi zálogház, az adóhivatal és a fogyasztási adóhivatal feletti felügyeletet. Irányítása alá tartozik még a közmunkahivatal és a hordójelző hivatal.

A városi alkalmazottak illetményügyeivel (fizetés, különmunka-átalány, fizetési előleg, jutalom, rendkívüli segély stb.) kapcsolatban az intézkedések a *számvevőség* közbejöttével történtek. A számvetőség az 1983. évi I. tc. alapján már nem önkormányzati szerv, hanem a belügyminisztérium alá rendelt szervezet, melynek keretében a városi számvevőségi szolgálatot állami (és nem önkormányzati) tisztviselők látják el. Ez a szervezeti megoldás a tanácsrendszer létrejöttéig megmaradt.

A IV. *közművelődési, közoktatási ügyosztály* a város kulturális ügyeinek igazgatását végzi. (E szerv keretében folyt korábban a szociális – vagy más elnevezéssel: népjóléti – feladatok intézése is, 1946-ban azonban már külön ügyosztály foglalkozik a népjóléti ügyekkel.) A kulturális teendők részint a különböző jellegű (községi elemi és szakközépiskolák, zeneiskola, iparos és kereskedő tanonc) iskolák fenntartásában és működtetésében jelentkeznek, részint pedig közművelődési intézmények (pl. színház, múzeum, Somogyi-könyvtár) irányítását, a képzőművészeti ügyekkel kapcsolatos tennivalókat jelentik. A városi iskolák feletti felügyeleti jog természetesen nem érinti a tankerületi főigazgató és az állami tanfelügyelő jogkörét.

Az ügyosztály kezeli a tanügyi és jótékonsági alapítványokat és ösztöndíjakat, de végzi az egyházi és kegyúri jogokból eredő ügyeket is. (Ezek eredetét és tartalmát érdemes lenne külön is feldolgozni.) Feladatát képezi a testnevelési és sportügyek, az idegenforgalom, valamint a turista- és diákszállók ügyeinek intézése. Az említett közművelődési intézményeken túl irányítja a városi idegenforgalmi hivatalt. A háborút megelőző években a Szabadtéri Játékokat is ez az ügyosztály gondozta.

Csupán ezen időszak jellemzését adja, hogy 1946-ban a város évi költségvetésének 14 százalékát fordította kulturális célokra. Ez idő tájt Szegeden 1700 volt az egyetemi hallgatók száma, 3800 középiskolás és 3700 elemi iskolás tanult városunkban, a belterületen öt középiskola, hat polgári iskola, 12 szakiskola és 15 elemi iskola működött.

A jótékonsági intézmények (árvaház, szegényház, gyermekmenhely, hajléktalanok menhelye, napközi otthonok, szegényéktetetés) ügyeit az V. *népjóléti ügyosztály* intézi. Feladat körébe tartozik a közsegélyre szorulókkal, a hadigondozottakkal (hadirokkantak és hadiárvák), valamint a hadifoglyokkal való foglalkozás is. 1946-ban 1220 közsegélyest tartanak számon, a városi árvaházban 48 nő-vendék, a szeretetházban 300, az ingenyéktetetésben 3200 személy vesz részt, közülük 2000 gyermek iskolai és óvodai napközi étkeztetésben részesül. Az akkor működő 27 óvoda közül 17-ben van napközi étkeztetés.

Feladatait tekintve igen sokrétű munkát végez az VI. *közjogi és közigazgatási ügyosztály*, melyet vezetője után főjegyzői hivatalnak is hívnak. A főjegyző a már említett

Szervezeti Szabályrendeletben foglaltak szerint sajátos jogállású tisztviselő, akinek ténykedése részint az önkormányzati testületekhez, másrészt viszont a hivatali szervezethez kapcsolódik.

Az ügyosztályhoz tartoznak az állampolgársági és – ameddig létezett – az illetégségi ügyek, az országgyűlési képviselői és a törvényhatósági választások, valamint a külföldiek ügyei. Feladata az önkormányzati testületek üléseinek és a szabályrendelet-alkotás előkészítése. Sokféle szakigazgatási teendő (pl. mező-, erdő- és legelőrendészet, hirdetés és vásárendelgelyezés, vitás lakásbérleti ügyek, közraktári ügyek) végez, de kiterjedt a hatásköre a II. fokú hatósági ügyekben is. Fellebbezési fórumként eljár pl. állategészségügyi, mezőgazdasági, tűzrendészeti, ipari és kereskedelmi, piacrendészeti, kihágási és vitás munkabérügyekben.

Úgy vélem, itt célszerű utalni az ügynevezett I. *fokú közigazgatási hatóságra*. A fentebb jelzett ügyben ugyanis az elsőfokú döntést ez a szerv hozza. Az említetteken kívül például közegészségügyi kérdésekben, hatósági bizonyítványok kiadásában, munkakönyvek kiállításában, tanácsszerződések kötésében e szerv jár el.

Az ügyosztályhoz számos belső hivatali egység (központi iktató, kiadó- és kézbesítőhivatal, az irattár és a levéltár, a leltárbiztosi hivatal, a lakáshivatal, a katonai nyilvántartó hivatal, az anyakönyvi hivatal) tartozik, s felügyeletet gyakorol a városi rendőri büntetőbírórság (ma ez a szabálysértési hatóságnak felel meg) – a közszé- bírórság (ennek megfelelő külön szerv napjainkban nincs) és az I. fokú cseléd- és munkaügyi bírórság (ma ez a közös munkaügyi döntőbizottság) felett.

Az építési engedélyezési, a telekosztási ügyek, a városi közművek, valamint épületek, utcák, terek, hidak építési és javítási ügyei, a városrendezési, árvízvédelem, belvízszabályozás feladatai a VII. *műszaki ügyosztályra* hárulnak. Ennek keretében működik a mérnöki hivatal.

Ma csupán csak érdekességként hat, hogy az 1946-os adatok szerint a város vízellátását egy nagy vízműtelep és két kisebb vízmű szolgáltatja, a Nagykörúton kívül pedig különálló ártézi kutak. A vízvezetéki csőhálózat hossza nem éri el az 55 és félezer métert, a vízszolgáltatás napi átlaga tízezer köbméter. A város tulajdonában ekkor 85, míg a magánosokéban 230 ártézi kút működik.

A VIII. *kezegészségügyi ügyosztályhoz* tartoznak a másodfokú döntési igénylő közegészségügyek, a gyógyszerügyi és a mentőügyek, a kórházi és az orvosi munka felügyelete, a betegápolási díjak, az anya- és gyermekvédelem, a járványok elleni védekezés, a gyógyfürdők, továbbá a nyilvános illemhelyek ügyei. Felügyeli a városi közkórházat, a tüdőbeteg-gondozó intézetet és a fertőtlenítőállomást. A közkórház ekkor kétszáz ágyval működik, van egy ügynevezett síny-

lődkórház 120 ágyval, a gyógyszerárak száma 22.

Az ügyosztályokon kívül a hivatali szervezet még nem említett egyéb egységei közül az árvaszéket és a tisztí ügyészséget kell feltétlenül jellemezni. Az *árvaszék*, mint az ügyosztályoktól független városi hatóság intézi a gyámhatósági, gondnoksági, hagyatéki ügyeket és a kiskorúak egyéb ügyeit. A *tisztí ügyészség* a város jogi tanácsadó szerve, véleményezi a szabályrendeletek tervezeteit, közreműködik a város jogügyleteinek megkötésében. Peres ügyekben a város jogi képviseletét a tisztí főügyész látja el. Az árvaszék elnökének és a tisztí főügyésznek a jogállására, szerepének fontosságára utal, hogy hivatalból tagjai a törvényhatósági bizottságnak.

A hivatali szervezet vázlatos áttekintése mellett figyelmet érdemelhet, hogy a város önkormányzatának feladatait milyen létszámú tisztviselői és egyéb alkalmazotti gárda végzi. Az 1943. évből származó Szervezeti Szabályrendelet az ügynevezett törzslétszámot 1153 főre teszi. Ebben a polgármester éppen úgy szerepel, mint az adótiszt, a kórházigazgató vagy a tűzoltóparancsnok és a piaci helypénzszedő, a sekrestyés vagy az útkaparó. 1946-os adatok szerint a szoros értelemben vett városi közigazgatásban 676 havidíjas dolgozik, az önkormányzati üzeme- kneél és intézményeknél 466 fő.

A közel fél évszázaddal korábbi hivatali struktúra és az ahhoz kapcsolódó feladatkörök vázlatos jelzése, valamint az akkori közhivatalnokokra vonatkozó néhány – gyakran talán nem is a legjellemzőbb – adat olvasáskor joggal merülhet fel a kérdés: vajon a jelenlegi viszonyok között, a települési önkormányzati rendszer formálása során hasznosíthatók-e ezek a korábbi megoldások vagy az e körbe tartozó feldolgozás legfeljebb közigazgatás-történeti szempontból tarthat érdeklődésre igényt?

Bizonyos, hogy a vizsgált rendszer megszűnése óta eltelt jó néhány esztendő alatt az életviszonyok számos tekintetben változtak, így az évezred utolsó évtizedében nyilván módosulnak a közigazgatással és a helyi önkormányzatokkal szembeni követelmények is. A jogi rendezés során ezeket és a különböző, fejlett országok önkormányzati rendszerének működése során szerzett tapasztalatokat, ismereteket minden bizony- nyal hasznosítják, akik a törvényjavaslat kidolgozásáért felelősek. A jelenlegihez hasonló feldolgozások viszont arra feltétlenül alkalmasak, hogy jelezzék: milyen sokrétű feladatkörrel és az eredményes működéshez szükséges, kiterjedt jogosítványokkal rendelkezett 45–50 évvel ezelőtt egy nagyváros önkormányzata. S ezt, amikor a helyi ügyek fogalomkörét most már ki kell alakítani, a történelmi tanulságok remélhetőleg nem engedik figyelmen kívül hagyni.

DR. SZILÁGYI GYÖRGY

Felelősség a környezetért

A FŐÉPÍTÉSZI KOLLÉGIUM MEMORANDUMA

Országunk demokratikus átalakulásának részeként erősödik az állampolgárok igénye arra, hogy alkotó módon tudjanak közreműködni a térségi környezetük alakításában. A környezeti állapot a közérzetet lényegesen befolyásoló kérdésként politikai ügygé vált, felerősödött a környezeti problémák kezelésével kapcsolatos társadalmi érzékenység. Ezzel párhuzamosan megerősödött egy másik tendencia is; ágazati lobbik, a vállalkozók nyomása a területek olyan felhasználása érdekében, amely számukra a legnagyobb hasznot hozza a természeti és az épített környezet alakulásával kapcsolatos közérdek semmibevétele árán is, hivatkozva a tulajdonhoz kapcsolódó jogokra, a vállalkozások szabadságára, a piac törvényeinek egyetemességére.

Mindkét pólus és a közöttük lévő konfliktusok erősödése mellett úgy érezzük, hogy a hatalmi struktúra átrendeződésének valóban sarkalatos kérdései mellett közéletünkben kevés szó esik az érdektükhöz egyike legfontosabb területéről: környezetünk védelmének és alakításának egymással összefüggő, a közérdeket, a csoportérdekeket és az egyéni érdekeket egyaránt érintő területeiről.

Az ország 140 főépítésének nevében és megbízásából a Főépítési Kollégium tagjaiként szeretnénk az ország felelős politikai tényezőinek figyelmét felhívni a környezet alakításának problémáira, és az ezzel kapcsolatos, megítélésünk szerinti legfontosabb teendőkre. Azt szeretnénk elérni, hogy a területek és települések fejlesztésében, rendezésében, környezetünk alakításában szűnjön meg az az állapot, amely az ezeket a problémákat kezelő szakterületet és a szakterület képviselőit a települési és területi főépítésszek munkáját a központosított pártállam irányítási rendszerében eddig sújtotta.

Ebben a már meghaladott rendszerben a sokféle érdeket mérlegelő szakmai megközelítést a jogbizonytalanság és a jogalkalmazás kuszaságában sok esetben rögtönzött közvetlen politikai döntések helyettesítették, melyekben a közérdek nevében kedvezményezett részérdekek manifestálódhattak, s melyben a magánérdek, a tulajdonosi érdekek érvényesülési lehetőségei szűk és bizonytalan határok közé szorultak. Hiányzott az a közösségi kontroll, amely jól támaszkodhatott volna a szakterület képviselőinek elfogulatlan tanácsadói tevékenységére.

Mindezek alapján az alábbiakra szeretnénk felhívni a figyelmüket, kérve segítségüket is a problémák megoldásához:

1. Meggyőződésünk, hogy a megalakuló önkormányzatoknak egyik legalapvetőbb feladata lesz illetékességi területük felhasználásának, rendezésének egyértelmű szabályozása, amely a tulajdonaik hatékony működtetésének, az önkormányzat gazdálkodásának és az ott élők életminőségének is fontos befolyásolója. Azt javasoljuk, hogy az önkormányzati törvény tételesen is foglalkozzon ezzel az egyik legalapvetőbb önkormányzati joggal, illetve az ebből fakadó önkormányzati kötelezettségekkel.

2. Az állampolgárok építéséhez való jogának biztosítása mellett, de a területért való küzdelem farkastörvényei ellenében szükség van arra, hogy a társadalom törvényhozási szinten biztosítsa a települések harmonikus fejlődése és a kulturált környezetalkotás feltételeit. E célra — a nyugat-európai államok gyakorlatához hasonlóan — ki kell alakítani az államigazgatási rendszertől független, önkormányzati szinten működő szakmai tanácsadó szervezet jogi és működési kereteit. Szükség van továbbá arra, hogy a magyarországi polgári hagyományok folytatásaként a települések rendezésének irányítását konszolidált állandóságban, szakmailag magasán képzett és elismert, megbecsült műszaki értelmiségiek lássák el. Ma is élnek még a Fővárosi Közmunkatanács és a vidéki városok Mérnöki Hivatalai, városi főmérnöki folyamatos és eredményes tevékenységének tárgyasult bizonyítékai. Ennek a hagyománynak a folytatásához úgy hisszük alapvető társadalmi és települési érdekek kötődnek, életrehívásuk azonban politikai akaratot igényel.

3. A rendezési tervek korábbi bürokratikus központi szabályozási elvárásoknak alávetett rendszere helyett fokozott mértékben lesz szükség olyan tervek, melyek a helyi érdekeket és értékeket képviselik és emellett segítik a nemzeti vagy nagytársadalmi érdekekben felelősséggel és demokratikusan hozott fejlesztési elhatározások realizálását is. Hiszünk, hogy a monolitikus központi irányítás időszakában lejáratódott és mára kiüresedett terület és településtervezés ismét olyan fontos, társadalmilag igényelt és elismert tevékenység lesz az új társadalmi berendezkedésű Magyarországon, mint volt a kiegyezést követő fellendülés idején vagy a második világháború előtti konszolidáció éveiben. Ehhez azonban a tervezés egész rendszerének gyökeres megújítására, jogi háttérének újrafogalmazására van szükség.

4. Környezetünk védelme megfelelő használata, alakítás és fejlesztése érdekében alapvetően fontosnak tartjuk, hogy az ezzel kapcsolatos legfontosabb viselkedési normákat, az eltérő érdekek ütköztetésének módját és érvényesítési lehetőségeit, társadalmi érdekből szükséges korlátait az országgyűlés törvényi szinten határozza meg. Meggyőződésünk, hogy ennek a problémakörnek az önkormányzati törvényen kívül szerepelnie kell az új földtörvényben, valamint, hogy elengedhetetlen és sürgős feladat az új politikai és társadalmi berendezkedésünkön teljesen idegen építési törvény újrafogalmazása is.

Meg vagyunk győződve arról, hogy a települések organikus fejlesztésének és környezetkultúrájuk növelésének ügye a napi politikai érdekek fölött álló nemzeti érdek, amelynek előmozdításához e memorandum aláírói a települési és területi főépítésszek nevében pártállástól függetlenül segítségüket kívánják adni. Abban a reményben, hogy a nemzeti érdekekért felelősséget érző pártok és az ügygel foglalkozó illetékes parlamenti bizottság élni fog a lehetőségeivel, kívánunk felelősségteljes munkájukhoz sikert és egészséget.

Balassagyarmat, Budapest, Debrecen, Kaposvár, Miskolc, Nagykanizsa, Pécs, Szeged, Szombathely, Veszprém 1990. május 7.

Arató András
Karmazin József
Kiss Tamás
Nieder Iván

Fazekas Péter
Kelemen István
dr. L. Szabó Tünde
dr. Tóth Zoltán

dr. Hajnóczy Péter
Kiss Lajos
Moór Máttyás
Szabó Leventéné

1/2 VILÁGKIÁLLÍTÁS FÉL VILÁG GAZSÁG

alaptalan alkudozás
áldatlan ámokfutás
bizarr bizakodás
cicomás cirkuszolás
csúcs-csoda csalogatás
délibábos dáridózás
esztelen eleve-elbukás
életveszélyes érvágás
fölösleges flancolás
gátlástalanoknak gazdagodás
hazard hazudozás
idéltlen izgágáskodás
jóvátehetetlen játszadozás
kései kölcsön-koldulás
lakkozott luxusberuházás
merész magyarázkodás
naiv nemzetgazdagítás
ostoba operettjátzás
őrült önámítás
parádés pazarlás
röhejes-robotos rongyrazás
sanda-sanyarú sarcolás
szémérmetlen számolás
tikkasztó titkolódzás
utópisztikus utazgatás
ügyefogyott üzletvárás
veszteséges vendéglátás
zengzetes zagyválás
zseniális zsarolás

(nincs vége, csak az ABC véges, lesz folytatás...)

Világkiállítás

Europa

Bécs — Budapest
(mind a jövőre!)

1995, most három éve élve az
európai orientációk körében.
Itt először megkezdődött az EU, majd
megkezdődött a német és a holland
államok és a többi országok, mű-
ködik a munkaerő, az utas-
ok és a kereskedelem, mind-
azon. Az új a közös pénz a
legkevesebb hitelrendszer.
A francia kormány, az extra
vagyat már kifizetés a kö-
vetkező évekig. Francia uni-
onban működik, a történelmi
paradokszus, Berlin, Szepden
vagy már Kolozsvár is meg-
lehet váltani a jelenet
pár nap múlva
előre
ESZEMÉNY!

A két ország határán átvágják a
piros-fehér-zöld
sorompót, — mindez jól látszik a
Széchenyi téren felállított két
nagy monitoron, megszólalnak a
városháza és a dóm
harangjai, és a polgármester, ez a
kitűnő ember, ez a
személyiség
a jelenlévők tapsától kísérve kia-
kasztja a város kulcsát, mint-
egy cégérként a városháza kapu-
ja fölé, ... nyitva vagyunk min-
denkinek, de elsősorban a szege-
dieknek. Azért jönnek hozzánk vissza
a most talán nagyobb
számban
átutazók,
mert itt jó szót, kulturált környezet-
ben eltölthető napokat, városukra
büszke polgárokat
találnak, akik szívesen kalauzolják
őket világukban, a természeti kör-
nyezettől a kulturális programokig,
akik egy új szerelem izgalmával
legszívesebben mégis a várost, a
szeretett, az
újra felfedezett
várost
mutogatják és beszélnek, főként
az elmúlt öt évben történeteket...
Jó érzés itt állni tudósítóként a
tornyos ház erkélye alatt. Igaz
kicsit sokan vagyunk — ez a
nagybajuszú óriás, itt mellettem
már kétszer kiverte a tollat
a
kezemből nagy lelkesedésében —, de

korábban, évekkel ezelőtt ez a
hangulat elképzelhetetlen lett
volna.

Jó hallgatni őket, számukra a
világkiállítás nem magamuto-
gatás „diznilem” módra, hanem
egy olyan elkerülhetetlen tükörbené-
zés volt, itt az egyesült Európa
előszobájában, ahol be kellett
látnunk, hogy félretaposott cipőnk-
höz, foltos nadragunkhoz, és ki-
alvatlan karikás szemünkhez
egyáltalán nem illik a Hány János-i
nagyotmondás, pedig a fogadásra
szóló meghívót már régen nyir-
kosra fogdosatok izzadt kezeinkkel!

Ki tudja,
talán rövidesen
nyílik az
ajtó,
az új vendéget köszöntik, majd
hangosan bemutatják a gondatlanul
társalgó bentlőknek,
és akkor,
az első néhány lépés,

a
legnehezebb, a jólőtözötték vesé-
belátó pillantásainak keresztütlésében!...

Öt évvel ezelőtt megfellebbezhetetlen
fogódzóként jelent meg a dátum,
ez a mai nap, különösen vidéken,
így nálunk is, Szegeden. A versenykirakat
berendezésére, ott Lágymányoson
nagy volt a tolongás, sok volt a
segítség; nemzetközi tervpályázat,
nyugati és keleti bankárok, vállal-
kozók, reklámszakemberek, de a
kirakat mögötti üzletet mindig a
segédek teszik rendbe, mert ez a
legfontosabb,
hogyan
egyáltalán be lehessen menni!

Emlékszem, négy-öt évvel ezelőtt egy ta-
nácsülésen a Klauzál térről
vagy egy
tömbrekonstrukciónál
még nem lehetett, vagy csak nagyon óva-
atosan beszélni, merthogy minek
az, fontosabb ügyeink is vannak,
és különben is, ki vállalt volna dön-
tést azokban az időkben, noha
'89-'90-ben pénze is ugyanannyi volt
minden településnek. Születtek is
sétálóutcsák, átépített belvárosok vagy
breviáriumként használt általános
rendezési tervek a környezetünk-
ben, ott ahol a rétet mindig zöl-
debbnek láttuk.

De
amikor a zavar, a bizalmatlan-
ság és az egyszemélyes, csöndes,
kisközösségi puccosok áttevődni
látszottak már városi szintre is. Az
önmagától is megrettenvén, meg-
szülte új vezetését, előhívta ezt a
személyiséget,
azt a
demagógiától mentes

városlakót,
akinek karizmatikus adottságaiban,
tudásában és tiszta szándékaiban
bízva, megtalálta első emberét, a
polgármestert.
A program egyszerű volt. Végre váljanak
polgárokká

a
szegedi lakosok, szülessenek olyan
dolgok környezetükben, amire büszkéek
lehetnek, amiben véleményüket lát-
juk tükröződni; alakuljon ki az az
érzelmi kötődés, ami féltővé, áldozat-
vállalóvá teszi őket. — Ez pedig már
nem volt messze a világkiállítás el-
várta igényektől sem! Próbáljuk
rendbetenni azt
amink van,

lakható várost, használható környezetet
teremtünk, amiben ha jól érzi magát
a városlakó, akkor szívesen áll meg
az idegen is. — Gyorsleltár készült,
és kiderült, hogy

nem lehet emelt fejfel megérkezni
a városba, pedig a tervek kötegei poro-
sodnak az Indóházterrel kapcsolatosan,
zsúfoltak az utak, főként az E5-ös,
de

a forgalmi dugókat áthidalni szándé-
kozók nem tudnak leszállni Szeged
reptér barakvárosa előtt, mert a kitűnő
személyzetet el kellett bocsátani az MHSZ
megszűntetésével; nincsenek parkolóházaink,
ezért nem tud kialakulni a történelmi bel-

- 8 -

város galagos rendszere sem, így a város
szélesebb és a környék előtt megmutatja
a tényleges állapotát. A városi lakosok
környezeti és humán állapotát ahol
személyes rendelkezéseket szeretnének
elhelyezni meg kell vizsgálni, sem lehet!

Harmon
emberi érzelmek
hitelre emelkednek
hogy

ez a befektetés a legfontosabb, hiszen
a legtöbb amit az ember el tud
várni itt meg lehet, az a most átvett
ezel több helyet bírhat meg emeltekben
ahol üzlet vagy éppen munka termékek
elhelyezkednek.

Harmon amikor átadták a felújított Indóházat
gondolták, hogy a programi rendi előzetesével, meg
amikor a városi lakosok elvették a programot
az, hogy a Szegedi mellett vezetett töltés
sétályon ki lehetek helyezve a városi lakosok,
valamint megmutatja a városi lakosok.
Tudni kell, hogy az ember tudatosnak
hogy erre a célra elvették és minden gond
mellől adta a település és a városi lakosok
hátrélt lapjai az, hogy ez a helytől, a
rendszert harminc év, de a legfontosabb, Szeged - nek.

Köszönöm

Tanítva gyönyörködtetni

A szögedi róna gólyahírtől jégvirágig mosolygó arcával tekint ránk, s ha lesz világkiállítás (továbbiakban VK), akkor lesz idelátogató, messziföldi vendég, s találkozik e mosoly másokkal is...

Ha röviden kellene megfogalmaznom természeti környezetünk bemutatását a világkiállítás látogatóinak, ezt írnám a „táviratban”: Tanítva gyönyörködtetni! Hadd szóljak ennek mikéntjéről bővebben is, hogyan, s miért lehet e tömör gondolat jegyében megismertetni a VK látogatóival megyénk természeti értékeit.

A természetről, fűről, fáról, vízről, állatról és vadmadarról „tanítani” bármely fokon, hivatásszerűen nem csupán foglalkozás, hanem életforma is. A tanítóember akkor is tanító, amikor éppen nem osztályterem táblája előtt áll. Hiszen ha kirándulunk, terepjáráson vagyunk, ha szemlélődés közben látunk, társaságban hallunk valamit, ami újdonság számunkra, akarva nem akarva úgy helyezzük el ismeretünk agysejtjeiben, hogy bármikor előhívassuk, továbbadhassuk. Még hozzá olyképpen, hogy mások ismeretgazdagítása a magunk számára is gyönyörűséget jelentsen. Ez a lélektana a mi rónánk „mögmutogatásának”, a VK alkalmával s minden más esetben is. Aki nem élvezi a „tanítást”, akinek nem ad gyönyörűséget saját ismereteinek közérthető közlése, az nem lehet jó „tanító”. Pedig itt a VK alkalmával, a „tanításnál” ilyen tanítókra lenne szükségünk. Mert nem az eddigi Turs-módon, filmszerűen pergetve, szöveget darálva, a bánázkodókat noszogatva kell bemutatnunk ami természeti környezetünkben „gyönyörű”, ami e tájban virágzik, dalol és szárnyal, hanem újszerűen, „tanítva” átnyújtani; szívvel és ésszel! Nem a pénzt, a hasznát állítom egy képzeletbeli „Orniturs” vagy „Natus” megyebéli megalakításához, hanem a fenti gondolatot. Hiszem, hogy hosszabb távon még anyagilag is jobban megéri. S hogy ezt merem ajánlani, erre saját munkám tapasztalata vezetett. Hiszen e sorok írója ifjú kora óta „természetvizsgáló”, vagyis az ismerni vélt élő természet és a belső emberi rezonancia szó- és írásbeli munkása, kutatója, tanítója. Lassan emberöltője tanít, s amiként ismeretet ad hangnak tudja magát a katedrán — gyönyörködtető lírai élményt akarván nyújtani akkor is, amikor tantárgyán belül magyaráz, azonképpen szakadatlanul tanítónak tudja magát írása közben és magamagát is gyönyörködtető tanítással.

A tanítva gyönyörködtetni természetes következménye a tanulva gyönyörködni, s ez az

összefüggés az első pontban összefoglalható tény; a szögedi rónák élővilágának „mögmutogatásának” lélektana ez! Aki a vendég elé tárják a látnivalót erről nem feledkezhetnek, szükséges, hogy az idegenvezető — „tanító” művészi alkotásként élje át az ismeretek közlését. A kapcsolatnak a vezetésnél olyanfélének kell lennie, mint festő és tárlatlátogató, muzikus és zeneélvező között. Ebben a műzsa a szögedi táj pipacssal szegett akácútjaival, rőzgyárfás szigeteivel, a pusztából fölegyenesedő árvalányhajas „magyar piramisokkal”, kurgánok sorával. *Emóció és ráció* — igaz, hogy külön kategóriák, gyönyörködve tanítani, de meg kell próbálni összeolvasztani őket. Az emóció szerepe a megismerésben döntő — így persze a megismertetésben, az idegenvezetésben is. Az egyik jó példát Konrad Lorenz a madarász példáján adta meg „A kutató bensőséges együttérzéssel kell, hogy szemlélje vizsgálatainak alanyát. Az állat iránt érzett vonzódásszeretet, az ornitológusok sajátossága, éppenséggel alapfeltétele a pontos, precíz kutatómunkának. Az észlelések statisztikai biztosítása lehetetlenség lenne a „tárgy” szeretete nélkül, hiszen az ember csak arra fordítja figyelmét, ami tetszik. Ha tehát ma az ornitológia iránti egyre fokozódó érdeklődésnek, és ebből következően ezen tudomány sokoldalú eredményeinek örvendeztünk, akkor mindez nagymértékben annak is köszönhető, hogy a madarászok egyszerűen belebotolnának vizsgálataik tárgyába, a madárvilágba. És ez fordítva is igaz; senki sem fedezheti fel a madarak igazi szépségét, aki nem ismeri őket istenigazából.” A szögedi táj, ami körülvesz minket, és amit növényeivel, állataival be szeretnénk mutatni Vendégeinknek, nem csupán az élő természet élőhelye, de a természetvizsgáló élménycinek is színpada, legalábbis annak kéne lenni — hiszen nemcsak fiziológiai és intellektuális szükségleteink vannak, hanem emocionálisak is! S ezt kell — nem szégyelve — megmutatnunk, ebben tudunk mások lenni, ebben tudunk őszinték lenni, s nem kell gyorsan „gatyát, lajbit” húzva karikásustort pattingatva, fokost rázva rohanni pusztáinkon. Persze az „ontológiai redukcionizmus” hívei azt hánytorgatják föl, hogy mi túlságosan emocionálisak vagyunk, míg ők a szigorúan „szakszerűséget” képviselik. De ne feledjük a szakszerűségnek nem az ocionális az ellentéte, hanem a szakszerűtlenség, persze a mi emóciónk nem a „rózsaszín” lelkű állatbarátok és a zöldék pártjának rajongó fantasztiái, hanem a pszichológusok tudása ez, az emberi érzelmek szükséges

tisztasága ebben a helyzetben. Ezek figyelembevétele alapvető, ezzel tudunk speciális szint, újat nyújtani a szablonos természet bemutatáson, safari programokon túllépve!

S így ezt megértve jutottunk el a második kérdésig — *melyik fajegységünk*, mely növényi s állati taxonok, okosszisztémák azok, amelyek Csongrád megyében érdemesek a megmutatásra, a gyönyörködtető tanításra?!

Ezek a következők: a) Szikes puszták és tócsák (limnológiai értelemben) élővilága. b) Tisza folyóknál árterületének élővilága. c) Homokország növény- és állatvilágai.

Ezekről, érdekes ritkaságaikról kifogyhatatlanul lehetne itt mesélni, *Móra Ferenc* „Georgikonja”, *Lakatos Károly* és *Beretz Péter* „Fehértője”, *Herman Ottó* és *Juhász Gyula* „Tiszatája” bukkan elénk. A tavasszal elsőként megérkező bibicék bohókás röpte a még kéklő sümlyék fölött rónánk élő iniciáléja. A szögedi pusztá élő múzeumának első lapja. S múlik az esztendő... szabadjon kérdenem, látták-e már kedves Olvasóink, akácerdőben hogyan kél a hold? Érezték a zöldsümlyék áprilisi vízének mentaillatát? Nézték e már közlőről a bibicifóka szembogarába? Tudják-e, milyen lesz az ördögszekér borostája, ha möglepi a dér? Látták-e az ópusztaszeri erdőn a lámpást gyűjtő szentjánosbogarakat? Hallották-e a fehértői Koromsziget madárhógyének sirálysímfóniáját? Követték-e szemmel az éjszakázásra behúzó, hullámozó darucspat röptét? Aligha, vagy pedig kevesen, pedig mindezekkel a gyönyörűségekkel a mi rónáink, pusztáink, tavaink itt szemérmeskednek.

a) Élőhelyek közül bemutatható a Szegedi Fehér-tó, a pusztaszeri Búdösszék, a csanyteleki — tömörkényi halastavak, Nagyszéksóstó.

b) Élőhelyek közül: Mártély, Körtvélyes, Sársér és Nagyfa térségében egy-egy biotóp.

c) Területek közül: Zsombó, Ásotthalom, Mórahalom és Kelebia térsége jöhet számításba.

Ezekre a területekre a szakirodalomban megtaláljuk a megfelelő botanikai és zoológiai dolgozatokat (*Csongor Győző*, *Beretz Péter*, *Csizmazia György*, *Bodrogek György*, *Bálint Sándor*, *Lakatos K.*, *Sterbetz István*, *Gaskó Béla*, *Kovács Sándor*, *Molnár Gyula*, *Marián Miklós* szerzőknél).

A teljesség igénye nélkül az említett térségekben az alábbi témakörökben lehet taxonokat, azok *érdekes életét* bemutatni. Például a Koromszigeti dankasírály telep élete, ősi, nyárvégi madárvendégei (tömörkényi tavak);

gémtelep élete távcsőnyújtásnyira (algyői); sőmlyékek növényvilága (Zsombó, Mórahalom); árvalányhajas kurgánok (Álmos halom); orchideák a szegedi pusztákon (Zsombó, Csipak, Ásotthalom); ástothalmi „rögző nyárfás” élővilága, kelebiai özek, dáмок; egy partifecs-ketelep élete; halászat a Tiszán, stb., stb.

A fentiekben látjuk, hogy témánk, bemutatni valónk van, még akkor is, ha megynék a közutadatban természeti szépségekből szegény. De most már az első két kérdés után jöhet a harmadik, nevezetesen a *bemutató hogyanja, mikéntje*, vagyis metodikai kérdések sora!

a) Múzeumok kiállításai (Móra Ferenc Múzeum dél-alföldi ökoszisztémák bemutatása, Ópusztaszeri Történelmi Emlékpark skanzenjének régi és újabb kiállításai, szentesi, csongrádi múzeumok, a fehértői Beretz Péter kiállítása, stb.

b) Kiadványok, képeslapok.

c) Tanósvények hálózata.

d) Alkalmi programok: fehértői halászati bemutató halfőző versennyel: tiszai halászati bemutató (mártélyi holtágban); vadászati programok szervezése: fehértői halastavon kisvasúttal, madártani megfigyelések, élmények „vadászata”, stb.

A múzeumok kiállításai már részben kapcsolhatók a VK idejéhez. A Móra Ferenc Múzeumban most készül a természettudományos kiállítás didaktikusan mutatja be a *dél-alföldi jellegzetes ökoszisztémáit*. Az ugyancsak itt készülő Tisza halait „összegyűjtő” akvarisztikai kiállítás a VK idején felrészítve élményadó lehet. Az ópusztaszeri skanzenben lévő etnobotanikai és etnozoológiai lehetőségek további fejlesztése, újabb ötletekkel, megvalósítva érdekes színfoltjai lehetnek a VK alkalmával idelátogatók programjainak. (Hazai háziállatok génbankjának teljessé tétele — kooperáció a Szegedi Vadasparkkal). Fontos módszertani lehetőség, hogy a kiállításokhoz, bemutatókhoz elkészüljenek az *idegennyelvű „silabuszok”*, ezekben legyen szó arról is, hogy hol találják meg a „holt” kiállításokat kiegészítő „élő múzeumokat”! Például: A Fehér-tői gazdag múzeumbéli madáryanaghoz kapcsolható egy fehértavi madártani séta, ahol összekapcsolódik a múlt a jelennel, muzeológiai gyűjtés a ma természetvédelmével.

Fontos volna az „élő múzeumok” idegennyelvű ismertetőinek időben való elkészítése. Ezek a *Tájak, Korok, Múzeumok* füzetek sorozatában kerülhetnének gondozásba. E munkákban a Csongrád megyei TIT és a Természetvédelmi Egyesület (Csemete) is résztvehetne. Olcsó képeslapok előállítása, árusítása a helyi táj-helyi növénytani, állattani kuriózumokról ugyancsak lényeges feladata volna.

De ezeken túl legfontosabb feladatunk a VK idején a várható nagyszámú látogatók okozta terheléstől a természet megkímélése, megóvása.

Ezek fő célja volna: egyrészt lefékezik a látogatók rohamát a védett területeken, idegenforgalmi gyűjtőpontokban és az élőhelyek meghatározott útvonalaira irányítják a vendégeket. Másodszorban: itt valósíthatjuk meg a „gyönyörködve tanítani-tanítva gyönyörködtetni” elvünket! Célunk a természetvédelmi gondolkodásmódra nevelés, a fenyegetéseket és a természetellenes károsítások miatti büntetésekkel való fenyegetések helyett. A területeken épített facölöpökön álló hosszú bürükkel, hidakkal mentesíteni tudjuk a növényzetet a taposástól, csónakos túra-útvonalakon a madárvilágot a zavarástól, stb.

A tanósvények a jellegzetes és érdekes tájfoltonban létesített hosszabb vagy rövidebb (1,5—3 km) útvonalak, amelyek mentén a természet alkotóelemeit (ott élő növényeket és állatokat) mutatjuk be és speciális módon „tanítjuk”!

Botanikai tanósvényt alakíthatunk ki pl. az ástothalmi ligetes Emlékdőben (napróza, árvalányhaj, cinegefűz stb.); ugyancsak érdeklődésre tarthat számot a vadgladioluszok ter-

mőhelyének bemutatása az ástothalmi láptéren; a zsombói láprét kosbororchideáinak szépsége is elegendő egy sétára.

Zoológiai ósvények: pl. a Fehér-tavi madárrevértumban létesített útvonalon megleshetők a tavakon táplálkozó, pihenő vadmadarak csapatai, etető függőcinege fészkenél, halnevelési akvarisztikai bemutató, stb.

A Koromszigeti dankasírálytelep csónakos körbejárása is nagy élményt nyújthat a fészkelő madarak zavarása nélkül. Az ún. *biotóp ósvényeken* nem elsősorban egyes növény- és állatfajok, hanem egész élőhelytípusok bemutatása a cél. Pl. Tisza-menti fűz-nyár ligeterdő és halványok (holtágak) szépségeinek, a tájnak megismertetése. (Erről készített már színes filmet a szegedi körzeti televízió „Halványok ősszel” címmel. Érdemes volna a hátralévő években tervszerűen jellegzetes élőhelyeinkről színes rövidfilmek sorozatát elkészíteni. Ez az előzetes propaganda során is használható lenne már.) Ilyen biotóp ósvényt kellene kialakítanunk a szikesek környezetében, hiszen ez ma már Euró-

pában szinte egyedülálló. (hódmezővásárhelyi Zöldmalom környéke, Ópusztaszer, stb.)

Az alkalmazott biológiai tanösvények a különböző kultúrtájakon is vezetnének át. Így pl. a szőlőtermő vidéken, őszibarackos tájon (Ásotthalom, Szatymaz), halgazdaságot bemutató túra a Fehértavon.

Az ún. kombinált ösvényeknél az előbb felsoroltak ötvözése által, ezek történelmi, honismereti és technikatörténeti tárgyakat, emlékeket is érintenek. Pl. a folyószabályozás nagy munkáját és a mai árvédekezést bemutató emlékhelyet — vízügyi múzeumot, a kiskundorozsmai szélmalmot, a Kopáncsi muzeális értékű parasztportát, de elsősorban az ópusztaszeri skanzenben s környékén erre számtalan lehetőség adódik.

Nézzük részletesebben egy példát át az *ásotthalmi erdei tanító-ösvény* „látnivalóit”. Ennek súlypontja az erdészeti szakiskola tevékenységére és lehetőségeire alapozódhat elsősorban. Bemutatásra kerülhet az itt élő jellegzetes erdőállomány, lágyszárúak, gombák, gyógynövények, az erdő szerkezete és szintjei. Az erdőművelés története, tervezése, növényápolás, faki-termelés, fahasználat — ez a már meglévő múzeum segítségével, valamint az erdészeti diákok gyakorlati bemutató munkája révén. Az erdei állatok szabadtéri karámos elhelyezésben (őz, dóm, szarvas, vaddisznó) mutathatók be. Érdeklődésre tarthat számot az itteni erdő szerepe a természetes táj fenntartásában, hatása a mezőgazdaságra, a szélrozió csökkentésére, a levegő minőségére, a pihenés körülményeire.

Móra Ferenc „Gerorgikon”-ján az erdő és a művészet kapcsolatát tudjuk elővarázsolni; az erdő az irodalomban, a képzőművész alkotótábor festőinek, fafaragóinak munkálkodása, tálalata is alkalmas esemény. A közeli *Back Bernát* erdei kápolnájában egy vadászkiáltás „vadászmi-se”, hangverseny bemutató zárhatja a programot.

Témák tekintetében természetesen a tárgyi tanösvényeket (egyes fajok megismertetése, stb.) az élőhely ösvényekkel (biotópok+életközösségek) érdemes komplexen kialakítani. Ilyen terv már elkészült a szegedi Fehértavon! A nagykilátó tornyától a Beretz Péter — madárvártán át vezet az út a halászcserda buszmegállójáig. Gyakorlati megvalósításához a Halgazdaság, a Kiskunsági Nemzeti Park, a Móra Ferenc Múzeum és a Tanárképző Főiskola összefogására volna szükség. A bemutatás módja tekintetében az információs táblákat minimálisra kellene korlátozni, helyükbe számokkal ellátott kisméretű oszlopok állnának. Magyarázatok, feladatok és ábrák a többnyelvű kísérfüzetben találhatók, s azok megoldása a látogatókat aktívan „dolgoztatják” a terepen. Ezekhez a füzetekhez az idegenforgalmi irodákban helyi vendéglőkben és a természetvédelmi madárvártán lehetné hozzájutni.

A VK-ra kialakított megyei tanösvények számát 8–10 vonalon kellene kialakítanunk. Ezekkel effektív céljainkat is elérjük — vagyis kellemesen éri a látogató magát, kielégíti érdeklődését, pihentető is a program. Elmélyíti a vendégben a természettel való emocionális kö-

tődést. Formális céljaink is nyilvánvalóak: tanösvényeink segítik az ok-okozati összefüggések felismerését, stb. Tartalmi céljaink is világosak: ismereteket tudunk nyújtani a Dél-Alföld jellemző növényeiről, állatairól, azok évszakos változásairól, bemutatjuk természetvédelmi munkánk eredményeit.

Kimondhatatlan pragmatikus célunk pedig, hogy az ide látogató idegen, a VK alkalmával remélhető külföldi csoportok „gyönyörködve tanulva” *hírt vigyék a Szeged környéki táj élővilágának*. Videón, filmen, elbeszéléseik révén a további években újabb érdeklődőket toborozhatnak látogatás céljából. Remélem, visszatérő látogatóink is lesznek. S az is természetes, hogy a VK után a tanösvények az oktatás-nevelés minden lépcsőfokán eredményesen használhatóak. Ha megvalósul az őtthalmi szövet-laktanya helyén a felsőoktatási „Campus”, hiszem, hogy a fehértói rezervátum szabadtéri laboratóriumává válhat.

A fentiekben röviden vázolt lehetőségek természetesen csak *alapul szolgálhatnak a város önkormányzata, vagy egy szabad szellemi páholy tagjai számára*. Véleményem szerint e témában is a tenni akarók számára az összefogás elsődleges. Közös vitában alakuljon ki a végleges terv és közös legyen a megvalósítás is.

Meggyőződéseim a VK-ra készülve: megyénk a természeti adottságainak bemutatásánál *nem az anyagi gyarapodásunknak célját kell kitűzni*. Sehol a világon a természeti lényekre épülő programok nem hoznak horribilis nyereséget.

CSIZMAZIA GYÖRGY

A VILÁGKIÁLLÍTÁS FESZTIVÁL VÁROSA?!

Az idegenforgalom, mint a magyar gazdaság kitörési pontja, egyre gyakrabban fordul meg az ország vezető közigazdászainak fejében — legutóbb a kormányprogramba is így került be —, és nem véletlenül. A WTO (Idegenforgalmi Világszervezet) adatai szerint a világ idegenforgalmi célú kiadásai 1989-ben 1000 milliárd dollár volt, amelyből 220 milliárd dollár a nemzetközi turizmusban realizálódott. *A nemzetközi turizmus a világ legdinamikusabban fejlődő gazdasági ágazata*, 1986-tól éves fejlődése mindig meghaladta a 20 százalékot. A prognózisok szerint az ezredfordulóra a világ első számú iparága lehet, maga mögé utasítva a hadiipart és az elektronikát.

Ha hazánk következő évtizedének esélyeit latolgatjuk, és nem tévedünk a lila ábrándok kódébe, a válságból kitörés irányát mi sem kereshetjük a csúcstechnika-technológia irányában — mint ahogyan nem elsősorban erre kereste Görögország, Spanyolország, Ciprus stb. sem. Az idegenforgalom azonban arra a logikailag is hibátlan axiómára épít, hogy *amit az ember otthon is megtalál, nem utazik érte több ezer kilométert*. S ha egy világkiállítás nem mindennapi esemény, akkor idegenforgalmilag is feltétlen számításba kell venni.

Kell nekünk ez a világkiállítás? — teszik fel sokan a kérdést — jogosan. Sokba kerül, a megtérülés helye és üteme nehezen megfogható stb. Az ellenérzés reális megfontolásokon alapul. A „*kell-e nekünk idegenforgalom?*” kérdésre a válasz azonban sokkal egyszerűbb. Igen, kell, hiszen ezzel eddig is Európához kapcsolódtunk — hol lazábban, hol szorosabban —, s a devizabevételek mellett ez a cél új értelmet nyer. Az idegenforgalomban dolgozók — az idegenforgalomból és az idegenforgalomért élők — azonban azt is érzelik évek óta, hogy hazánk nagyjából a „kommersz” útjelzők között szerepel, s erősen él bennük a vágy, hogy innen elmozduljon. Ha egy országban az egy turista-napra eső költség az európai átlag töredéke, legalább a szakmabeliekben rossz érzést kelt.

A turista a másságot és a minőséget fizeti meg. A világkiállítás mindkettőt kínálja. A Bécs–Budapest páros remek gondolat idegenforgalmilag is —, soha ilyen világkiállítás! *A minőséget pedig a világ garantálja.* A világ, amely Magyarországon akarja megmutatni magát, s eközben felértékelte Magyarországot. Nehezen hihető — az eddigi világkiállítások tapasztalataival is ellenkező elképzelés ugyanis —, hogy e nagyszabású rendezvény csak Budapestre koncentrálódna. Sokkal inkább hihető azok elképzelése, akik szerint itt, alapításának 1100. évében egy nemzet *mutatja meg önmagát*, mire jutott az évezredek történelmi játszmájában.

Szeged esélyei és az ország esélyei azonban nem azonosak. Városunk ugyan több mint 800 éve fontos, időnként kiemelt helyet foglal el a magyar történelemben, a mai magyarországi centrumhoz képest azonban a periferián helyezkedik el. A centrum és a periferia kérdése azonban egy maroknyi országban — fejlett úthálózat esetén — elhanyagolható. A fő kérdés tehát, meg lesz-e az az érhalózat — autópálya, repülőtér —, amely a centrum kirándulókörzetévé emel bennünket?

Van azonban két elem, amely ázsiónkat — a közlekedési kapcsolatoktól függetlenül — megemeli: *a szabadtéri játékok és Ópusztaszer*. Mindkettő ugyanis a világkiállítástól függetlenül létező érték. A fesztivál lassan 60 éve része a város kultúrájának. Ópusztaszer pedig — épp a világkiállítás évében hirdeti a világnak a magyarság hon-alapításának 1100. évfordulóját. Szer elpusztult városának igazi örököse pedig egy évszázaddal ezelőtt is Szeged volt, s azóta is maradt.

A kérdés mostmár csak az, *milyen különlegességgel állhat a világ elé Szeged a világkiállítás kapcsán?* (Ópusztaszer ügye ugyanis a Feszty-körkép-letelepítésével egyértelműnek tűnik.) A válasz egyszerű, a követelményeknek megfelelés kegyetlenül nehéz. Szeged az ország legrégebbi fesztiválvárosa, nyári játékaiknak mintaadója, jogosan — s e jogot mástól el nem orozva — pályázhat hát *a világkiállítás magyarországi fesztiválvárosa* címre. (Osztrák ellenlábasa feltehetően Salzburg lesz.) Jól hangzó cím, jelentése azonban homályos, illetve tartalommal csak kemény munkával megtölthető. A „fesztivál” 30–40 nap, a világkiállítás április 29-től október 26-ig

tart. Világ színvonalon produkálni a megszokottól legalább ötszörös időtartamra embert, várost próbáló feladat. Dehát alapfokú pszichológiai tétel, hogy energiáinkat a feladat szervezi, tudja megszervezni igazán. S ha Bős-Nagymaros „csúcsrajátása” aggály is a természetudások számára, egy város „csúcsrajátása” semmiképpen sem lehet az a várospolitikuskoknak.

A történelem is kezünkre játszik. A nálunk fejlettebb országokban már mindent kitaláltak, nekünk csak alkalmazni kell, s hozzáadni azt a helyi ízt, ami egyedivé, megismételhetetlenné teszi kínálatunkat. A szabadtéri játékoknak először is *új mobil nézőtér kell*. Mexikóban, a labdarúgó VB-n már kitalálták, hogy a stadion páholy-sorát 99 évre eladva — vállalatoknak, gazdag embereknek —, hogyan lehet szegényen remeket építeni. Nekünk már csak azt kell hozzá kitalálni, hogy az év más hónapjaiban milyen célokat szolgáljon ez a kisebb stadionnyi nézőtér (hangversenyek, sportesemények stb.), hiszen mi láthatóvá kívánjuk tenni gyönyörű Dóm terünket — ezzel egyébként a tetemes raktározási költség is megspórolható.

A fél év kitöltése sem egyszerű feladat. Az öt hétre felkészült stáb nem tudja, hogyan bírja a terhelést. Úgy hiszem, nem lenne célszerű minden este játszani, célszerű lenne azonban olyan, már bevált produkció-típusokat is számbavenni, mint az operagála és az operabál. A Dóm tér tulajdonképpen mindkettőre alkalmas, s ha elgondoljuk, hogy a világkiállítás évében lesz 60 éve, hogy Mascogni a Parasztszünetet dirigálta itt a Milanoi Scala szólistáival, fantáziánk magasabb régiókba is szárnyalhat.

A Szegedi Ünnepi Hetek története a bizonyíték arra, hogy a helyi kultúra és gazdaság létesítményei milyen találékonysággal szervezik meg saját ünnepüket a fő rendezvény holdudvarában. A szabadtér — nem hosszú idő alatt — „sínre tudnánk tenni”, a szegedi polgár találékonysága bizonyonnyal ismét csodákat művelne. Tudományát, művészetét, gazdaságát, nemzetközi kapcsolatait megmutatva — az 1100. évfordulóra is gondolva — bizonyítaná, hogy több mint 800 év óta — ha kényszerű stagnálásokkal is — európai értelemben véve is város.

Egy világ színvonalú megméretésben — úgy hiszem — Ópusztaszer ügye sem lehet ad acta Szeged számára. A Nemzeti Történelmi Emlékpark ugyan már ma is — a Feszty körkép elhelyezése után még inkább — kiállja a mindennapi igények próbáját, az 1100. évforduló jelképe azonban nem lehet. A honfoglalást megörökítő körkép és a századfordulás skanzen között ugyanis óriási űr tátong. Ezer év légúrszerű térség csak pironkodva léphetne a világ elé.

Az összekötő láncszem, az utolsó nagy nemzeti uralkodó, Mátyás király emlékének megörökítése lehetne. Nagy történelmi személyiségek emlékeit általában szobrokban tiszteli az utókor. A Nemzeti Történelmi Emlékpark léte azonban egy másfajta megemlékezést sugall. Mint ahogy egy szegletében a honalapítás, más területén a 19–20. századforduló népelete jelenik meg, úgy *kaphatna néhány hektárnyi földet Hunyadi Mátyás közép-európai birodalma*. A megörökítés formáját itt sem kell kitalálni. A sok miniatűr város (Hága, Brüsszel, Klagfurt stb.) mintájára helyet kérhet itt magának egy 500 évvel ezelőtti Magyarország; városaival, folyóival, hegyeivel és tavaival, a vármegyék határain sétatokon bejárhatóan. S talán nem ábránd, hogy a Mátyás király emlékpark megépítését célzó alapítvány letétmánya legyen, aki tudja, milyen nehéz fesztivál történelmi helyzetben egy ország határait és érdekeit évtizedeken át megtartani. Ötszáz éve halott Mátyás, a reneszánsz uralkodó, az igazságos, a katona-uralkodó. Emlékét ily módon őrizni csak rossz szándékkal lehetne nacionalista tenné minősíteni.

Kecskemét városa az 1861-ben fölvetett javaslat alapján 1896-ban helyezte el a korábban Kovácsné halmáról Árpádhalmává keresztelt domb tetejére épített emlékoszlop alapkövét. Nem teremtette meg azonban azt a szervezetet, amely a gondolatok megvalósításán örködött volna. A világkiállításig alig több, mint 1700 nap van hátra. Gondolataink kazalba gyűjtése és a kazalrakás felelős csapatának felállítása nehezen tűr halasztást, hogy kettős ünnepünkre ízes, illatos cipő kerüljön asztalunkra, amelyből vendégeinket is büszkén kínálhatjuk.

VARGA JÓZSEF

A TEHÉN ÉS A NUMIZMATIKA

Szeged régi és új múzeuma

1894. szeptember 24-én nyitotta meg kapuit a Kultúrpalota, mely helyet adott a Somogyi-könyvtár és a Szegedi Múzeum gyűjteményeinek. *A múzeumi gondolat azonban már jóval régebben, 1848-ban érlelődött,* hozzá is kezdtek kiállítási vitrinek készítéséhez, melyek közül egy megmaradt, most igazgatói szobámban látható, könyveimet tartom benne. Ám a szabadságharc bukása után hosszú ideig nem lehetett szó múzeumalapításról. A múlt század 70-es éveiben aztán megindult a gyűjtőmunka, elsősorban lelkes magángyűjtők tevékenységeként. A mai múzeum alapításáról hosszú vita alakult ki, elsősorban a Somogyi-könyvtárral, melynek kutatói mindenáron prioritást szerettek volna szerezni. Úgy vélem nincs mit vitatkozni, más a Somogyi Károly által ajándékozott könyvtár, és más a szegediek által alapított múzeum. A régiség-tári napló első bejegyzése 1883. április 13-áról származik, amikor *Szebenyi Benő* szegedi lakos által a múzeumnak

adományozott római rézérmét vették leltárba. Ha tehát nem volt múzeum, nem lett volna leltárkönyve sem. Nem is az a célom, hogy vitatkozzam, én csak a tényeket szeretném rögzíteni. Rövidesen nemcsak régiségek, hanem helytörténeti értékű kincsek is sorakoznak a naplók hasábjain. *Az első kiállítás 1888-ban nyílt,* régiségeket és érme- ket mutattak be. Amint az új kultúrpalota felépült, bővült az új gyűjtemények köre, régészeti, néprajzi, művészeti és természetrajzi tárgyakkal.

Reizner János, Tömörkény István és Móra Ferenc majd később *Csallány Dezső* munkássága nyomán a múzeum az ország egyik legkitűnőbb gyűjteményévé fejlődött.

Nem szabad e sorból kifelejtenuk *Cs. Sebestyén Károlyt és Banner Jánost,* meg másokat, akik sokat tettek a múzeumért.

Különösen nagy lendületet kapott a gyűjtés 1950 után, amikor a múzeum szervezetileg külön vált a városi Somo-

gyi-könyvtártól — melynek vezetői a 40-es évek végén néprajzi bútorokat gyűjtöttek —, és ismét múzeumi szakemberek vették kézbe az irányítást. *Ortutay Gyulának* személyesen kellett eljőnnie Szegedre, hogy a múzeum- irodát kaphasson, majd *Bálint Alajos* kiharcolta a bővítést, igaz ebből a könyvtár is részesedett.

Az épületet hamarosan kinőtte a gyűjtemény. Hozzá kell tenni, hogy a milleneum lázában tervezett hatalmas terem nem alkalmasak a korszerű muzeológia szempontjai szerint épített kiállítások bemutatására. Néhány unalmasnak tűnő statisztikai adattal hasonlítsuk össze az utóbbi évszázad fejlődését. 1893-ban az éremgyűjtemény 7032 darabból állott, ma több, mint 50 ezer. Ma a régészeti tárgyak száma meghaladja a 150 ezret, a múlt század végén mindössze 2832 került leltárba. A néprajzi gyűjteményt akkor néhány céhláda és — zászló jelentette, ma több mint 10 ezer darabot őrzünk. Igen értékes kép-

gyűjteményünk, — beleértve a grafikákat is —, 5738 műtárgyból áll, míg a század elején 61 festményt és 3 rajzot mutattak be a közönségnek. A természetrajzi gyűjtemény az 1898. évi 4205 darabról 130 ezerre gyarapodott. Ma már különleges helytörténeti gyűjtemény is van, több mint 7 ezer tárggyal, ehhez tartozik még a közigazgatás-történeti gyűjtemény és az országban vidéken egyedülálló irodalmi gyűjtemény, melyben több mint 3400 relikviát találhatunk.

Érdekesség a látogatók aránya is. 1900-ban mindössze 5799 látogatója volt a kiállításoknak. A tárlatok vásár- és ünnepnapokon, valamint piaci napokon voltak nyitva. Hogy friss adatot mondjak, ez év májusában 28 ezer látogatónk volt. Vendégeink száma messze meghaladja a 300 ezret. Szakszerű tárlatvezetések, iskolapedagógusok segítik munkánkat.

Természetesen ezt az óriási gyűjteményt nagy tudományos és technikai apparátus kezeli, sokszor erején felüli munkát végezve, hiszen sem a gyűjtőutakon, sem az ásatásokon, sem a feldolgozás során nem lehet betartani a szokásos és elvárható munkaidőt. Nehéz lenne felbecsülni azt az értéket, amely összehalmozódott, felelőtlenség lenne a sok 10 millió dollárnyi vagyonról beszélni.

*

Most, hogy kiköltözött a Somogyi-könyvtár, rendkívüli elvárások fogalmazódtak meg a város közönsége és vezetői személyében is. Ugyan vajon duplájára nőtt-e a múzeum? Erről természetesen szó sem lehet, hiszen elsődleges feladatunk műtárgyaink korszerű elhelyezése, laboratóriumaink kialakítása, melyek színvonalban még most is messze elmaradnak a XX. század végének követelményeitől, és olyan tudományos kutatóhelyek kialakítása, ahol munkatársaink zavartalanul dolgozhatnak. Ám a látogatónak mindez érdektelen, számára az a fontos, mit lát, miből tanul nálunk.

Múzeumunk mindig első volt az országban új, európai szintű kiállítások megrendezésében, melyek példát adtak nemcsak Magyarországon, hanem az újabban divatosá vált Európa-ház múzeumaik kiállítási szemléletéhez is. Ez jogos büszkeség, hiszen egy kiállítás előkészületeiben, megfogalmazásában és megrendezésében, rendkívül nagy szellemi munka fekszik, melyet sajnos napjainkig nem ismernek el. Most baj,

nekünk elég a látogatók öröme, csodálata, gratulációja.

Vissza kell tekintenünk néhány évtizedre. Most idézeteket fogok leírni, melyek nemes hagyományainkra utalnak.

„...1924-gyel ...nagyarányú fejlődése kezdődött meg a ...Városi Múzeumnak... Megoldotta a legnehezebb magyar kulturális problémát: beszoktatta a magyar parasztot a múzeumba, noha a nemrég múlt szűk esztendőben kénytelen volt áttérni a belépődíjzedésre. ... (Pedig csak az fizet, aki akar: a múzeum egy része mindig ingyen tekinthető meg, hogy az is hozzájuthasson az okulásához, akinek egy fillérje sincs.) S ugyanakkor, mikor céltudatosan átrendezett gyűjteményeivel előljár a magyar múzeumok közt a tömegnevelésben, néhány újabb nagy ásatásával nemcsak a magyar régészetnek tett szolgálatokat, hanem fölbresztette a külföld szélesebb körű figyelmét is. E sorok írásakor a szaklapokon kívül egy német, egy magyar és egy New York-i illusztrált világglap kéri a legutóbbi szegedi ásatások fotográfiáit.”

A továbbiak mai büszkeségünket erősítik, hiszen úgy tudjuk, hogy mi is ugyanebben a cipőben járunk.

„Móra múzeuma a legkitűnőbb tanító, népnevelő, szemléltető múzeum. Tanítani kellene, mint iskolapéldát lehetne odaállítani arra, hogy kell rendezni a jó múzeumot. Az ő múzeumát mindenki megérti és élvezettel szemléli: a legegyszerűbb tanyai paraszt és a miniszter, sőt az okkupáló francia tábornok is, aki annak idején el volt ragadtatva a szegedi múzeum leleményes csoportosításaitól. Móra múzeumában nyoma sincs a száraz tudós rubrikázó, skatulyázó doktrinérnek, nem néma, unalmas, poros antikvárius-bolt az ő múzeuma, hanem majd megszólal, sőt beszél, holt korszakokat, letűnt világokat elevenít meg: valósággal divinációs hatásai vannak. Hogy csak egy példáját idézzem Móra szemléltető ötleteinek és csoportosító leleményességének. A példa címe ez lehetne: A tehén és a numizmatika. Ott van a tehén mellé sorra kirakva a tehén ára a legkülönbözőbb történelmi korokban és népeknél a megfelelő pénznemekben: sestartiusokban, régi tallérokban forintokban, szóval a legegyszerűbb paraszt is látja, mennyiért lehetett venni egy tehenet például a rómaiaknál, vagy nálunk a tatárjárás idejében, Nagy Lajos király alatt, a mohácsi vész után, Rákóczi Ferenc korában és mindjárt megismeri az egykorú pénzeket is. Ez csak egy példa, de ilyen ötlet százával akad a

szegedi múzeumban. Mórának elég néhány tárgy: egy-egy ásatás csekély eredménye, hogy szemléltető csoportosítással egy egész letűnt világ képét rekonstruálja. Egész kis regények és novellák hosszú sorát nézhetjük az ő múzeumban. És ez tulajdonképpen mind az ő nagy írói képességének, bámulatos képzelőerejének eredménye. Itt a múzeumban láthatjuk legjobban, milyen páratlan művész Móra Ferenc az írásnak, azaz nem is az írásnak hanem a gondolatközlésnek, amely nem mindig írásban történik.

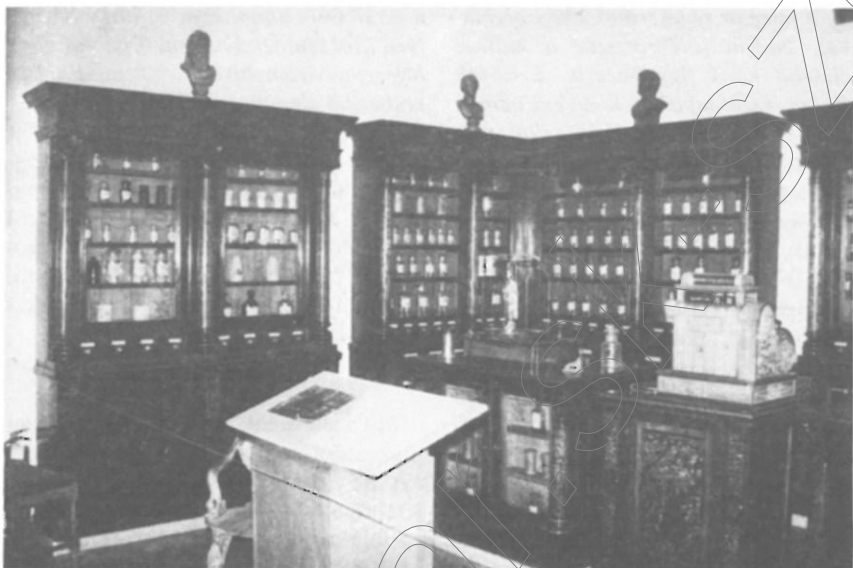
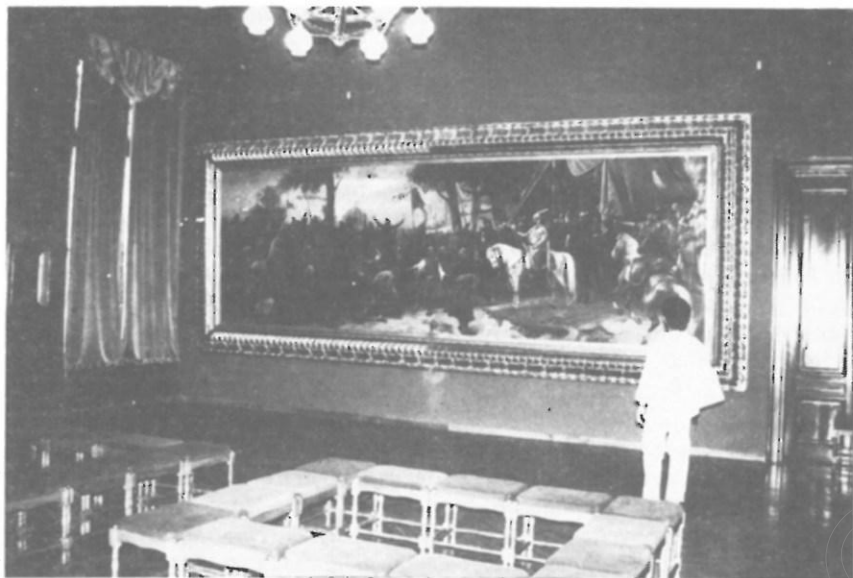
Az ő múzeumát valósággal végig lehet olvasni, mint egy érdekesítő könyvet és ez mind az író, a nagyszerű előadóművész alkotása. Móra bámulatosan lucidus, tisztánlátó elme, aki azt, amit tisztán meglátott, csodálatos tisztasággal és közvetlenséggel tudja közölni és meg van az a rendkívüli adománya is, hogy bármilyen lírai szubjektivitással ír is, mindig a legszemélytelenebb és a legátfogóbb, legemberibb általánosságu tud maradni.”

Móra szellemi vezetésével létrejött az első didaktikus múzeum az országban, talán bátran mondhatjuk, Európában is. Munkatársaink mindig is arra törekedtek, hogy ezt a szép hagyományt folytassák, büszke vagyok rá, hogy törekvéseik mindig is példamutatók voltak.

*

Mit szeretnénk most csinálni?! Olyan múzeumot, mely az elkövetkezendő évtizedre megint példaként szolgálhat. E törekvésünkhöz igen sok segítséget kaptunk a Nemzeti múzeumtól és a Művelődési Minisztériumtól.

Tekintsük át sorrendben azt a két kiállítási szintet, mely rendelkezésünkre áll. A múzeum földszintjén raktárak és laboratóriumok, valamint munkaszobák vannak, bár ez a rész Móra idejében ugyancsak kiállítás volt, meggyarapodott gyűjteményünk nem teszi lehetővé, hogy mindent bemutasunk. Az első emelet azonban csak a kiállításoké. Szeged nagy mecénása Lucs Ferenc gyűjteménye mellett bemutatjuk az ideiglenesen nálunk állomásozó patikamúzeumot, melynek remélem a szegedi vezetőség előbb-utóbb talál méltó helyet a városban, ahol értékéhez és szépségéhez mérten valóban működőképes kiállítóhely lehet. Az épület Tisza felőli szárnyában kap helyet az a természetrajzi kiállítás melynek címe: Csak egy Földünk van. A Szegedi Múzeum, a Természettudományi Múzeum és az NKfV közös vállalkozásaként készült, helyet kapnak benne ma

még élő és rég kihalt állatok, növények is. Olyan kiállítás lesz, mely élményt nyújt a köznapi látogatónak, de elsősorban a kisiskolásoknak, akik lassan-lassan csak megtanulják, hogy kell arra vigyázni, arra a természeti kincsre, melyet elődeink még sértetlenül hagytak ránk. Ezen a szinten szeretnénk *irodalmi kiállítást* is rendezni, hiszen Szeged, Budapest után irodalmi és művészeti nagyhatalom, méltó tehát, hogy Szeged nagy íróinak, a múzeum is emléket állítson.

A díszterem Szeged *reprezentatív bemutatóterme*, ahol már számos nemzetközi konferencia látogatói megfordultak, büszkéek vagyunk és leszünk is arra, hogy európai szintű otthont adhatunk az ide látogatóknak.

A város felőli részben egy *különleges régészeti kiállítást* rendezünk be, mely ez év kora telén nyílik meg. A két nagy

teremben a honfoglalást megelőző avarság életét és mindennapjait mutatjuk be, olyan kiállítási technikával, melyre még Európában alig-alig volt példa. A hatalmas jurtában szól majd a középszerű monoton zene, és a korabeli selymekbe öltöztetett figurák pontosan idézik azt a hangulatot, melyet Nagy Károly korában a fejedelmi székelyen érezni lehetett.

A II. emeleten helyet kap egy *állandó szoborcarnok* a kupolában, hiszen múzeumunk az egyik leggazdagabb szobrászati gyűjteménnyel rendelkezik. Vele szemben egy másik díszteremben a *Dél-Alföld népművészete* című kiállítást rendezzük. Büszkéek lehetünk a már kihalt, de egyszerűségében példamutató dél-alföldi népművészetre, abban a reményben, hogy belátható időn belül házbelsőkben és viseletben is láthatjuk majd újraéledését. Ezen a szinten van

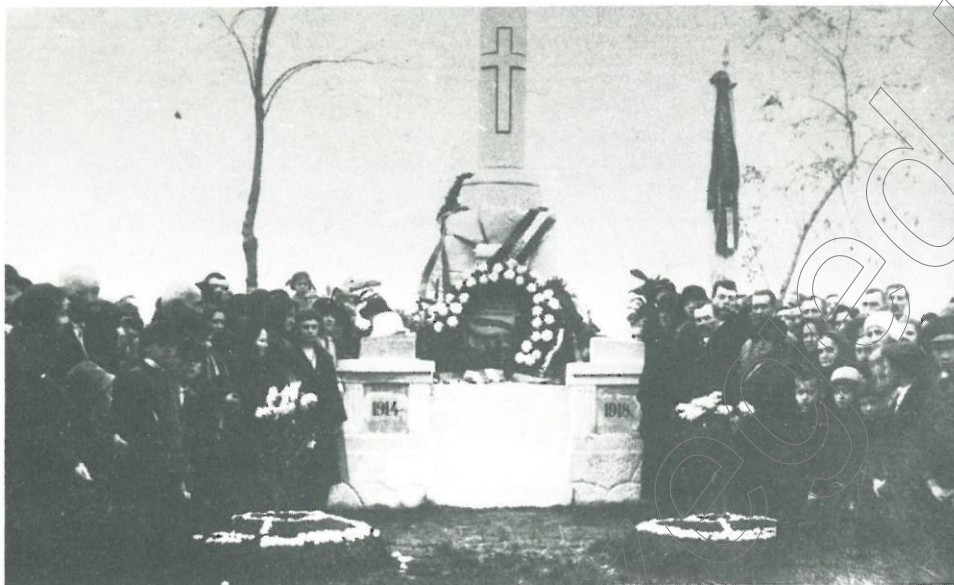
az egyetem és a múzeum közös régészeti intézete, és itt találunk helyet *ideiglenes kiállításainknak* is. Itt van a diákok stúdiója, s itt szeretnénk egy különleges kiállítást bemutatni, melynek címe az lesz: *Múzeum a múzeumban*. Fényképek alapján rekonstruáljuk a 20-as évek kiállításait, hiszen a bemutató szekrények még megvannak, s rendelkezésünkre állnak azok az adatok is, melyek alapján a rekonstrukciókat pontosan elvégezhetjük.

Többet a központi épület nem tud elviseelni. E mellett működik a *kőtár, a vármúzeummal, a képtár, és a Fekete Ház*, melyek együttese olyan körképet alkotnak, mely alig található meg az országban. Külön kell szólnom az *ópusztaszeri emlékparkról*, mely a szegedi múzeum kiállítóhelye. Összességében annyi látogatója volt, mint a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumban. Persze ez nem rivalizálás, hiszen remélem, hogy Ópusztaszer zárandokhellyé válik, ahova minden itthon és külföldön élő magyar életében egyszer legalább ellátogat, tisztelegve honfoglaló elődeink emlékének.

A szegedi múzeum *regionális feladatokat lát el*, gyűjti Csongrád megye és ezen kívül a Dél-Alföld muzeális emlékeit. A jövő egyelőre bizonytalan, ám bízunk abban, hogy a regionális feladattal meg tudja őrizni, s megmarad Európa azon intézményei között, melyekre nem csak a magyarok, hanem más nemzethez tartozók is büszkéek és magukénak érzik. Számítunk a szegedi lakosok s a megye lakosainak is együttérzésére és támogatására.

Az eddigieket Móra Ferenc soraival fejezem be! „...Szeged... már 1896-ban otthont emelt a közgyűjteményeinek a negyedmillió forintot meghaladó költséggel épült kultúrpalotában... a Tiszaparton. (Időrendben ez volt az ország első kultúrpalotája.) ...a múzeumi termekben kalauz nélkül is bárki eligazodik, ... s ez az, ... amiben a szegedi múzeum megelőzte az ország minden múzeumát, s amivel ... úgy meg tudta fogni a közönség érdeklődését ... Világos, és tanult vagy tudatlan ember részére egyformán érthető magyarzatokat talál a látogató a régiségtárban, a képtárban, a néprajzi tárban is. Minden léptenyomon hozzádörgölődik a tudáshoz, s ha akarja, ha nem elviszi magával, mint ahogy a mezőn sétáló ember akaratlanul is elviszi a ruháján a vadvirág belekapaszkodó magját, és szórja, terjeszti amerre jár, anélkül, hogy tudna róla.”

TROGMAYER OTTÓ

SZEMBESÜLŐ KÉPESLAPOK

A kutatói szerencse a közelmúltban páratlan alakú csonkagúla áll. Jobb és bal oldalán azonos ritkaságú képeslaphoz juttatott: a fölvétel a Dugonics-temetőben készült az *elsőháborús emlékmű* évszám: 1914–1918. Az előoldal közepén, pergamentlap alakú műkő lapon fölírat: *A Szeged Felsővárosi Ifjúsági Egyesület világháborúban*

Városunkban elsőként a Szeged-felsővárosi Ifjúsági Egyesület állított emléket elesett tagjainak. Az avatóünnepség a Szent György téren kezdődött július 24. Alatta: *Sokaknak kellett meghalni a hazáért, hogy még többen élhessenek a hazának.* Danner Lajos tábori lelkész mondott beszédet. Az emlékműre 31 hősi halott nevét vésték. A Vásárhelyi József végezte. A temetőben ifj. Hegedűs Béla, az egyesület elnöke, majd Somogyi László, a Szilveszter polgármester beszélt. Az emléket a felsővárosi minorita ferencesek szentelték föl. Az emlékműre 180 cm magas, dombormű kereszttel díszített, törött végű, kör alakú műkő oszlop mered az égnek, jelképezve a szétdarabolt Magyarországot és a hősök derékbatört életét. Az emlékművet ifj. Hegedűs Béla tervezte, Márton Ferenc műkőiparos készítette.

A 100 cm magas, 3×3 méteres, jelképes sírhalomot szemcsézett műkőkeret övezi. Elöl öt lépcső vezet föl rá. A lépcsősort kísérő két támfal előreugró homlokzatán évszámok vannak (1914, 1918), tetjén koszorú és rohamsisak. A sír közepén terméskőből rakott, 150 cm magas, négyszög

Időközben a környéket rendezték, az emlékhöz vezető utat szilárd burkolattal látták el.

A. F.

ÁRA: 60 Ft

A SZEGED galériája

Tóth Valéria Szeged képzőművészetének egyik legismertebb alakja. Ezt elsősorban tehetségének köszönheti, de vonzó személyiségét népszerűsége is erősíti. Azt tartják, a szerencse is a tehetséghez szegődik: mintegy tucatnyi köztéri alkotása között olyan jelentős művek találhatók, mint az ópusztaszeri dombormű, a vásárhelyi Németh László-büsztt, a békéscsabai vízben lépkedő lányalak. Mégis, talán Szegeden láthatók, egymástól alig százméteres távolságokban azon művei, melyek pályájának meghatározó vonulatait indították: a SZOTE oktatási épületének falán a szoborcsarnokot lezáró domborműve, Az élet forrása; a Hild-kapu mellett, parányi víztükör közepén a kétalakos, fiú-lány kompozíció és a Tisza-parti, majdani szoborsétányon a Nővérek című, szintén két figurás, izgalmas plasztikájú alkotása. A szépség felmutatásával, a tisztaság és emberség misztériumával irritálja Tóth Valéria beszenyezett, kiüresedett, megváltásra váró korunkat.

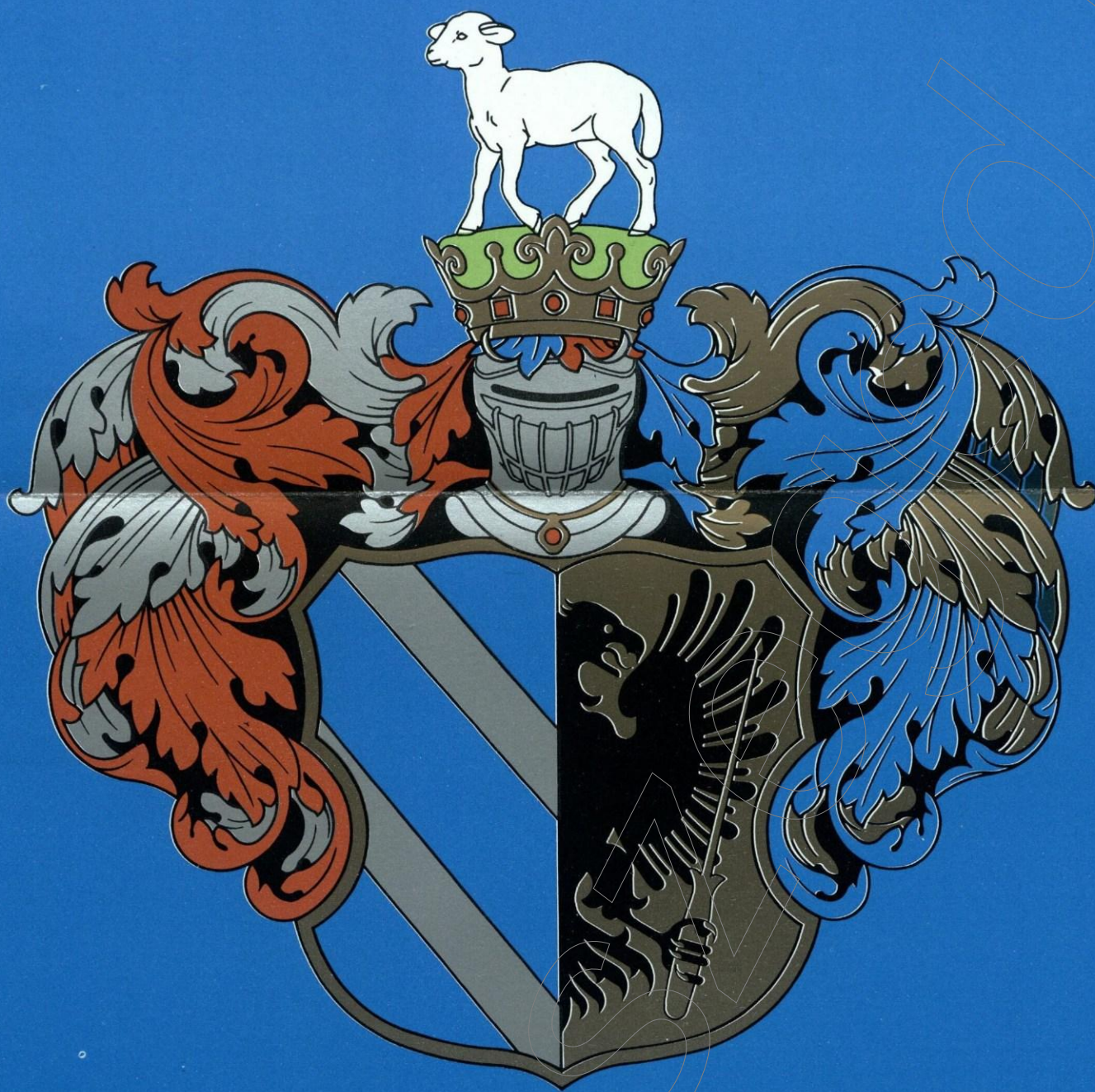

Katona Judit

DÍSZKÚT TÓTH VALÉRIÁNAK

Lágy fény csobog a bronz redői közt,
az ifjúságé, amely elmúló
s a szerelemé, mely kezdettől örök.
Sorsküzdőlemben kezdet és a vég,
teremtés, béke, magány, anyaság.
Csupott szemhéj alatt is ég e kép,
megifjodik, ki szomját oltja itt.
Csiszolt, lapos kavics a pillanat
s a part fölé, hol gyöngyszín víz fakad
egy apró, tiszta lányka közelit.

Juhász Gyula

Szeged

*A Tiszaparton halkan ballagok
És hallgatom, mit sírnak a habok?*

*E partok méla fordulójánál
Állt egyszer gögös Attila király.*

*E tájon, hol a két víz összeér,
Áldozott egykor dús Ajtony vezér.*

*Ott fönn, ahol most vén harang dalol,
Dugonics András búsult valahol.*

*Mert búsulásra volt itt mindig ok,
Ugye bajtársak, ugye magyarok?*

*Itt Tömörkény, ott Gárdonyi lakott,
Petőfi Zoltán erre ballagott.*

*Megállok felhős tavaszég alatt
S míg megy a víz és az idő szalad,*

*Érzem, hogy az öreg Tisza felett
Az örök élet csillaga remeg.*

